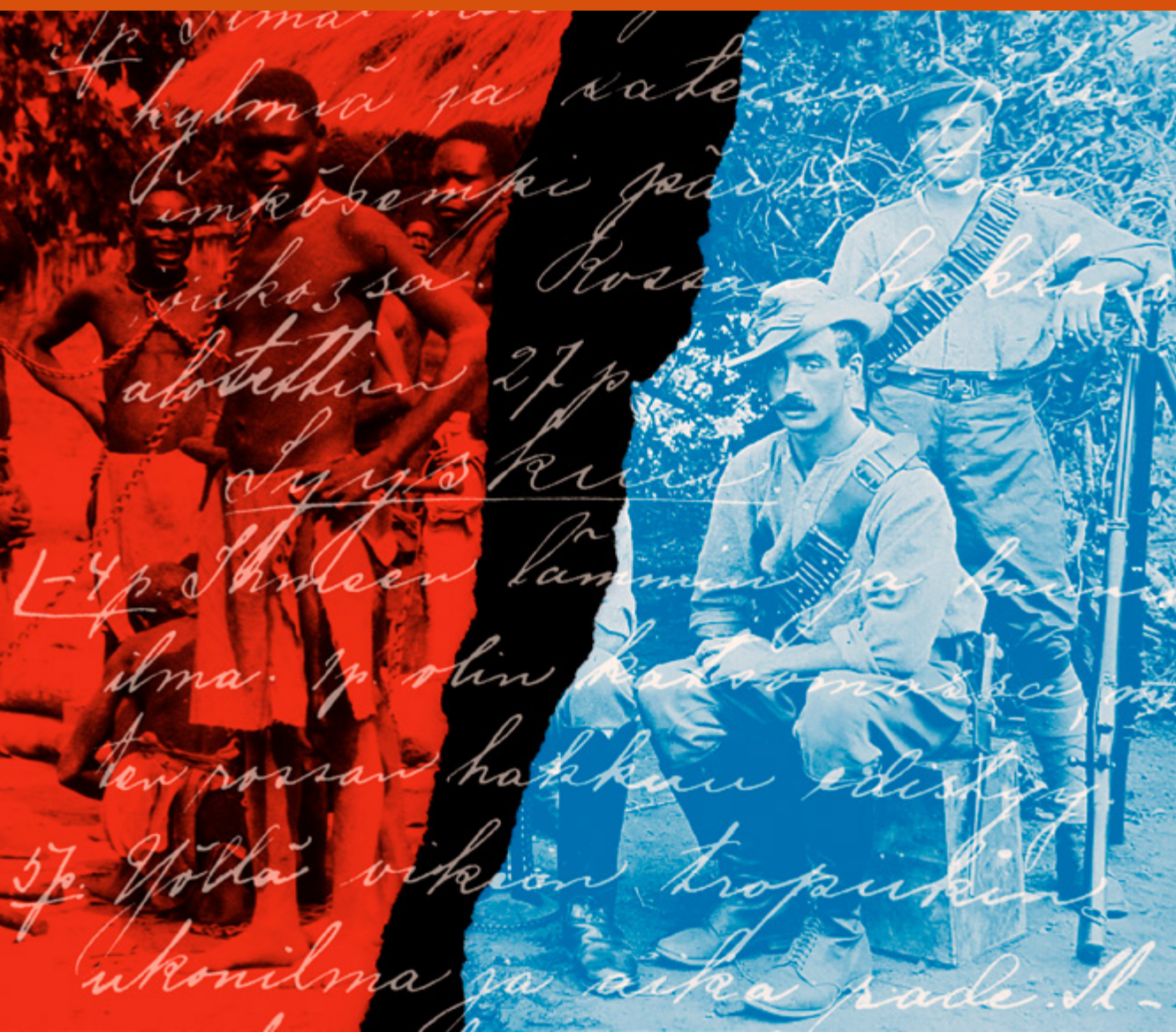

HISTORIAALLINEN AIKAKAUSKIRJA

4/2020 • 14 €

Kolonialismi ja Suomi

HISTORIALLINEN AIKAKAUSKIRJA

118. vuosikerta

Julkaisijat Suomen Historiallinen Seura ja Historian Ystävien Liitto

PÄÄTOIMITTAJA: Anu Lahtinen
TOIMITUSSIHTEERI: Heidi Kurvinen
TOIMITTAJAT: Johanna Ilmakunnas,
Ville Kivimäki, Tuomas Laine-Frigren,
Simo Mikkonen, Johanna Rainio-Niemi

HALLITUS: Sari Katajala-Peltomaa (pj),
Petri Karonen, Marja Jalava, Kari Salmi,
Kaarina Palojärvi, Aura Korppi-Tommola
ULKOASU: Markus Itkonen (suunnittelu)
ja Miia Huttu (taitto)

Historiallinen Aikakauskirja noudattaa tieteellistä vertaisarviointikäytäntöä.

www.historiallinenaikakauskirja.fi

ISSN 0018-2362 (painettu)

ISSN 2489-6969 (verkkojulkaisu)

Tilaukset, osoitteenmuutokset ja muut muistutukset voi tehdä sähköpostitse os. shs@histseura.fi, puh. 09 228 69351 tai osoitteeseen: Julia Burman, Suomen Historiallinen Seura, Tieteiden talo, Kirkkokatu 6, 00170 Helsinki

Taloudenhoitaja:

Historiallinen Aikakauskirja c/o Kansan Arkisto / Raimo Parikka, Vetehisenkuja 1, 00530 Helsinki, puh. 050 538 9476, sähköposti: raimoparikka@gmail.com

Toimitussihteeri: Katariina Parhi, katariina.parhi@oulu.fi. Kirjoittajalla on oikeus julkaista Historiallisessa Aikakauskirjassa julkaisemansa kirjoitus viimeisenä, julkaisuluvan saaneena versiona omatoimisesti ja ilman erillistä sopimusta vuoden viiveellä yliopistollisissa rinnakkaisjulkaisuarkistoissa. Tämä koskee myös niitä tieteellisiä julkaisutietokantoja, joiden kanssa Historiallinen Aikakauskirja on tehnyt erillisen

asiaa koskevan sopimuksen. Elektra-sopimuksesta johtuen kirjoittajalla ei ole lupaa julkaista kirjoituksen taitettua versiota.

Käsikirjoitukset:

Käsikirjoitukset pyydetään lähettämään Open Journals System -alustan kautta os. <http://journal.fi/haik/login> tai päätoimittajalle osoitteeseen anu.lahtinen@utu.fi tai anu.z.lahtinen@helsinki.fi

Tilaaminen:

Lehden voi tilata verkossa lehden kotisivuilla osoitteessa: www.historiallinenaikakauskirja.fi. Tilajat saavat maksutta käyttöönsä Historiallisen Aikakauskirjan digilehden, joka on luettavissa osoitteessa: <http://www.historiallinenaikakauskirja.fi/digilehti>.

Hinnat 2021: Historian Ystävien Liiton jäsenmaksu on 45 €, korkeakouluopiskelijoilta 30 €, yhteisöiltä 55 €.

Maksuihin sisältyy Historiallisen Aikakauskirjan vuosikerta. Tilaushinta Suomen Historiallisen Seuran jäseniltä on 33 €. Vuosikeratilaus kirjakaupassa yms. 55 €. Em. tilausmaksut peritään erikseen alkuvuodesta. Irtonumeron hinta 14 €.

Pankkiyhitys: Danske Bank, IBAN FI70 8000 1700 0750 48. Jäljellä olevia lehden vanhoja numeroita on helpoimmin saatavilla Tiedekirjan myymälästä Snellmaninkatu 13, 00170 Helsinki, www.tiedekirja.fi, avoinna ma-pe klo 10–16, puh. 09 635 177.

Vanhoja lehden numeroita voi tilata myös muiden kirjakauppojen välityksellä. Vanhojen numeroiden hinnat kappaleelta:

vuoteen 2000 4 €/kpl kpl,
vuodet 2001–2010 8 €/kpl
ja vuodet 2011–2019 14 €/kpl.

Painatus: Forssa Print, Esko Aaltosen katu 2, 30100 Forssa.

Kannen kuvat: Museovirasto, Roger Erikssonin yksityiskokoelma ja Liisa-Maija Korhonen. Valokuvien tarkemmat tiedot sivuilla 515, 525 ja 531. Kollaasi: Miika Immonen.

Toimitus on tehnyt kaiken mahdollisen kuva oikeuksien selvittämiseksi, epäselvissä tilanteissa pyydämme ottamaan yhteyttä päätoimittajaan tai toimitussihteeriin.

SISÄLLYS

Suuntaviivoja

Anu Lahtinen

Parempaa uutta vuotta! 419

Teemajohdanto

Janne Lahti ja Rinna Kullaa

Kolonialismin monikasvoisuus ja sen ymmärtäminen Suomen kontekstissa 420

Artikkelit

- ✚ *Leila Koivunen ja Anna Rastas*
Suomalaisen historiantutkimuksen uusi käänne? – Kolonialismikeskustelujen kotouttaminen Suomea koskevaan tutkimukseen 427
- ✚ *Sami Lakomäki, Sirpa Aalto ja Ritva Kyyli*
Näkymättömissä ja kuulumattomissa? – Saamelaiset ja koloniaaliset arkistot 438
- ✚ *Raita Merivirta*
Shikarilla brittiläisessä Intiassa ja Nepalissa – C.G.E. Mannerheimin tiikerinmetsästysmatkat ja kolonialismi 451
- ✚ *Johanna Turunen ja Mari Viita-aho*
Suomalaisuuden ja toiseuden rajamailla – Eksotisointi Gallen-Kallelan Museon Afrikka-kokoelman näyttelyhistoriassa 466
- ✚ *Elina Arminen*
Seikkailu Jäämerellä – Kaarlo Hännisen Jäämeren sankari ja suomalainen kolonialismi 481
- ✚ *Laura Hollsten ja Salla Tuori*
Avoin ja vapaa kaikille, varsinkin eurooppalaisille – Suomalaisiirtolaisten utooppinen yhteisö Dominikaanisessa tasavallassa 1929–1944 494

✚ *Liisa-Maija Korhonen*

"Tulinen Amerikan kiihko" – Tunteet ja koloniaalisuus Anna ja Edvard Skogmanin kirjeissä Argentiinasta 1906–1907 507

✚ *Timo Särkkä*

Kolonialismin toiseus ja kamera – C. T. Eriksonin valokuvat ja Katangan kuparikenttien suomalaiset "pioneerit" 1901–1906 521

Katsaukset

Rauna Kuokkanen

Pohjoismainen asuttajakolonialismi ja vuoden 2017 Tenosopimus 534

Mikko Toivanen

Suomesta Sumatralle – Miten Hollannin Itä-Intia ja Britannian Salmisiirtokunnat näkyivät 1800-luvun loppupuolen suomalaisessa lehdistössä? 540

✚ *Jukka Nyyssönen & Otso Kortekangas*

Siirtomaapolitiikkaa Saamenmaalla? – Historiografisia näkökulmia Suomesta ja Ruotsista 545

Keskustelu

Anna Koivusalo

"Arkistoihmisemme" – Miten tutkijan tunteet vaikuttavat tutkimiseen ja kirjoittamiseen 551

Kaisa Kyläkoski

Suomen lehdistön juuret ovat Ruotsissa 553

Arviot

Jouko Aaltonen ja Seppo Sivonen, Orjia ja isäntiä

– Ruotsalais-suomalainen siirtomaaherruus Karibialla (*Kalle Kananoja*) 555

- Antti Kujala, Kivenmurskaajat – Kolonialismin historia (*Janne Lahti*) 556
- Outi Autti ja Veli-Pekka Lehtola (toim.), Hiljainen vastarinta (*Aino Kirjonen*) 558
- Maarit Leskelä-Kärki, Karoliina Sjö ja Liisa Lalu (toim.), Päiväkirjojen jäljillä. Historiantutkimus ja omasta elämästä kirjoittaminen (Pauli Arola) 559
- Matti O. Hannikainen, Mirkka Danielsbacka ja Tuomas Tepora (toim.), Menneisyyden rakentajat – Teoriat historiantutkimuksessa (*Ilkka Lähteenmäki*) 561

Tiedemaailma

- Taina Syrjämaa ja Leila Koivunen*
Reino Kero 1939–2020 564

Abstraktit · Abstracts 566

Historian ystävä

- Kari Salmi*, Hyvät Historian Ystävät! 571

Vuosikertahakemisto 572

Parempaa uutta vuotta!

Noin sata vuotta sitten *Historiallisen Aikakauskirjan* sivuilla käsiteltiin itsenäistyneen maan rajoja ja niiden historiaa – niin Ahvenanmaan kuin Lapin ja Karjalan rajojen historiaa ja rajanvetoa. Painopiste oli nimenomaan suomalaisissa ja Suomen itsenäisessä valtiossa ja sen eduissa.

Tieteentekijät pohtivat aihetta olemassa olevien historiallisten lähteiden kautta ja historian-tutkimuksen menetelmin. Jälkikäteen voi silti selkeästi nähdä, millaiset ajankohtaiset tapahtumat ja tavoitteet vaikuttivat heidän painotuksiinsa. Jotkut 1920-luvun kannanotot voi nykyään tunnistaa ja nimetä kolonialistisiksi.

Nykyajassa tutkijat ja yleisö kaipaavat vastauksia hiukan toisenlaisiin kysymyksiin, esimerkiksi näkökulma saamelaisiin ja Saamenmaahan on muuttunut merkittävästi viime aikoina. *Historiallinen Aikakauskirja* tarjoaa nyt uusimpia havainnotoja Suomen suhteesta kolonialismiin. Monet kiitokset teematoimittajille ja kirjoittajille tehdystä työstä!

Historiallisen Aikakauskirjan tulevakin vuosi näyttää runsaalta, mitä tulee artikkelitarjontaan: teemanumeroissa näkyvät muun muassa historian poliittinen käyttö sekä vammaisuuden historia – aiheita, jotka näkyvät eri tavoin myös yhteiskunnallisissa keskusteluissa.

Mutta ei pääkirjoitusta ilman tiede- ja tiedejulkaisupolitiikkaa – seuraavassa ensin muutama sana alan tilanteesta ja lopuksi iloinen uutinen tulevasta.

Olen kerran jos toisenkin todennut, että tiedejulkaisemiseen kohdistuu tempoilevia muutוסvaatimuksia. Digitalisoitumisen ja avoimen julkaisemisen perusvaatimukset ovat selvät. Vähemmän selvää on ollut, millä periaatteilla sähköisten versioiden pitäisi olla saatavilla, ja miten julkaiseminen pitäisi rahoittaa.

Tiedepoliittisissa linjauksissa on luvattu tukea tiedeseurojen julkaisuja, jos nämä siirtyvät avoi-

mesti saataville. Silti on vielä toistaiseksi näkemättä yksiselitteiset laskelmat ja selkeä vaihe-suunnitelma, joilla *sekä* torjutaan suurten kansainvälisten kustantamojen suuret voitontavoitteletut *että* turvataan voittoa tavoittelemattomien tiedeseurajulkaisujen toimeentulo.

Sen sijaan olen lukenut tutkimustuloksia, joiden mukaan avoimia tieteellisiä verkkojulkaisuja on kadonnut bittiavaruuteen. Ruotsissa perinteikäs tiedelehti *Scandia* jäi juuri ilman julkaisutukea. *Vetenskapsrådet* arvioi lehden laadukkaaksi, ja *Scandia* on myös pyrkinyt vastaamaan avoimuusvaatimuksiin, vaikka riskinä on tilauserien lasku. Silti *Vetenskapsrådet* ei myöntänyt haettua kohtuullista, mutta elintärkeää julkaisutukea.

Kun taloudellinen tilanne on tiukka, on vaikea myöskään tehdä uusia avauksia ja päivittää käytäntöjä. *Historiallisen Aikakauskirjan* osalta olikin todella iloinen uutinen, että Suomen Tiedekustantajien Liitto on juuri myöntänyt ison rahoituksen nimenomaisesti *Historiallisen Aikakauskirjan* digitaalisen arkiston kehittämiseen. Rahoitus tulee kreivin aikaan, sillä Elektrapalvelu poistuu käytöstä ja *Historiallisen Aikakauskirjan* on ajateltava uudelleen sekä vanhojen että tulevien numeroiden saatavuus. Siinä on työ- ja uudistussarkaa ensi vuodelle ja ehkä eteenpäinkin.

Kaiken teknostruktuurityön rinnalla, yli ja ohi ensisijainen tavoitteemme on edelleen julkaista mahdollisimman korkeatasoista ja kestävää tiedelehteä mahdollisimman laajan yleisön iloksi ja hyödyksi. Nähkäämme niissä merkeissä ensi vuonnakin.

Kaikkia mukana olleita kuluneesta vuodesta lämpimästi kiittäen, onnellisten jälleennäkemisten toivossa toivotan sydämeni pohjasta *parempaa uutta vuotta 2021!*

Anu Lahtinen

Janne Lahti ja Rinna Kullaa

Kolonialismin monikasvoisuus ja sen ymmärtäminen Suomen kontekstissa

Kalkutassa syntynyt Columbian yliopiston kirjallisuuden professori Gayatri Chakravorty Spivak kertoo kolonialismin jälkeistä historian tulkintaa oleellisesti muuttaneessa esseessään ”Can the Subaltern Speak?”, miten ajattelu, joka on peräisin länsimaista, on pyrkinyt perimmiltään säilyttämään lännen hegemonian. Lännellä tarkoitetaan tässä tapauksessa Eurooppaa ja Pohjois-Amerikkaa tieteen aiheena ja alkuperänä.¹ Spivakin vuonna 1988 esittämä argumentti kiteytyi ajatukseen siitä, miten vuosikymmeniä kolonialismin loppumisen jälkeen suuri osa akateemisista tutkijoista otti edelleen lähtökohdakseen länsimaisen kulttuurin ja ajattelun arvioidessaan kolonialismin jälkeistä maailmaa. Vuosi ennen kuin Berliinin muuri tulisi kaatumaan Spivak puhui sitä kriittistä ajattelua vastaan, joka oli syntynyt läntisessä ”ensimmäisessä maailmassa” ja oli luonteeltaan miehinen, etuoikeutettu ja akateeminen. Spivak painotti myös institutionaalisuuden määrittelemää analyysia sekä keskustelua. Ongelmana Spivakin mukaan oli se, että kolonialismin menneisyyttä kriittisesti arvioiva tutkimus, jota läntinen maailma 1980-luvun lopulla tuotti, luokitteli ja kartoitti itää ja etelää samassa mittakaavassa kuin sen siirtomaa-aseman todelliset muodot olivat vuosikymmeniä aikaisemmin olleet. Kriitikki, joka pyrki purkamaan kolonialismin menneisyyttä, otti siis lähtökohdakseen läntisen arvo maailman.

Spivak puhui feminismin puolesta, joka antaa äänen entisissä siirtomaissa asuneille naisille oman kollektiivisen kokemuksensa kautta ja siten määrittelee identiteettinsä itse kolonialistisen miesäänen sijaan. Spivak tarkoitti, että globalisaatiosta huolimatta kolonialismia ja sen menneisyyttä tulisi tulkita paikallisten yhteiskuntien lähtökohdista eikä länsimaisin silmin. Hän kyseenalaisti, onko tämä kuitenkaan koskaan mahdollista, koska kolonialismin aikaisemmin valloittaneet alueet eivät olleet taloudellisesti itsenäisiä, tai itsensä määritteleviä, vaan kodittomia. Spivak pohti, voiko taloudellisesti koditon yhteisö koskaan saavuttaa omaa ääntään. Hänen analyysiinsa kuuluivat yksityiskohdat, kuten se miten entisten kolonialismin alistamien yhteiskuntien kollektiivisuudesta ilman omaa ääntään tulee samanlainen kokonaisuus kuin länsimaisten logojen etnosentrinen leviäminen maailmalla, siis oma mytologiensa, joka ei mitenkään ota huomioon kolonisoitujen maiden ja kulttuurien moninaisuutta vaan laittaa eri alueet ja kokemukset saman logon alle.

Kansanedustaja Jenni Pitkon pukeutuessa Future is Feminist -logolla varustettuun paitaan Suomen eduskunnan kyselytunnilla syyskuussa 2020 kolmekymmentä vuotta Spivakin urauurtavan esseen jälkeen, hän varmasti halusi esittää oman feministisen kritiikkinsä globalisaatiosta, mutta näytti samanaikaisesti suomalaisen julkisen keskustelun tietämättömyyden länsimaisten

1. Gayatri Chakravorty Spivak, ”Can the Subaltern Speak?” Teoksessa Cary Nelson & Larry Grossberg (toim.) *Marxism and the Interpretation of Culture*. University of Illinois Press 1988.

logojen laajemmasta merkityksestä tai siitä, että keskustelu ylipäättään oli monta vuosikymmentä myöhässä. Spivakin ajattelua ovat laajentaneet monet tahot Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen, kuten esimerkiksi historioitsija Dipesh Chakrabarty. Hän kuvaili vuonna 2000 julkaistussa teoksessaan *Provincializing Europe: Postcolonial Thought and Historical Difference*, miten ajatus historiallisuudesta sisältää mukanaan joitakin erityisen eurooppalaisia oletuksia maantieteestä, ajasta ja suvereniteetistä.² Tällaisilla myyttisillä standardeilla mitattuna kapitalismiin siirtyminen kolmannessa maailmassa on Chakrabartyn mukaan usein vaikuttanut puutteelliselta tai puuttuvalta kolonialismin jälkeisessä nykystoriassa.

Muutoksen historia, suvereniteetti, kapitalistiseen talousjärjestelmään siirtyminen ja maantieteen tai sijainnin liittyminen nykystoriaan ovat merkittävällä tavalla sidoksissa myös Suomen vuoden 1989 jälkeiseen historiaan, mutta näiden käsittely tai kyseenalaistaminen on jäänyt osittain vähäiseksi. Sen sijaan suomalainen keskustelu on korostanut Euroopan unioniin liittymistä keskeisenä poliittisena tapahtumana ja länsi-suhteiden tarkastelua. Suomi ja suomalainen keskustelu ovat kuin muutoksen historiassaan ohittaneet kolonialismin tai kolonialistisen menneisyyden. Kolonialismin ymmärryksen merkitys on viimeisen kolmenkymmenen vuoden aikana kuitenkin vain kasvanut samalla kuin käsitteen moninaisuus on noussut yhä vahvemmin esiin.

Kolonialismin monet ristiriitaiset kasvot

Kolonialismi on moniulotteinen, epämääräinen ja kiistelty käsite, jota on käytetty kuvaamaan erilaisia historiallisia prosesseja. Se mikä näille prosesseille on yhteistä – kolonialismin ydin – on myös kiisteltyä edelleen alan tutkijoidenkin parissa. Historioitsija Frederick Cooper hahmottaa kolonialismin toimintana seuraavasti:

Ihmisten sisällyttämiseksi pakkokeinoin ekspansionistiseen valtioon ja heidän erottelunsa

sosiaaliin hierarkioihin rodun, ihonvärin, etnisyyden, kansallisuuden, kulttuurin, yhteiskuntaluokan ja uskonnon pohjalta.³

Kulttuurintutkija Ania Loomban mukaan kolonialismin keskeisenä elementtinä on ekspansio, toisten ihmisten maiden valloitus ja heidän yhteiskuntaansa ja kulttuuriinsa puuttuminen. Tähän usein sisältyy työvoiman ja luonnonvarojen hyväksikäyttöä sekä erottelua ja hierarkioita, jotka heijastavat rotua, uskontoa, kansallisuutta, sukupuolta ja niin edelleen. Loomba lisää, että usein kolonialismin on ymmärretty olevan liitoksissa eurooppalaisuuden, niin ihmisten ja eläinten kuin tapojen ja ideoidenkin, leviämiseen ympäri maailman.⁴ Kolonialismia voidaan kuitenkin hahmotella myös hyvin käsitteellisesti ja ahtaasti. Suomalaisissa koulukirjoissa oli vuosia vallitsevana näkemys, jonka mukaan kolonialismi koskee ainoastaan merentakaisien alueiden valloittamista – hyvin Napoleonin lakien ja Ranskan lainsäädännön tapainen määritelmä. Tällöin esimerkiksi Venäjän itäinen ja Pohjois-Amerikan läntinen valloitus olisi korkeintaan niin sanottua ”sisäistä kolonialismia”, mutta tällainen oletus ottaa nykyiset valtioiden rajat lähtökohdaksi ja jättää huomioimatta näkemyksen maasta ja tilasta kilpailevien vaateiden kenttänä ja monien eri itsenäisten ryhmien kotina. Ajatus siitä, että kolonialismi rakentuu ”suolaveden” äärellä on yhä voimissaan, tosin mikään vallitseva näkemys se ei enää ole.

Ajallisesti kolonialismin on usein nähty liittyvän eurooppalaisen ekspansioon historiaan alkaen Portugalin ja Espanjan imperiumien rakentumisesta 1400-luvun lopusta. Tästä huolimatta kolonialismi myös linkitetään eritoten niin kutsutun ”korkean imperialismin aikaan” 1800-1900-lukujen vaihteeseen. Tyypillistä on myös nähdä kolonialismin päättyneen kylmän sodan aikaisen valtioiden itsenäistymisaallon seurauksena määrittelemättömään vuoteen. Tämä määritelmä ei kuitenkaan huomioi kolonialismin kulttuuristen perintöjen sekä käytänteiden ja asenteiden jatku-

2. Dipesh Chakrabarty, *Provincializing Europe. Postcolonial Thought and Historical Difference*. Princeton University Press 2000.

3. Frederick Cooper, *Colonialism in Question. Theory, Knowledge, History*. University of California Press 2005, 26–28. Ks. myös Jürgen Osterhammel, *Colonialism. A Theoretical Overview*. Markus Wiener Publishers 1997; Nicholas Thomas, *Colonialism's Culture. Anthropology, Travel, and Government*. Polity 1994.

4. Ania Loomba, *Colonialism/Postcolonialism*. Routledge 1998, 2–7.

vuotta nykypäivään. Tällöin voidaan puhua myös neokolonialismista, jolla usein viitataan globaalin maailman poliittisen systeemin vinoutumiin tai entisten isäntien ja läntisten monikansallisten yhtiöiden, sekä viime aikoina myös esimerkiksi Kiinan, harjoittamiin painostuksen ja hyödyntämisen toimiin entisissä siirtomaissa.

Käsitteen ja ilmiön moninaisuuden vuoksi usein on mielekkäämpää lähestyä kolonialismia sen erilaisten ulottuvuuksien tai ilmenemismuotojen kautta. Eri kolonialismin ulottuvuuksia voivat olla 1) sotilaallinen ulottuvuus, johon sisältyy tiettyyn alueeseen kohdistuva fyysinen väkivalta, valloitus ja hallinto; 2) kulttuurillinen ulottuvuus, jossa keskeistä ovat diskurssit, identiteetti ja toiseus, joka kohdistuu myös tietoon ja tietoisuuteen; sekä 3) taloudellinen ulottuvuus, jossa kolonialismi on liitoksissa kapitalismiin ja kohdistuu työvoimaan, luonnonvaroihin ja kauppaan. Kolonialismin ulottuvuuksia voidaan hahmottaa yhteyksien ja verkostojen kautta, jossa painotus on imperiumien sisäisellä ja niiden välisellä ihmisten, ajatusten ja tavaroiden liikkeellä. Kolonialismi voi näyttäytyä monisuuntaisena valtasuhteiden verkkona, jossa imperiumin keskus (metropoli) ja periferia (siirtomaa), sekä kolonisoijat ja kolonisoidut, muokkasivat toisiaan. Globaalihistorian näkökulmasta kolonialismi hahmottuu vielä laajemmin globaalin integraation suhdekenttänä, jonka vaikutukset muodostuvat ilmiöiden yllirajaisesta, toisiinsa kytkeytyvästä luonteesta, sekä globaalin ja paikallisen tason välisistä yhteyksistä. Tällöin kolonialismin jäljet ulottuvat myös niihin maihin, kuten Suomi, joilla ei ollut omia virallisia siirtomaita.⁵

Kolonialismilla on myös monenlaisia tyyppisiä ilmenemismuotoja, joiden tavoitteet ja rakenteet poikkeavat toisistaan. Asutuskolonialismi, on prosessi jossa siirtolaiset emämaasta dominoivat toisten ihmisten aluetta ja haluavat korvata alkuperäiset asukkaat. Asutuskolonialismille ominaista on valloitus, maan haltuunotto ja sen

tekeminen omaksi. Tähän liittyy keskeisesti antropologi Patrick Wolfen hahmottama eliminoinnin logiikka, jossa alkuperäiskansoja rakenteellisesti syrjäytetään usein asteittain ja monien eri käytänteiden kautta (fyysisestä väkivallasta kulttuurin ja elinolosuhteiden tukahduttamiseen).⁶ Asutuskolonialismille leimallista on sen jatkuvuus nykypäivään, vaikka aina ei näin toki ole. Tyyppiesimerkkejä asutuskolonialismista ovat esimerkiksi Australia ja Yhdysvallat, mutta myös Pohjoismaiden toimet Saamenmaalla.⁷ Ranskan Algeria ja Natsi-Saksan elintilan etsintä Itä-Euroopassa ovat esimerkkejä siitä, että asutuskolonialismi voidaan kumota ja se voi epäonnistua. Israelin toimet palestiinalaisten alueilla osoittavat puolestaan, että asutuskolonialistinen ekspansio-vaihe on relevantti nykypäivänäkkin.⁸

Asutuskolonialismi muodostaa vain osan kolonialismin repertuaarista. On myös plantaa-siirtomaita, jossa pieni siirtomaaeliitti tuottaa hyödykkeitä vientiin (Karibianmeren saaret) ja erilaisia hallintoalueita, jossa ei ole juurikaan siirtolaisia ja joiden keskeinen piirre on valtapoliitiikka ja luonnonvarojen ja/tai työvoiman hyväksikäyttö (Brittiläinen Intia, Yhdysvaltain Filippiinit, useat Afrikan siirtomaat). Näiden lisäksi kolonialismin piiriin voidaan laskea tietynlaiset kauppa- ja laivastotukikohdat. Tällöin kyseessä ovat pienet maa-alueet, kuten brittiläinen Hongkong, jonka johdossa oli pieni ryhmä asukkaita emämaasta. Ja toki on muistettava, että alueella jonakin ajanjaksona vallitseva kolonialismin muoto on harvoin puhdas tyyppiesimerkki ja että se voi muuttua ajan myötä.

Kaikkiin näihin muotoihin on läheisesti liitetty niin sanottu sivistämistehtävä, ajatus, jolla kolonialismi pyrkii oikeuttamaan itsensä levittämällä omia arvojaan ja tekemällä niistä universaaleja. Keskeinen kolonialismin hankaus ja paradoksi liittyvät sivistämistehtävän assimilointiin ja eron-tekojen, toiseuttamisen, väliseen suhteeseen. Toisaalta, kolonialismin rajaaminen eurooppalais-

5. Sebastian Conrad, *What is Global History?* Princeton University Press 2016; Emily S. Rosenberg (toim.) *A World Connecting, 1870–1945*. Harvard University Press 2012; Jürgen Osterhammel, *The Transformation of the World. A Global History of the Nineteenth Century*. Princeton University Press 2014.

6. Patrick Wolfe, *Settler Colonialism and the Elimination of the Native*. *Journal of Genocide Research* 8 (2006), 387–409; Lorenzo Veracini, *Settler Colonialism. A Theoretical Overview*. Palgrave 2010; Janne Lahti, *What is Settler Colonialism and What it has to do with the American West?* *Journal of the West* 56 (2017), 8–12.

7. Gunlög Fur, *Colonialism in the Margins. Cultural Encounters in New Sweden and Lapland*. Brill 2006.

8. Rashid Khalidi, *The Hundred Years War on Palestine. A History of Settler Colonialism and Resistance 1917–2017*. Metropolitan Books 2020.

ten ja Euroopan ulkopuolisten alueiden suhteeksi on sekin ongelmallista. Ajatus että eurooppalaisilla olisi kolonialismin monopoli on itsessään eurooppalaista paremmuutta korostava ja täten kolonialistinen. Tällainen näkemys sulkee pois esimerkiksi Japanin valloitukset Hokkaidossa ja maailmansotien välillä Mantšuriassa ja Koreassa tai Kiinan toimet Xinjiangissa. Toiseksi, sellaisia valloituksia, jotka tapahtuvat Euroopan sisällä ja kohdistuvat eurooppalaiseen lähinaapuriin voidaan myös lähestyä kolonialismina. Englannin suhtautuminen Irlantiin tai Saksan näkemys Puolasta ”villinä itänä” sisälsivät runsaasti kolonialistisia piirteitä, kuten toiseuttamista.⁹ Myös Neuvostoliitto toimi kolonistisen imperiumin tavoin monella taholla ja vuosikymmenien ajan.

Kolonialismin hahmottaminen kulttuurisena ilmiönä, joka on vaikuttanut sekä kolonialistisiin että kolonisoituihin yhteiskuntiin ja kulttuureihin, juontaa usein jälkikoloniaalisen teoriaan. Frantz Fanoniin ja Edward Saidiin henkilöytyvä teoria hahmottuu kriittisenä asenteena ja joukkona metodologisia instrumentteja, jotka ilmevät länsimaisen hegemonian, tiedon, edistysuskon, modernin ja globaalien epätasa-arvon kritiikkinä.¹⁰ Usein keskiössä on ajatus, että tieto ja subjekti rakentuvat kieleen, diskursseihin: yksikään kielen ilmaisu ei ole merkityksetön tai vialton. Tieto on eri tavoin liitoksissa valtaan ja sen tavoitteluun ja täten kolonialismin palveluksessa. Jälkikoloniaaliseen teoriaan liittyy läheisesti ajatus kolonialismin vaikutuksesta ihmisten tietoisuuteen ja itseymmärrykseen, ajatus tiedon koloniaalisuudesta – siitä kuinka länsimainen ihminen rakentaa eroa ”itsen” ja ”toisen” välille, arvottaessaan maailmaa omista lähtökohdistaan käsin. Osoittaessaan toiseen omia länsimaisia arvojaan hän vahvistaa omaa identiteettiään ja valtaansa. Usein jälkikoloniaalisessa teoriassa painottuvat dikotomiat, polarisoitunut maailmankuva ”itsen” ja ”toisen” välillä kuin myös ”vallan omaavan” ja ”valloitetujen välillä.” Tämä on saanut useat historioitsijat korostamaan että erottelun mer-

kitykset ja kolonisoitujen valta on ollut rajallista ja usein keskenään ristiriitaista, samoin kuin kolonisoidutkaan eivät ole muodostaneet yhteistä ryhmää tai ainoastaan passiivisia uhreja.¹¹

Kolonialismin linssi Suomeen

Jälkikoloniaalinen teoria ja asutuskolonialismin tutkimus ovat tehneet modernista ja kolonialismista erottamattomat. Kolonialismi on länsimaisen historian ja kulttuurin sydämessä ja yhteiskunnat toiseuttamisen ja rodullistamisen läpäisemiä. Kun ymmärrämme tämän ja sen että kolonialismi ei ollut identtinen ilmiö eri puolilla maailmaa, vaan historiallinen prosessi, niin voimme soveltaa kolonialismia kehyksenä ja linssinä suomalaisen kansallisen historiakerptomuksen monikasvoistamiseen ja globalistamiseen. Kolonialismin kautta voimme linkittää suomalaista historian tutkimusta monenlaisiin tieteellisiin ja yhteiskunnallisiin keskusteluihin. Tässä numerossa julkaistu Leila Koivusen ja Anna Rastaa artikkeli tarjoaa tiekartan näihin keskusteluihin Suomessa. Myös Rauna Kuokkasen katsaus pohjoismaiden rajoja ylittävään kolonialismiin kuten myös Jukka Nyysösen ja Otso Kortekankaan kontribuutio valottavat valtion rajoja rikkovan kontekstin merkitystä kolonialismikeskusteluille Suomessa. Voimme myös kyseenalaistaa kertomusta, jossa nykyisen Suomen alue hahmottuu lähtökohtaisesti kansallisena tilana, suomalaisena tai suomalaistamista odottavana kohteena, ei historiallisesti kiisteltynä, etnisesti ja kulttuurisesti kirjavana rajamaana. Sami Lakomäen, Sirpa Aallon ja Ritva Kyllin artikkeli liikkuu kansallistavaa historian tulkintaa vastaan arkistojen muodostumisen kautta, näkemällä että arkistot eivät vain kuvaile Saamenmaan kolonisointia vaan ovat osa sitä.

Ruotsalainen historioitsija Gunlög Fur on painottanut, kuinka tärkeää on tutkia kolonialistisen ajattelun vaikutusta maissa, jotka eivät tunnista omaa osallisuuttaan kolonialismiin.¹² Tämä voi tapahtua tutkimalla kulttuurin arvo-

9. Saksa-Puola suhteista ks. esim. Kristin Kopp, *Germany's Wild East. Constructing Poland as Colonial Space*. University of Michigan Press 2011; Sebastian Conrad, *Globalisation and the Nation in Imperial Germany*. Cambridge University Press 2010.

10. Franz Fanon, *Les Damnés de la Terre*. Francois Maspero, 1961. Edward Said, *Orientalism*. Pantheon, 1978.

11. Partha Chatterjee, *The Nation and Its Fragments. Colonial and Postcolonial Histories*. Princeton University Press 1993, 16; Cooper 2005, 23.

12. Gunlög Fur, Colonial fantasies. American Indians, indigenous peoples, and a Swedish discourse of innocence. *National Identities* 18 (2016), 11–33. Ks. myös Suvu Keskinen, Intra-Nordic Differences, Colonial/Racial Histories, and National Nar-

jen ja representaatioiden kolonialistia piirteitä esimerkiksi elokuvissa, taiteessa ja kirjallisuudessa. Tässä erikoisnumerossa julkaistun Elina Armisen artikkelin hahmottamalla konventiolla voimme analysoida, kuinka suomalainen kirjallisuus (tässä tapauksessa nuorisokirjallisuuden teos) on kolonialististen rakenteiden ja arvojen läpäisemää. Yhtä lailla voimme pohtia Johanna Turusen ja Mari Viita-ahon keinoin, miten museoiden, kuten Gallen-Kallela Museon, näyttelyhistorioissa näkyvät kolonialistisen toiseuden dynamiikat ja ristiriidat.

Kolonialismia voidaan lähestyä kontekstina, johon voidaan myös sijoittaa sekä Suomen historiaa että suomalaisten toimintaa, nähdä ne kansainvälisessä valossa, suhteessa ja kytköksissä muihin toimijoihin. Suomalaisia aktiiveina kolonialisteina voidaan hahmottaa ”koloniaalisen osallisuuden” käsitteen kautta.¹³ Suomalaiset ovat osallistuneet ahkerasti muiden imperiumien palvelukseen niin siirtolaisina, tutkimusmatkailijoina kuin hallinnon virkamiehinäkin. Tästä helposti lähestyttävä esimerkki ovat suomalaiset utopiayhteisöt eri siirtomaissa kuten Liisa-Maija Korhosen sekä Laura Holsteinin ja Salla Tuorin artikkelit osoittavat Argentiinan ja Dominikaanisen tasavallan osalta. Yksittäiset suomalaiset osallistuivat myös kolonialististen yhteiskuntien rakentamiseen, luonnonvarojen hyödyntämiseen sekä kulttuurin ja toiseuden ylläpitoon oli sitten kyse mainareista eteläisessä Afrikassa, kuten Timo Särkkä artikkelissaan kuvaa, tai Mannerheimista tiikerinmetsällä brittiläisessä Intiassa ja Nepalissa, kuten Raita Merivirta tekstissään analysoi. Mikko Toivasen katsaus kääntää katseen suomalaisten jäljittämiseen kolonialistisessa Kaakkois-Aasiassa sanomalehdistön kautta.

Jos pohdimme vielä lopuksi julkista keskustelua, huomaamme, että uutiskynnyksen on viime vuosina ylittänyt useampikin väite ja hahmotelma Suomesta, suomalaisista ja kolonialismista. On puhuttu yritysten, kuten Finlaysonin osallisuudesta orjakauppaan ja suomalaisista toimijoista Karibialla ja Tyynellämerellä.¹⁴ Suomensukuisen Gustaf Nordenskiöldin Mesa Verden pueblosta varastamien esineiden palautus Kansallismuseosta Yhdysvaltain alkuperäiskansoille 130 vuoden ”lainan” jälkeen nousi näkyvästi uutiskuviiin. Samanaikaisesti julkisessa keskustelussa on välillä painotettu, että esimerkiksi Nordenskiöld ei rikkonut lakia eikä edes hyviä tapoja, vaan toimi aikakauden normien mukaan. Täten hän ei voinut olla kolonialisti.¹⁵ Toiset taas yhtyvät julkisessa keskustelussa käsitykseen, että vastaavainen esineistön omiminen ja siirto länsimaisiin museoihin esimerkiksi siirtomaajän Afrikasta nähdään laajasti maailmalla osana kolonialismin toimintarepertuaaria. Saamelaisasiat ylittävät myös kiitettävästi uutiskynnyksen, kun on esimerkiksi puhuttu pohjoisen rautatiehankkeista tai kulttuurin omimisesta ja rodullistamisesta, esimerkiksi kansanedustaja Pirkka-Pekka Peteliuksen pyytessä anteeksi 1980-luvun sketsejään.¹⁶ Petelius kertoi kokevansa, että tämänhetkisessä parlamentaarissa asemassaan kansanedustajana hänen oli otettava kantaa 30 vuotta sitten esittämiinsä vitseihin juopuneista saamelaisista, joissa kansanryhmää kuvattiin syrjivällä ja vääristelevällä tavalla. Ne ovat valitettava osa Suomen kansallista muistia taltioituneina muun muassa Ylen Elävään arkistoon.

Kesällä 2020 *Black Lives Matter* -liike toi lisää globaalia valokeilaa kolonialismin aikaisten rakenteiden ja nyky-yhteiskunnan järjestelmäl-

ratives. Rewriting Finnish History. *Scandinavian Studies* 91 (2019), 163–181; Sveitsin osalta Patricia Purtschert & Harald Fischer-Tiné (toim.) *Colonial Switzerland. Rethinking Colonialism from the Margins*. Palgrave 2015.

13. Ulla Vuorela, Colonial Complicity. The ‘Post-Colonial’ in a Nordic Context. Teoksessa Suvi Keskinen et al. (toim.) *Complicity with Colonialism. Gender, Race and Ethnicity in the Nordic Region*. Ashgate 2009, 19–33.
14. Jouko Aaltonen & Seppo Sivonen, *Orjia ja isäntiä. Ruotsalais-suomalainen siirtomaaherruus Karibialla*. Into 2019; ks. myös Sakari Nuuttilla, Suomalainen Peter hyppäsi 1700-luvulla laivaan, jonka määränpäättä ei tiennyt – päätyi Tahitin kuninkaan sotapäälliköksi: ”Peterin muisto elää Tahitilla vieläkin”. *Yle* 30.8.2020, <https://yle.fi/uutiset/3-11511236> (15.9.2020).
15. Ulla Veirto, Mesa Verden muinaisten intiaanien upea kokoelma on ollut Suomessa yli 100 vuotta. Tekikö Gustaf Nordenskiöld rikoksen tuodessaan sen Pohjolaan? *Apu* 29.2.2020, <https://www.apu.fi/artikkelit/miksi-23-vuotias-suomalainen-tyhjänsi-mesa-verden-intiaanien-haudat-miten-vainajat-paatyivat-suomeen> (17.9.2020); Jukka HUusko, Viimeinen matka Mesa Verdeen. *Helsingin Sanomat* 25.9.2020. <https://www.hs.fi/ulkomaat/art-2000006647282.html> (30.9.2020).
16. Pirkka-Pekka Petelius pyytää anteeksi saamelaisia pilkkaavia sketsejään: ”Olen valmis keskustelemaan myös muiden vähemmistöjen kanssa”. *Yle* 21.11.2019, <https://yle.fi/uutiset/3-11079638> (30.9.2020); ”Mikä on suomalaisten suhde kolonialismiin ja miksi siitä on niin vaikea puhua?” *Yle* 25.7.2020, <https://yle.fi/uutiset/3-11447726> (15.9.2020).

lisen rasismiin väliin historiallisiin jatkumoihin myös Suomen lehdistössä. Asiasta nousi keskustelua, jossa pohdittiin, onko Suomessa olemassa samanlaista rasismia tai rodullistamisen historiaa kuin Yhdysvalloissa. Asian analysointia ovat hankaloittaneet monet seikat, kuten kolonialismin ja saamelaisten historian opetuksen puutteellisuus niin lukiossa kuin korkeakouluissa ja siten keskustelun vähäisyys, kuten se että maan historia osana Venäjän imperiumia ei ollut kaikkein kompleksisin. Tämä historian hieman yli satavuotinen aika vei Suomen teollistumista ja kehitystä eteenpäin monilla tavoin. Suomi oli yhdellä tapaa kuin yksi imperiumin lempilapsista ja tuolloin suomalaiset ja venäläiset oppivat tuntemaan toinen toisiaan, jonka jälkeen 1900-luvulla Suomi soti Neuvostoliittoa vastaan ja monella tavoin säilytti ulkopolitiittisesti kunnioitetun asemansa.

Yhdysvaltojen rasismien kokemushistoriasta merkityksellisesti teoksessaan *Between the World and Me* kirjoittanut Ta-Nehisi Coates on myös kertonut siitä, miten rasismi on erilaista ja suhteellisesti vähäisempää esimerkiksi Ranskassa kuin se on Yhdysvalloissa.¹⁷ Siten kolonialismin menneisyyden relatiivisuus on tänä päivänä yksi näkökulmista, joka monimutkaistaa analyysia ja tuntemuksia, samoin kuin ambivalenssista tai suhteellisuudesta puhuminen. Samanaikaisesti Suomen valtion harjoittama kolonialismi pohjoisessa Saamenmailla tai osallistuminen plantaasikolonialismiin Karibiassa on jäänyt lähes huomioimatta Suomen valtion Venäjän kainalossa edenneen kehityksen historian vaikutuspiiriin alle.

On kiistanalaisista väitteistä ja Suomen mahdollisesta kolonialistisesta historiasta mitä mieltä tahansa, yksi asiaa tuntuu selvältä: myös Suomessa keskustellaan kolonialismista yhä enemmän. Miksi puhumme kolonialismista juuri nyt? Syitä voi löytää ainakin kolmelta taholta: ensinnäkin akateemisen tiedon luonteen ymmärtämisen ja rakentumisen muutoksista, jossa heijastuu niin tutkimusalojen sisäinen sirpaloituminen kuin tieteiden välisen linkittymisen aiheuttamat tutkimussuuntauksien eri käänteet. Historiakäsitystä, jossa eurooppalainen kulttuuri on universaali normi ja kansallisvaltioiden historian primääri tekijä ja tapahtumapaikka, on alettu korvaamaan useammilla, erilaisista näkökulmista tuotetuilla

historioilla, joissa myös eurooppalaisten historioita ja diskursseja tarkastellaan kriittisesti. Eurosentrisyyden pitkä varjo on kyseenalaistettu. Historiantutkimuksessa on käynnissä moniäänistäminen, monikerrostaminen ja moninaistaminen. Tämä tapahtuu myös Suomessa nyt, vaikka prosessi alkoi muun muassa Spivakin toimesta jo 1980-luvulla. Tähän moninaistamiseen tulee tulevaisuudessa varmasti kuulumaan niin Saamenmaan ja saamelaisten historia kuten myös suomalaisten kokemukset osana Venäjän imperiumia.

Toisaalta länsimaissa on kyseenalaistettu vallitseva identiteettipoliittika. Integraation ja globalisaation, äärintationalismin ja monikulttuurisuuden, sekä siirtolaisuuden ja demografisen muutoksen samanaikaisessa painetilassa se, miten näemme itsemme ja erilaiset ihmisryhmät on kyseenalaistettu usealta taholta. On havahduttu siihen, että nykyaikaiseen talousjärjestelmään, sekä länsimaiseen valtavirtakulttuuriin kuuluu usein näkymättöminä tai normaaleina pidettyjä rakenteita ja ajattelumalleja, joiden juuret ovat kolonialismin aikakauden rasisisissa ja järjestelmällisen epätasa-arvoisissa järjestelmissä. Dekolonisaation ”ensimmäinen aalto” tapahtui nimellisesti kylmän sodan aikana, josta taen itsenäisten valtioiden määrän moninkertaistamiseen, mutta mielen, identiteettien, tiedon rakentumisen ja maailmankatsomuksen dekolonisaatiota, ”toista aaltoa,” josta myös Spivak on kirjoittanut, ei ole vielä ehkä kokonaisuudessaan tapahtunut. Mutta se on ehkä jo tuloillaan. Kolmanneksi tahoksi, suurvaltahegemonioiden murtuessa, on että ehkä Yhdysvaltojen tilalle maailmanjärjestyksessä ei kuitenkaan juuri nyt ole astumassa Kiina, Venäjä tai Turkki, vaan uudenlainen ymmärrys muista kuin hegemonisen vallan arvoista kuten tasa-arvosta tai moninaisuudesta maailmassa. Tulevaisuus siis juuri nyt näyttää olevan avoin ja kolonialismia koskevan keskustelun pinnalle nousu myös kuvaa tätä muutoksen tilaa.

Tämä erikoisnumero pyrkii omalta osaltaan hahmottamaan, mitä erilaisia yhteyksiä ja nivoutumia Suomella, suomalaisilla ja kolonialismilla on. Emme tarjoa valmiita vastauksia, mutta erikoisnumero tuo esiin sen, että kolonialismin historia ja perinnöt ansaitsevat asiantuntevaa ja

17. Ta-Nehisi Coates, *Between the World and Me*. Spiegel and Grau 2015.

luotettavaa Suomessa tehtyä tutkimusta. Tavoitteenamme on lisätä ja kiihdyttää keskustelua, joka on jo alkanut. Ennen kaikkea pyrimme monipuolistamaan tätä keskustelua tuomalla esiin kolonialismin erinäisiä merkityksiä ja ulottuvuuksia. Kolonialismi on monitahoinen ilmiö. Pelkän yksisuuntaisen valloituksen ja vallankäytön sijaan se on myös vastarintaa, vuorovaikutusta ja monimutkaisia inhimillisiä suhteita. Historioitsijoiden tehtävänä on tarttua haasteeseen ja tutkia kolonialismin moninaisia ilmenemismuotoja ja sävyjä. Kiitämme kaikkia tämän numeron kirjoittajia ja anonyymejä vertaisarvioijia heidän erittäin korkeasta paneutumisesta aiheeseen ja asiantuntevuudesta. Toivomme, että lukemalla

nämä artikkelit, lukijat saavat käsityksen siitä, mitä Suomea koskeva kolonialismin tutkimus voi olla. Toivomme, että erikoisnumeromme ennen kaikkea inspiroi uutta tutkimusta ja ajattelua.

Rinna Kullaa on Akatemiatutkija ja globaali-historioitsija Tampereen yliopistossa.

Sähköposti: rinna.kullaa@tuni.fi.

Janne Lahti on yleisen historian dosentti ja Akatemiatutkija Helsingin yliopistossa.

Sähköposti: janne.lahti@helsinki.fi.

Leila Koivunen ja Anna Rastas

Suomalaisen historiantutkimuksen uusi käänne?

Kolonialismikeskustelujen kotouttaminen Suomea koskevaan tutkimukseen

Kolonialismia tutkittiin Suomessa pitkään ensisijaisesti muuta maailmaa koskevana ilmiönä. Vasta 2010-luvulla käsitettä on alettu soveltaa enemmän myös Suomea koskevassa historiantutkimuksessa. Historioitsijat omaksuivat uuden lähestymistavan kolonialismiin kuitenkin varsin myöhään moniin muihin tieteenaloihin verrattuna. Siksi on kysyttävää, millaisten keskustelujen kentille he ovat nyt astumassa. Artikkelimme tarkastelee, milloin ja miten kolonialismin käsitettä on alettu soveltaa suomalaisia ja suomalaista yhteiskuntaa koskevassa tutkimuksessa. Miten suomalaisten ja kolonialismin kytköksistä esitetyt ajatukset suhteutuvat muihin tieteenaloihin ja monitieteisiin tutkimusperinteisiin? Entä poliittisen toiminnan ja aktivismin kentillä esitettyihin vaatimuksiin tutkimuksen dekolonisoinnista? Voiko viime vuosina kasvanutta kiinnostusta kolonialismin ja sen seurausten tutkimiseen luonnehtia jo käännteeksi suomalaisessa historiantutkimuksessa?

Kolonialismin ja sen merkitysten tutkiminen edellyttää aiheen tarkastelua paitsi menneisyyteen sijoittuvina tapahtumina myös niiden nykyhetken ulottuvina seurauksina. Lisäksi kyse on erilaisilta poliittisilta kentiltä aineksiaan ammentaneesta monitieteisestä diskurssista. Viime vuosina eri puolilla maailmaa levinnyt

marginalisoitujen ryhmien identiteettipoliittisiin kamppailuihin kytkeytyvä dekolonisaatioliike vaatii kolonialismin perinnön, mukaan lukien akateemisen tiedontuotannon kolonialististen rakenteiden, tunnistamista ja purkamista. Siksi analysoimme tutkimuskeskustelujen ohella myös identiteettipoliittisilla ja antirasistisen toiminnan kentillä käytyä kolonialismia koskevaa keskustelua. Monitieteisessä, historiografista ja etnografista lähestymistapaa soveltavassa tutkimusasetelmassa yhdistämme historiantutkimuksen kysymyksenasetteluihin muiden tieteenalojen teoreettisia keskusteluja: tiedon sosiologiaa, antropologiaa, kirjallisuuden ja taiteiden tutkimusta, diasporatutkimusta sekä rasismien ja vähemmistöjen tutkimusta. Tutkimuskirjallisuuden ohella hyödynnämme nettiaineistoja, kenttäpäiväkirjoja, haastatteluja ja muita materiaaleja.¹ Analysoimme rakentuu erilaisten aineistojen yhdistämiselle sekä aineistojen analyysin esiin nostamien huomioiden ja tutkimuskirjallisuuden vuoropuhelulle.

Tarkastelemme ensin suomalaisen historiantutkimuksen suhdetta kolonialismiin ennen 2010-luvulla alkanutta käännettä. Tämän jälkeen esittelemme kolonialismi-, jälkikolonisaatio- ja dekolonisaatiokeskustelujen reittejä suomalaista yhteiskuntaa käsittelevään tutkimukseen muilla

1. Etnografiset aineistot on kerätty Anna Rastaaan akatemiaturvattujen tutkimuskeskustelujen ohella. Artikkelia varten on haastateltu monien tieteenalojen edustajia, joita kaikkia haluamme lämpimästi kiittää. Erityiskiitoksemme Olli Löytölle, Raita Merivirralle ja Sanna Valkoselle, jotka kommentoivat artikkelin käsikirjoitusta.

tieteenaloilla. Lisäksi osoitamme, että tarve arvioida uudelleen suomalaisten suhdetta kolonialismiin on kytköksissä myös kansainvälisen liikkuvuuden myötä muuttuneeseen suomalaisuuteen. Lopuksi pohdimme, miten erilaisilla tieteellisillä ja poliittisen aktivismin kentillä käytävät kolonialismia koskevat keskustelut haastavat nykypäivän historian tutkimusta ja mitä annettavaa sillä on muulle tutkimukselle ja keskustelulle.

Suomalaisen historian tutkimuksen suhde kolonialismiin ennen käännettä

Suomalaisessa historian tutkimuksessa on tarkasteltu pitkään ja monin painoituksin Suomen asemaa osana Ruotsin ja Venäjän valtakuntia.² Sitä vastoin Suomen tai suomalaisten suhdetta oman valtakunnan ulkopuoliseen eurooppalaiseen kolonialismiin ei käsitelty juurikaan ennen 2010-lukua. Kolonialismi kuvattiin tyypillisesti jonkinlaisena itsestään selvänä, maantieteellisesti etäällä tapahtuvana taustailmiönä, jonka vaikutuksia tai yhteyksiä suomalaisiin ei tarkemmin eritelty. Kolonialismiteema jäi tyypillisesti sivujuonteeksi tai se ohitettiin kokonaan sellaisissakin tutkimuksissa, joissa tarkasteltiin suomalaisten liikkuvuutta ja toimia maailmalla. Suomalaisen siirtolaisuustutkimuksen keskeinen uranuurtaja professori Vilho Niitemaa näytti kuitenkin tiedostavan ilmiön merkityksen. Hän ehdotti 70-vuotishaastattelussaan vuonna 1987,

että Turun Siirtolaisuusinstituutin uudeksi tutkimusteemaksi tulisi ottaa imperialismi ja sen yhteydet suomalaissiirtolaisuuteen.³ Perustutkimusta, jonka voidaan nähdä sijoittuneen löyhästi kolonialismin historian viitekehykseen, syntyi silti harvakseltaan. Esimerkiksi Sven Hirn teki selvitystyötä Suomessa kiertäneistä kaukomaiden sirkusseurueista ja Antero Leitzinger kartoitti maahan pysyvämmän asettuneita ulkomaalaistaustaisia.⁴ Nämä yksittäiset tutkimukset eivät kuitenkaan vielä käynnistäneet laajempaa keskustelua tai lisätutkimusta kolonialismin nivoutumisesta suomalaisten menneisyyteen. Kiinnostava lisäaspekti on kuitenkin se, että monet suomalaistutkijat osallistuivat aktiivisesti Britannian, Saksan ja Ranskan siirtomaahistorioiden tutkimiseen.⁵

Perustutkimuksen niukkuus johti siihen, että myös Suomen historian pitkiä kehityskaaria hahmottavissa yleisesityksissä suomalaisten suhde kolonialismiin jäi avaamatta, vaikka teoksissa saatettiin tyypillisesti kuvata esimerkiksi globaalin talouden mekanismeja ja suomalaisten osuutta niihin.⁶ Sama koski myös suomalaisten laatimia maailmanhistorian tai vaikkapa Afrikan historian yleisesityksiä, joissa kolonialismia kuvattiin poikkeuksetta siten, ettei se yhdistynyt suomalaisten historiaan.⁷ Tutkimuksen poissaolo heijastui myös koulujen historian oppikirjoihin.

2. Esim. Einar W. Juva, *Suomen suuriruhtinaskunta Ruotsin vallan aikana*. Otava 1951; Rauno Endén (toim.) *Suomen ja Venäjän yhteistä historiaa*. SHS 1982; Matti Klinge, *Finland mellan Sverige och Ryssland*. Utrikespolitiska institutet 1987; Matti Klinge, *Keisarin Suomi*. Schildts 1997; Petri Karonen, *Pohjoinen suurvalta. Ruotsi ja Suomi 1521–1809*. WSOY 1999; Rainer Fagerlund, Nils Erik Villstrand, Kurt Jern & Mirja Itkonen, *Kuninkaita ja alamaisia. Suomen historia 1523–1809*. Suom. Mirja Itkonen. Schildts 2000; Paul Fogelberg, *Finland mellan öst och väst*. Finska vetenskaps-societeten Kungl. Vetenskaps- och Vitterhets-Samhället i Göteborg 2011.
3. Jukka-Pekka Lappalainen, Siirtolaisuuden tutkija. *Helsingin Sanomat* 16.3.1987. Ehdotus ei poikinnut jatkokeskusteluita. Artikkelista ei myöskään ilmene, mihin Niitemaa tarkalleen viittasi imperialismilla; asia saattoi liittyä myös esimerkiksi suomalaissiirtolaisten vasemmistokäytäntöihin.
4. Sven Hirn & Emil Cedercreutz, *Sirkus kiertää Suomea 1800–1914*. SKS 1982; Sven Hirn, *Kaiken kansan huvit. Tivoli-toimintaamme 1800-luvulla*. SKS 1986; Antero Leitzinger, *Ulkomaalaiset Suomessa 1812–1972*. East-West 2008; Antero Leitzinger, *Ulkomaalaispolitiikka Suomessa 1812–1972*. East-West 2008.
5. Esim. Martti Eirola, *The Ovambogefahr. The Ovamboland Reservation in the Making. Political Responses of the Kingdom of Ondonga to the German Colonial Power 1884–1910*. Pohjois-Suomen historiallinen yhdistys 1992; Anssi Halmesvirta, *Turanilaisia ja herrasneekereitä. Aatehistoriallisia tutkimuksia brittiläisestä rotuajattelusta*. SHS 1993; Juhani Koponen, *Development for Exploitation. German Colonial Policies in Mainland Tanzania, 1884–1914*. SHS 1994; Holger Weiss, *Babban yunwa. Hunger und Gesellschaft in Nord-Nigeria und den Nachbarregionen in der frühen Kolonialzeit. Unter besonderer Berücksichtigung der späten vorkolonialen Verhältnisse und der Einwirkung der Kolonialmächte*. SHS 1997.
6. Esim. Eino Jutikkala & Kauko Pirinen, *Suomen historia*. Weilin & Göös 1966; Seppo Zetterberg (päätoim.) *Suomen historian pikkujättiläinen*. WSOY 1987; Eino Jutikkala, Kauko Pirinen & Juhani Nyysönen, *Kivikaudesta Koivistoon. Suomen historian pääpiirteitä*. Weilin+Göös 1989; Pentti Virrankoski, *Suomen historia*. SKS 2001; Jouko Vahtola, *Suomen historia. Jääkaudesta Euroopan unioniin*. Otava 2003; Henrik Meinander, *Finlands historia. Linjer, strukturer, vändpunkter*. Söderström 2006; Heikki Ylikangas, *Suomen historian solmukohdat*. WS Bookwell 2007.
7. Seppo Zetterberg & Veikko Kallio, *Maailmanhistorian pikkujättiläinen*. WSOY 1988; Olli Kaikkonen, Seppo Rytönen & Seppo Sivonen, *Afrikan historia*. Gaudeamus 1989.

Yksi selitys sille, miksi kolonialismia ei ole tarkasteltu osana Suomen(kin) historiaa, on nimetty ekseptionalismiksi (*exceptionalism*).⁸ Viittaamme tuolla käsitteellä sellaiseen monella tapaa ongelmalliseen ajattelutapaan, jonka mukaan suomalaisilla ei olisi mitään yhteyttä kolonialismiin siksi, ettei Suomi ollut siirtomaavalta. Kolonialismiin kytkeytyvän maailmankuvan leviäminen ei kuitenkaan pysähtynyt valtioiden rajoille, ja kuten tässäkin erikoisnumerossa osoitetaan, myös suomalaiset osallistuivat monin tavoin erilaisiin kolonialismia tukeviin hankkeisiin.

Ekseptionalismiin nojaava ymmärrys kolonialismista ja sen merkityksistä ei ole koskenut yksin suomalaista historiantutkimusta. Se ammensi yleisemmin vallinneesta kansainvälisestä tutkimustraditiosta, jossa muiden kuin läntisten siirtomaavaltojen osallisuus näyttäytyi marginaalisena. Myös esimerkiksi Skandinavian maissa, joista osa oli kiistatta siirtomaavaltoja, hellittiin pitkään ajatuksia oman kansakunnan poikkeuksellisesta asemasta ja viattomuudesta suhteessa muiden alistamiseen tai kolonialistisen maailmankuvan omaksumiseen.⁹ Yksittäiset tutkijat ja instituutiot olivat keskeisessä roolissa pohjoismaisten keskustelujen aktivoitumisessa. Eryyisesti suomalaissyntyinen yhteiskuntatieteilijä Mai Palmberg tutki jo 1980-luvulla ruotsalaisten oppikirjojen Afrikka-kuvaa, ja hänen 1990-luvulla Nordiska Afrikainstitutissa organisoimansa seminaarit vauhdittivat pohjoismaista monitieteistä keskustelua ja inspiroivat myös paikalla olleita suomalaisia pohtimaan kolonialismia uusista näkökulmista.¹⁰

Ekseptionalismin lisäksi suomalaista tutkimustilannetta selittää myös kansainvälisen imperialismin- ja kolonialismitutkimuksen traditio, jossa kyseiset ilmiöt nähtiin pitkään eritoten taloudellisina ja poliittisina ja ne sijoitettiin jonnekin kauas merten taakse.¹¹ Uudenlainen aate- ja kult-

tuurihistoriallinen tutkimusote, joka hahmotti kolonialismin laajasti vaikuttavana kulttuurisena ilmiönä nousi Britanniassa erityisesti historioitsija John M. MacKenzien johdolla 1980-luvulta lähtien ja vakiintui vuosituhaten vaihteeseen tultaessa.¹² Useilla tieteenaloilla vaikuttaneesta jälkikolonialisesta ajattelusta ammentanut tutkimusote kohdensi näkökulmaa siirtomaavaltojen lisäksi myös niiden alaisuudessa eläneiden ihmisten kokemuksiin. *New Imperial Histories* -nimellä tunnettu tutkimusote korostaa imperialismin ja kolonialismia globaaleina ilmiöinä, jotka vaikuttivat lukuisin tavoin sekä imperiumien sisällä että niiden ulkopuolella. Vakiintumista edesauttoi historiantutkimuksenkin kentällä noussut metodologisen nationalismin kritiikki ja siihen nivoutuneet käsitykset ilmiöiden ylirajaisesta, toisiinsa kytkeytyvästä luonteesta sekä globaalin ja paikallisen tason ilmiöiden välisistä yhteyksistä.¹³

Aiemman, nykynäkökulmasta rajallisen kolonialismikäsitteilyksen voidaan nähdä suoraan vaikuttaneen ilmiötä koskevaan historiantutkimukseen – myös Suomessa. Muuttunut tutkimuspainotus vahvisti ajatusta kolonialismista laajasti läsnäolevana ilmiönä ja korosti sen moninaisia ilmenemismuotoja ja vaikutuksia. Vaikkei uuteen painotukseen suoranaisesti viitata Suomea koskevassa historiantutkimuksessa, sen vaikutukset alkoivat näkyä myös meillä 2000-luvun alussa. Tällöin julkaistiin useita tutkimuksia, joita yhdisti kiinnostus kolonialismin aatemaailmaa kohtaan.

Esimerkiksi autonomisen Suomen historiaa uudelleenarvioivassa tutkimuksessaan *Lejonet och dubbelörnen* (2000) Max Engman luonnehti 1830–1890-lukuja imperiaalisiksi vuosikymmeniksi, jolloin suomalaisväestö saattoi hyödyntää Venäjän imperiumin avaamia mahdollisuuksia. Engman korostaa, miten esimerkiksi osallisuus Alaskan hallinnoissa, merenkulussa, armei-

8. Ks. Anna Rastas, Reading history through Finnish exceptionalism. Teoksessa Kristin Loftsdottir & Lars Jensen (toim.) *'Whiteness' and Postcolonialism in the Nordic Region. Exceptionalism, Migrant Others and National Identities*. Ashgate 2012, 89–91.

9. Ekseptionalismi on tunnustettu yleiseksi diskurssiksi myös maissa, joilla on ollut siirtomaita. Ks. Rastas 2012, 90–91.

10. Mai Palmberg, *Afrika I skolböckerna. Gamla fordomar och nya*. SIDA 1987.

11. Stephen Howe, *New Imperial Histories*. Teoksessa Stephen Howe (toim.) *New Imperial Histories Reader*. Routledge 2010.

12. Ks. erit. *Studies in Imperialism* -sarja, Manchester University Press vuodesta 1985 alkaen.

13. Esim. Andreas Wimmer & Glick Schiller, Methodological nationalism and beyond. Nation-state building, migration and the social sciences. *Global Networks* 2:4 (2002), 301–334; Michael Werner & Bénédicte Zimmermann, Beyond Comparison. Histoire Croisée and the Challenge of Reflexivity. *History and Theory* 45:1 (2006), 30–50; Steven Vertovec, *Transnationalism*. Routledge 2009.

jassa tai siirtokuntien perustamisessa muokkasi suomalaisten maailmankuvaa.¹⁴ Toisena esimerkkinä voi mainita Timo Salmisen teoksen *Suomen tieteelliset voittomaat* (2003), jossa hän tarkasteli suomalais-ugrilaisen tieteen kehitystä. Salminen kuvaa, miten suomalaistutkijat pyrkivät hyödyntämään suomalais-ugrialaisten kansojen välistä oletettua hierarkiaa oman asemansa korostamiseksi ja edistämiseksi.¹⁵ Marjo Kaartinen puolestaan sovelsi jälkikoloniaalista teoriaa käsitellessään suomalaisten vieraan pelkoa eurooppalaisen kolonialismin ja rasismien historian kontekstissa.¹⁶

Vaikka edellä mainitut esimerkit kertovat uudenlaisen kiinnostuksen heräämisestä, ne eivät vielä poikineet laajempaa tutkimusta eivätkä niiden tulokset välittyneet Suomen historian yleisesityksiin.¹⁷ Sen sijaan saamelaisia ja Pohjois-Suomea käsittelevä tutkimus on jo pitkään muodostanut poikkeuksen historian tutkimuksen kentällä: kolonialismikysymykset ovat olleet siellä vahvasti läsnä jo ennen muun historian tutkimuksen kokemaa käännettä.¹⁸ Emme kuitenkaan tarkastele tässä saamentutkimusta yksityiskohtaisemmin, sillä Jukka Nyssönen ja Otso Kortekangas käsittelevät sitä omassa artikkelissaan. Kuten alussa totesimme, muilla tieteenaloilla kiinnostus kolonialismiin syntyi jo aiemmin, erityisesti niin kutsutun jälkikoloniaalisen suuntauksen myötä, mitä tarkastelemme seuraavaksi.

Jälkikoloniaalisen tutkimuksen monitieteiset reitit Suomeen

Ajatusta Suomesta maana, jolla ei ole mitään tekemistä kolonialismin kanssa ja suomalaisista

kansana, joka siksi olisi muita kansoja tai ainakin entisiä siirtomaaisäntiä viattomampi, alettiin kyseenalaistaa monitieteisten, jälkikoloniaalin ja dekolonisaation käsitteitä hyödyntävien tutkimuskeskustelujen rantauduttua Suomeen. Jälkikoloniaalilla ei viitata ensisijaisesti kolonialismin jälkeiseen aikaan vaan sen seurauksiin, mukaan lukien epätasa-arvoiset valtasuhteet, tiedontuotanto ja maailmankuvat, joita jälkikoloniaalinen teoria pyrkii tunnistamaan ja analysoimaan.¹⁹ Näiden keskustelujen juuret johtavat entisistä siirtomaista kotoisin olevien, usein länsimaisissa yliopistoissa opiskelleiden ja työskennelleiden eri tieteenaloja edustaneiden ajattelijoiden teksteihin. Ei ole yllättävää, että ne kulkeutuivat suomalaisten tutkimusten kirjallisuusluetteloihin ensin sellaisilla tieteenaloilla, joiden kohteina ovat olleet entiset siirtomaat tai kolonialismiin vahvasti kytkeytyvät diasporakulttuurit. Suomalaista yhteiskuntaa käsittelevään tutkimukseen niiden voi katsoa tulleen pääasiallisesti vasta vähemmistöjen asemaa, identiteettipolitiikkaa ja muuttoliikkeitä koskeneen keskustelun myötä.

Kolonialismin luomia subjektipositioita ja tietämisen paikkoja käsittelevien teoretisointien ehdottomiin klassikkoihin lukeutuvat psykiatri ja yhteiskuntafilosofi Franz Fanonin (1925–1961) teokset. Vaikka esimerkiksi *Sorron yöstä* suomennettiin jo vuonna 1970, Fanonin teksteihin on viitattu harvoin Suomea koskevissa tutkimuksissa.²⁰ Kiinnostavia intertekstuaalisia viittauksia löytyy kuitenkin muualta kirjallisuudesta jo 1970-luvulta.²¹ Jälkikoloniaaliseen teoriaan niin ikään vahvasti vaikuttaneen palestiinalaisyhdysvaltalaisen kirjailija ja kirjallisuusteoreetikko Edward Saidin (1935–2003) orientalismaa käsittelevään teokseen

14. Max Engman, *Lejonet och dubbelörnen. Finlands imperiella decennierna 1830–1890*. Atlantis 2000.

15. Timo Salminen, *Suomen tieteelliset voittomaat. Venäjä ja Siperia suomalaisessa arkeologiassa 1870–1935*. Suomen muinaismuistoyhdistys 2003.

16. Marjo Kaartinen, *Neekerikammo. Kirjoituksia vieraan pelosta*. k&h 2004. Rasismien aatehistoriasta ks. myös Aira Kemiläinen, *Suomalaiset, outo Pohjolan kansa. Rotuteoriat ja kansallinen identiteetti*. SHS 1993; Pekka Isaksson & Jouko Jokisalo, *Kallonmittaajia ja skinejä. Rasismien aatehistoriaa*. Like 1998. Ks. myös Kalle Gustafsson, *A Continent of Slaves. Anti-Slave-Trade Rhetoric and the Image of Africa in Finland in the Nineteenth Century*. *Nord Nytt* 87 (2003).

17. Esim. Jouko Vahtola, *Suomen historia. Kivikaudesta 2000-luvulle*. Otava 2017 (uudistettu laitos).

18. Ks. esim. Erno Paasilinna, *Petsamo. Historiaa ja muistoja*. Otava 1992; Veli-Pekka Lehtola, *Saamelaiset. Historia, yhteiskunta, taide*. Kustannus-Puntsi 1997.

19. Suomeksi jälkikoloniaaliteorioita esitelty esimerkiksi teoksessa Joel Kuorrtti, Mikko Lehtonen & Olli Löytty (toim.) *Kolonialismin jäljet. Keskustat, periferiat ja Suomi*. Vastapaino 2007.

20. Franz Fanon, *Sorron yöstä* (alkuper. *Les damnés de la terre* 1961, suom. Hilka Mäki). WSOY 1970.

21. Kenialaisen Joseph Owindin vuonna 1972 julkaistu muistelmateos kertoo hänen elämästään mustana afrikkalaisena opiskelijana Suomessa. Kirjan nimi *Kato, kato nekru* (suom. Risto Karlsson, WSOY 1972) viittaa maailmalla laajasti siteerattuun kohtaan ("Look, a negro") Franz Fanonin teoksessa *Black Skin, White Masks* (vuoden 1952 ranskankielisestä

suomalaistutkijat viittasivat jo 1980–1990-luvuilla, ennen teoksen suomentamista.²² Käsiteet *toiseus* ja *toiseuttaminen* omaksuttiin näin myös suomalaiseseen keskusteluun. Saidin kirjoituksista ammentaneiden muiden tunnettujen jälkikoloniaaliteoreetikkojen, kuten Homi K. Bhabhan, Gayatri Chakravorty Spivakin ja Chandra Talpade Mohantyn kirjoitukset löysivät samoihin aikoihin tiensä suomalaisten kulttuurintutkijoiden tutkimuksiin ja viittauksia tehtiin myös esimerkiksi Valentin-Yves Mudimben, Chinua Acheben ja Ng ũgĩ wa Thiong’on teksteihin. Niitä myös opiskeltiin suomalaisissa yliopistoissa eri oppiaineissa, esimerkiksi professori Ulla Vuorelan antropologian seminaarissa Tampereen yliopistossa jo 1980-luvun lopulla. Saidin tekstejä sisältyi 1990-luvun lopussa historia-aineiden opetussuunnitelmiin ja kurssilukemistoihin esimerkiksi Turun yliopiston ja Åbo Akademin historia-aineissa, tyyppillisesti kuitenkin valinnaisten opintojen kategoriassa.

Jälkikoloniaalisen tutkimuksen rantautumiseen vaikutti uusien monitieteisten tutkimussuuntausten kuten feministisen ja kehitys(maa)tutkimuksen voimistuminen.²³ Iso merkitys oli myös brittiläisellä kriittisellä kulttuurintutkimuksella, ennen kaikkea Stuart Hallin tuotannon suomennoksilla.²⁴ Hallin kirjoitukset ovat vaikuttaneet Suomessa erityisesti identiteettiä koskeviin pohdintoihin – myös historian-tutkimuksessa. Aiemmista, lähinnä psykologian ja kasvatustieteiden teoretisoinneista kummunneista identiteettikäsitteistä poiketen identiteeteistä alettiin nyt puhua erilaisiin ryhmiin kiinnittymisen sekä yhteiskunnallisiin valtasuhteisiin asemoitumisen ja poliittisen toimijuuden

paikkoina. Jälkikoloniaaliteoreetikkojen tekstien suomennokset sekä niitä soveltavien suomalais-tutkijoiden artikkelikokoelmien ilmestyminen kertoo kotimaisten tiedekustantamojen keskeisestä roolista muualta tulleiden tutkimuskeskustelujen kotouttamisessa.

Jälkikoloniaalisen teorian kotouttamisen etujoukkoa olivat Suomessakin erityisesti kirjallisuudentutkijat, jotka 1990-luvulta lähtien ovat soveltaneet kansainvälisiä keskusteluja tutkimussissaan.²⁵ Esimerkiksi Spivakin tekstejä suomennettiin jo 1990-luvulla.²⁶ Kirjallisuudentutkija Eila Rantosen sanoin:

Paitsi, että jälkikoloniaalinen teoria on purkanut kirjallisuustieteen nationalistisia ja kolonialistisia sitoumuksia, se on hahmotellut uusia lähestymiskeinoja siihen, miten kirjallisuudentutkijat voisivat analysoida kansallisuutta ja kulttuurieroja.²⁷

Tällainen käänne – pyrkimys tarkastella kolonialistisen maailmankuvan kytköksiä tutkittaviin ilmiöihin – on tapahtumassa nyt myös suomalaisen historian-tutkimuksen kentällä.

Uudet näkemykset identiteeteistä ja Suomen liittyminen Euroopan unioniin innostivat 1990-luvulla ja 2000-luvun alussa myös sosiologeja ja kansatieteilijöitä tutkimaan kansallista identiteettiä uusista näkökulmista.²⁸ Jälkikoloniaaliteoriaan, tai esimerkiksi maailmanjärjestelmäteorioita koskeviin keskusteluihin, sisältyvää eurosentrisyyden kritiikkiä ei kyseisistä tutkimuksista kuitenkaan juuri löydy.²⁹ Poikkeuksena voi mainita Joensuun yliopiston sosiologian professorin M’ammed Sabourin rasismia ja toi-

alkuperäisteoksesta englanniksi kääntänyt Charles Lam Markmann, Pluto Press 1986). Owindi kertoo teoksen nimen olleen suomentajan ehdotus, jota perusteltiin kirjan myynnillä. Owindin haastattelu 29.7.2009, haastattelijana Anna Rastas.

22. Edward W. Said, *Orientalism*. Viking 1977; Edward W. Said, *Orientalismi*. Suom. Kati Pitkänen. Gaudeamus 2011.

23. Esim. Jaana Airaksinen & Tuula Ripatti (toim.) *Rotunaista ja feminismejä. Nais- ja kehitystutkimuksen risteyskohtia*. Vastapaino 1999.

24. Ks. Juha Koivisto, Mikko Lehtonen, Timo Uusitupa & Lawrence Grossberg (toim.) *Kulttuurin ja politiikan murroksia*. Vastapaino 1992; Mikko Lehtonen & Juha Herkman (toim. ja suom.) *Identiteetti*. Vastapaino 1999.

25. Ks. esim. artikkelit teoksessa Marjo Kylmänen (toim.) *Me ja muut. Kulttuuri, identiteetti, toiseus*. Vastapaino 1994.

26. Gayatri Chakravorty Spivak, *Maailmasta kolmanteen*. Suom. Jyrki Vainonen. Vastapaino 1996.

27. Eila Rantonen, *Kansojen kirjallisuus – erityisesti komparatiivisen ja jälkikoloniaalisen tutkimuksen valossa*. Teoksessa Markku Lehtimäki (toim.) *Merkkejä ja symboleja. Esseitä kirjallisuudesta ja sen tutkimuksesta*. Tampere University Press 2002, 63.

28. Esim. Pertti Alasuutari & Petri Ruuska (toim.) *Elävänä Euroopassa. Muuttuva suomalainen identiteetti*. Vastapaino 1998.

29. Sosiologian eurosentrisyydestä ks. Gurminder K. Bhambra, *Rethinking Modernity. Postcolonialism and the Sociological Imagination*. Palgrave 2007. Maailmanjärjestelmäteorioista esim. Pekka Valtonen, *Maailmanjärjestelmäteori*. Yli-

seutta koskevat tutkimukset.³⁰ Ei ole yllättävää, että Marokosta Suomeen asettunut, itsekin paljon rasismia kokemaan joutunut tutkija tarttui tällaisiin teemoihin ja tukeutui jälkikolonialiteoreetikoihin muita suomalaissosiologeja aikaisemmin. Sittemmin sosiologit ovat rasismia Suomessa koskevissa tutkimuksissa soveltaneet ahkerasti Ulla Vuorelan esittelemää, osallisuuteen tai rikoskumppanuuteen viittaavaa käsitettä ”colonial complicity”.³¹

Eurooppalainen valta erilaisina käytäntöinä ja diskursseina on ollut alusta asti osa sitä todellisuutta, jota Euroopan ulkopuolisiin kulttuureihin erikoistunut antropologia on tutkinut. Samalla se on ollut sisäänrakennettuna antropologien tavassa tehdä tutkimusta.³² Esimerkiksi suomalaisen antropologian ja sosiologian isäksi kutsuttu Edvard Westermarck (1862–1939) ei filosofi Olli Lagerspetzin mukaan analysoinut Marokkoa koskevissa tutkimuksissaan kolonialismin vaikutusta yhteiskuntasuhteisiin, vaikka hän muutoin suhtautui kriittisesti Ranskan ja Espanjan vallankäyttöön alueella.³³ Myöhemmin itsenäistyneissä entisissä siirtomaissa kenttätöitään tehneiden tutkijoiden on ollut vaikeampi ohittaa kolonialistista vallankäyttöä ja sen seurauksia koskeva kriittinen paikalliskeskustelu.³⁴ Antropologit eri puolilta maailmaa ovatkin jo vuosikymmenten ajan joutuneet pohtimaan oppialansa kytköksiä kolonialistisen maailmankuvan ja epätasa-arvoisten valta-asetelmien uusintamiseen.³⁵ Michael Herzfeld kiteyttää kyseistä keskustelua toteamukseen,

joka yhdistää antropologian historian tutkimukseen: antropologian olisi osallistuttava projekteihin, joissa yksi hallitseva maailmanhistoriaa koskeva kertomus korvataan useammilla, erilaisista näkökulmista tuotetuilla historioilla ja joissa myös valloittajien diskursseja tarkastellaan kriittisesti.³⁶

Jälkikolonialeista analyyseistä dekolonisointiprojekteihin

Edellä viitattuihin jälkikolonialiteoreetisointeihin on yleisesti sisältynyt paitsi pyrkimys tunnistaa kolonialismin tuottamia epätasa-arvoisia valtasuhteita myös vaatimus purkaa ja muuttaa niitä kolonialistisia, kapitalistisia ja patriarkaalisia rakenteita, joita perulainen sosiologi Aníbal Quijano kuvaa käsitteellä vallankäytön koloniaalisuus.³⁷ Näiden vaatimusten voimistuminen ja eurosentrisyyden kritiikki ovat johtaneet siihen, että akateemisilla kentillä on alettu puhua yhä enemmän dekolonisaatiosta.³⁸ Moni tutkija puhuu nyt jälkikolonialin sijaan dekolonisaatiosta siksi, että jälkimmäiseen käsitteeseen katsotaan sisältyvän vahvempaa vaatimus aktiivisesti purkaa kolonialismin perintöä akateemisessa tiedontuotannossa.³⁹ Vaatimuksia tiedemaailman, opetuksen ja tutkimuksen dekolonisoinnista on viime vuosina vauhdittanut erityisesti Cape Townin yliopistosta vuonna 2015 alkanut opiskelijaliike (#RhodesMustFall), joka levisi nopeasti eri puolille maailmaa. Nyt ”decolonize academy”, ”decolonize education”, ”decolonize

jaisuutta vai uusien rajojen luomista. Teoksessa Anu Hirsiaho, Mari Korpela & Liisa Rantalaiho (toim.) *Kohtaamisia rajoilla*. SKS 2005, 206–221.

30. Esim. M’hammed Sabour, Toiseuden kohtaaminen. Afrikasta tulleiden maahanmuuttajien integroituminen suomalaisen yhteiskuntaan. Teoksessa Raisa Simola & Kaija Heikkinen (toim.) *Monenkirjava rasismi*. Joensuu University Press 2003.
31. Ks. Ulla Vuorela, Colonial Complicity. The ‘Postcolonial’ in a Nordic Context. Teoksessa Suvi Keskinen, Salla Tuori, Sari Irni & Diana Mulinari (toim.) *Complying With Colonialism. Gender, Race and Ethnicity in the Nordic Region*. Ashgate 2009, 19–33.
32. Talal Asad, Afterword. From the history of colonial anthropology to the anthropology of Western hegemony. Teoksessa George Stocking (toim.) *Colonial situations. Essays on the contextualization of ethnographic knowledge*. University of Wisconsin Press 1991, 315.
33. Olli Lagerspetz, Westermarck, Edvard. *LOGOS ensyklopedia*. Filosofia.fi. 2007, <https://filosofia.fi/node/2420> (10.10.2020).
34. Ks. esim. Marjorie Mbilinyi, Aktivismia Tansaniassa. Kampailua rajoista ja osallistavaa toimintaa (suom. Mari Korpela) & Marja-Liisa Swanz, Tutkimuksen teoriaa ja käytäntöä Tansanian kylissä. Teoksessa Anu Hirsiaho, Mari Korpela & Liisa Rantalaiho (toim.) *Kohtaamisia rajoilla*. SKS 2005, 188–205, 278–297.
35. Esim. Talal Asad (toim.) *Anthropology and the Colonial Encounter*. Ithaca 1973; David Scott, *Refashioning Futures. Criticism after Postcoloniality*. Princeton University Press 1999; Faye V. Harrison (toim.) *Decolonizing anthropology. Moving further toward an anthropology for liberation*. American Anthropological Association 1997.
36. Michael Herzfeld, *Anthropology. Theoretical Practice in Culture and Society*. Blackwell 2001, 54, ks. myös 74, 80.
37. Aníbal Quijano, Coloniality of Power, Eurocentrism and Latin America. *Nepantla. Views from South* 1:3 (2000), 533–580.
38. Esim. Walter D. Mignolo & Arturo Escobar (toim.) *Globalization and the Decolonial Option*. Routledge 2010.
39. Esim. Gloria Wekker, *White Innocence. Paradoxes of Colonialism and Race*. Duke University Press 2016, 2, 175 viite 1.

history/anthropology/psychology” ja ”decolonize the museum” -vaatimuksia esitetään kamppuksilla ja muilla rasismien vastaisen aktivismin kentillä myös Pohjoismaissa.⁴⁰ Käsitettä dekolonisaatio on kuitenkin käytetty jo vuosikymmeniä. Sillä on eri puolilla maailmaa viitattu hieman eri asioihin, silloinkin kun puheen kohteena on ollut alistettujen alueiden itsenäistymiskamppailujen sijaan tiedontuotanto.⁴¹

Eurosentrisyyden kritiikki on kohdistunut muun muassa siihen, että jälkikolonialaisen tutkimuksen on katsottu painottuneen liikaa tiedon tuottamiseen alistetuista tai marginalisoituista sen sijaan, että tietoa tuotettaisiin heidän kanssaan ja heidän näkökulmistaan tai heidän toimistaan.⁴² Marginalisoitujen ja alistettujen yhteisöjen tiedon ja näkökulmien ensisijaisuutta ovat korostaneet erityisesti marginalisoituihin ryhmiin identifioituvat tutkijat ja aktivistit.⁴³ Käytännössä se tarkoittaisi tutkijoiden valmiutta dialogiin poliittisen toiminnan ja aktivismin kentillä ja ennen kaikkea akateemisen maailman muuttamista sellaiseksi, että se mahdollistaisi nykyistä paremmin myös marginalisoituihin ryhmiin asemoituvien, erityisesti rodullistettujen vähemmistöjen, toimijuuden tiedon tuottajina. Dekolonisointipyrkimykset ovatkin, samoin kuin esimerkiksi feministinen liike, hälventäneet iden-

titeettipoliittisten ja akateemisten diskurssien, aktivismin ja tieteentekemisen välistä rajaa.

Suomalaisen tutkimuksen ja opetuksen dekolonisointia vaativat keskustelut ovat viime aikoihin asti olleet vähäisiä ja ne on käyty pääasiassa englanniksi.⁴⁴ Selvän poikkeuksen ovat muodostaneet saamelaisen asemasta ja heitä koskevasta tutkimuksesta käydyt keskustelut, joissa identiteettipoliittikalla ja siihen liittyen tiedon tuotannon ja subjektuuden kytkösten kriittisellä tarkastelulla on ollut tärkeä rooli.⁴⁵ Maahanmuuton seurauksena syntyneiden uusien vähemmistöjen tutkimuksessa Suomessa ovat perinteisesti painottuneet valtavirtasosiologisen muuttoliiketutkimuksen tai kulttuurieroihin keskittyvän tutkimuksen näkökulmat jälki- ja dekolonisointikeskustelujen rajoituksessa pääosin rasismien tutkimukseen.⁴⁶

Valtaväestöön verrattuna kolonialismin perintö on eri tavalla totta ihmisille, joilla on juuret myös entisiin siirtomaihin. Muuttoliikkeiden myötä tällaisten ihmisten osuus kasvaa myös Suomen yliopistoissa. Tämä on jo tuonut uudenlaista identiteettipoliittikkaa ja dekolonisointivaatimuksia suomalaisen akateemiseen keskusteluun.⁴⁷ Toiseuttamisen kohteiksi ja rodullistetuiksi subjekteiksi identifioituvat ovat alkaneet määritellä valtaa pitäviä ryhmiä ja vaatia alistavien rakentei-

40. Ks. esim. pohjoismainen Decolonial critique, knowledge production and social change in the Nordic countries -tutkijaverkosto, <https://socwork.gu.se/forskning/pagaende-forskningsprojekt/denor> (10.10.2020).
41. Achille Mbembe, *Decolonizing Knowledge and the Question of the Archive. Africa is a Country*, <https://africaisacountry.atavist.com/decolonizing-knowledge-and-the-question-of-the-archive> (10.10.2020).
42. Esim. Ramón Grosfoguel The Epistemic Decolonial Turn. Beyond political-economy paradigms. Teoksessa Walter D. Mignolo & Arturo Escobar (toim.) *Globalization and the Decolonial Option*. Routledge 2010, 65; Wekker 2016, 3 (viite 1 s. 175).
43. Ks. esim. Jafari Sinclair Allen & Ryan Cecil Jobson, The Decolonizing Generation. (Race and) Theory in Anthropology since the Eighties. *Current Anthropology* 57:2 (2016), 129–148; Anna Rastas & Kaarina Nikunen, Introduction. Contemporary African and Black Diasporic Spaces in Europe. *Open Cultural Studies* 3:1 (2019), 207–218, doi: <https://doi.org/10.1515/culture-2019-0019>.
44. Keskustelu myös suomeksi näyttäisi kuitenkin olevan heräämässä. Esim. Tutkijaliiton kesäkoulun teema vuonna 2019 oli ”Ajattelun dekolonisaatio”. Ks. myös esim. Minna Seikkula #WHITECURRICULUM – OPISKELIJALIIKE EUROSENTRISMIÄ VASTAAN. Blogikirjoitus 2016. Raster-verkosto *Rasismista ja rajoista. Maailma rasismien vastaisten tutkijoiden silmin* -blogi, <https://raster.fi/2016/09/05/whitecurriculum-opiskelijaliike-eurosentrismia-vastaan/> (10.10.2020).
45. Esim. Veli-Pekka Lehtola, *Saamelaiset suomalaiset – kohtaamisia*. SKS 2012; Sanna Valkonen, *Poliittinen saamelaisuus*. Vastapaino 2009, 18, 27–29; Rauna Kuokkanen, Indigenous Epistemes. Teoksessa Imre Szeman, Sarah Blacker & Justin Sully (toim.) *A companion to critical and cultural theory*. John Wiley & Sons 2017, 313–326; Thomas Hyland Eriksen, Sanna Valkonen & Jarno Valkonen (toim.) *Knowing from the Indigenous North. Sámi Approaches to History, Politics and Belonging*. Routledge 2019. Ks. myös Kaarina Lukin, Eteläistä saamentutkimusta. *Elore* 21:1 (2014), 1–10.
46. Ks. kuitenkin esim. Salla Tuori, *The politics of multicultural encounters. Feminist postcolonial perspectives*. Åbo Akademis förlag 2009.
47. Esim. Karim Maiche, *Mitäs me länsimaalaiset! Suomi ja lännen käsite*. Into 2015; Aminkeng Alemanji Atabong, *Is there such a thing...? A study of antiracism education in Finland*. Väitöskirja, Helsingin yliopisto 2016; Leonardo Custodio, What does ‘decolonization’ mean to you? A farewell ‘bomb’ letter, IASR/NSR Speaker Series 15.10.2019, Tampereen yliopisto. Rodullistettujen suhteiden merkityksestä kertoo myös Helsingin yliopistolla loppuvuonna 2019 perustettu opiskelijajärjestö Students of Colour (SOCO), <https://yle.fi/uutiset/3-11142191> (10.10.2020).

den purkamista. Valtaväestö on näissä keskusteluissa asemoitu kategoriaan ”valkoiset”, ja rodullistettuja vähemmistöjä alistavista rakenteista on alettu puhua yleisemmin normatiivisena valkoisuutena.⁴⁸

Tieteen dekolonisointivaatimuksia on esitetty paitsi akateemisilla myös muilla antirasistisen aktivismin kentillä.⁴⁹ Aikaisemmin asemaansa rodullistettuina subjekteina ovat valottaneet esimerkiksi entisistä siirtomaista Suomeen muuttaneet omaelämäkerrallisissa julkaisuissaan, joissa usein kerrotaan myös siitä, miten kolonialismi on konkreettisesti määrittänyt kirjoittajien ja heidän perheidensä elämää.⁵⁰ Viime vuosina erityisesti rodullistettuihin vähemmistöihin identifioituvat taiteilijat ovat herätelleet töillään keskustelua kolonialismista ja rasismista sen keskeisenä perintönä.⁵¹ Jos allekirjoitamme jälkikolonialiteorioihin ja feministisiin epistemologioihin sisältyvän näkemyksen, jonka mukaan asemoituminen marginaaliin voi tuottaa episteemistä etua eli enemmän ja paremmin perusteltavissa olevaa tietoa tarkasteltavista asioista,⁵² näitä puheenvuoroja ei tulisi ohittaa tutkittaessa kolonialismin merkityksiä Suomessa.

Marginalisoitujen ryhmien dekolonisaatiovaatimuksiin on yleisesti maailmalla sisältyntä sekä aloitteita erillisten vähemmistöhistorioiden tallennus- ja kirjoitusprojekteista että vähemmistöjen sisällyttämisestä osaksi kansallista histori-

ankirjoitusta. Arkistoilla ja museoilla on tärkeä merkitys eri yhteisöjen huomioonottamisessa tai poissulkemisessa. Vähemmistöjen, kuten saamelaiten ja romanien historiaa ja kulttuuriperintöä tallentavien arkistojen perustaminen on Suomesakin kytkeytynyt niiden asemaan tunnustettuina vähemmistöinä ja sen myötä poliittisina toimijoina.⁵³ Myös uudet vähemmistöyhteisöt ovat aloittaneet omien historioidensa tallentamishankkeita, mistä esimerkkinä voi mainita Ruskeat tytöt Median podcast-sarjan *Afrosuomen historiaa etsimässä*. Ne ovat osallistuneet näyttely- ja arkistointihankkeiden suunnitteluun ja toteuttamiseen myös suomalaisten muistiorganisaatioiden kanssa.⁵⁴

Vähemmistöihin asettuvat tutkijat, taiteilijat ja aktivistit hyödyntävät kansainvälisiä verkostojaan järjestäessään tapahtumia ja muita projekteja, joiden tavoitteena on herättää keskustelua kolonialismista ja sen seurauksista myös Suomessa. Kansainvälisten kontaktien luominen ja ylläpito, esimerkiksi kutsumalla ulkomaisia tutkijoita, taiteilijoita ja muita aktivisteja järjestettäviin tapahtumiin, edellyttää rahoitusta. Oma merkityksensä kolonialismikeskustelujen ja erityisesti dekolonisaatiovaatimusten kasvuun Suomessa onkin ollut myös niillä säätiöillä ja muilla tahoilla, jotka ovat myöntäneet rahoitusta tällaisten tutkimusta, taidetta ja poliittisia päämääriä yhdistävien yhteisöjen hankkeille.⁵⁵ Hankkeet vahvistavat pai-

48. Anna Rastas, The emergence of race as a social category in Northern Europe. Teoksessa Philomena Essed, Karen Farquharson, Elisa Joy White & Kathryn Pillay (toim.) *Relating Worlds of Racism. Dehumanization, Belonging and the Normativity of Whiteness*. Palgrave Macmillan 2018, 357–381.

49. Esim. Sonia El Kamel & Victoria Odum, Valta on tietoa. *Ruskeat tytöt* -verkkosivu 2.11.2017, <https://www.ruskeattytot.fi/rmedia/valtaontietoa> (10.10.2020); Maryan Abdulkarim, Imperialismin huurossa. Vasta suomennettu Somalia-teos on avoimen rasistinen. Miksi Gaudeamus julkaisi sen? *Voima* 7/2014, <https://voima.fi/arkisto-voima/imperialismin-huurossa/> (10.10.2020).

50. Anna Rastas & Jarkko Päivärinta, Vastapuhetta afrikkalaisten diasporasta Suomessa. *Kulttuurintutkimus* 27:4 (2010), 45–63.

51. Esim. Sonya Lindfors (toim.) *Toiseus 101. Näkökulmia toiseuteen*. Urban Apa 2016; kuvataiteilija Sasha Huberin teoksista ks. <http://www.sashahuber.com/> (10.10.2020). Ks. myös Anna Rastas & Leena Peltokangas, Rosan jäljillä kolmella mantereella. Tulkintoja ylirajaisuudesta ja muuttuvasta suomalaisuudesta. Teoksessa Marko Lamberg, Ulla Piela & Hanna Snellman (toim.) *Satunnaisesti Suomessa*. SKS 2018, 98–99.

52. Walter D. Mignolo, *Local Histories/Global Designs. Coloniality, Subaltern Knowledges, and Border Thinking*. Princeton University Press 2000.

53. K. Mikkola, P. Olsson & E. Stark, Minority Cultures and the Making of Cultural Heritage Archives in Finland, *Ethnologia Europaea* 49:1 (2019), doi: <https://doi.org/10.16995/ee.818>.

54. <https://www.ruskeattytot.fi/search?q=podcast>. Ks. myös Elina Seye, Afrikkalaisten muusikoiden historia ja merkitys monikulttuurisessa Suomessa. *Musiikin suunta* 1 (2016), <http://musiikinsuunta.fi/2016/01/afrikkalaisten-muusikoiden-historia-ja-merkitys-monikulttuurisessa-suomessa/> (10.10.2020). Anna Rastas, Toimijuus edellä. Näyttely analyysinä yhteisöistä ja kulttuurisista muutoksista. Teoksessa Jukka Jouhki & Tytti Steel (toim.) *Etnologinen tulkinta ja analyysi*. Ethnos 2016, 125–164.

55. Hankkeita, joissa on herätetty keskustelua dekolonisaatiosta ja joissa keskeisiä toimijoita ovat olleet muut kuin valkoisiksi suomalaisiksi kategorisoidut taiteilijat, tutkijat ja aktivistit, ovat olleet esimerkiksi ARMA-hanke (Anti-Racism Media Activist Alliance), Helsingin Kontulassa sijaitseva toimintatila Museum of Impossible Forms (m{if}), Kallio Kunst-

kallisten rodullistettujen vähemmistöjen omaa yhteisöllisyyttä, niiden kansainvälisiä kontakteja ja niiden paikallista verkostoitumista. Suomessa toimivien aktivistien, taiteilijoiden ja eri tieteenaloja edustavien tutkijoiden kasvava yhteistyö on osaltaan vaikuttanut siihen, että aktivistien tavat käsitteellistää kolonialismin perintöä ennen kaikkea dekolonisaatiovaatimuksia painottavina diskursseina ovat alkaneet vahvistua akateemisessa keskustelussa.

Jos kolonialismiteemoihin liittyvää suomalaista historiantutkimusta syntyi vielä ennen 2010-lukua harvakseltaan, on viime vuosikymmenen aikana ollut havaittavissa selvää aktivoitumista. Eräänä esimerkkinä tästä on myös historioitsijoiden piirissä herännyt keskustelu uusien vähemmistöjen historioiden tallentamisesta ja kirjoittamisesta osaksi kansallista historiaa. Historioitsijat ilman rajoja Suomessa ry teki vuonna 2018 kyselyn, jossa se kokosi tietoa kolonialismija vähemmistöteemojen huomioimisesta suomalaisten yliopistojen historia-aineiden tutkimuksessa ja opetuksessa. Saatujen vastausten sekä vähemmistöryhmien edustajien niistä antamien kommenttien pohjalta koottiin *Kenen historiaa?*-raportti. Se herätteli pohtimaan, millaisia valmiuksia tulevat historianopettajat saavat kolonialismiteemojen käsittelyyn ja päätyi odotetusti toteamaan, että Suomessa on tarvetta nykyistä monikulttuurisemmalle historiakertomukselle.⁵⁶ Raportti kiinnitti myös erityishuomiota siihen, ettei kolonialismin merkitystä Suomessa ole vielä riittävästi tutkittu.⁵⁷

Suomalaisessa historiantutkimuksessa eletään kuitenkin muutoksen aikaa. Viime vuosina on

järjestetty seminaareja Suomen ja kolonialismin suhteesta, tutkijat ovat verkottuneet aiempaa tiiviimmin ja aihepiiriin liittyvään tutkimukseen on saatu rahoitusta. Kuluneen kymmenen vuoden aikana on julkaistu enemmän kolonialismin viitekehukseen kiinnittyviä tutkimuksia kuin aiempina vuosikymmeninä yhteensä, ja käynnissä on useita uusia julkaisuhankkeita. Esimerkiksi suomalaissyntyisten henkilöiden matkoja, vieraisiin maihin asettautumista ja niissä työskentelyä on alettu tarkastella lähtökohtaisesti siirtomaahistorian valossa ja siihen nivoutuen.⁵⁸ Lisäksi suomalaistutkijoilla on ollut keskeinen rooli tarkasteltaessa Pohjolaa kolonialismin ja globaalihistorian näkökulmista.⁵⁹

Johtopäätökset

Tässä artikkelissa olemme esittäneet, että suomalaisessa historiantutkimuksessa on tapahtumassa käänne kohti uudenlaista tapaa hahmottaa kolonialismia ja sen vaikutuksia suomalaiseen yhteiskuntaan. Tätä käännettä selittävät niin laajemmin tieteessä tapahtuneet muutokset ja muilla tieteenaloilla käytyjen keskustelujen siirtyminen historiantutkimukseen kuin väestömuutoksetkin. Ihmisten, tutkijoidenkin, suhde kolonialismiin on kytköksissä heidän henkilöhistorioihinsa ja asemoitumisiin rodullistettuina subjekteina. Muuttoliikkeiden seurauksena yhä useamman suomalaisen historiaa ja arkipäiväisiä rasismien kokemuksia määrittävät asiat, joilla on vahva yhteys kolonialismiin. Identiteettipoliittisilla kentillä keskustelu kolonialismista ilmenee erityisesti dekolonisaatiovaatimuksina.

hallessa vuonna 2016 järjestetty projekti The Shelter (Pesä) sekä Ahmed Al-Nawasin ja Christopher Wesselsin kuratoima tapahtuma, jossa Kapkaupungissa toimivan Chimurenga-kollektiivin installaatio Chimurenga Library ja pop-up radioasema Pan African Space Station asettuivat Kallion kirjastoon huhti-toukokuussa 2016.

56. Ks. myös Arja Virta, *Kenen historiaa monikulttuurisessa koulussa*. Suomen Kasvatustieteellinen Seura 2008, 28–29.

57. Emma Hakala, Iina Hakola & Jenni Laakso (toim.) *Kenen historiaa? Raportti monipuolisen historiantutkimuksen, opetuksen ja vuoropuhelun tilasta ja haasteista Suomessa*. HWB Report 3, 10/2018.

58. Esim. Timo Särkkä, *Imperialist without an Empire? Finnish Settlers in Late Nineteenth- and Early Twentieth-Century Rhodesia*. *Journal of Migration History* 1:1 (2015), 75–99; Leila Koivunen, *Eksotisoidut esineet ja avartuva maailma. Euroopan ulkopuoliset kulttuurit näytteillä Suomessa 1870–1910-luvuilla*. SKS 2015; Susanna Rabow-Edling, *Imperiella visioner och den koloniala erfarenheten av ryska Alaska i finländsk press 1809–1867*. *Ennen ja nyt* 4 (2017); Kim Groop, *Shikongo shaKalulu, Nakambale and shared memories. Olukonda historic mission station as a cultural memory and heritage site*. *Journal of Namibian Studies. History, Politics, Culture* 21 (2017), 65–87; Laura Hollsten: *Eurooppalaisia ja amerikkalaisia eläimiä Pehr Kalmin matkakertomuksessa 1747–1751*. Teoksessa Kallen Kananoja & Lauri Tähtinen (toim.) *Pohjola, Atlantti, maailma. Ylirajaisen vuorovaikutuksen historiaa 1600–1900 luvuilla*. SKS 2018, 212–242.

59. Leos Müller, Göran Rydén & Holger Weiss (toim.) *Global historia från periferin. Norden 1600–1850*. Studentlitteratur 2010; Holger Weiss, *Slavhandel och slaveri under svensk flagg. Koloniala drömmar och verklighet i Afrika och Karibien 1770–1847*. SLS 2016; Kananoja & Tähtinen 2018; Jouko Aaltonen & Seppo Sivonen, *Orjia ja isäntiä. Ruotsalais-suomalainen siirtomaaherruus Karibialla*. Into 2019.

Mitä kaikkea historiantutkimuksen kentällä tapahtumassa oleva käänne tarkoittaa ja mikä on historioitsijoiden rooli kolonialismia koskevissa keskusteluissa nyt ja jatkossa? Edellä esittämämme perusteella historiantutkimukselle voidaan hahmottaa ainakin seuraavia mahdollisuuksia ja haasteita.

Ensinnäkin pyrkimys huomioida kolonialismi ja sen monet vaikutukset Suomea ja suomalaisia koskevassa tutkimuksessa kohdentaa historian-tutkimusta uudella tavalla ja avaa näin mahdollisuuksia menneisyyttä koskeville uusille tulkinnoille. Samalla se saattaa kyseenalaistaa vanhoja totuuksia ja pakottaa tarttumaan myös vaikeisiin aihealueisiin, esimerkiksi kansallisen itseymmärryksen perusteisiin⁶⁰ tai suomalaisen yhteiskunnan rakenteissa vaikuttavaan rasismiin. Tällainen tutkimus voi kohdata vastustusta: se saattaa fokuoittaa sellaisiin yksittäisten suomalaisten tekoihin, joita on pyritty tietoisesti unohtamaan tai kollektiivisiin käytäntöihin, joiden merkitystä on totuttu vähätteleämään.

Toiseksi analyysimme tuo näkyviin sen, miten vaikutteet liikkuvat paitsi tieteenalarajojen yli myös laajemmin yhteiskunnassa. Ammattihistorioitsijoiden tuottama tieto tulee muiden käytettäväksi sellaisillakin tavoilla, joita he eivät mahdollisesti haluaisi eivätkä pysty kontrolloimaan. Kolonialismitutkijoita saatetaan haastaa muita historiantutkijoita vahvemmin ottamaan kantaa yhteiskunnallisiin kysymyksiin ja astumaan sellaisille aktivismin kentille, joissa tutkimuksia pyritään hyödyntämään tai kumoamaan osana omia identiteettipoliittisia pyrkimyksiä. Tällöin haasteena on sovittaa yhteen – ja tarvittaessa pitää erillään – akateemiset, tieteen tekemisen säännöille perustuvat diskurssit ja toisenlaisille lähtökohdille rakentuvat (identiteetti)poliittiset diskurssit. Historiantutkijoiden, tai tutkijoiden ylipäätään, ei tarvitse omaksua kaikkia kolonialismille eri kentillä annettuja määritelmiä. Kuten maailmanpolitiikan tutkija Teivo Teivainen muistuttaa, on kuitenkin tarpeellista pohtia, millaisia valtasuhteita kolonialismista puhuminen ilmentää eri tilanteissa.⁶¹ Normatiivisen valkoisuuden tilassa vallitsevat helposti vain tietynlaiset

näkemykset kolonialismin merkityksistä Suomessa. Niissä korostuvat ajatukset suomalaisten osattomuudesta ja siitä, ettei kolonialismi olisi juurikaan vaikuttanut Suomessa ja suomalaisiin. Toisaalta esimerkiksi antirasismien kentillä Yhdysvaltain vaikutus on vahva, ja sen myötä myös kolonialismikeskustelut ovat painottuneet transatlanttisen orjakaupan seurauksiin. Rasismien tutkimuksen näkökulmasta teema on Suomessakin tärkeä ja ajankohtainen, mutta korostuessaan sekin voi alkaa suunnata keskustelua ja tutkimusta kolonialismin merkityksistä Suomessa tiettyihin suuntiin, länteen ja etelään, vaikka Suomea koskevassa tutkimuksessa voi olla hyvinkin perusteltua katsoa myös itään ja pohjoiseen.

Kolmas huomiomme on se, että kolonialismia koskeviin keskusteluihin osallistuminen edellyttää entistä vahvempaa erilaisten näkökulmien huomioinnottamista. Uusien vähemmistöryhmien tarinoiden, kokemusten ja toimijuuden punominen osaksi kansallista historiankirjoitusta tarkoittaa paitsi heitä koskevan historiallisen aineiston keruuta, tallentamista ja analyysiä myös sellaisten tutkimusasetelmien rakentamista, jotka mahdollistavat dialogin tutkimusten kohteina olevien yhteisöjen kanssa. Uudet vähemmistöt huomioivissa tutkimusasetelmissä painottuvat väistämättä sellaiset globaalit ja transnationaalit ulottuvuudet, jotka ovat saattaneet jäädä perinteisemmässä tutkimuksessa vähemmälle huomiolle. Aiempaa inklusiivisempaa historiaa kirjoittamalla voidaan kannustaa myös marginalisoituihin ryhmiin asemoituvia historianopiskelun ja -tutkimuksen pariin.

Historiantutkimusta tarvitaan selvittämään, miten kolonialismi ja sen perintö ovat vaikuttaneet eri puolilla maailmaa, myös Suomeksi kutsutulla alueella ja suomalaisiksi nimitettyjen yhteisöjen elämässä täällä ja muualla maailmassa. Edessä on iso työsarka, mutta historioitsijat voivat hyötyä monin tavoin siitä työstä ja niistä keskusteluista, joita muiden tieteenalojen ja vähemmistöryhmien edustajat ovat jo aloittaneet. Historiantutkijoiden erityisosaamista tarvitaan: he voivat tuoda keskusteluun uudenlaista ymmärrystä ilmiöiden ajallisesta syvyydestä,

60. Ks. esim. Pirjo Markkola, Finland. Carving an identity from struggle. Teoksessa Peter Furtado (toim.) *Histories of Nations. How Their Identities Were Forged*. Thames & Hudson 2012, 241–247.

61. Teivo Teivainen, *Maailmanpoliittinen kansalliskävely*. Into 2017, 200.

niiden kehityskaarista, jatkuvuuksista ja murroskohdista. Vain mennyttä tutkimalla voimme selvittää esimerkiksi sitä, miten kolonialismi on ollut määrittämässä sosiologian ja muiden yhteiskuntatieteiden peruskäsitteitä, ennen kaikkea ymmärrystämme ”modernista” ja ”globaalista”.⁶² Siksi kolonialismiin ja sen perintöön paneutuvaa historiantutkimusta tarvitaan päivittämään myös muiden tieteenalojen teoriaperustoja.

Käsityksemme menneisyydestä ja siitä, mikä siinä on tutkimisen arvoista ei ole muuttumattontaa. Aiempi rajallinen tietämyksemme tai menneisyyttä koskevat oletukset voidaan aina haastaa ja ottaa uudelleenarvioinnin kohteeksi. Kuten lastenkirjallisuuden merkityksiä kolonialistisen maailmankuvan omaksumisessa tutkinut

Ulla Vuorela on todennut, on tärkeää, että ihmiset aikuisena työstävät niitä maisemia, joihin lapsina lukemamme teokset ovat meidät johdattaneet: ”Lapsilukija ei välttämättä jää avuttomuuden tilaan, koska lapsuuden maailman voi myöhemmin avata.”⁶³

Leila Koivunen on yleisen historian dosentti ja professori Turun yliopistossa.

Sähköposti: leila.koivunen@utu.fi.

Anna Rastas on yhteiskuntatutkimuksen yliopistonlehtori ja sosiaaliantropologian dosentti Tampereen yliopistossa sekä kansatieteen dosentti Helsingin yliopistossa. **Sähköposti:** anna.rastas@tuni.fi.

62. Gurinder K. Bhambra, The Possibilities of, and for, Global Sociology. A Postcolonial Perspective. *Postcolonial Sociology, Political Power and Social Theory* 4 (2013), 295–314.

63. Ulla Vuorela, Lapsilukija vallan maailmassa. Teoksessa Anna Rastas (toim.) *Kaikille lapsille. Lastenkirjallisuus liikkuvassa, monikulttuurisessa maailmassa*. SKS 2013, 293.

Sami Lakomäki, Sirpa Aalto ja Ritva Kylli

Näkymättömissä ja kuulumattomissa?

Saamelaiset ja koloniaaliset arkistot

Saamelaisten historioiden tutkimuksessa ”kolonialismi” on ollut vaikea sana, johon niin suomalaiset kuin ruotsalaisetkin historioitsijat ovat pitkään suhtautuneet varauksellisesti.¹ Vaikka keskustelu pohjoismaisesta kolonialismista on lisääntynyt huomasti 2000-luvulla,² etenkin suomalaisessa tutkimuksessa arvioidaan usein edelleen, ettei valtioiden, kirkkojen ja uudisasukkaiden levittäytymistä saamelaisten kotimaille ole mielekästä tarkastella kolonialismina. Näkemystä perustellaan esittämällä, että kyseessä oli rauhanomainen prosessi, jossa saamelaisia kohdeltiin hyvin. Kriitikoiden mukaan ”kolonialismi” on moderni, politisoitunut käsite, jonka käyttö uhriuttaisi saamelaisia ja yksinkertaistaisi kuvaa menneisyydestä.³

Nämä näkemykset ovat tietynlaisen historian tuottamia. Toisen maailmansodan jälkeen sekä Suomi että Ruotsi asemoivat itsensä tasa-arvoiseksi demokratioiksi, eikä tällainen kansallinen itseyttäminen kannustanut pohtimaan oman menneisyyden mahdollisia yhtymäkohtia globaaliin kolonialismiin.⁴ On myös merkillepantavaa, että valtaväestöihin kuuluvat tutkijat vaikeutivat kolonialismista tilanteessa, jossa valtiot ja saamelaiset kiistelivät maan ja luonnonvarojen hallinnasta ja alkuperäiskansan poliittisesta ase-

masta.⁵ Näiden poliittisten ja kulttuuristen seikkojen ohella kolonialismin tunnistamista ja tunnustamista ovat vaikeuttaneet myös aineistot, joiden kanssa saamelaisten menneisyyksiä tutkivat historioitsijat työskentelevät. Etenkin keskiajalta 1800-luvulle – ja monin osin vielä myöhemmin – saamelaisia koskevat kirjalliset dokumentit syntyivät kiinteänä osana prosesseja, joissa valtiot ja kirkot ulottivat valtaansa saamelaisyhteisöihin. Suurin osa tällaisista dokumenteista on muiden kuin saamelaisten laatimia; ne on kirjoitettu pääosin muilla kuin saamelaiskielillä ja rakennettu muiden kuin saamelaisten kulttuuristen ajattelutapojen pohjalta. Lisäksi dokumentit on tallennettu valtioiden ja kirkkojen arkistoihin, alun perin tukemaan verottajien, pappien ja muiden viranomaisten toimintaa saamelaisten mailla. Pääosa keskiajalta 1800-luvulle tuotetusta kirjallisesta aineistosta on siis niin sisällöltään, kieleltään kuin muodoltaankin läpikotaisin kolonialismin muovaamaa. Kolonialismin tunnistaminen tällaisista dokumenteista on haastavaa, koska ne eivät *kuvaa* kolonialismia vaan *ovat* sitä.⁶

Varsinkin pohjoisamerikkalaisessa historian-tutkimuksessa ja kulttuuriantropologiassa tällaisia dokumentteja ja niiden kokoelmia tarkastellaan usein ”koloniaalisina arkistoina”. Esimerkiksi

1. Gunlög Fur, Colonialism and Swedish History. Unthinkable Connections? Teoksessa Magdalena Naum & Jonas M. Nordin (toim.) *Scandinavian Colonialism and the Rise of Modernity. Small Time Agents in a Global Arena*. Springer 2013, 17–36; Daniel Lindmark, Colonial Encounter in Early Modern Sápmi. Teoksessa Magdalena Naum & Jonas M. Nordin (toim.) *Scandinavian Colonialism and the Rise of Modernity. Small Time Agents in a Global Arena*. Springer 2013, 131–146; Veli-Pekka Lehtola, Sámi Histories, Colonialism, and Finland. *Arctic Anthropology* 52 (2015), 22–36.
2. Suvi Keskinen, Salla Tuori, Sari Irni & Diana Mulaniri, *Complying with Colonialism. Gender, Race and Ethnicity in the Nordic Region*. Ashgate, 2009; Naum & Nordin (toim.) 2013; Johan Höglund & Linda Andersson Burnett, Introduction. *Nordic Colonialisms and Scandinavian Studies. Scandinavian Studies* 91 (2019), 1–12.
3. Suomalaisesta keskustelusta tarkemmin ks. Lehtola 2015, 24–25.
4. Fur 2013, 21; Suvi Keskinen, Intra-Nordic Differences, Colonial/Racial Histories, and National Narratives. *Rewriting Finnish History. Scandinavian Studies* 91 (2019), 163–181.
5. Carl-Gösta Ojala & Jonas M. Nordin, Mapping Land and People in the North. *Early Modern Colonial Expansion, Exploration, and Knowledge. Scandinavian Studies* 91 (2019), 98–133.
6. Ulkopuoliset ovat toki tuottaneet ja tallentaneet runsaasti saamelaisia käsitteleviä aineistoja esimerkiksi osana valtionhallintoa edelleen läpi 1900-luvun aina nykypäivään saakka. Kuitenkin saamelaisten historioita 1900- ja 2000-luvulla

kulttuuriantropologit Nicholas Dirks ja Ann Laura Stoler ovat eritelleet, miten siirtomaavallat keräsivät vieraista alueista ja niiden asukkaista itseään kiinnostavaa informaatiota, joka tulkittiin ja tallennettiin kolonistien epistemologioiden mukaisesti. Valtasuhteet, intressit ja maailmankuvat muokkasivat prosessia aina kerättävän informaation valinnasta sen kirjaamiseen, järjestämiseen ja arkistointiin. Tämä priorisoi tietynlaista tietoa, dokumentoinnin muotoja sekä käsitteellisiä viitekehyksiä ja marginalisoi tai väensi toisia, erityisesti kolonisoitujen yhteisöjen tietämisen tapoja. Näin muovautunut tieto on Stolerin, Dirksin ja muiden aihetta ruotineiden tutkijoiden mukaan raamittanut voimakkaasti historiantutkimusta. Niin dokumentit kuin niiden tallentamisen käytänteetkin ovat muokanneet historioitsijoiden kysymyksiä, kieltä, tulkintoja ja tarkastelukulmia.⁷ Osa tutkijoista onkin pohtinut, voiko koloniaalisia arkistoja hyödyntää joutumatta osalliseksi koloniaalisiin valtasuhteisiin ja jäämättä koloniaalisten diskurssien vangiksi.⁸ Monet alkuperäiskansojen edustajat ovat puolestaan epäilleet, etteivät koloniaaliset arkistot kykene tarjoamaan luotettavaa tietoa alkuperäiskansojen menneisyydestä.⁹

Kysymys historiantutkimuksen ja koloniaalisten arkistojen suhteesta on polttava erityisesti Suomen kaltaisissa valtioissa, joissa arkistoista etsitään ratkaisuja kiistoihin alkuperäiskansojen maa- ja itsehallinnon rajoista – toisin sanoen kiistoihin, jotka kumpuavat koloniaalisesta menneisyydestä.¹⁰ Tässä artikkelissa haluammekin avata kriittistä keskustelua kolo-

naalisten arkistojen roolista saamelaiden historioiden rakentamisessa. Tarkastelemme erityisesti, miten tutkijat voivat haastaa saamelaisia käsitteleviä koloniaalisia arkistoja, ristivalottaa niitä muiden aineistojen avulla ja purkaa niiden sisään rakentuneita oletuksia, representaatioita ja kertomuksia. Samalla pohdimme, miten koloniaaliset arkistot ovat muovanneet aiempaa, erityisesti suomalaista, saamelaiden historioiden tutkimusta ja mitä uutta saamelaisia koskevien dokumenttiaineistojen tarkastelu nimenomaan koloniaalisina arkistoina voi tarjota.

Pureudumme näihin kysymyksiin kolmen tapausesimerkin kautta. Tarkastelemme saamelaiden näkymättömyyttä keskiaikaisissa asiakirja-aineistoissa, koloniaalisiin arkistoihin 1600–1800-luvuilla tallentuneita saamelaisia ääniä ja 1600-luvun karttojen tapoja hahmottaa saamelaiden kotimaita. Jokainen tapauksittainen tutkimus valottaa laajempaa ongelmakenttää: Miten kirjoitamme ulkopuolisten tuottamissa aineistoissa heikosti erottuvia alkuperäiskansoja historiallisten narratiiviemme aktiivisiksi, näkyviksi toimijoiksi? Onko koloniaalisista aineistoista mahdollista löytää alkuperäiskansojen omia ääniä ja miten löytyviä ääniä tulisi tulkita? Miten siirtomaavalttojen dokumenttien tavat rakentaa tilaa kehystävät tutkijoiden tapoja katsella menneisyyttä ja kertoa siitä?

Tarkastelumme ammentaa erityisesti pohjois-amerikkalaisesta etnohistorian ja alkuperäiskansatutkimuksen dialogista.¹¹ Molemmat suuntauukset ovat painottaneet tutkijoiden velvollisuutta purkaa koloniaalisissa arkistoissa muo-

dokumentoi myös huomattava määrä saamelaiden omaa kirjallista aineistoa. Nämä aineistot yhdessä haastattelumateriaalien kanssa vähentävät huomattavasti lähimenneisyyden tutkijoiden riippuvuutta ei-saamelaiden tuottamista aineistoista ja arkistoista.

7. Nicholas B. Dirks, *Castes of Mind. Colonialism and the Making of Modern India*. Princeton University Press 2001; Ann Laura Stoler, Colonial Archives and the Arts of Governance. *Archival Science* 2 (2002), 87–109; Ann Laura Stoler, *Along the Archival Grain. Epistemic Anxieties and Colonial Common Sense*. Princeton University Press 2009; Alyssa Mt. Pleasant, Caroline Wigginton & Kelly Wisecup, Materials and Methods in Native American and Indigenous Studies. Completing the Turn. *William and Mary Quarterly* 75 (2018), 207–236; Jeffrey A. Erbig Jr. & Sergio Latini, Across Archival Limits. Colonial Records, Changing Ethnonyms, and Geographies of Knowledge. *Ethnohistory* 66 (2019), 249–273.
8. James S. Duncan, Complicity and Resistance in the Colonial Archive. Some Issues of Method and Theory in Historical Geography. *Historical Geography* 27 (1999), 119–128; Mt. Pleasant et al. 2018, 236.
9. Ks. esim. Angela Cavender Wilson, American Indian History or Non-Indian Perceptions of American Indian History? Teoksessa Devon A. Mihesuah (toim.) *Natives and Academics. Researching and Writing about American Indians*. University of Nebraska Press 1998, 23–26.
10. Adele Perry, The Colonial Archive on Trial. Possession, Dispossession, and History in Delgamuukw v. British Columbia. Teoksessa Antoinette Burton (toim.) *Archive Stories. Facts, Fictions, and the Writing of History*. Duke University Press 2005, 325–350.
11. Patricia Galloway, *Practicing Ethnohistory. Mining Archives, Hearing Testimony, Constructing Narrative*. University of Nebraska Press 2006; Pauline Turner Strong, History, Anthropology, Indigenous Studies. Teoksessa Chris Andersen & Jean M. O'Brien (toim.) *Sources and Methods in Indigenous Studies*. Routledge 2016, 31–40; Mt. Pleasant et al. 2018.

toutuneita narratiiveja ja representaatioita alkuperäiskansoista. Tämä on kuitenkin vain ensimmäinen askel tutkimuksessa, jonka pääta-voite on nostaa alkuperäiskansojen toimijuus ja näkökulmat historian tutkimuksen keskiöön.¹² Sen paremmin etnohistorioitsijat kuin alkupe- räiskansatutkijatkaan eivät halua hylätä koloniaa- lisia arkistoja, vaan kehittää uusia keinoja niiden analysointiin. Olennaista on arkistojen ja niiden aineistojen historiallinen ja kulttuurinen kon- tekstualisointi ja koloniaalisten dokumenttien lukeminen ristiin alkuperäiskansojen suullisten historioiden, esineellisen kulttuurin ja arkeolo- gisten materiaalien kanssa.¹³

Ennen kuin siirrymme ruotimaan koloniaali- sia arkistoja, haluamme vielä paikantaa itsemme tutkijoina. Koska alkuperäiskansojen mennei- syyksien tarkastelu nivoutuu elimellisesti kolo- nialismin synnyttämiin valtasuhteisiin, on pai- kallaan kysyä, miksi me – kolme ei-saamelaista tutkijaa – olemme tarttuneet poliittisestikin herkkään kysymykseen kolonialismin, arkistojen ja saamelaisten historioiden suhteesta. Tarkoi- tuksemme ei ole kirjoittaa saamelaisten historiaa saamelaisten ”puolesta”. Tämä olisi sekä tarpee- tonta että mahdotonta. Saamelaisilla on omat vahvat suullisen ja kirjallisen historiankirjoituk- sen perinteensä, niin akateemisessa maailmassa kuin sen ulkopuolellakin,¹⁴ ja saamelainen tut- kija, jolla on tukenaan esimerkiksi oman yhtei- sönsä suullisten historioiden ja kielen tuntemus, lähestyy menneisyyttä ainakin osin eri tavoin kuin kaltaisemme ulkopuoliset, jotka ovat riip- puvaisempia valtioiden ja kirkkojen tuottamista aineistoista. Onkin syytä muistaa, että valtioiden, kirkkojen, tutkimusretkeilijöiden, kauppiaiden ja uudisasukkaiden tuottamat ja tallentamat doku- mentit eivät tarjoa ainoaa ikkunaa saamelaisten menneisyyksiin, vaan noita menneisyyksiä tallen- tavat myös muun muassa saamelainen suullinen perinne ja paikannimet. Koloniaalisten arkistojen kriittinenkään erittely ei siis muodosta oikotietä

saamelaisten menneisyyksiin eikä avaa niitä ”sisäلتäpäin”, alkuperäiskansan omasta näkökul- masta. Katsomme kuitenkin, että koloniaalisten arkistojen syväluotaus auttaa hahmottamaan Fennoskandian menneisyyttä moniäänisenä kokonaisuutena, jossa esimerkiksi Suomen ja suomalaisten (tai Ruotsin, ruotsalaisten jne.) historioita on mahdoton ymmärtää ja kirjoit- taa irrallaan saamelaisten historioista. Tämä on menneisyys, jonka keskiössä ovat erilaisten yhteisöjen dynaamiset kohtaamiset, verkostot, yhteenkietoutumiset, kamppailut ja rajanvedot. Tällainen lähestymistapa kannustaa pohtimaan kolonialismin roolia Fennoskandiassa aiempaa monisyisemmin ja vivahteikkaammin. Kuten saamentutkija Veli-Pekka Lehtola on muistutta- nut, saamelaisten ja ei-saamelaisten kohtaamiset ovat vuosisatojen ajan olleet monenkirjavaa vuo- rovaikutusta, jossa niin konfliktit, yhteistyö kuin sulautuminenkin ovat limittyneet ja nivoutuneet toisiinsa.¹⁵ Tämän monitahoisuuden tavoittami- nen vaatii kuitenkin tutkijoilta yhä kriittisempää aineistojen ja niiden syntyprosessien pohdintaa.

Näkymättömistä näkyviin: Saamelaiset ja keskiaika

Vuonna 1390 Magnus Kase, Hämeen linnan pääl- likkö, laati asiakirjan, jolla hän antoi Turun tuo- miokirkolle Kantalan tilan Sääksmäellä, mutta ei tilaan kuuluvia ”lappalaisia”.¹⁶ Asiakirja on hyvä esimerkki saamelaisia koskevasta keskiaikaisesta dokumenttiaineistosta. ”Lappalaiset” piirtyvät kirjeessä näkyviin väläyksenomaisesti kruunun edustajan tarkastelukulmasta. Pimention jää se, keitä he oikeastaan olivat, missä mielessä he ”kuuluvat” Kantalan tilaan ja miten he itse mää- rittelivät suhteensa Kantalaan ja Kaseen.

Samalla tavalla saamelaiset jäävät pimention suuressa osassa keskiaikaista kirjallista aineis- toa ja suomalaisessa keskiajan tutkimuksessa. Tutkimus keskittyi vuosikymmeniä nykyisen Suomen rannikon ja eteläosien ”suomalaisten”

12. Mt. Pleasant et al. 2018, 215.

13. Jean O’Brien, *Historical Sources and Methods in Indigenous Studies. Touching on the Past, Looking to the Future.* Teoksessa Chris Andersen & Jean M. O’Brien (toim.) *Sources and Methods in Indigenous Studies.* Routledge 2016, 15–22; Mt. Pleasant et al 2018.

14. Ks. esim. Johan Turi, *Muittalus samid birra. En bog om lappernes liv.* Græbes 1910; Israel Ruong, *Samerna i historien och nutiden.* BonnierFakta, 1982; Samuli Aikio, *Olbmot ovdal min. Sámiid historjá 1700-logu rádjái.* Girjegiisá 1992; Veli-Pekka Lehtola, *Saamelaiset suomalaiset. Kohtaamisia 1896–1953.* SKS 2012.

15. Lehtola 2012, 457.

16. *Finlands Medeltidsurkunder* (FMU) 986, df.narc.fi/document/986 (26.11.2019).

maatalousyhteisöjen kehittymiseen, kiinnittymiseen Ruotsin valtakuntaan ja levittäytymiseen kohti sisämaata ja pohjoista.¹⁷ Kun menneisyyden maisemaa hahmotettiin ”rintamaiden” näkökulmasta, sisämaa ja pohjoinen näyttäytyivät laajoina ”erämaina”, joissa vaelteli ainoastaan harvalukuisia ”lappalaisia” (ks. kuva 1).¹⁸ Monille tutkijoille ”lappalaiset” eivät puolestaan edustaneet ”oikeaa” asutusta, ja esimerkiksi paikallishistorioissa ”vanhimmaksi asutukseksi” nimettiin usein vasta ensimmäiset suomalaiset talonpojat.¹⁹ Vielä vuonna 2003 historioitsija Jouko Vahtolan *Suomen historian* kartta ”keskiajan Suomesta” keskittyi ”kiinteän, maataloutta harjoittavan talonpoikaisen asutuksen” laajuuteen. Niinpä asutetuksi on merkitty ainoastaan nykyisen Suomen alueen eteläisin neljännes sekä ohut kaistale länsirannikkoa; muu osa kartasta on jätetty valkeaksi.²⁰ Vaikka tutkijoiden näkemys aiheesta on sittemmin monimutkaistunut,²¹ yleisessä historiatietoisuudessa etenkin varhaiskeskiajan Suomi nähdään edelleen usein suurelta osin asumattomana.²²

Tarina asumattomasta sisämaasta pohjautuu osittain Ruotsin keskiajan kuninkaiden julistuksiin, jotka kannustivat talonpoikia levittäytymään kruunun asumattomina pitämille maille maanviljelyn ydinalueiden ulkopuolelle. Toisaalta saamelaisten näkymättömyys keskiajan tutkimuksessa kumpuaa kansallisen historiankirjoutuksen perinteestä, joka määritteli tutkimuksen ytimeksi nimenomaan suomalaisten ja Suomen menneisyyden. Olennainen osa tätä perinnettä oli pitkään suuri kertomus suomalaisen talonpoikaisasutuksen levittäytymisestä asumattomiin erämaihin keskiajan ja uuden ajan alun kulussa.²³ Näistä juurista kasvoi ajan myötä vahva narratiivi, jossa nykyisen Suomen alue näyttäytyi lähtökohtaisesti suomalaisena tai suomalaistamista

odottavana tilana, ei etnisesti ja kulttuurisesti kirjavana ja kamppailtuna alueena. Tätä tarinaa on syytä haastaa kirjoittamalla saamelaisia näköväksi, aktiiviseksi osaksi keskiajan historiaa ja pohtimalla, miten tämä muuttaa vakiintuneita käsityksiä asutuksesta, kulttuurisista ja etnisistä rajanvedoista ja eri yhteisöjen välisistä suhteista keskiajalla.

Tehtävä ei ole helppo. Yhden suurimmista haasteista muodostavat tutkimusaineistot. Kirjallisia dokumentteja on keskiajalta vähän. Ne ovat pääosin vieraiden virkamiesten maallisen ja kirkollisen hallinnon tarpeisiin tuottamia ja siksi sisällöltään ja näkökulmiltaan hyvin rajautuneita. Osa on suorastaan propagandistisia, kuten kuninkaiden julistukset, jotka nimesivät laajoja alueita asumattomiksi ja lupasivat niitä uudisasukkaille. Saamelaisiin keskiajan dokumentit viittaavat harvoin ja silloinkin Magnus Kasen kirjeen tavoin ulkopuolisten silmin ja monitulkintaisesti. Näistä syistä on olennaista, että laajenevien valtakuntien ja kirkkojen aineistoja tarkastellaan nimenomaan koloniaalisina arkistoina erittelemällä, millaisia näkökulmia, tietoja ja tulkintoja ne yhtäältä priorisoivat, toisaalta marginalisoivat. Kriittinenkin luenta ei kuitenkaan muuta sitä tosiseikkaa, että nämä aineistot jättävät saamelaiset tutkimuksen näkökentän rajoille. Kirjalliset dokumentit tarvitsevatkin rinnalleen muunlaisia, ennen kaikkea arkeologisia ja kielitieteellisiä, aineistoja. Samalla on syytä arvioida kriittisesti aineistojen tulkinnaissa hyödynnettäviä analyttisiä kategorioita ja niiden kulttuurisia taustoja.

Keskiaikaisen asutuksen kartoittaminen tarjoaa hyvän esimerkin siitä, miten erilaisilla aineistoilla ja analyttisillä kategorioilla saamelaisia voidaan tehdä näkymättömiksi tai näkyviksi. Pääosa keskiajan kirjallisista dokumenteista nivoutuu maallisen ja kirkollisen hallinnon rakentamiseen.

17. Armas Luukko, *Pohjois-Pohjanmaan ja Lapin keskiaika sekä 1500-luku. Pohjois-Pohjanmaan ja Lapin historia II*. Liiton kirjapaino 1954; Seppo Suvanto, *Suomen historia II. Keskiaika*. Weilin & Göös 1985, 220; Jouko Vahtola, *Suomen historia. Jääkaudesta Euroopan Unioniin*. Otava 2003, 46–54. Vrt. Jukka Korpela, Sisä-Suomen asuttaminen ja väestönkasvu myöhäiskeskiajalla ja uuden ajan alussa. *Historiallinen Aikakauskirja* 109 (2012), 275–291.

18. Tutkimusperinnettä vaeltelevista ”lappalaisista” ovat tarkastelleet mm. Mauno Hiltunen, *Maailma maailmojen välissä. Enontekiön asukkaat, elinkeinot ja maanhallinta 1550–1808*. Oikeusministeriö 2006, 17–18, ja Veli-Pekka Lehtola, Eteläisen Suomen muinaiset lappalaiset. *Muinaistutkija* 4 (2008), 2–18.

19. Esim. Jouko Vahtola, Oulujokilaakson historia keskiajalta 1860-luvulle. Teoksessa Matti Huurre & Jouko Vahtola, *Oulujokilaakson historia kiviikaudelta vuoteen 1865*. Oulujokilaakson historiatoimikunta 1991, 71–571.

20. Vahtola 2003, 56.

21. Korpela 2012, 275–291.

22. Ks. esim. Torsti tietää. *Helsingin Sanomat* 17.2.2019, B12.

23. Hiltunen 2006, 17–18.

On selvää, että tällaisten asiakirjojen näkökenttä kattaa ainoastaan seudut, joille voutien, pappien, kirjureiden ja heidän tietolähteidensä katse ulottui. Ne myös rekisteröivät vain sellaiset asutuksen ja maanomistuksen muodot, jotka maalliset ja kirkolliset virkamiehet tunnistivat ja tunnustivat asutukseksi ja maanomistukseksi. Huomattavasti kattavamman kuvan asutuksen todellisesta laajuudesta ja monimuotoisuudesta tarjoaakin arkeologia. Siinä missä Vahtolan kartta vuodelta 2003 esittää pääosin kirjallisen dokumenttiaineiston nojalla miltei koko ”keskiajan Suomen” asumattomana, näyttäytyy lähes koko nykyisen Suomen alue asuttuna kahden arkeologin, Sami Ranisen ja Anna Wessmanin, vuonna 2015 laatimassa kartassa myöhäisrautakauden asutuksesta.²⁴ Kyse ei ole vain erilaisista aineistoista vaan myös niiden tulkinnasta. Asumattomien erämaiden tarina perustuu keskiaikaisen hallinnon dokumenteista nousevaan maatalousyhteiskunnan näkökulmaan, joka kategorisoi asutukseksi ainoastaan pysyvät maatilat ja kylät peltoineen. Suurin osa nykyisen Suomen alueen asutuksesta

■ Kuva 1. Näkemys saamelaisista liikkuvaa elämää viettävänä kiertolaisina heijastuu voimakkaasti ruotsalaisen Olaus Magnuksen *Carta Marinassa* (1539), joka sijoittaa saamelaisten kotimaille esimerkiksi tämän metsästävän kaksikon. Lähde: doria.fi/handle/10024/147788, public domain.

ei kuitenkaan perustunut peltoviljelyyn tai yhden paikan pysyvään asuttamiseen. Asutus oli usein metsästyksen, kalastukseen, keräilyyn ja kaskeamiseen nojautuvaa, monipaikkaista ja liikkuvaa. Arkistoaineistojen ja niiden kategorioiden haastaminen on siis välttämätöntä, jotta voimme nähdä keskiajan maiseman elävänä ja asutettuna.

Dokumenttien kieli ja kategoriat ovat ongelmallisia myös, kun yritämme ymmärtää, ketkä asuttivat näitä monimuotoisia ja dynaamisia sosiaalisia maisemia. Ruotsinkieliset asiakirjat puhuvat ”erämaiden” asukkaista ”lappalaisina”. Suomalaisessa keskiajan tutkimuksessa on kauan kiistelty siitä, viittako termi välttämättä aina saa-

24. Sami Raninen & Anna Wessman, Rautakausi. Teoksessa *Muinaisuutemme jäljet. Suomen esi- ja varhaishistoria kivikaudelta keskiajalle*. Gaudeamus 2015, 213–365 (kartta sivulla 354).

melaisiin. Vaikka ”lappalainen” tarkoittaa suomen murteissa systemaattisesti saamelasta,²⁵ esimerkiksi historioitsija Jukka Korpela on pohtinut, kuinka hyvin keskiaikaisia dokumentteja laatineet ruotsinkieliset kirjurit ymmärsivät tämän tai muidenkaan ihmisiä luokittelevien suomalaisten sanojen merkityssisältöjä. Korpela epäileekin, että kirjureille ”lappalaisia” olivat ketkä tahansa vierasta kieltä puhuneet syrjäseutujen asukkaat.²⁶

Kysymykseen avautuu kuitenkin toisenlainen näkökulma, jos laajennamme arkistomme hallinnon dokumenteista kielitieteeseen ja paikannimistöön. Eteläistä Suomea myöten tunnetaan runsaasti saamelaisia paikannimiä. Lisäksi monet Etelä-Suomen suomenkielisetkin paikannimet sisältävät lainoja saamesta.²⁷ Kielitiede katsookin, että rautakaudella ja keskiajalla saamea puhuttiin kaikkialla nykyisen Suomen alueella Varsinais-Suomen ulkopuolella.²⁸ Niinpä keskiaikaisten dokumenttien sisämaan ”erämaihin” sijoittamat ”lappalaiset” on syytä tulkita nimenomaan saamenkielisiksi. Toinen asia tietenkin on, miten keskiajan ihmiset itse hahmottivat ja merkityksellistivät kielellisiä ja kulttuurisia rajoja ja identifioivat itsensä ja toisensa. Vaikka ihmisiä luokitteleva termi ”lappalainen” kertoo ainakin joidenkin rajojen tärkeydestä, myös kulttuurinen ja kielellinen hybridisaatio näyttää olleen keskeinen osa keskiajan sosiaalista elämää. Tähän viittaavat jo saamelaislainat suomalaisissa paikannimissä.

Kohtaamiset ja suhteet eri kieliä puhuvien ja kulttuurisesti erilaisten yhteisöjen välillä nousevat laajemminkin tutkimuksen keskiöön, kun saamelaiset kirjoitetaan näkyväksi osaksi keskiaikaa.

Jos sisämaata ei nähdä asumattomina erämaina vaan saamelaisten kotimaina, täytyy pohtia aiempaa tarkemmin, miten suomalainen asutus oikeastaan levittäytyi alueelle. Jälleen on olennaista katsoa kruunun ja kirkon arkistojen ulkopuolelle. Paikannimistö kertoo sekä rinnakkaiselosta että konflikteista. Esimerkiksi alisella Torniojoella ja keskisellä Kemijoella esiintyy lähekkäin sekä saamelaisia että hämäläisiä ja karjalaisia paikannimiä, mikä viittaa kielellisesti ja kulttuurisesti monimuotoiseen asutukseen.²⁹ Sen sijaan useimmilla Pohjois-Pohjanmaan suurista joista on suomenkielinen nimi, kun taas monien sivujokien nimet ovat saamelaisia.³⁰ Tämä on mahdollisesti merkki siitä, että näillä seuduilla suomenkieliset tulokkaat työnsivät aluetta kauemmin asuttaneet saamelaiset peltoviljelyyn ja karjanhoitoon parhaiten sopineiden jokivarsien ulkopuolelle.³¹

Kruunun ja kirkon arkistojen kyseenalaistaminen ja täydentäminen muilla aineistoilla avaa siis ikkunan monikieliseen ja -kulttuuriseen keskiaikaan, jossa miltei tyhjän maan asuttamisen sijaan keskeistä osaa näyttelivät kielellisesti ja kulttuurisesti erilaisten ryhmien moninaiset kohtaamiset. Näiden kohtaamisten ruotiminen pakottaa tutkijoita pohtimaan sekä kolonialismin merkitystä Suomen historiassa että sitä, miten pelkästään maallisen ja kirkollisen hallinnon arkistoihin nojautuminen muokkaa käsityksiämme menneisyydestä. Kirjalliset lähteet itsessään eivät pysty tuottamaan uutta tietoa vaikkapa keskiajan asutushistoriasta, mutta niiden tietojen yhdistäminen arkeologian tuloksiin voi valaista uudella tavalla tätä ilmiötä.

25. Jouko Vahtola, Saamelaisten esiintyminen Suomessa varhaishistoriallisten lähteiden ja paikannimien valossa. Teoksessa Paul Fogelberg (toim.), *Pohjan poluilla. Suomalaisten juuret nykytutkimuksen mukaan*. Suomen Tiedeseura 1999, 109–116.
26. Jukka Korpela, *Viipurin linnaläänin synty. Viipurin läänin historia II*. Gummerus 2004, 231; Jukka Korpela, *The World of Ladoga. Society, Trade, Transformation and State Building in the Eastern Fennoscandian Boreal Forest Zone c. 1000–1555*. LIT Verlag 2008, 141.
27. Ante Aikio, ”The Study of Saami Substrate Toponyms”. Teoksessa Ritva Liisa Pitkänen & Janne Saarikivi (toim.) *The Borrowing of Place-Names in the Finno-Ugric Languages*. Debrecen 2007, 159–197; Denis Kuzmin, ”The Inhabitation of Karelia in the First Millenium AD in the Light of Linguistics”. Teoksessa Joonas Ahola & Frog with Clive Tolley (toim.) *Fibula, Fabula, Fact. The Viking Age in Finland*. SKS 2014, 291.
28. Petri Halinen, Saamelaiset rautakaudella ja keskiajalla. Teoksessa Georg Haggren et al. (toim.) *Muinaisuutemme jäljet. Suomen esi- ja varhaishistoria kivikaudelta keskiajalle*. Gaudeamus 2015, 424–425.
29. Jouko Vahtola, *Tornionjoki- ja Kemijokilaakson asutuksen synty. Nimistötieteellinen ja historiallinen tutkimus*. Pohjois-Suomen historiallinen yhdistys 1980, 64, 91–92; Matti Enbuske, *Vanhan Lapin valtamailla. Asutus ja maankäyttö Kemian Lapin ja Enontekiön alueella 1500-luvulta 1900-luvun alkuun*. SKS 2008, 79.
30. Jouko Vahtola, *Nimistötutkimus ja Pohjois-Suomen varhaishistoria*. Oulun yliopisto 1990, 2–3.
31. Timo Ylimaunu, Sami Lakomäki, Titta Kallio-Seppä, Paul R. Mullins, Risto Nurmi & Markku Kuorilehto, Borderlands as Spaces. Creating Third Spaces and Fractured Landscapes in Medieval Northern Finland. *Journal of Social Archaeology* 14 (2014), 244–267.

Vammautettuja, vaiennettuja ja vaikenovia?

Kuninkaallisen majesteetin ”nöyriksi ja uskolliseksi alamaisiksi” tunnustautuvat ”köyhät lappalaiset” Hans ja Oloff Andersson lähettivät vuonna 1649 kuningatar Kristiinalle kirjeen, jossa he valittivat, että suomalaiset talonpojat olivat tunkeutuneet saamelaisten kalavesille Kemijärvellä.³² Tällaiset dokumentit, joissa saamelaiset puhuvat – tai näyttävät puhuvan – suoraan lukijalle, eivät ole harvinaisia suomalaisissa, ruotsalaisissa ja norjalaisissa arkistoissa. 1600-luvulta lähtien varsinkin keskeisiä elinkeinoja uhanneet ongelmat saivat monet saamelaiset Hans ja Oloff Anderssonin tapaan etsimään käsiinsä ruotsia tai muita valtakuntien hallinnon kieliä taitavat kirjurit ja sanelemaan heille kirjeitä etelään lähetettäväksi. Papit, virkamiehet ja matkalaiset puolestaan tallensivat saamelaisten puheenvuoroja käräjäpöytäkirjoihin, raportteihin, matkakuvauksiin ja etnografioihin. Moni saamelainen tarttui itsekin kynään, muutamat jo 1600-luvulla ja yhä useampi 1800-luvulla.

Alkuperäiskansojen omien ”äänten” löytäminen koloniaalisista arkistoista on pitkään ollut yksi etnohistorian ja alkuperäiskansatutkimuksen keskeisiä tavoitteita. Tällaiset äänet on katsottu korvaamattomiksi alkuperäiskansojen toimijuuksien ja näkökulmien hahmottamisessa ja koloniaalisiin valloittajiin keskittyvien tutkimuserinteiden haastamisessa. Alkuperäiskansojen äänten tavoittaminen on kuitenkin pulmallinen tehtävä. Kyse ei yleensä ole siitä, etteikö arkistoissa olisi runsaasti dokumentteja, jotka näyttävät tallentavan alkuperäiskansojen ääniä. Sen sijaan äänien tulkinta on täynnä metodisia ja teoreettisia ongelmia.³³ Kun saamelaiset Hans ja Oloff Anderssonin tapaan sanelivat kirjeitä, puhuivat käräjillä tai keskustelivat pappien, virkamiesten tai muiden vieraiden kanssa, heidän sanansa käännettiin ja kirjattiin vieraalla kielellä.

Samalla saamelaisten suullinen, oman kulttuurin konventioista kumpuava performanssi muokattiin osaksi vierasta kirjallista formaattia ja sen kielellisiä ja kulttuurisia esitystapoja. Kuinka paljon informaatiota katosi tai vääristyi tässä prosessissa? Olivatko esimerkiksi Hans ja Oloff Anderssonin kirjeen alamaisuutta ja köyhyyttä korostavat sanavalinnat saamelaisten omia vai ruotsalaisen kirjurin yritys ahtaa heidän kriittinen viestinsä ruotsalaiseen, hallitsijalle suunnatun vetoamuksen muottiin?

Vieraalla kielellä vieraisiin kulttuurisiin formaatteihin tallennetut alkuperäiskansojen äänet ovat merkittävä haaste alkuperäiskansojen historioiden tutkimukselle. Skeptisimmät tutkijat epäilevät, etteivät kolonistien omista syistä kääntämät ja kirjaamat puheenvuorot voi edustaa alkuperäiskansojen autenttisia näkemyksiä.³⁴ Toiset taas ovat pitäneet koloniaalisiin dokumentteihin tallennettuja alkuperäiskansojen ääniä ”vammautettuina”. Ne nähdään väläyksinä alkuperäiskansojen tavoista hahmottaa tapahtumia, mutta vieras konteksti, kielellinen ja kulttuurinen kääntäminen ja koloniaalisten kirjureiden kiinnostuksen puute ovat vieneet niiltä kyvyn kertoa kokonaisia tarinoita omilla ehdoillaan.³⁵

Useimmat etnohistorioitsijat ja alkuperäiskansatutkijat katsovat kuitenkin, että ”vammautuneidenkin” äänten hedelmällinen tutkimus on mahdollista. Keskeinen lähtökohta on tunnistaa, että Hans ja Oloff Anderssonin kirjeen kaltaiset dokumentit ovat moniäänisiä ja -kerroksisia. Etnohistorioitsijat ja alkuperäiskansatutkijat ovatkin esimerkiksi ruotineet, miten alkuperäiskansojen äänet ovat muovautuneet koloniaalisiin dokumenttiformaatteihin, mutta myös muovanneet niitä ja miten kääntämisen ja kirjaamisen prosessit ovat sekä muuttaneet että säilyttäneet alkuperäiskansojen omaa ilmaisua ja näkökulmia koloniaalisissa asiakirjoissa.³⁶ Tällainen analyysi

32. Isak Fellman, *Handlingar och Uppsatser Angående Finska Lappmarken och Lapparne*: 4. Finska litteratursällskapet 1915, 202–203.

33. Daniel K. Richter, *Facing East from Indian Country. A Native History of Early America*. Harvard University Press 2001, 110–150; James H. Merrell, “I Desire All That I Have Said... May Be Taken Down Aright.” Revisiting Teedyuscung’s 1756 Treaty Council Speeches. *William and Mary Quarterly* 63 (2006), 777–826; Alejandra Dubcovsky, Defying Indian Slavery. Apalachee Voices and Spanish Sources in the Eighteenth-Century Southeast. *William and Mary Quarterly* 75 (2018), 295–322.

34. Ks. Nancy Shoemaker, *A Strange Likeness. Becoming Red and White in Eighteenth-Century North America*. Oxford University Press 2004, 9–10.

35. Stoler 2009, 35.

36. Richter 2001, 110–150; Merrell 2006; Dubcovsky 2018.

on välttämätöntä. Ilman sitä esimerkiksi ääntään aktiivisesti käyttäneet Hans ja Oloff Andersson nähdään tutkimuksessakin koloniaalisten dokumenttien kielen määrittelemänä kruunun ”uskollisina alamaisina”. Samalla saamelaisten koloniaalisiin arkistoihin tallennetut puheenvuorot jäävät kuriositeeteiksi, jotka eivät haasta tutkimuksen vakiintuneita lähtökohtia tai arkistoihin rakentuneita oletuksia esimerkiksi saamelaisten ja koloniaalisten valtakuntien suhteista.

Erityisen tehokkaasti koloniaalisten arkistojen oletuksia ja tutkijoiden tarkastelukulmia haastaa saamelaisten oma suullinen perinne – kertomukset, joiut, sadut ja arvoitukset – jota virkamiehet, papit ja muut vieraat kirjasivat ylös 1600-luvulta lähtien. Esimerkiksi vuosina 1819–1832 Utsjoen kirkkoherrana toiminut Jacob Fellman keräsi saamelaisten ”kansallislauluja”, jotka avaavat saamelaisen näkökulman pohjoisen Fennoskandian historiaan. Fellmanin kirjalliseen muotoon muuttamien laulujen joukossa on esimerkiksi ”Suola ja Noaidi”, joka kertoo taistelusta uudisasukkaiden ja saamelaismaiden vanhan omistajan, noidan, välillä.³⁷ Utsjoelta Fellman merkitsi muistiin myös joiun Saamenmaan aikaisemmista asukkaista. Se kuvaa, miten kaukaisten seutujen kuninkaat lähettivät tuomarinsa ja pappinsa vaurudestaan tunnetulle Saamenmaalle ja kuinka kuninkaan alamaisiksi joutuminen tuhosi saamelaisten itsenäisyyden.³⁸

Alkuperäiskansojen suullisen kerrontaperinteen hyödyntäminen on jakanut historioitsijoiden mielipiteitä jo vuosikymmeniä.³⁹ On selvää, ettei esimerkiksi Fellmanin kirjaamia ”kansallislauluja” ole hedelmällisintä lähestyä ensisijaisesti ”tosina” tai ”epätosina” kertomuksina saamelaisten ensikohtaamisista uudisasukkaiden ja kruunun edustajien kanssa. Sen sijaan ne kertovat, miten 1800-luvun alun saamelaiset Utsjoella keskustelivat sekä menneisyydestään että nykyisyydestään ja rakensivat kumpaakin kerronnan kautta.⁴⁰ Koloniaalisiin arkistoihin tallennetun

kerrontaperinteen voikin nähdä ennen muuta otteina saamelaisten omista historiografisista keskusteluista. Tässä suhteessa ne muistuttavat pappien, virkamiesten ja tutkijoiden tuottamia tekstejä saamelaisista: kaikki nämä sekä rakentuivat tiettyjen kulttuuristen historiakäsitysten ja maailmankuvien varaan että muokkasivat niitä. Koloniaalisia arkistoja haastamaan pyrkivälle tutkijalle saamelainen kerronta tarjoaa kuitenkin vaihtoehtoisia tulkintakehyksiä, joiden puitteissa muutkin aineistot voivat avautua uudella tavalla.⁴¹ Miten käsitys esimerkiksi Utsjoen saamelaisyhteisön ja alueelle levittäytyvien valtakuntien suhteista muuttuu, jos valtakuntien dokumenttiaineistoa ei tulkita vain niiden oman, alamaisuutta ja kruunun vallan oikeutta korostavan kielen puitteissa vaan myös konfliktia ja koloniaalista vallankäyttöä painottavan paikallisen saamelaisen historiografian kontekstissa?

Myös saamelaisen suullisen perinteen kirjaaminen on aina ollut monimutkainen, valtasuhteiden ja kääntämisen leimaama prosessi. Joiun kuninkaiden tunkeutumisesta saamelaisten kotimaille esitti Fellmanille Utsjoella asunut saamelainen lautamies Matts Anundsson Laiti vuonna 1831. Laiti kertoi kuulleensa kyseisen joiun suunnilleen vuonna 1805 Norjan Laisvuonossa asuvan saamelaisen esittämänä. Laiti näyttää kuitenkin jättäneen osan joiun sisällöstä ja taustasta kertomatta, sillä Fellmanin mukaan hän ei muistanut alkuperäisen esittäjän nimeä eikä laulun sanoja kokonaisuudessaan.⁴² On mahdollista, että Laiti piti joikua poliittisesti niin arkaluontoisena, ettei halunnut paljastaa näitä seikkoja Fellmanille.

Laitin vaikeneminen herättää kysymyksen siitä, miten saamelaisten hiljaisuuksia koloniaalisissa arkistoissa tulisi tulkita. Koloniaalisiin dokumentteihin tallennetut alkuperäiskansojen äänet on yleensä nähty merkinä alkuperäiskansojen voimasta ja toimijuudesta. Vastaavasti äänten puuttuminen on tulkittu osoitukseksi alkuperäiskansojen alistetusta asemasta.⁴³ Arkistojen hil-

37. Jacob Fellman, *Anteckningar under min vistelse i Lappmarken. 2. delen*. Finska litteratursällskapet 1906, 254–256.

38. Fellman 1906, 239–251.

39. Julie Cruikshank, Oral Tradition and Oral History. Reviewing Some Issues. *Canadian Historical Review* 75 (1994), 403–421; Perry 2005.

40. Ks. Lynn Abrams, *Oral History Theory*. Routledge 2010, 6–7.

41. Ks. Galloway 2006, 22.

42. Fellman 1906, 247.

43. Duncan 1999, 123.

jaisuuksien taustalla on kuitenkin aina monita-hoisia sosiaalisia prosesseja. Niinpä hiljaisuuden tulisi olla tutkimuksen ja teoretisoinnin kohde siinä missä äänienkin.⁴⁴ Laitin tapaus osoittaa, että vaikeneminen voi kertoa myös voimasta ja vastarinnasta. Itse asiassa valtakuntien ja valtioiden virkamiesten edessä vaikeneminen on ollut hyvin yleinen saamelaisen vastarinnan muoto.⁴⁵ Usein on kuitenkin vaikea tietää, kertooko saamelaisen hiljaisuus koloniaalisissa arkistoissa saamelaisen *vaikenemisesta* vai *vaientamisesta*.⁴⁶ Erottelu on äärimmäisen tärkeä ja vaatii tarkkaa syventymistä dokumenttien syntykonteksteihin ja -prosesseihin.

Kaikki saamelaiset eivät tietenkään ole äänessä tai vaikene koloniaalisissa arkistoissa samalla tavalla. Äänet ja hiljaisuudet ovat aina poliittisesti rakentuneita ja sukupuolittuneita. Tästä tarjoavat hyvän esimerkin saamen kielen sanaluettelot ja sanakirjakäsikirjoitukset, joita suomalaiset tutkijat laativat 1800-luvulla yhteistyössä saamelaisen kielimestarien kanssa.⁴⁷ Sanaluettelot ovat täynnä arvokasta aineistoa saamelaisen elämäntavasta ja maailmankuvasta. Silti voidaan kysyä, kuuluuko niistä kaikkien saamelaisen ääni. Tutkijoita avustaneet kielimestarit näyttävät olleen pääasiassa miehiä, joten sanaluettelot eivät välttämättä sisällä kattavasti saamelaisnaisille tärkeää erityissanastoa kuten käsityöterminologiaa.⁴⁸ Naisten hiljaisuus arkistoissa korostuu entisestään, kun mennään kirkon ja valtion tuottamiin virallisiin asiakirjoihin. Siinä missä 1800-luvulta on säilynyt runsaasti esimerkiksi kirkon palveluksessa katekeettina toimineiden saamelaismiesten kirjoittamaa aineistoa,⁴⁹ naisilla ei ollut ennen 1800-luvun viimeisiä vuosikymmeniä yleensä mahdollisuutta toimia ammateissa, joissa asiakirjoja tuotettiin.⁵⁰ Naisten hiljaisuudet vaa-

tivat jälleen yksityiskohtaista tutkimusta. Milloin ne ovat vaikenemista, milloin taas vaientamista? Missä määrin naisia vaiensivat valtakuntien ja kirkkojen sukupuolittuneet valtarakenteet ja ideologiat, missä määrin saamelaisyhteisöjen omat normistot ja maailmankuvat?

Oman kysymyksensä muodostaa vielä se, kenellä on eettinen oikeus ja riittävästi kulttuurista osaamista koloniaalisista arkistoista löytyvien saamelaisen äänien tulkintaan. Alkuperäiskansatutkijat ja etnohistorioitsijat ovat korostaneet, että alkuperäiskansojen omien asiantuntijoiden panos on välttämätön, kun kolonialisten dokumenttien alkuperäiskansaaäniä pyritään ymmärtämään ja kontekstualisoimaan. Ilman heidän osaamistaan vaarana on, että nämä äänet tulkitaan valtaväestön maailmankuvien ja historiografioiden puitteissa.⁵¹ Tällöin ne jäävät kolonialistisen tiedontuottamisen vangeiksi. Alkuperäiskansojen asiantuntijuuden avulla dokumentteihin tallennetut äänet voivat sen sijaan auttaa kyseenalaistamaan vakiintuneita narratiiveja ja tuomaan tutkimukseen tuoreita näkökulmia.

Kilpailevat maantieteet 1600-luvun kartoissa

Ruotsalaisen maanmittarin Olof Treskin kartta ”Kemin lapinmaasta” vuodelta 1642 on vanhin tieteellisenä pidetty kartta nykyisen Suomen alueen saamelaisen kotimaista. Kuten monissa siirtomaavaltojen tuottamissa kartoissa, myös Treskin työssä limittyvät kilpailevat koloniaaliset ja alkuperäiskansan maantieteet.⁵² Visuaalisesti karttaa hallitsee rajalinja, joka erottaa Ruotsin omikseen julistamat alueet Norjan ja Venäjän maista. Erilliset merkinnät puolestaan osoittavat paikkoja, joihin Tresk suositteli perustamaan kirkkoja. Saamelaisen maista kiinnostuneiden

44. Dubcosky 2018, 307.

45. Veli-Pekka Lehtola, *Evasive Strategies of Defiance. Everyday Resistance Histories among the Sámi*. Teoksessa Thomas Hylland Eriksen, Sanna Valkonen & Jarno Valkonen (toim.) *Knowing from the Indigenous North. Sámi Approaches to History, Politics, and Belonging*. Routledge 2017, 29–46.

46. Duncan 1999, 123.

47. Esim. *Sabmelas-Suomalas Sadne-Kirje*. SKS KIA.

48. Vuokko Hirvonen, *Saamenmaan ääniä. Saamelaisen naisen tie kirjailijaksi*. SKS 1999, 28.

49. Ks. esim. Luettelo koulumestarin opetuspaikoista, oppilaista ym. 1839–45, 1870–71. Inarin seurakunnan arkisto MI:1. Kansallisarkisto.

50. Suomen Lapin ensimmäinen naiskatekeetta oli Emilia Alapieti (s. 1876). Ritva Kylli, *Saamelaisen kaksi kääntymystä. Uskonnon muuttuminen Utsjoen ja Enontekiön lapinmailla 1602–1905*. SKS 2012, 113.

51. Stephen Warren & Ben Barnes, *Salvaging the Salvage Anthropologists. Erminie Wheeler-Voegelin, Carl Voegelin, and the Future of Ethnohistory*. *Ethnohistory* 65 (2018), 189–214; Mt. Pleasant et. al 2018, 215.

52. Kilpailevista maantieteistä ks. Lehtola 2012, 68.

pappien, virkamiesten ja uudisasukkaiden tarpeet lienevät olleen Treskin mielessä myös, kun hän merkitsi karttaansa, mitkä pohjoista halkovista joista olivat ”navigointikelpoisia”. Kartassa ja sen selitystekstissä on kuitenkin runsaasti merkintöjä myös vankasta saamelaisesta läsnäolosta. Kylät, talvitiet ja kauppaverkostot antavat viitteitä saamelaisten tavoista hahmottaa ja käyttää tilaa.⁵³

Karttoja on syystäkin kuvattu ”kolonialismin työkaluksi”.⁵⁴ Ne tarjosivat siirtomaavaloille elintärkeää maantieteellistä tietoa valloitettavista alueista ja pönkittivät niiden statusta luomalla mielikuvia kaukaisten seutujen hallinnasta.⁵⁵ Koloniaaliset kartat ovat myös raamittaneet historiankirjoituksen ”alueellista kehystämistä”. Tutkijanhan täytyy aina sijoittaa analysoimansa tapahtumat johonkin tilaan. Näin tehdessään hän rajaa todellista maailmaa, nimeää sen osia ja merkityksellistää niitä. Lähteet muovaavat merkittävästi näitä valintoja. Kun historioitsija tukeutuu siirtomaavaltujen tuottamiin karttoihin, on vaarana, että hän päätyy uusintamaan koloniaalisia maantieteitä ja sijoittaa alkuperäiskansatkin keskelle koloniaalisten paikannimien, rajojen ja tarkastelukulmien määrittämää tilaa.⁵⁶

Alkuperäiskansatutkijat ja etnohistorioitsijat ovat 2000-luvulla haastaneet koloniaalisten maantieteiden roolia menneisyyden alueellisessa kehystämisessä tarkastelemalla alkuperäiskansojen tilallisia jäsenyyksiä esimerkiksi alkuperäiskansojen suullisten historioiden, paikannimien ja rituaalien avulla. Samalla he ovat pyrkineet sijoittamaan menneisyyden tapahtumia alkuperäiskansojen omiin maantieteisiin ja näin kyseenalaistaneet vakiintuneita käsityksiä esimerkiksi ”keskuksista” ja ”periferioista”.⁵⁷ Koloniaalisten arkistojen ulkopuolelle tähyäminen on siis täs-

säkin tapauksessa osoittautunut hedelmälliseksi. Koloniaalisten arkistojen avulla on mahdollista kartoittaa mielekkäästi myös menneisyyden kilpailevia maantieteitä. Kuten Treskin ”Kemin lapinmaan” karttakin osoittaa, edes siirtomaavaltujen kartat eivät koskaan puhu yksioikoista koloniaalista kieltä. Niissä voi aina havaita ristiriitaisuuksia ja murtumakohtia, joihin pureutuminen auttaa tutkijoita näkemään menneisyyden tilat monimutkaisina ja kiistelyinä. Tämä tulee hyvin ilmi, kun Treskin karttaa ja muita 1600-luvun ruotsalaisia karttoja saamelaisten kotimaista tarkastellaan yksityiskohtaisesti ja suhteutetaan muihin aineistoihin.

Kartat näyttelivät tärkeää roolia Ruotsin valtakunnan laajenemisessa pohjoiseen 1600-luvulla.⁵⁸ Saamelaisten kotimaista laadittiin kuusi tärkeää karttaa: Andreas Buren ”Lapin kartta” (1611) ja ”Pohjoismaiden kartta” (1626), Treskin kartat Kemin (1642) ja Tornion (1643) ”lapinmaista”, Jonas Geddan kartta ”Uumajan lapinmaasta” (1671) ja Johan Schefferuksen *Lapponia*-teoksen osana julkaistu kartta (1673).⁵⁹ Kaikkia näitä on suomalaisessakin historian tutkimuksessa käytetty usein tekstien kuvittamiseen. Vaikka esimerkiksi karttojen maantieteellistä tarkkuutta on tällöin arvioitu kriittisesti, niiden välittämää poliittista maailmankuvaa on pohdittu vähemmän. Kaikkia kuutta karttaa hallitsee kuitenkin valtiokeskeinen ja kolonialistinen tarkastelutapa. Jokaisessa kartassa maisemaa pilkkovat osiin valtakuntien rajat. Sekä Buren ”Lapin kartta” että Treskin kartat nimeävät jo otsikossaan esittämänsä tilan Ruotsin valtakuntaan kuuluvaksi. Myös muut koloniaaliset rajat ovat kartoissa tärkeällä sijalla. Useimpiin niistä on merkitty Ruotsin lapinmaiden rajat ja nimet. Lapinmaat olivat kaupankäynnin ja kruunun hallinnon ympärille

53. Olof Tresk, *Kartor över Kemi & Torne lappmarker 1642 och 1643*. Nordisk Rotogravyr 1928, 18–19.

54. Julia MacArthur, *Cartography and the Political Imagination. Mapping Community in Colonial Kenya*. Ohio University Press 2016, 17.

55. Juliana Barr & Edward Countryman, Maps and Spaces, Paths to Connect, and Lines to Divide. Teoksessa Juliana Barr & Edward Countryman (toim.) *Contested Spaces of Early America*. University of Pennsylvania Press 2014, 1–28; Jordan Brands, *The Cartographic State. Maps, Territory, and the Origins of Sovereignty*. Cambridge University Press 2014, 7.

56. Erbig & Latini 2019.

57. Michael Witgen, *An Infinity of Nations. How the Native New World Shaped Early North America*. University of Pennsylvania Press 2012; Lisa Brooks, Awikigawôgan ta Pildowi Ôjmowôgan. Mapping a New History. *William and Mary Quarterly* 75 (2018), 259–294.

58. Carl-Gösta Ojala, Encountering “the Other” in the North. Colonial Histories in Early Modern Northern Sweden. Teoksessa Magdalena Naum & Frederik Ekengren (toim.) *Facing Otherness in Early Modern Sweden. Travel, Migration and Material Transformations, 1500-1800*. The Boyden Press 2018, 209–228; Ojala & Nordin 2019.

59. Ojala & Nordin 2019, 108–118.

syntyneitä alueellisia kokonaisuuksia; valtakuntien rajojen tavoin ne organisoivat tilaa ensisijaisesti ruotsalaisten ja suomalaisten kauppiaiden, virkamiesten ja pappien näkökulmasta.

Kuten esimerkiksi arkeologit Carl-Gösta Ojala ja Jonas Nordin ovat todenneet, tällaiset esitystavat määrittivät saamelaiden kotimaita ruotsalaisiksi tiloiksi ja liittivät ne symbolisesti osaksi Ruotsin valtakuntaa.⁶⁰ Tämä on ohjannut tutkijoiden näkökulmia merkittävästi. Kun saamelaiden maat on jo 1600-luvulta lähtien esitetty ”luonnollisena” osana Ruotsia, valtakunnan levittäytymistä pohjoiseen on voitu käsitellä kolonialismin sijasta ”valtion yhdentymisenä”.⁶¹ Myös tutkimusalueet on pitkään rajattu valtakuntien ja lapinmaiden rajojen mukaan, jolloin tutkija katsoo saamelaiden menneisyyttä jälleen valtioiden perspektiivistä.

Kaikesta huolimatta Buren, Treskin, Geddan ja Schefferuksen kartoissa on runsaasti jälkiä myös saamelaiden läsnäolosta. Kaikkiin on merkitty saamelaisia asutuksia nimineen, Treskin karttaan myös sekä saamelaisille että kolonisteille tärkeät kirkko- ja markkinapaikat. Saamelaista paikannimistöäkin kartoissa on runsaasti. Onkin selvää, että useiden karttojen piirtäjät ovat keskustelleet saamelaiden informanttien kanssa ja että huomattava osa karttojen maantieteestä perustuu nimenomaan saamelaisilta saatuihin tietoihin.⁶² Niinpä nämä koloniaaliset kartat tallentavat myös saamelaisia maantieteitä, joskin moneen kertaan tulkittuina.

Treskin karttojen maininnat saamelaisista kulkureiteistä ja kauppaverkostoista ovat tärkeä esimerkki saamelaisista tavoista rakentaa ja jäsentää tilaa tavalla, joka poikkeaa kolonialismin tuottamista, hallitsevan ”keskuksen” ja valloitetun ”periferian” suhdetta korostavista tilallisista konstruktioista. Tresk kirjasi karttoihinsa ja niiden selityksiin maininnat esimerkiksi Enontekiön ja Inarin välisestä talvitiestä ja siitä, että

sompiolaiset hankkivat kalaa pääasiassa inarilaisilta ostamalla. Lyhyinäkin nämä merkinnät ovat mielenkiintoisia, sillä ne valottavat saamelaiden omia sosiaalisia verkostoja. Karttojen lisäksi verkostoista kertovat myös esimerkiksi avioliittoja kirjaavat kirkolliset dokumentit. Yhdessä nämä aineistot osoittavat, että mittavat avioliitto- ja sukulaisuusverkostot yhdistivät saamelaisia laajoilla alueilla ja että ihmiset liikkuivat näiden verkostojen puitteissa ahkerasti pitkiäkin matkoja.⁶³ Jos lähemme tarkastelemaan menneisyyttä näiden verkostojen kontekstissa, se näyttäytyy hyvin erilaisena kuin koloniaalisiin maantieteisiin pitäytymällä. Saamelaiden kotimaat eivät tällöin hahmotukaan ensisijaisesti valtakuntien osina, periferioina tai rajaseutuina, vaan intiimien sosiaalisten suhteiden tiheistä verkostoista rakentuvana ”sukumaastona”.⁶⁴

Toinen mielenkiintoinen avain saamelaiseen tilan jäsentämiseen löytyy Schefferuksen *Lapponian* ranskannoksen kartasta, jonka laati Ranskan kuninkaallinen maantieteilijä Augustin Lubin (ks. kuva 2). Lubinin kartta poikkeaa selkeästi latinankielisessä alkuperäisteoksessa julkaistusta. Siinä missä alkuteoksen kartta jakaa saamelaiden kotimaat tuttuun tapaan valtakuntien ja Ruotsin lapinmaiden rajoilla, Lubinin kartassa kulkee saamelaismaiden yli näiden lisäksi teksti ”Sabmien ladi”.⁶⁵ Lubin lienee lainannut termin Schefferukselta, joka kertoo teoksessaan, että saamelaisille ”itselleen Lappia on Sabmienladi”.⁶⁶ Tämä ja samankaltaiset nimet olivat tuttuja myös saamelaiden parissa 1600-luvulla työskennelleille papeille, joilta Schefferus paljolti sai tietonsa.⁶⁷ Yhdessä Lubinin kartta ja Schefferuksen ja pappien tekstit kertovat saamelaisesta maantieteellisestä konstruktioista, joka yleensä jää koloniaalisissa kartoissa ja niihin pohjautuvissa tutkimuksissa lähes tyystin näkymättömiin. Historioitsijat ovat usein olleet haluttomia kutsumaan saamelaiden kotimaita

60. Ojala & Nordin 2019, 99, 108.

61. Fur 2013, 26; Lindmark 2013, 133; Ojala 2018, 221.

62. Ojala & Nordin 2019, 111.

63. Aslak Aikio, *Avioliitto ja identiteetti. Saamelaiden ja suomalaisten avioituminen Utsjoella, Inarissa ja Enontekiöllä. Suomen ja Skandinavian historian pro gradu*, Historian laitos, Oulun yliopisto 1998.

64. Sukumaaston (*kingscape*) käsitteestä ks. Sami Lakomäki, *Gathering Together. The Shawnee People through Diaspora and Nationhood, 1600–1870*. Yale University Press 2014, 33–34.

65. Jean Scheffer, *Histoire de la Laponie*. Oliver de Varennes 1678.

66. Johannes Schefferus, *Lapponia*. Latinasta suomentanut Tuomo Itkonen. Karisto 1963, 35.

67. Esim. Johannes Tornæi, *Berättelse om lapmarckerna och deras tillstånd. Bidrag till kändedom om de svenska landsmälen och svenskt folkliiv XVII* (1900), 16.

1800-luvulle tuotetut dokumentit – ovat itsessään elimellinen osa kolonialismia; ne ovat syntyneet valtioiden ja kirkkojen pyrkimyksissä ulottaa valtaansa saamelaisyhteisöihin ja niiden maille. Ne ovat luomisestaan saakka tuottaneet kolonialismia ja sen monimutkaisia valtasuhteita. Silti – tai juuri sen vuoksi – nämä dokumentit ovat arvokas aineisto koloniaalisen historian ymmärtämiseen. Jos niitä analysoidaan nimenomaan koloniaalisina arkistoina, koloniaalisten prosessien muovaamina ja siksi erityisen kriittistä huomiota vaativina kulttuurisina tuotteina, ne auttavat hahmottamaan moniäänistä ja -kerroksista menneisyyttä. Kuten tässä artikkelissa esitetyt esimerkit osoittavat, myös koloniaalisten dokumenttien risivalottaminen ja kontekstualisointi esimerkiksi saamelaisten suullisen perinteen ja arkeologisen aineiston avulla tuottaa yllättävänkin moniäänisen kuvan menneisyydestä.

Kolonialismin ja saamelaisten historioiden tutkijan on äärimmäisen tärkeää olla tietoinen hyödyntämiensä aineistojen luonteesta ja siitä, miten se raamittaa hänen työtään. Yhtä olennaista on avata aineistojen synnyn ja oman tiedontuottamisen prosesseja tutkimuksen yleisöille. Saamelaisten historioita ei tutkita tyhjiössä

vaan todellisessa maailmassa, jossa kiistat maaoikeuksista, itsehallinnosta ja kulttuurisesta omistajuudesta ovat olennainen osa alkuperäiskansan elämää. Suomessakin näihin kiistoihin etsitään usein ratkaisua tai näkökulmaa historian tutkimuksesta ja sen hyödyntämistä arkistoista. Tässä kontekstissa sillä, miten ja millaisin reunaehdoin tutkijat käyttävät arkistoja esittääkseen ja tulkitakseen saamelaisten ääniä, tehdäkseen saamelaisia näkyviksi tai näkymättömiksi ja sijoittaakseen narratiivejaan tilallisiin kehyksiin, on paljon enemmän kuin vain akateemista merkitystä.

Sami Lakomäki on kulttuuriantropologian yliopistonlehtori Oulun yliopistossa.

Sähköposti: sami.lakomaki@oulu.fi.

Sirpa Aalto on historian dosentti ja tutkimuskoordinaattori Oulun yliopistossa.

Sähköposti: sirpa.aalto@oulu.fi.

Ritva Kylli on historian dosentti ja yliopistonlehtori Oulun yliopistossa. **Sähköposti:** ritva.kylli@oulu.fi.

Raita Merivirta

Shikarilla brittiläisessä Intiassa ja Nepalissa

C.G.E. Mannerheimin tiikerinmetsästysmatkat ja kolonialismi

Jag var inbjuden till Nepal av engelske ministern och denna omständighet gav mig tillfälle att jaga under förhållanden, vilka annars icke stått till bjuds.¹ (Mannerheim 1937)

Carl Gustaf Mannerheimille tarjoutui kahdesti tilaisuus matkustaa Intiaan ja Nepaliin metsästämään tiikereitä, ensin vuonna 1928 ja toisen kerran yhdeksän vuotta myöhemmin, vuonna 1937. Mannerheim oli Intian ja Nepalin metsästysmatkoillaan brittiupseerien ja -hallintovirkamiesten vieraana, mikä mahdollisti suurriistan metsästyksen alueella. Se kuului yhä tuolloinkin yläluokkaisten brittien² siirtomaahallinnon tapoihin ja kolonialistien vapaa-ajan viettoon.³ Historiantutkija Vijaya Ramadas Mandala korostaa (suurriistan) metsästyksen roolia brittiläisen Intian siirtomaahallinnossa, sillä sitä pystyttiin hyödyntämään muun muassa tiedonkeruussa, valvonnassa ja alueellisen hallinnan laajentamisessa reuna-alueilla. Metsästys myös kehitti asetaitoja, valmisti miehiä sotaan ja vahvisti hallinnollista tehokkuutta sen lisäksi, että se tarjosi virikkeitä ja vaihtelua rutitneihin. Varsinkin suurriistan – erityisesti tiikerien – metsästys palveli sekä poliittisia että symbolisia siirtomaahallinnon tarpeita juhlistaen kolonialistien maskuliinisuutta ja sotilaallista kyvykkyyttä.⁴ (Suur)riistan metsästystä myös säädeltiin tarkasti ja järjestelmällä tuotettiin sekä ylläpidettiin brit-

tien siirtomaahallinnolle keskeisiä rotu- ja luokkeroja.

Brittiläisessä Intiassa, samoin kuin Keniassa, kävi 1900-luvun alkupuolella myös siirtomaayhteisöjen ulkopuolisia arvovieraita metsästämässä, kuten Walesin prinssi (myöhemmin Edvard VIII), Theodore Roosevelt ja Yhdysvaltain ilmavoimien isänä pidetty prikaatinkenraali William Mitchell. Vaikka nämä vierailijat eivät aina olleet suoraan kyseisten siirtomaayhteisöjen jäseniä, he toimivat historioitsija William K. Storeyn mukaan Intiassa ja Keniassa ollessaan kuten maassa asuvat britit. Lisäksi ”monet heistä olivat aktiivisesti mukana imperialistisessa politiikassa kotimaassaan, heillä oli laaja tietämys länsimaisesta imperialistisesta toiminnasta, ja he olivat tervetulleita Keniassa ja Pohjois-Intiassa asuvien brittien keskuuteen siirtomaahallintojärjestelmän toimeenpanijatovereina.”⁵ Tässä artikkelissa esitän, että suomalaisen marsalkka Mannerheimin Intiassa ja Nepalissa brittien vieraana tapahtuneet tiikerinmetsästysmatkat olivat osa samaa toimintamallia. Tarkastelen Mannerheimin tiikerinmetsästystä brittiläisen siirtomaahallinnon viitekehyksessä ja kysyn, voidaanko Mannerheimin katsoa metsästysmatkoilla olleen osallinen (brittien) kolonialistiseen toimintaan Intiassa ja Nepalissa.

Artikkeli kytkeytyy osittain 1980-luvulla alkaneeseen tutkimussuuntaukseen, jota on keskei-

1. Gustaf Mannerheim, *Tigerjakter i Indien* (Föredrag hållet vid Finlands Allmänna Jägarförbunds årsmöte våren 1937). *Finlands Jakt- och Fisketidskrift* 1940.
2. Puhun tekstissäni briteistä ja brittihallinnosta, mikä pitää sisällään englantilaiset, walesilaiset, skotit ja (vuoteen 1922) irlantilaiset (sen jälkeen pohjoisirlantilaiset). Mannerheim itse kuitenkin viittaa teksteissään usein nimenomaan englantilaisiin ja siksi tämäkin termi esiintyy tekstissäni.
3. John M. MacKenzie, *The Empire of Nature. Hunting, Conservation and British Imperialism*. Manchester University Press 1997 [1988], 195.
4. Vijaya Ramadas Mandala, *Shooting a Tiger. Big-Game Hunting and Conservation in Colonial India*. Oxford University Press 2019, 27, 39 ja passim.
5. William K. Storey, Big Cats and Imperialism. Lion and Tiger Hunting in Kenya and Northern India, 1898–1930. *Journal of World History* 2:2 (1991), 135–173, tässä 148.

sesti edustanut Manchesterin yliopistopainon *Studies in Imperialism* -sarja. Tämä suuntaus käsittelee imperialismia kulttuurisena ilmiönä, joka on vaikuttanut sekä kolonialistisiin että kolonisoituihin yhteiskuntiin ja kulttuureihin.⁶ Viimeisen reilun kymmenen vuoden aikana on tutkittu myös yhteiskuntia ja kulttuureita, joiden yhteyttä kolonialismiin on perinteisesti pidetty etäisempänä tai kokonaan olemattomana. Esimerkiksi Pohjoismaissa ja Sveitsissä on tarkasteltu ”kolonialismia ilman siirtomaita” ja siirtomaattomien yhteiskuntien ja kulttuurien osallisuutta kolonialismiin.⁷ Kolonialismia on tässä suuntauksessa siis alettu ajatella laajempänä käsitteenä kuin yksinomaan vallankäyttönä ja uudisasutuksena alistetulla ja haltuun otetulla vieraalla maantieteellisellä alueella.

Sveitsiläiset tutkijat Patricia Purtschert, Francesca Falk ja Barbara Lüthi ovat selittäneet, että ”siirtomaattomalla kolonialismilla” ja ”koloniaalisella osallisuudella”⁸ tarkoitetaan ”osallistumista hegemonisiin länsimaisiin diskursseihin ja niiden universalistisiin ajatusmalleihin sekä hallinnan käytäntöihin.”⁹ ”Siirtomaattoman kolonialismin” tutkimus kääntää huomion niihin moniin tapoihin, joilla myös Pohjoismaat olivat osallisia Euroopan levittäytymiseen rajojensa ulkopuolelle sekä siihen, miten tämä ekspansio vaikutti näiden maiden yhteiskuntaan ja kulttuuriin.¹⁰ Ruotsalaista kolonialismia tutkinut Gunlög Fur esimerkiksi on korostanut tarvetta tehdä tutkimusta kolonialistisen ajattelun leviämisestä yhteiskuntiin, jotka eivät tunnista omaa osallisuuttaan kolonialismissa.¹¹ Tässä artikke-

lissa tutkin yhden tunnetun suomalaisen yksilön eräitä aktiviteetteja – tiikerinmetsästysmatkoja – ”koloniaalisena osallisuutena”, vaikka niitä ei ole aiemmin sellaisena toimintana tavattu nähdä. Tarkastelen artikkelissa yhden yksilön toimia, mutta kyse on myös laajemmasta, pitkään tunnistamatta jääneestä ilmiöstä: vaikka Suomella ei ole ollut siirtomaita, monet suomalaiset ovat olleet tavalla tai toisella osallisia kolonialismiin.

Mannerheimin tiikerinmetsästysmatkoista on kirjoitettu aiemminkin häntä koskevissa teksteissä.¹² Kirjoitukset ovat olleet enemmän Mannerheimin kertomuksia mukailevia kuvauksia kuin otteeltaan analyttisiä, jolloin ne ovat tuoneet melko vähän lisää päähenkilönsä julkaistuihin muistelmiin. *Metsästys ja Kalastus* -lehden pitkäaikaisen toimittajan Mauri Soikkasen *C.G.E. Mannerheim, suurriistan metsästäjä* esittää Mannerheimin metsästystoiminnan yläluokkaisena harrastusmuotona ja sisältää pitkäköhn kuvauksen Mannerheimin tiikerinmetsästysmatkoista, mutta kolonialismiin Soikkanen ei niitä liitä.¹³ Mannerheimin tiikerinmetsästysmatkoista on kirjoitettu lähinnä kohokohtana hänen metsästysharrastukselleen ja toisaalta kunnioittavan ihailevaan sävyyn, koska Mannerheim on päässyt osallistumaan tällaiseen ”kuninkaalliseen” lajiin. Tiikerinmetsästyksen kontekstiin ja merkityksiin ei ole juuri kiinnitetty huomiota. Tässä artikkelissa tarkastelu painottuu juuri näihin asioihin. Alkuperäislähteinä käytän Mannerheimin muistelmia,¹⁴ hänen toisesta tiikerinmetsästysmatkastaan toukokuussa 1937 pitämänsä esitelmää, joka julkaistiin *Finlands Jakt- och Fiske-*

6. Määritelmä *Studies in Imperialism* -sarjan teosten etusivulla, esim. MacKenzie 1997. Ks. myös Catherine Hall & Sonya O. Rose, Introduction. Being at home with the Empire. Teoksessa Catherine Hall & Sonya O. Rose (toim.) *At Home with the Empire. Metropolitan Culture and the Imperial World*. Cambridge University Press 2006, 12.

7. Esim. Magdalena Naum & Jonas M. Nordin (toim.) *Scandinavian Colonialism and the Rise of Modernity. Small Time Agents in a Global Arena*. Springer, 2013; Patricia Purtschert & Harold Fischer-Tiné (toim.) *Colonial Switzerland. Rethinking Colonialism from the Margins*. Palgrave 2015.

8. Käsite ”colonial complicity”, Ulla Vuorela, Colonial Complicity. The ‘Post-Colonial’ in a Nordic Context. Teoksessa Suvik Keskinen et al. (toim.) *Complying with Colonialism. Gender, Race and Ethnicity in the Nordic Region*. Ashgate 2009, 19–33.

9. Patricia Purtschert, Francesca Falk & Barbara Lüthi, Switzerland and ‘Colonialism without Colonies’. *Interventions* (2015), DOI: 10.1080/1369801X.2015.1042395.

10. Suomalaisista toimijoista ulkomailla ks. esim. Timo Särkkä, Imperialists without an empire? Finnish Settlers in Late Nineteenth- and Early Twentieth-Century Rhodesia. *Journal of Migration History* 1:1 (2015), 75–99.

11. Gunlög Fur, Colonial fantasies. American Indians, indigenous peoples, and a Swedish discourse of innocence. *National Identities* 18:1 (2016), 11–33, tässä 13, <http://dx.doi.org/10.1080/14608944.2016.1095489>.

12. Esim. Stig Jägerskiöld, *Mannerheim rauhan vuosina 1920–1939*. Suomennos Kai Kaila. Otava 1973; Veijo Meri, *Suomen marsalkka C.G. Mannerheim*. WSOY 1995 [1988]; J. E. O. Screen, *Mannerheim. The Finnish Years*. Hurst & Company 2000; Robert Brantberg, *Mannerheim. Sotamarsalkka 1918–1940*. Gummerus 2005.

13. Mauri Soikkanen, *C. G. E. Mannerheim, suurriistan metsästäjä. Presidentit erämiehinä*. 2. painos. Gummerus 2007 [1997].

14. C. G. Mannerheim, *Muistelmät*. Suomentanut Lauri Hakulinen. Otava 2008. Teos on julkaistu ensimmäisen kerran kaksiosaisena laitoksena 1951–52.

tidskriftissä vuonna 1940,¹⁵ hänen matkoiltaan lähettämiä kirjeitä sekä suomalaisten sanomalehtien kuvauksia Mannerheimin tiikerinmetsästyretkistä.

Imperialistista kirjallisuutta matkalukemisena

Laivalla ensimmäisellä matkallaan Intiaan joulukuussa 1927 Mannerheim luki Intian historiasta ja kulttuurista, muun muassa ”Mother Indiaa”, ”Father Indiaa” ja ”Chirolin Indiaa”, kuten hän kirjeessä sanskritin professori Julio Reuterille kirjoitti.¹⁶ Tämä Mannerheimin mainitsemien teosten lista on mielenkiintoinen kolonialistista osallisuutta tarkasteltaessa. Muutama kuukausi ennen Mannerheimin matkaa ilmestynyt *Mother India* (1927) on konservatiivisen amerikkalaisen toimittajan Katherine Mayon kirjoittama teos, jossa Mayo vastustaa Intian itsenäisyyttä. Imperialisminmyönteinen, rasistinen ja intialaiseen yhteiskuntaan erittäin negatiivisesti suhtautuva *Mother India* herätti runsaasti kohua Yhdysvalloissa, Isossa-Britanniassa ja Intiassa. Teosta myytiinkin yli 140 000 kappaletta ensimmäisen vuoden aikana. Intiassa kirjaa poltettiin ja sitä vastaan laadittiin monia vastakirjoituksia. Myös Mahatma Gandhi kritisoi Mayon teosta, kun taas monet brittivirkamiehet Intiassa ottivat sen innoissaan vastaan.¹⁷ Mannerheimin lukema intialaisen toimittajan C.S. Ranga Iyerin *Father India: A Reply to Mother India* (1927) on nimensä mukaisesti eräs monista vastineista Mayon *Mother India*lle. Mannerheim tutustui siis myös yhteen intialaiseen vastanäkemykseen länsimaalaisten kirjoittamien imperialististen tietoteosten lisäksi. Brittitoimittaja, historioitsija ja diplomaatti Valentine Chirolilta, vankkumatomalta imperialismin kannattajalta, oli ilmestynyt useita Intiaa koskevia teoksia (*Indian Unrest*, 1910; *India, Old and New*, 1921), mutta Manner-

heim lienee lukenut Chirolin uusinta, vuonna 1926 ilmestynyttä teosta *India*, joka löytyy myös hänen kirjahyllystään¹⁸. Eräässä aikalaisarviossa tästä kirjasta todetaan, että Chirol uskoo vahvasti brittihallintoon Intiassa, mutta tämän ei pitäisi toimia ensisijaisesti britti-imperialismin etujen mukaisesti vaan siten, että se hyödyttäisi intialaisia itseään.¹⁹

Kaunokirjallisuuden puolelta Mannerheim luki Rudyard Kiplingin *Kimiä* (1901), jonka lukemisesta hän kertoo nauttineensa.²⁰ Sinänsä ei ole ihme, kuten Jägerskiöld huomauttaa, että tunnettu romaani Intiassa syntyneestä irlantilaispojasta, josta tulee vakooja Iso-Britannian ja Venäjän välisessä ”suuressa pelissä”, kiinnosti Mannerheimiä, joka itse oli Venäjän palveluksessa matkannut Intian ja Nepalín pohjoispuolitse Taškentista Pekingiin.²¹ Maaliskuussa 1928 Mannerheim kirjoitti lähipiiriinsä kuuluneelle kenraaliluutnantti Hannes Ignatiukselle postikortin, jossa hän kertoo metsästäneensä ”sen metsässä olevan järven ympäristössä, missä eläimet Kiplingin viidakkokuvauksessa [*Intian viidakoista*, 1894] pitivät käräjiä.”²² Mannerheim viittaa *Intian viidakoihin* myös muistelmissaan kirjoittaessaan kokemuksistaan Seonissa, jossa tuo eläinten käräjien alue sijaitsee.²³ ”Valkoisen miehen taakastakin” kirjoittaneen Kiplingin tekstit tuntuvatkin viehättäneen Mannerheimiä erityisesti. Esimerkiksi toisen britin, E. M. Forsterin, selkeästi tuoreempaa romaania *Matka Intiaan* (*A Passage to India*, 1924) Mannerheim ei mainitse lukeneensa. *Matka Intiaan* käsittelee brittien toimintaa Intiassa kriittisesti, toisin kuin Kiplingin teokset. *Kimissä* ei ole merkkiäkään siitä, että sen kirjoitusaikaan intialainen nationalismi oli nousut haastamaan brittihallintoa Intiassa. Kipling ei kuvannut *Kimissä* konfliktia brittihallinnon ja intialaisten välille tai Kimin salaisessa palvelussa

15. Mannerheim 1940.

16. Mannerheim Julio Reuterille 20.12.1927. Julio Reuterin kirjekokoelma, XII. Åbo Akademin kirjaston käsikirjoituskokoelmat. Kirje löytyy myös painettuna Gustaf Mannerheim, *Kirjeitä seitsemän vuosikymmenen ajalta*. Valikoitunut Stig Jägerskiöld. Suomentanut Aili Palmén. Otava 1983, 220.

17. Paul Teed, Race Against Memory. Katherine Mayo, Jabez Sunderland, and Indian Independence. *American Studies* 44:1/2 (2003), 35–57, tässä 37.

18. Ks. Mannerheim-museo.fi: Mannerheimin kirjasto, <https://www.mannerheim-museo.fi/arkisto/mannerheimin-kirjasto/> (15.10.2020).

19. Amos S. Hershey, Reviewed Work. *India* by Valentine Chirol. *The American Journal of International Law* 21:1 (1927), 192–193. doi:10.2307/2188624.

20. Mannerheimin kirje Ramsayn perheelle joulukuussa 1927. Siteerattu teoksessa Jägerskiöld 1973, 104.

21. Jägerskiöld 1973, 104.

22. Mannerheim Hannes Ignatiukselle 7.3.1928. Mannerheim 1983, 225.

23. Mannerheim 2008, 361.

toimimisen ja hänen intialaisia kumppaneitaan kohtaan tuntemansa lojaaliuden välillä, koska Kipling ei kirjallisuudentutkijan ja julkisen intellektuellin Edward Saidin mukaan nähnyt niiden välillä konfliktia. Olihan brittihallinto Kiplingin mielestä parhaaksi Intialle.²⁴

Mannerheim ei kommentoi lukemiensa kirjojen sisältöä eikä ilmaise omia poliittisia kantojaan tässä yhteydessä. Kuitenkin hänen mainitsemansa, lähinnä imperialismia puoltava lukemisto ja ylipäätään matkansa brittihallinnon vieraaksi Intiaan sekä oleminen pitkälti brittien verkostojen varassa antavat viitteitä britti-imperialismin hyväksymisestä sekä periaatteellisella että käytännön tasolla. Esimerkiksi Mahatma Gandhia, joka oli jo 1920-luvun alussa johtanut paljon julkisuutta saanutta väkivallatonta kansalaistottelemattomuuskampanjaa brittihallintoa vastaan Intiassa ja jonka elämäkerran *The Story of My Experiments with Truth* ensimmäinen osa oli käännetty englanniksi vuonna 1927, Mannerheim ei mainitse sen paremmin vuonna 1928 kuin vuonna 1937, jolloin Gandhi oli jo hyvin tunnettu johtaja. Mannerheim ei missään kohtaa muistelmiaan muutenkaan viittaa intialaisten itsenäisyyspyrkimykseen tai Kongressipuolueen harjoittamaan brittihallinnon haastamiseen. Hänen vierailunsa näyttää toteutuvan yksiselitteisen vanhanmallisessa brittiläisessä Intiassa, jonka kolonialistista hallintoa ei ole mitenkään varteenotettavasti kyseenalaistettu.

Yläluokan ajanvietettä

Soikkanen toteaa, että Mannerheim ”ei ollut erämies nykypäivän merkityksessä. Hän oli vuosisadanvaihteen aristokraatti, ja hänen harrastuksiinsa kuului metsästys, harrastus, joka silloin oli yläluokan ajanvietettä ja seurustelua. Huikeimpana esimerkkinä siitä on Intian tiikerinmetsästys.”²⁵ Mannerheimin metsästysharrastusta edesauttoi yläluokkaisuuden lisäksi hänen sotilasuransa. Nikolain ratsuväkikoulu ja chevalierkaarti olivat tutustuttaneet hänet ylhäisön metsästysharrastukseen, sillä ratsuväkikou-

lussa metsästys oli kuulunut palveluohjelmaan, ja chevalierkaarti taas osallistui tsaarin metsästysjärjestelyihin joka vuosi. Puolassa palvellessaan hän liittyi Varsovan hienoston metsästysklubiin, jolloin hänestä tuli ”ylhäisöpiirin tasavertainen metsästäjä.”²⁶ Metsästysharrastus oli luonteva osa Mannerheimin elämää ja hän oli metsästännyt sekä kuuluisalla Aasian ratsastuksellaan että Keski-Euroopassa, Norjassa ja Suomessa ennen ensimmäistä Intian matkaansa. Mannerheim oli haaveillut myös metsästysmatkasta brittiläiseen Itä-Afrikkaan ja suunnittele sitä vuodesta 1925 eteenpäin, myös yhdessä Akseli Gallen-Kallelan kanssa. Alue oli suurriistanmetsästäjien paratiisi 1920- ja 1930-luvulla ja veti puoleensa Euroopan yläluokkaa. Mannerheim päätyi kuitenkin lähtemään Intiaan, jonne hänellä oli paremmat kontaktit.²⁷

Brittiläisessä Intiassa ja Nepalissa Mannerheim oli kolonialistien vieraana ja toimi pitkälti samoin kuin isäntänsä. Hän tuntuu viihtyneen hyvin tässä seurassa. Mannerheimista paljon kirjoittanut brittiläinen historiantutkija J. E. O. Screen toteaa, että Mannerheim tuli hyvin juttuun englantilaisten kanssa, joiden rodullisen ylemmydentunteen hän jakoi. Jälkimmäisestä esimerkkinä Screen käyttää Mannerheimin kirjettä vuodelta 1934, jossa Mannerheim kehuu erään tuntemansa Intiassa palvelleen brittiupseerin olleen aina valmis auttamaan jopa silloin, kun ”apua tarvitseva oli vain paikallinen ajomies.”²⁸ Mannerheimin kommentti nostaa kiinnostavasti esiin rotu- ja luokkakysymyksen brittiläisessä Intiassa. Mannerheimin toteamuksessa vaikuttaa yhdistyvän sekä rodullinen että luokkaan liittyvä ylemmydentunto, mikä myös yhdistää häntä korkea-arvoisiin brittiläisiin siirtomaaisäntiin. Kuten kirjallisuudentutkija Patrick Brantlinger kirjoittaa, rasismi ja imperialismi toimivat symbioottisessa suhteessa keskenään. Jo uuden ajan alusta rasismi on täydentänyt ideologisesti sekä imperialismia että nationalismia,²⁹ ja on täten luonut perusteen kolonialismille. Etenkin imperialismiin huippuvuosina 1800-luvun lopulla ja

24. Edward W. Said, *Culture and Imperialism*. Vintage 1994 [1993], 176–178. Ks. myös Patrick Brantlinger, *Victorian Literature and Postcolonial Studies*. Edinburgh University Press 2013 [2009], 127–130.

25. Soikkanen 2007, 19.

26. Soikkanen 2007, 20, 23, 25.

27. Soikkanen 2007, 121–126.

28. Screen 2000, 92.

29. Patrick Brantlinger, *Taming Cannibals. Race and the Victorians*. Cornell University Press 2011, 6, 11.

1900-luvun alussa valkoiset britit asettivat oman rotunsa ja kansakuntansa luomiensa rotu- ja sivilisaatiohierarkioiden huipulle ja pitivät muita ”rotuja” alempiarvoisina sijoittaen nämä arvoasteikolle alenevassa järjestyksessä. Tämä näkyi siirtomaiden hierarkioissa kolonialistien ja kolonisoitujen välillä.

Brittiläinen historiantutkija David Cannadine taas on esittänyt, että ”rotu” oli vain yksi, vaikkakin hyvin keskeinen, tapa, jolla britit rakensivat imperiuminsa hierarkioita. Hänen mukaansa brittiläisessä yhteiskunnassa merkittäväällä yhteiskuntaluokalla oli hyvin suuri merkitys myös siirtomaahallinnossa.³⁰ Cannadine perustelee väitettään sillä, että siinä missä Iso-Britanniassa paikallishallinto oli luottanut aatelisiin ja herrasväkeen, Intiassa brittihallinto luotti suurmaanomistajiin, muihin varakkaisiin ja vaikutusvaltaisiin henkilöihin sekä ruhtinaskunnissa ruhtinaiisiin ja prinsseihin.³¹ Cannadine väittää on kritisoitu ja rotuhierarkioiden merkitystä korostettu tutkimuksessa. Vaikka rotua yleisesti pidetään siirtomaahallinnossa keskeisempänä kuin yhteiskuntaluokkaa, luokalla oli kuitenkin oma roolinsa sekä kolonialistien itsensä keskuudessa että heidän suhteessaan kolonisoituihin. Britit seurustelivat mieluiten yläluokkaisten ja etenkin ruhtinassukuihin kuuluvien intialaisten kanssa. Historiantutkija E. M. Collinghamin mukaan ”tämä luokka-ennakkoluulo toisinaan jopa ylitti rotuennakkoluulut.”³² Kuten myöhemmin osoitan, Mannerheimin suhtautumiseen paikallisiin vaikuttivat sekä rotu että luokka. ”Paikallinen ajomies” oli ”vain” ajomies sekä rotunsa että luokkansa vuoksi. Nepalín maharadžaan Mannerheim suhtautui aivan toisin – kuten brititkin.

Rotu- ja luokkasuhteiden yhteenkietoutuneisuudesta brittiläisessä Intiassa kertoo sepoy-kapinan (1857–1858) jälkeinen tilanne, jolloin rasismín katsotaan voimistuneen Intiassa,³³ mutta toi-

saalta Cannadine on esittänyt, että myös brittien suhtautuminen paikallisiin hallitsijoihin muuttui kunnioittavammaksi.³⁴ Feodaaliset suhteet intialaisten ruhtinaiden kanssa olivat tärkeä brittien vallan pönkittäjä. 1870-luvulta lähtien brittien hallinto Pohjois-Intiassa siirtyi majesteettisen mahitipontisuuden aikaan, jolloin varakuninkaistakin tuli enemmän poliittisia ja aristokraattisia kuin käytännöllisiä. Intialaisten ja brittien seuraelämä erkani yhä enemmän toisistaan ja brittien vapaa-ajan vietto muuttui säädellymmäksi ja sääntöjen värittäväksi. Tässä vaiheessa myös brittien metsästystavat kävivät ylenpalttisemmiksi.³⁵

Britit olivat omaksuneet norsun selästä tapahtuvan tiikerinmetsästyksen suurmoguleilta, jotka olivat metsästäneet tiikereitä valtaansa osoittaakseen. ”Uusiksi moguleiksi” pyrkivät britit jäljittelevät suurmoguleita ja muita Intian hallitsijoita saalistamalla tiikereitä.³⁶ 1800-luvun lopulla Britannian kuninkaalliset alkoivat tehdä näyttäviä metsästysretkiä Intiaan ja myös varakuninkaas sekä muu korkea brittiläinen hallintoväki kunnostautui metsästäjinä. Jahdeista tuli loisteliaita ja seremoniallisia ja täten niissä menestymisestä tärkeä sopivuuden kriteeri niin armeijan, metsänhoidon kuin hallinnonkin henkilöstölle.³⁷ Metsästys oli olennainen osa Britannian siirtomaahallintoa Intiassa 1800-luvulla ja 1900-luvun alkupuolella.³⁸ Metsästyksen huippuaikaa kesti historiantutkija John M. MacKenzen mukaan ainakin sotien väliselle ajanjaksolle saakka, johon Mannerheiminkin matkat osuivat. 1900-luvun edetessä huoli eläinkannan pienenemisestä ja suojelun tarpeesta alkoi kasvaa. Kesti silti kauan ennen kuin Intiassa siirryttiin metsästyksestä suojeluun. Huoli riistakannan pienenemisestä johti kuitenkin siihen, että metsästyksestä tuli yhä enenevässä määrin eliitille rajattu laji, vaikutusvaltaisten ja rikkaiden etuoikeus. Näyttäviin metsästysretkiin osallistuivat lähinnä kuninkaalliset, korkeat virkamiehet ja armeijan upseerit, intialai-

30. David Cannadine, *Ornamentalism. How the British Saw Their Empire*. Penguin Books 2002, 3–10.

31. Cannadine 2002, 41–45.

32. E.M. Collingham, *Imperial Bodies. The Physical Experience of the Raj, c. 1800–1947*. Polity Press 2007 [2001], 192.

33. Ks. Brantlinger 2011, 9.

34. Cannadine 2002, 41–44.

35. MacKenzie 1997, 170–171. Ks. myös Cannadine 2002.

36. Joseph Sramek, ”Face Him like a Briton”. Tiger Hunting, Imperialism, and British Masculinity in Colonial India, 1800–1875. *Victorian Studies* 48:4 (2006), 659–680, tässä 659–661.

37. MacKenzie 1997, 170–171.

38. Mandala 2019, 161.

set ruhtinaat sekä varakkaat turistit, näiden joukossa eräs Mannerheim Suomesta.³⁹

Mannerheim sai virikkeen Intian matkaansa englantilaiselta kenraalilta sir Walter Kirkeltä,⁴⁰ johon hän oli tutustunut Suomessa vuonna 1924 Kirken ollessa antamassa ”asiantuntijanapua puolustuslaitoksemme organisointityössä”.⁴¹ Kirke oli aiemmin palvellut Intiassa ja palannut sinne korkeaan sotilasvirkaan vuonna 1926. Mannerheim kertoo muistelmissaan, että kun hänelle ”vuonna 1927 tarjoutui tilaisuus matkustaa Intiaan, en voinut vastustaa houkutusta saada koettaa onneani tiikerien ja muiden vaarattomampien kaukomaan eläinten metsästyksessä. Sitä paitsi oli hauska päästä tutustumaan sellaisiin Aasian osiin, joissa en varhemmin ollut käynyt.”⁴² Hän lähti matkaan yksityishenkilönä – palatessaan hän korosti asiasta kiinnostuneelle ja häntä vastaanottamaan saapuneelle lehdistölle, että kyseessä oli turistija metsästysmatka, ei esimerkiksi tutkimusmatka tieteellisiin tarkoituksiin.⁴³ Tästä todistavat myös hänen veljelleen Johan Mannerheimille ja tämän vaimolle Pallalle lähettämänsä postikortit Agrasta ja matkalta Kalkutasta Rangooniin. Kortit kuvaavat Intian ehkä tunnetuinta turistikohdetta Taj Mahalia sisältä ja ulkoa. Mannerheim kirjoittaa nähneensä ”ihmeellisiä palatseja, temppeleitä ja raunioita” ja toteaa, että hänen matkansa on ”hyvin kiinnostava” eikä hän juuri ehdi kaivata matkatoveria.⁴⁴

Mannerheim tapasi korkea-arvoisia brittivirkamiehiä ja upseereita Intiassa niin metsästysleireillä kuin kaupungeissa. Vuonna 1928 kenraali Kirke tutustutti Mannerheimin Delhissä muun muassa varakuningas lordi Irwiniin, joka oli itsekin innokas metsästäjä, sekä ”Intian armeijan ylipäällikköön sotamarsalkka Birdwoodiin ynnä lukuisiin brittiläishallinnon korkeihin

virkamiehiin.”⁴⁵ Jägerskiöld kertoo, että Intian ministeri lordi Birkenhead oli kehottanut varakuningasta tapaamaan Mannerheimin, minkä tämä oli siis tehnyt ja raportoinut takaisin olevansa kiitollinen näin miellyttävään ihmiseen tutustumisesta.⁴⁶ Jälkimmäisellä matkalla muutamaa päivää ennen Intiaan saapumista Mannerheim sai sähkeen kenraalikuvernööri Brabournelta, joka pyysi häntä vieraakseen sekä olemaan läsnä paraatissa Bombayssä. Mannerheimin mukaan ”kenraalikuvernööri apulaisineen edusti Englannin arvovaltaa hyvin taidokkaasti.”⁴⁷ Madrasissa Mannerheim asui muutaman päivän kenraalikuvernööri lordi Ashley Erskinen luona. Sen jälkeen hän kävi ”Utakamandissa, joka oli Madrasin hallituksen kesäolopaikka.”⁴⁸ Mannerheim liikkui siis Intiassa ollessaan brittihallinnon korkeimpien edustajien piirissä ja tapasi siirtomaavallan huipulla olevia henkilöitä. Molempien matkojensa jälkeen Mannerheim kiittelikin kovasti englantilaisten vieraanvaraisuutta.⁴⁹

Mannerheim matkusti yksityishenkilönä, mutta hyödynsi omia kontaktejaan brittiupseereihin ja virkamiehiin, jotka mahdollistivat hänelle metsästyskokemuksen, joka ei olisi ollut kenen tahansa turistin – tai alemman brittihallinnon edustajan, saati tavallisen intialaisen – ulottuvilla, muun muassa sen vaatimien varojen ja lupien vuoksi. Valtion hallitsemisessa metsissä metsästämiseen tarvittiin lupa vuoden 1878 metsäasetuksen jälkeen (yli viidesosa brittiläisen Intian maapinta-alasta oli valtion hallinnan alaisuudessa tuon asetuksen jälkeen). Näitä lupia myönnettiin tuskin koskaan intialaisille, mikä itsessään syvensi juopaa brittien ja intialaisten välillä.⁵⁰ Paikalliset metsästäjät eivät myöskään saaneet kantaa asetta tai ampua suurriistaa. *Shikarista*⁵¹ – erityisesti suurriistan, varsinkin tiikerien, metsäs-

39. MacKenzie 1997, 171–172.

40. Jägerskiöld 1973, 103.

41. Mannerheim 2008, 359.

42. Mannerheim 2008, 355.

43. *Aamulehti* 22.4.1928.

44. Mannerheim Palla Mannerheimille Agrasta 21.1.1928 sekä Palla ja Johan Mannerheimille 6.2.1928 matkalla Rangooniin. Grensholm-kokoelma, Kansallisarkisto.

45. Mannerheim 2008, 359.

46. Jägerskiöld 1973, 104–105.

47. Mannerheim 2008, 365–367.

48. Mannerheim 2008, 369.

49. *Lahden sanomat* 24.4.1928; *Helsingin sanomat* 30.5.1937.

50. Sramek 2006, 661. Ks. myös Mandala 2019, 164–166, 205.

51. *Shikar* on urdunkielinen sana, jota on Intiassa käytetty erityisesti suurriistan mutta myös yleisemmin huvimetsästyksestä. vrt. *safari* Itä-Afrikassa.

tyksestä – oli näin tullut valkoisten kolonialistien ja paikallisen intialaisen hallintoeliitin, prinssien ja ruhtinaiden, etuoikeus, kun taas metsästyksessä elantonsa hankkineista paikallisista oli tullut pelkkiä brittien metsästysapulaisia, toisinaan jopa pakotettuina.⁵² Metsästystä koskevien sääntöjen laatiminen ja ylläpitäminen edistivät sekä rotu- että hallintohierarkian rakentamista ja valvomista.⁵³ Britit muodostivat Intiassa jäykkiä säädöksiä paikallisten kanssa toimimiseen, jotka määrittivät sosiaalisia rajoja yhteisöjen välillä. Anglontialainen kulttuuri vastusti sosiaalista muutosta ja piti rajoista kiinni. Näitä rajoja vahvistettiin myös metaforisesti tiikerinmetsästyksellä, jolla muun muassa pyrittiin kasvattamaan brittien arvovaltaa paikallisten silmissä.⁵⁴ Erityisesti valokuva valkoisesta metsästäjästä tappamansa tiikerin äärellä oli yksi voimakkaimista ja kestävimmistä imperiumin symboleista (Kuva 1.). Tällaisen kuvan pääsi Mannerheimkin itsestään ottamaan. (Kuva 2.)

Tiikerinmetsästyksellä oli lisäksi suuri merkitys brittiläisen kolonialistisen maskuliinisuuden luomisessa 1800-luvulla. Tiikerin vaarallisuuden ja voimakkuuden takia sen metsästyksessä edusti kamppailua pelottavan luonnon kanssa ja valkoisen kolonialistin tuli oman paremmuutensa todistaakseen aina kohdata vaarat, joko luonnon pedot tai alkuperäiset asukkaat, ja päihittää heidät. Erityisesti tiikerinmetsästyksessä vaati miehisiä ominaisuuksia ja kehitti luonnetta.⁵⁵ Brittihallinnon virkamiesten, poliisien ja upseerien odotettiin suojelevan kyläasukkaita sekä karjaa verottavilta että ihmisten kimppuun hyökkäviltä tiikereiltä.⁵⁶ Britit pitivät intialaisia, sekä ruhtinaita että tavallisia ihmisiä, usein kyvyttöminä suojelemaan kyläläisiä ja ajattelivat, ettei heihin voinut luottaa tiikerintappajina. Vähintäänkin paikallisten metsästystapoja arvosteltiin, kun taas brittien omaa roolia intialaisten suojelussa villipedoilta korostettiin.⁵⁷ Tätä edisti kolonialistien yksinoikeus kantaa asetta sekä heidän

■ Kuva 1. Varakuningas Lord Curzon ja Lady Curzon vuonna 1903. Lähde: Wikimedia Commons, Old Indian Photos.

käyttämänsä retoriikka, jossa paikallisia kuvattiin sanoilla kuten ”pelokas” ja ”voimaton” vaarallisten eläinten edessä. Paikallisia, jotka joutuivat toisinaan aseettomina pyytämään brittejä apuun, käytettiin näin vahvistamaan brittien luomaa kuvaa itsestään suojeleja-hyväntekijöinä.⁵⁸

Norsun selässä

Mannerheim saapui Intiaan joulu-tammikuun vaihteessa 1927–1928. Noustuaan maihin Bombayssä hän matkusti Lucknow’hun. Siellä Mannerheim asui Lucknow’n piiripäällikön sir Walter Seton Casselsin luona, jolle osoitettuja suosituskirjeitä hänellä oli mukanaan. Cassels näytti

52. Mandala 2019, 166, 180, 204–207.

53. Mandala 2019, 168–169.

54. Storey 1991, 146–148. Brittien ja intialaisten sosiaalisista suhteista ks. myös Collingham 2007, 185–193.

55. Sramek 2006, 659, 665.

56. MacKenzie 1997, 181.

57. Sramek 2006, 669–670.

58. Mandala 2019, 212–213. Ks. myös Burmassa vuosina 1922–1928 brittiläisen imperiumin poliisivoimissa palvelleen kirjailija George Orwellin virkavelvollisuuksia pohtiva essee ”Kun ammuin norsun” (”Shooting an Elephant,” 1936). Teoksessa *Kun ammuin norsun ja muita esseitä*. WSOY 1984.

■ Kuva 2. Mannerheim ja Nepalín maharadža vuonna 1937. Lähde: Mannerheim-museon kuva-arkisto.

hänelle Lucknow Castlen, linnan joka oli ollut sepoy-kapinan loppuvaiheessa brittien turvapaikka.⁵⁹ Sepoyden eli brittihallinnon palveluksessa olleiden sotilaiden kapina levisi laajalti Pohjois-Intiassa ja järkytti brittejä suuresti. Brittiläisen Intian hallinta siirtyi Itä-Intian kauppakomppanialta kruunulle kapinan jälkeen vuonna 1858. Mannerheim kertoo, kuinka:

Mr Cassels osoitti ylpeänä linnakkeen huipulla liehuvaa lippua selittäen minulle, että tämä oli koko Britannian imperiumissa ainoa paikka, missä Englannin värejä ei koskaan laskettu alas. Hän näytti myös lähellä olevan suuren talon, jossa skotlantilaiset [...] olivat hakan-

neet kapinalliset maahan viimeistä miestä myöten.⁶⁰

Näin Mannerheimin matka sai hyvin kolonialistisävytteisen alun. Mannerheim pyysi Casselsia auttamaan järjestämällä hänen suunnittelemaansa ”Lucknow’n-Delhin-Sikkimin-Kalkuttan-Rangoonin-Mandalayn reitin varrelle jokin metsästysretki.”⁶¹ Cassels onnistuikin järjestämään Mannerheimille metsästystilaisuuden eversti John C. Faunthorpen kanssa luonnonsuojelualueella Teraissa, josta osa oli brittien puolella ja osa kuului Nepalín itsenäiseen kuningaskuntaan. Metsästysretket imperiumin rajoilla, kuten Nepalín Teraissa ja Burmassa, antoivat briteille virkistytymisen lisäksi mahdollisuuden sekä tiedusteluun että vallan näytteillepanoon alueella. Metsästys oli myös keskeinen tapa hoitaa suhteita paikallisiin ruhtinaiisiin.⁶²

Nepalín puoleinen Terai oli sama paikka, jossa Englannin kuningas Yrjö V oli metsästännyt Intian keisariksi kruunauksensa yhteydessä vuonna 1911 ja seurueineen ampunut 39 tiikeriä. Metsästystapahtuma oli ollut suureellinen, spektakkelinomainen, sillä siihen osallistui valtava määrä sekä miehiä että norsuja.⁶³ Muistelleksaan toista Intian ja Nepalín matkaansa (1937) Mannerheim kirjoittaa myös tästä metsästysretkestä, jonka oli järjestänyt Nepalín pääministerinä toiminut maharadža Chandra Shumser, silloisen maharadžan Joodha Shumsher Jung Bahadur Ranan veli. Mannerheim korostaa, että kyseisen vallassa olleen dynastian politiikka oli ”perinteellisesti aina ollut englantilais-ystävällistä aina siitä alkaen, kun Jung Bahadur osallistui Intian sepoy-kapinan kukistamiseen.”⁶⁴ Jälkimmäisellä matkallaan myös Mannerheim pääsi maharadžan vieraaksi ja osalliseksi suureellisesta, vaikkakin toki kuningas Yrjö V:n metsästysretkeä vaatimattomammasta, jahdistista. Mandalan mukaan

59. Brittihallinnon päämaja Lucknow’ssa oli kapinan aikana piiritettyä toukokuun lopusta marraskuun loppuun 1857. Piiritettyä jäi sotilaiden lisäksi satoja siviilejä, myös naisia ja lapsia. Kapina oli keskeinen tapahtuma brittiläisen Intian historiassa, ja Lucknow’n piirityksellä on ollut merkittävä ja jopa myyttinen arvo briteille. Kapinasta ja piirityksestä kirjoitettiin aikansa lehdissä valtavasti ja ne ovat inspiroineet myös lukuisia kaunokirjallisia teoksia.

60. Mannerheim 2008, 356.

61. Mannerheim 2008, 355.

62. MacKenzie 1997, 195.

63. Ks. esim. Kees Rookmaaker, Barbara Nelson & Darrell Dorrington, The Royal Hunt of Tiger and Rhinoceros in Nepalese Terai in 1911. *Pachyderm* (Jan–June 2005), 89–97.

64. Mannerheim 2008, 375. Näin todella oli, ja Nepal muun muassa lähetti joukkoja taistelemaan brittien rinnalla ensimmäisessä maailmansodassa. Itsenäisen Nepalín ja Iso-Britannian välillä allekirjoitettiin ystävyyssovitukset vuonna 1923, jossa sovittiin molempien suvereeniuden tunnustamisesta sekä ystävydestä ja yhteistyöstä.

intialaisilla ruhtinaila olikin ratkaiseva rooli ylenpalttisten metsästysretkien ylläpitäjinä.⁶⁵ Korkeaarvoiset isännät mahdollistivat mahtipontisen *shikarin* norsujen kera.

Eversti Faunthorpe oli loppuvuodesta 1927 järjestänyt Teraissa suurriistan metsästysretken, jossa apuna oli käytetty norsuja. Faunthorpe oli luvannut järjestää Mannerheimille tilaisuuden päästä mukaan tiikerinmetsästyksen alueella. Kahden viikon aikana Mannerheim pääsikin kokeilemaan useita eri tiikerinmetsästystapoja. Mannerheim kuvaa näitä seuraavasti:

Eräs tavallinen keino oli ampua tiikeriä puuhun sijoitetusta ”machasta” [*machan*], jonne metsästäjä asettuu vartioimaan pedon kaatamaa saalista. Tällaisena syöttinä on tavallisesti puhvelinvasikka, jonka luo tiikerin odotetaan yöllä palaavan. [...] Eräs toinen käytännössä oleva menetelmä on ketjuajo. Se ei ole lainkaan vaaratonta urheilua, sillä tiikeri ei epäröi käydä ajomiesten kimppuun.⁶⁶

Kolmas tapa, johon Mannerheim pääsi tutustumaan, oli norsun selästä eli hulppein mahdollinen, mikä oli varattu vain paikallisille ruhtinaille sekä siirtomaahallinnon eliitille. Mannerheim kertoo, kuinka:

Suurenmoinen näytelmä tarjoutuu metsästettäessä tiikereitä seurueina, jolloin muodostetaan norsuista kehä sen alueen ympärille, missä ajon kohteena oleva tiikeri on kaatanut puhvelinvasikan. Yksi tai useampia, enintään viisi kookasta isohampaista norsua erotetaan joukosta ja ajetaan talleamaan maata kehän sisäpuolella. Norsut etenevät mutkitellen korkeassa viidakkoruohossa, tutkien maanpinnan kauttaaltaan, kunnes joku niistä osuu tiikerin kohdalle ja tämä silloin karjuen hyökkää päin. [...] saalis näyttäytyy sekunnin ajaksi, ja silloin on tähdittävä vakaasti ja laukaistava samassa

silmänräpäyksessä. Tämä kaikki vaatii ripeyttä ja valppautta, sillä kaiken aikaa on varottava, ettei kukaan saartorenkaaseen kuuluvista miehistä satu olemaan ampumalinjalla.⁶⁷

Mannerheim ei kaatanut ensimmäisellä Intian ja Nepalin matkallaan yhtään täysikasvuista tiikeriä, mutta kylläkin kaksi hänen metsästysisäntänsä aiemmin ampuman naarastikerin poikasta. Kolmannen poikasen he pyydystivät elävänä.⁶⁸ Pentu oli tarkoitus tuoda Korkeasaaren eläintarhaan, mutta se kuoli pian kiinnioton jälkeen.⁶⁹

Tiikerinmetsästys *machanilta* ja norsun selästä olivat intialaisia metsästystapoja, jotka britit olivat omaksuneet käyttöönsä 1800-luvulla. Ne mahdollistivat tiikerin metsästyksen menestyksekkäästi mutta turvallisesti, koska metsästäjä oli korkealla tiikerin ulottumattomissa.⁷⁰ Ampuessaan tiikereitä suojellakseen paikallisia ihmisiä tai karjaa britit käyttivät yleensä *machania*. Huvitarkoituksissa britit, lähinnä korkea-arvoiset virkamiehet ja upseerit, metsästivät tiikereitä yleensä norsun selästä, suuren apujoukkion kera. Sen arkipäiväisemmässä muodossa metsästäjät istuivat norsun selässä eräänlaisilla patjoilla (”pad”) norsun kuljeskellessa ympäriinsä metsästäjien saaliseläinten perässä. Juhlallisessa versiossa metsästäjät olivat *howdah*’ssa ja tiikereitä ajettiin heidän suuntaansa. Tarkat säännöt ohjasivat norsujen ja ampujien järjestystä sekä sitä, kenellä oli oikeus ampua tiikeri ja näin saada sen nahka.⁷¹ Mannerheim kuvailee muistelmissaan, miten norsulla metsästettäessä oli ensiksi ”opittava tanakasti seisomaan eläimen leveään selkään sidotussa korissa.” Tämä vaati polvien notkistamista ja norsun liikkeiden myötäilemistä omia jalkoja siirtämällä. ”Kun on päässyt niin pitkälle, ei ’howdah’sta, elefantin selkään sijoitetusta telineestä ampuminen tuota sanottavia vaikeuksia.”⁷² Toisella matkallaan Mannerheim matkusti ”norsun selässä ’pad’illä’ istuen” suunnatessaan metsästysalueelta Gauri Phantan

65. Mandala 2019, 2.

66. Mannerheim 2008, 356.

67. Mannerheim 2008, 357–358.

68. Mannerheim 2008, 360.

69. *Uusimaa* 23.4.1928.

70. Sramek 2006, 663.

71. MacKenzie 1997, 181.

72. Mannerheim 2008, 358.

asemalle Nepalissa. Tätä matkustustapaa Mannerheim piti perin tukalana etenkin auringon paahtaessa.⁷³

Mannerheimin kuvauksessa toiselta matkaltaan tulee myös esiin tiikerinmetsästyksen tarkat säännöt ja ampumisjärjestys. Hän kuvaa, kuinka metsästysseurueen saatua vihdoin tiikerin saarroksiin ”Eversti Stevenson, jonka isäntämme oli valinnut ampumaan kuolettavan laukauksen, ratsasti nyt esiin sillä norsulla, jonka oli määrä polkea tiikeri liikkeelle”, ja onnistui kaatamaan voimakasrakenteisen tiikerin. Seuraavalla kerralla oli Mannerheimin vuoro ampua tiikeri.⁷⁴ Kolmannella saartokerralla vieraat ja eversti Bailey ampuivat vuorotellen, osumatta. Useaman tunnin saartamisen jälkeen oli jälleen Mannerheimin aika koettaa kaataa tiikeri, missä hän onnistuikin.⁷⁵ Kuten Mannerheim edellä kuvaa, tämä oli vaikuttava ja tehokas, mutta myös erittäin kallis tapa metsästää tiikereitä. Siihen vaadittiin valtava määrä norsuja, muita varusteita, työvoimaa sekä kalliita isojen kissojen metsästyksen sopivia aseita. Kulujen kattamiseen tarvittiin huomattavasti varallisuutta: kyseessä oli sikäläkin vain kuninkaallisille ja kolonialisteille varattu laji.⁷⁶ Vuokranorsut olivat kalliita ja yleensä vain suurmaanomistajat ja korkeat virkamiehet käyttivät niitä 1900-luvun alun Intiassa.⁷⁷ Briteillä oli 1900-luvun puolella enää harvoin omistukseensa norsuja metsänhoitoministeriötä lukuun ottamatta, vaikka niitä vielä käytettiin metsästyksessä ja seremonioissa. Norsuja tarvitsevat upseerit ja virkamiehet lainasivat niitä intialaisilta ruhtinailta.⁷⁸

Ensimmäisellä matkallaan Faunthorpen kanssa vietettyjen kahden viikon jälkeen Mannerheim matkusti takaisin Lucknow’hun pariiksi päiväksi ja sieltä edelleen Delhiin, jossa hän brittien vieraana ollessaan tapasi illallisilla kenraali Andrew Skeenin. Tämä halusi luovuttaa itselleen varatun Keskimaa-kunnissa sijaitsevan Seonin alueen metsästysoikeuden Mannerheimille,

minkä ”suurenmoisen tarjouksen” Mannerheim otti kiitollisena vastaan.⁷⁹ Seonissa Mannerheimia isännöi piiripäällikkö Frederick Bourne, joka näki paljon vaivaa Mannerheimin puolesta. Tämä metsästysretki oli sikäli perinteisempi, että siihen ei kuulunut norsuja. Mannerheim kuitenkin kuvaa siellä viettämänsä aikaa ihanaksi:

Joka päivä olin metsällä auringonnoususta alkaen, kunnes minut autolla noudettiin myöhäiselle päivälliselle. Tämä nautittiin samoin kuin Faunthorpenkin luona iltapuvussa gramofonimusiikkia kuunnellen.

Lisäksi tanssittiin ja tarinoitiin. Aterioinnin jälkeen ”lähdettiin levolle kokoamaan voimia seuraavan samanlaisen päivän varalle.”⁸⁰ Soikkanen kuvaa teoksensa kuvateksteissä, kuinka tiikerimetsästysretkien leirit olivat ensiluokkaisia suihkuineen ja mukavine telttavuoteineen. Kenttäloussa ”palvelusväki huolehti siitä, että ateria oli katettu valkoiselle liinalle, juomat olivat sopivan viileitä ja istuimina mukavat tyynyt.” Mannerheimillä oli myös oma ”kamaripalvelija” mukana, joka huolehti muun muassa varusteista ja parranajosta.⁸¹ Hänen kokemuksensa vastasi tässäkin hyvin siirtomaaherrojen kokemusta.

Maharadžan vieraana, rahvaan palveltavana

Mannerheim tutustui ensimmäisellä Intian ja Nepal matkallaan englantilaiseen everstiin F. M. Baileyyn, joka toimi tuolloin brittien virkamiehenä Sikkimissä. Miehet ystäväystyivät ja Bailey vaimoineen vieraili Suomessa vuonna 1934.⁸² Bailey puolestaan kutsui Mannerheimin luokseen Nepaliin, jossa hän toimi Britannian edustajana vuosina 1935–1938. Bailey tarjoutui järjestämään Mannerheimille tiikerinmetsästysmahdollisuuden Teraissa, jonne itse oli menossa seurueineen uutena vuonna 1937. Mannerheim saapui toistamiseen Bombayhin 31.12.1936. Sieltä hän matkasi jälleen Lucknow’n kautta Nepal rajaseudulle.

73. Mannerheim 2008, 372.

74. Mannerheim 2008, 368.

75. Mannerheim 2008, 369. Ks. myös Mannerheim 1940.

76. Storey 1991, 154; Mandala 2019, 166.

77. Storey 1991, 160.

78. MacKenzie 1997, 185.

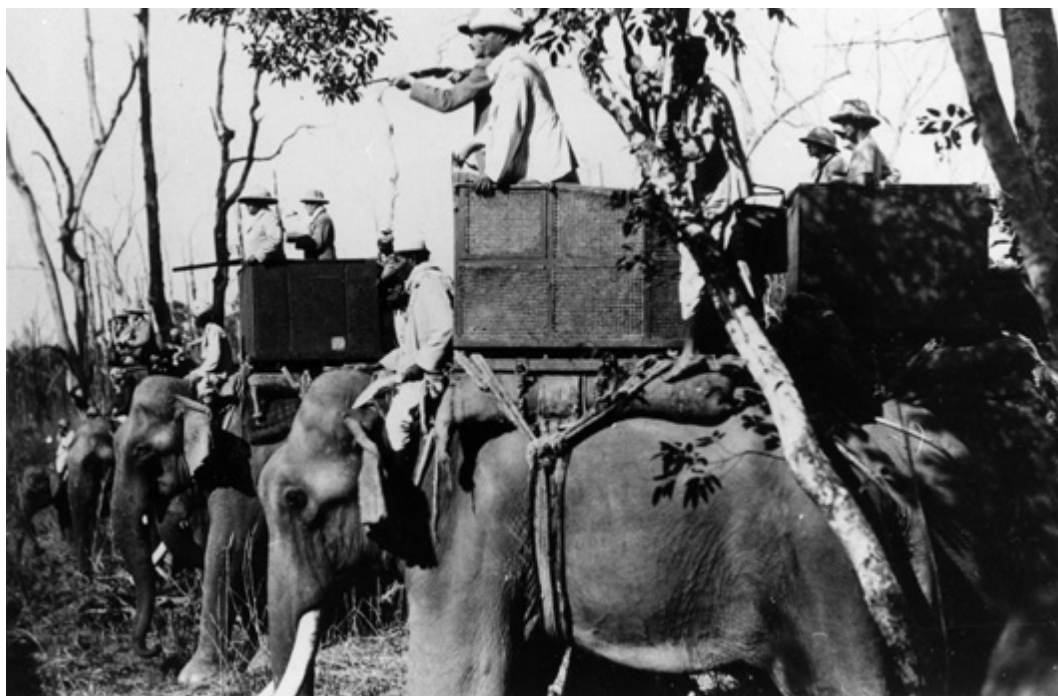
79. Mannerheim 2008, 359.

80. Mannerheim 2008, 359–360.

81. Soikkanen 2007, 115.

82. Jägerskiöld 1973, 106.

Täällä Bailey vastaanotti Mannerheimin metsästysleirissä, jossa vieraina oli muun muassa ratsuväenupseereita. Metsästysleirin suurellisesta luonteesta kertoo, että ”paikkakuntalaisiin kuuluvaa apuhenkilökuntaa oli kaksisataa miestä, ja käytettävissä oli myös 20 norsua.”⁸³ Vielä suurellisempi metsästysretki oli luvassa.

Helmikuun alussa 1937 Mannerheim pääsi metsästämään tiikereitä maharadža Joodha Shumsher Jung Bahadur Ranan seurueessa. Mannerheim tapasi maharadžan hänen leirisään Baileyn saattamana. E. A. Smythies, Nepalin hallituksen metsäasioiden neuvonantaja, kertoo Baileyn kirjoittaneen maharadžalle, että hänen vieraakseen oli jälleen saapunut erityisvieras, kuuluisa marsalkka Mannerheim Suomesta, joka oli innokas näkemään nepalilaista tiikerinmetsästystä. Kun Mannerheim esiteltiin maharadžalle, hän oli Smythiesin mukaan kertonut sotineensa ensimmäisessä maailmansodassa nepalilaisten liittolaisena. Mannerheim lisäsi myös odottavansa innolla ”hienosta tiikerinmetsästyksestä

■ Kuva 3. Mannerheim norsun selässä.
Lähde: Mannerheim-museon kuva-arkisto.

aiheutuvaa mielihyvää.”⁸⁴ Maharadžan leiri oli valtavaa kokoluokkaa: sinne johti metsästäjiä varten rakennettu tie.

Maharadžalla oli mukana tuhat miestä ja 200 norsua, ja hänen leirinsä oli oikea telttakaupunki, jota ympäröi maahan upotetuista puunrungoista rakennettu, taatun suojan tarjoava paaluaita. Maharadža itse asui leirin keskellä korkeiden pylväiden varaan pystytetyssä talossa.⁸⁵

Mannerheim kertoo, kuinka hän sai osallistua ihmissyöjäksi havaitun tiikerin metsästyksen maharadžan vieraana ollessaan. Tiikerin ampumiseen tarvittiin huimat 80 norsua, jotka muodostivat 300 metriä läpimitaltaan olleen kehän.⁸⁶ Tiikerin näyttäytyessä Mannerheim,

83. Mannerheim 2008, 367.

84. E. A. Smythies, *Big Game Shooting in Nepal*. With leaves from the Maharaja's Sporting Diary. Thacker, Spink & Co 1942, 78.

85. Mannerheim 2008, 370. Ks. myös Mannerheim 1940.

86. Mannerheim 2008, 371.

■ Kuva 4. Norsujen muodostama saartorengas.
Lähde: Mannerheim-museon kuva-arkisto.

jolle maharadža pyrki järjestämään tilaisuuden ampua tämä yksilö, tähtäsi ja laukaisi, ampuen ohi, ”katsojina neljäsataa silmäparia ja niiden joukossa satakuusikymmentä elefantinsilmää, jotka varmastikaan eivät kuuluneet tyhmimpiin.” Tiikerin kaataminen vaati vielä muutaman laukauksen. Kyseessä oli suurin sinä vuonna Nepalissa kaadettu tiikeri, ”loistokappale.”⁸⁷ Maharadža onnitteli Mannerheimia, joka ilmaisi kiitollisuutensa päästyään tappamaan näin mahtavan ja suurikokoisen tiikerin.⁸⁸ Mannerheim kuvailee leirien ja jahtien suuruutta ja hienoutta, mutta ei tunnu juurikaan pohtivan niiden järjestämiseksi vaadittua työ määrää ja järjestelyjä. Hän tuntuu lähinnä astuvan ”valmiiseen pöytään” ja nauttivan sen antimista. Palvelijat ja työntekijät, yleensäkin rahvas, pysyvät hänelle etäisinä. Asiantila ja kolonialistinen järjestys näyttäytyvät luonnollisina Mannerheimin kertomuksessa.

Maanomistajat ja hallitsijat saattoivat komentaa satoja tai tuhansia miehiä, naisia ja lapsia ajomiehiksi suurmetsästystä varten. Eläimiä ajettiin pitämällä kovaa meteliä joko omalla suulla tai rummuilla, muilla instrumenteilla ja ilotulitteilla.

Myös tulta käytettiin toisinaan avuksi. Euroopalaiset metsästäjät säännöstelivät ajomiesten toimintaa ja asettuivat itse usein *machanille* tai norsun selkään välttyäkseen suurimmalta vaivalta, kuumuudelta ja meteliltä.⁸⁹ Myös Mannerheimin metsästäessä toimittiin näin. Eräänä yönä Mannerheim oli väijymässä mahdollisia tiikereitä lavalta puhvelinvasikan vieressä. Hän oli näkevinään jotain ja ampui. Mannerheimin *mahout* eli norsunkäsittelijä ja metsästäjä laskeutuivat maahan tarkistaakseen tilanteen. Mannerheim odotti norsun selässä merkkiä heiltä. Saaliiksi oli kuitenkin suureksi pettymykseksi jäänyt metsäkissa eikä tiikeri.⁹⁰ Toisessa kohtaa Mannerheim kertoo:

Alkuasukkaiden heitettyä sinne päin muutamia kiviä varmistautuakseen siitä, ettei saalis enää osoittanut elonmerkkejä, pari rohkeinta lähti ottamaan tilanteesta selvää. He hiipivät äärimmäisen varovasti eteenpäin aina muu-

87. Mannerheim 2008, 371.

88. Smythies 1942, 78.

89. MacKenzie 1997, 174–175.

90. Mannerheim 2008, 358–359.

taman askeleen kerrallaan ja saattoivat pian tiedottaa, että tiikeri oli kuollut.⁹¹

Mannerheimin, kuten muiden korkea-arvoisten vieraiden ja yläluokkaisten brittien, tehtävänä oli siis nimenomaan pysyä korkealla, tiikerien ulotumattomissa, ja ampua, kun paikalliset työntekijät ja palvelijat olivat saaneet ajettua saaliin osu-maetäisyydelle. Vaaralliset ja raskaat työt jätettiin siis paikallisille, myös Mannerheimin metsästysmatkoilla. Mannerheim itse oli toki jo lähes 70-vuotias jälkimmäisellä matkallaan.

Mannerheimin kuvasi esitelmässään Helsingin Seurahuoneella Suomen Yleisen Metsästäjäläiiton vuosikokouksessa 28.5.1937 kuinka paikalliset "alkuasukas-metsästäjät" paikantavat tiikerin, jonka jälkeen norsuista muodostetaan saartorengas tämän paikannetun alueen ympärille. "Tässäkin kohtaa nähdään taasen alkuasukkaiden vaiston ja tiedon varmuus," Mannerheim esitelmöi. Hän kuvaili ruohikon ylettyvän usein paikoin yli norsun selässä seisovan miehen pään, mikä hankaloittaa metsästystä, ja totesi, että "alkuasukkaat" pystyvät ihmeellisellä varmuudella tietämään, missä tiikeri piileskelee, vaikka mitään jälkiä ei näy.⁹² Mannerheim nimittää paikallisia työntekijöitä "alkuasukkaiksi", vaistoja ja luontaisen elämäntyylinensä takia tiikerinmetsästyksen sopiviksi apulaisiksi, eikä ammattimetsästäjiksi. Paikallisten (työntekijöiden) vaistonvaraisuuden korostaminen ammattitaidon ja osaamiseen sijaan on kolonialistiselle diskurssille tyypillinen piirre ja korostaa paikallisten asukkaiden "villiyttä", kouluttamattomuutta ja ehkä jopa "eläimenkaltaisuutta". Sana "alkuasukas" antaa kuvan (eurooppalaisen, valkoisen) sivistyksen puutteesta ja eronteosta eurooppalaisen ja intialaisen palvelijan ja/tai työläisen välillä. Sanavalinta kertoo alentuvasta suhtautumisesta heidän toisten huvitusten puolesta vaarantaviin ja koko metsästystapahtuman mahdollistaviin, todennäköisesti hyvin ammattitaitoihin paikallisiin työntekijöihin.

Toisessa kohdassa Mannerheim osoittaa hie-man enemmän kunnioitusta paikallisten ammat-

taitoa kohtaan, kun hän kuvaa metsästysretkien järjestelyistä viime kädessä huolehtinutta paikallista "valkohapsiseksi vanhukseksi", joka "tunsi kuitenkin tehtävänsä perin pohjin, ja hänellä oli käytettävissään koko joukko harjaantuneita ajomiehiä."⁹³ Tämä "valkohapsinen vanhus" tai "pelottavan laiha hindu", kuten Mannerheim häntä myös kutsuu, oli arvojärjestyksessä selkeästi korkeammalla oleva työntekijä ja saa kiitosta ammattitaidostaan, mutta hänkin jää kuitenkin nimettömäksi muistelmissa. "Valkohapsisen vanhuksen" tehtävä vaati luultavasti paljon työtä, esimerkiksi metsästystrategioiden suunnittelua yön tunteina valkoisten metsästäjien nukkuessa. Tiikerien jäljittäminen saattoi kestää päiväkausia ja sen ajaminen korkeassa ruohossa oli vaativa tehtävä, sillä ajonorsut täytyi pitää suorassa rivissä tehtävän onnistumiseksi ja metsästyksen mahdollistamiseksi.⁹⁴ Saartovaiheessa paikallisläestöön kuuluvat *mahoutit* tekivät kovimman työn norsuja ohjattaessa: norsuja ohjattiin kehään sekä muutama sen sisälle polkemaan heinikkoa ja ajamaan tiikeri esiin.

Tarkastellessaan leijonan- ja tiikerinmetsästystä Keniassa ja Pohjois-Intiassa 1900-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä Storey tuo esiin, että suurimuotoisilla ja näyttäville safareilla ja shikareilla kolonialistit saattoivat osoittaa valtansa valjastamalla valtavan määrän paikallista työvoimaa huvituksiinsa. Näyttävät metsästysretket vaativat jopa useita satoja intialaisia tai afrikkalaisia palvelemaan muutamaa valkoista metsästäjää ja räikeimmillään ne vahvistivat kuvaa eurooppalaisten vallasta suhteessa paikalliseen työvoimaan.⁹⁵ Intialaisille työntekijöille maksettiin vaatimatonta palkkaa ja heitä saatettiin kohdella huonosti. Hankalien työntekijöiden tilalle oli helppo saada uusi, sillä työvoimaa oli paljon saatavilla.⁹⁶

Johtopäätökset

Mannerheimin Intian ja Nepalin tiikerinmetsästysmatkat loistokkaine metsästysleireineen ja norsuineen mahdollistuivat hänen brittisuhteidensa avulla. Hän vietti suurimman osan ajastaan

91. Mannerheim 2008, 369. Ks. myös Mannerheim 1940.

92. *Helsingin sanomat* 30.5.1937, 10.

93. Mannerheim 2008, 360.

94. Ks. Storey 1991, 161.

95. Storey 1991, 137.

96. Storey 1991, 165.

kokeneiden brittivirkamiesten ja -upseerien vieraana ja hyötyi heidän kontakteistaan esimerkiksi maharadža Joodha Shumsheriin, jolla oli käytössään 200 norsua. Lukemistostaan ja aktiviteistään päätellen Mannerheim jakoi isäntiensä ajatukset Intian brittihakinnosta, tai vähintäänkin hiljaisesti hyväksyi ne, koska osallistui kolonialistiseen ja mahtipontiseen tiikerinmetsästykseen heidän vieraanaan. Tiikerin kaataminen oli hänelle niin tärkeää, että hän teki toisen matkan Intiaan ja Nepaliin, kun kaato ei ensimmäisellä kerralla onnistunut. Tässä vaiheessa tiikerinmetsästys oli Intiassa vaihtumassa pikkuhiljaa tiikerin suojeluksi, mutta vanhanmallisia jahtejakin järjestettiin yhä. Kaadettuaan tiikerin Mannerheim poseerasi kuolleen eläimen kanssa monista brittivalokuvista tutulla tavalla. Taljat hän asetti esille trofeina ja lahjoitti yhden Suomen Valkoiselle kaartilille. Kaksi taljoista on esillä Mannerheim-museossa.

Maharadžaa lukuun ottamatta kaikki Mannerheimin kohtaamat eteläaasialaiset vaikuttavat olleen hänen silmissään ”rahvasta”, jota hän kohteli brittien tavoin: välissä oli aina sosiaalinen juopa, joka rakentui ajatukselle rodullisesta ja sivistyksellisestä eriarvoisuudesta. Mannerheim ei esimerkiksi mainitse ketään tavallisista paikallisista nimeltä ja antaa ymmärtää, että he toimivat ainoastaan aputehtävissä ja palvelijoina. Paikallinen väestö kuuluu Mannerheimin katseen marginaaliin, paikoin jopa näkymättömiin. Mannerheim siis otti vastaan hänelle annettun roolin yhtenä kolonialisteista, toki vieraana, mutta silti yhtenä kolonialistina kolonialistien keskuudessa. Hän ei mitenkään kommentoi eikä missään nimessä kritisoi Intian brittihakintoa, ei edes Intian itsenäistymisen jälkeen julkaistuissa muistelmissaan, mutta mainitsee Nepalil maharadžan ja brittien historiallisesti hyvät välit. Kongressipuolueeseen, Gandhiin, Nehruun tai intialaisten itsenäisyystaisteluun hän ei viittaa sanallakaan, aivan kuin brittihakinnolle ei olisi mitään haastetta esitettykään, vaan se olisi jatkunut samanlaisena kuin ennen ensimmäistä maailmansotaa. Cannadine esittää, että maailmansotien välinen, modernisoitua ja siten myös demokratisoitua Intia ei brittien mielissä koskaan vetänyt vetovoimassa vertoja hierarkki-

selle ja perinteiselle maharadžojen ja *Rajin* Intialle, joka edusti heille aitoa ja ajatonta Intiaa.⁹⁷ Samoin näyttää olleen Mannerheimin kohdalla: hän tuntuu astuneeseen tähän menneeseen, Kiplingin kuvaamaan vahvasti imperialistiseen ja hierarkkiseen aikaan, jolloin britit kokivat itse-oikeutetusti voivansa hallita Intiaa ja hyödyntää niemimaan resursseja, luontoa ja työvoimaa omaksi hyväkseen. Kaikkiaan brittien kolonialistinen hallinto näyttäytyy varsin ongelmattomana, oikeutettuna ja normalisoituna Mannerheimin teksteissä.

Tämän aineiston perusteella väitän, että Mannerheimin tiikerinmetsästysmatkat Intiaan ja Nepaliin vuosina 1928 ja 1937 voidaan tulkita ”koloniaalisena osallisuutena” tai jopa kolonialismiin osallistumisena. Mannerheim vaikuttaa vierailullaan jakaneen brittien kolonialistisen maailmankuvan siihen kuuluvine hierarkioineen. Koska metsästyksellä oli tietynlainen rooli siirtomaahallinnossa, Mannerheimin voi myös katsoa osallistuneen hallinnan käytäntöihin brittiläisessä Intiassa ja Nepalissa, mikä puolestaan voidaan tulkita brittien Intian siirtomaahallinnon hyväksymisenä ja tukemisena käytännön kautta. Mannerheimin kuvaukset metsästysmatkoistaan aikana, jolloin eläintensuojelu oli jo valtaamassa alaa metsästykseltä ja intialaisten itsenäisyyspyrkimykset haastaneet brittihakinnon, vaikuttavat toisintavan tai seuraavan brittien (varhaisempaa) kolonialistista diskurssia, jossa eläimet olivat valkoisten metsästäjien huvikseen ammuttavissa ja paikalliset siirtomaaisäntiä palvelemissa, koska nämä sotienvälisen ajan tuomat muutokset eivät teksteissä näy. Mannerheim ei osallistunut poliittiseen päätöksentekoon brittiläisessä Intiassa, mutta hän osallistui valkoisen metsästäjän roolissa kolonialistisen hallinnon keskeiseen, luokkaan ja rotuun perustuvan hierarkian ylläpidon, vapaa-ajan vieton sekä mielikuvien rakentamisen muotoon: tiikerinmetsästykseen norsujen kera.

Dosentti **Raita Merivirta** toimii Suomen Akatemian tutkijatohtorina yleisen historian oppiaineessa Turun yliopistossa. **Sähköposti:** raimer@utu.fi.

97. Cannadine 2002, 56.

MENNEISYYDEN JÄLJILLÄ

PODCAST

Tervetuloa Menneisyyden Jäljille!

Podcast historiasta, menneisyydestä
ja sen esittämisen tavoista. Uusia,
vanhoja, kiehtovia ja yllättäviä
näkökulmia historiaan!

Ota kuunteluun
Spotify, iTunes ja Google Podcasts

Jaksoista lisätietoa osoitteessa
lottavuorio.com

Seuraa, tykkää, kommentoi ja jaa somessa:

Johanna Turunen ja Mari Viita-aho

Suomalaisuuden ja toiseuden rajamailla

Eksotisointi Gallen-Kallelan Museon Afrikka-kokoelman näyttelyhistoriassa

Lähden sinne alas villieläinten pariin erämaahan – leijonien, strutsien ja sarvikuonojen luo – Kilimandzarolle ja Victoria-järvelle, jossa riittää aurinkoa ja aitoa elämäniloa, ja vain alkuperäissanoja, mutta ei kieltä, joka salaa ajatukset! – Akseli Gallen-Kallela¹

Akseli Gallen-Kallela (Axel Gallén, 1865–1931) kuuluu keskeisenä osana suomalaisen taiteen kaanoniin ja on tunnettu erityisesti Kalevalaa käsittelevistä maalauksistaan.² Usein ajatellaan, että Gallen-Kallelan Afrikan³ matkallaan (1909–1910) maalaamat teokset tekevät poikkeuksen hänen muuhun tuotantoonsa. Kriitikot näkivät matkan sen tapahtuma-aikana ja pitkään sen jälkeen taiteellisesti pinnallisena ajanjaksona, joka oli pikemmin kolhu kuin ansio hänen ikonisessa roolissaan suomalaisuuden kuvaajana.⁴ Kuten tässä artikkelissa osoitamme Afrikka-kokoelma ja ennen kaikkea tavat, joilla sitä on myöhemmin vuosikymmeninä esitetty, voidaan kuitenkin nähdä osana kansallista projektia, jossa suomalaisuuden määritelmiä rakennetaan eksoottisuuden ja alkuperäisyyden ideoiden kautta.

Tarkastelemme artikkelissamme neljää Afrikka-kokoelmaa Gallen-Kallelan Museossa eri vuosikymmenenä esitellyttä näyttelyä: *Safari* (1972), *Tropiikin valo* (1987), *Gallen-Kallela & Mannerheim – Tutkimusmatkailijat, ystävät, vaikuttajat* (1992) ja *22 hetkeä Afrikan taivaan alla – Tero Laaksonen Tarvaspään vieraana* (2003). Näyttelyissä on ollut esillä laajasti aineistoa Gallen-Kallelan ja hänen perheensä matkalta Kenian alueella 1909–1910. Matkalla Gallen-Kallela maalasi, mutta muiden länsimaalaisten matkailijoiden tavoin hän lisäksi valokuvasi, metsästi, kävi safareilla ja keräsi kansatieteellistä ja luonnontieteellistä aineistoa. Gallen-Kallela päätyi Keniaan Pariisin kautta, jonne hän vetäytyi perheineen 1908 saadakseen etäisyyttä Suomen risiriitaisesta taiteellisesta ilmapiiristä. Pariisissa Gallen-Kallela haaveili työskentelyrauhan etsimisestä vielä kauempaa, Kiinasta tai Japanista asti.⁵ Pitkän pohdinnan jälkeen kohteeksi valikoitui kuitenkin Brittiläinen Itä-Afrikka (nykyinen Kenia). Gallen-Kallela uskoi eksoottisen, vieraan kulttuurin paljastavan hänelle jotain uutta Suomesta jo kadonneesta alkuperäisestä *kalevalaisesta* kulttuurista.

1. Akseli Gallen-Kallelan Museosäätiön arkisto (jatkossa AGKM), Näyttelykansio 14, Ote näyttelyjulkaisusta 1987, 6.
2. Akseli Gallen-Kallelasta ks. Gallen-Kallelan Museo (toim.) *Axel Gallén*. Gallen-Kallelan Museo 2004; Riitta Ojanperä (toim.) *Pinta ja syvyys. Varhainen modernismi Suomessa 1890–1920*. Ateneumin taidemuseo 2001, 8; Kaanonin käsitteestä katso Hannele Koivunen & Leena Marsio, *Reilu kulttuuri? Kulttuuripolitiikan eettinen ulottuvuus ja kulttuuriset oikeudet*. Opetusministeriö 2006, 23.
3. "Afrikka-kokoelma", "Afrikan kausi" ja "Afrikan matka" ovat vakiintuneita termejä, joita myös Gallen-Kallela Museo käyttää. Gallen-Kallelan matka kuitenkin rajoittui Brittiläisen Itä-Afrikan protektoraatin (nyk. Kenia) alueelle. Gallen-Kallela itse ja museo puhuvat usein myös geneerisesti "afrikkalaisesta kulttuurista", eikä Gallen-Kallela esim. kansatieteellistä esineistöä kerätessään kerännyt tarkkoja keruutietoja esineiden alkuperästä. Nämä käsitteet jättävät huomiotta alueella vallitsevan kulttuurien kirjon pelkistään ongelmallisesti nämä kulttuurit vain "afrikkalaisiksi". Käsitämme puheen "afrikkalaisesta kulttuurista" yhtenä eksoottisoin puhettavan muotona, jota artikkelimme pyrkii tekemään näkyväksi. Käytämme läpi artikkelin "Afrikka-kokoelma" ja "Afrikan matka" termejä museon linjan mukaisesti. Samoin suorat sitaattit esitetään alkuperäisessä muodossaan. Läpi analyysimme tulemme muissa yhteyksissä kuitenkin viittaamaan *Afriikkaan* ja *afrikkalaisiin* kursiiivissa, korostaaksemme Afrikan idean rakennettua luonnetta. Saman periaatteen mukaisesti myös puhe *kalevalaisuudesta* näyttäytyy samanlaisena eksoottisoina diskursiivisena rakenteena.
4. Katso esimerkiksi Onni Okkonen, *A. Gallen-Kallela. Elämä Ja Taide*. Werner Söderström osakeyhtiö 1949, 732–733, 736, 738.
5. Hannele Lampinen, Ikuinen Fata Morgana. Afrikassa 1909–1911. Teoksessa Gallen-Kallelan Museo (toim.) *Axel Gallén*. Gallen-Kallelan Museo 2004, 152.

Gallen-Kallelan museon Afrikka-kokoelmaa ja sitä käsitteleviä tulkintoja voidaan lähestyä eksotisoinnin näkökulmasta. Aineistossamme eksotisointi muodostuu näyttelyn rakentamisen tekniikaksi: eronteoiksi meidän ja muiden välillä. Eksotisointi voidaan nähdä yhtenä toiseuttamisen muotona. Siitä puuttuu kuitenkin toiseuttamiselle keskeinen vuorovaikutus, joka mahdollistuu vain toisiaan fyysisesti lähempänä olevien kulttuurien välillä. Eksotisointi onkin tyypillinen kaukaisista maista ja kulttuureista tulevien kokoelmien yksipuolinen esittämisen tekniikka, jossa kyseisten kulttuurien esineistöä irrotetaan alkuperäisestä kulttuurisesta kontekstistaan, ja esitetään uudessa kontekstissa osana museon määrittelemiä tarinoita.⁶ Vieraiden kulttuurien ohella myös ajassa kaukaisia kulttuureja – kuten Gallen-Kallelan tutkijaa *kalevalaisuutta* – voidaan tulkita eksotisoinnin keinoin. Prosessissa korostuu eksotisoinnille tyypillinen ihannoimalla alistaminen: diskursiivinen asemointi, jossa ihannoitava kohde nähdään samanaikaisesti sekä puhtaana ja jalona että alkukantaisena ja sivistymättömänä.

Tutkimuksessamme keskityimme tapoihin, joilla Gallen-Kallelan Museo on Afrikka-aineiston avulla vahvistanut tarinaa suomalaisesta kansallidentiteetistä. Lähestymme kuratoimisen ja näyttelytuotannon prosessia museon aktiivisen toimijuuden kautta ja kysymme, millaisia eksotisoivia diskursseja Gallen-Kallela Museo on käyttänyt Afrikka-aineistoa käsittelevissä näyttelyissään ja miten nämä diskurssit ovat muotoutuneet ja kehittyneet eri aikakausina? Yhdistämme menetelminä lähdekriittistä luentaa ja näyttelytuotannon analyysiä.⁷ Tarkastelemme näyttelyitä prosesseina, joihin valitut diskurssit ilmentävät eri aikoina vallinneita asenteita. Aineistona käytämme erilaisia näyttelyn suunnitteluun ja toteutukseen liittyviä dokumentteja, kuten näyt-

telyjulkaisuja, tiedotteita, salitekstejä ja näyttelysuunnitelmia, sekä näyttelyitä käsitteleviä lehdistötekstejä Akseli Gallen-Kallelan Museosäätiön arkistosta. Olemme analysoineet aineistosta eri aikakausille tyypillisiä diskursseja keskittyen erityisesti afrikkalaisuuteen liittyviin ilmaisuihin ja niihin sisältyviin implisiittisiin merkityksiin.

Museot eksotisoivien tulkintojen purkajina ja ylläpitäjinä

Kuten monilla kolonialismin aikaa käsittelevillä museoilla, myös Gallen-Kallelan Museolla on edessään vaikea tehtävä. Siltä odotetaan yhtäältä kansallisuuden rakentamista kansallistaiteilijan tuotannon kautta. Toisaalta kolonialismin jälkeensä jättämien stereotyyppien ja valta-asemien purkaminen on eurooppalaisia museoita laajasti koskettava kysymys, joka vaatii myös kansallisuuden käsitteen purkamista.

Gallen-Kallelan Museo avautui yleisölle vuonna 1961. Museosäätiön toiminnan tarkoituksena on ”taidemaalari, professori Akseli Gallen-Kallelan [...] taiteen vaaliminen sekä yleisön mielenkiinnon vireillä pitäminen sitä kohtaan”⁸, mutta myös Gallen-Kallelan oma henkilöhistoria ja suomalainen kulttuurihistoria ovat museon keskeisiä aiheita. Gallen-Kallelan Museo on esitellyt Afrikka-kokoelmaa aineistona – kansatieteellisinä esineinä, valokuvina ja taideteoksina – jotka syventävät tietoa Gallen-Kallelan elämästä.

Gallen-Kallelan Museo on 1990-luvulta lähtien pyrkinyt tuomaan näyttelytoimintaansa nykytaidetta Gallen-Kallelan taiteen rinnalle⁹ ja toimintasuunnitelmassa museo määrittelee tyypinsä taide- ja kulttuurihistorialliseksi museoksi.¹⁰ Museotilastoon museo on kuitenkin määritelty kulttuurihistorialliseksi.¹¹ Kulttuurihistorialliset museot ovat kansatieteellisten museoiden tavoin osin perustuneet oletukselle kulttuurista

6. Leila Koivunen, *Eksotisoidut esineet ja avartuva maailma. Euroopan ulkopuoliset kulttuurit näytteillä Suomessa 1870–1920*. SKS 2015, 12; Peter Mason, *Infelicities. Representations of the Exotic*. The Johns Hopkins University Press 1998, 2–6.

7. Alun perin *artefact review*, käänös kirjoittajien. Amy Grack Nelson & Sarah Cohn, Data Collection Methods for Evaluating Museum Programs and Exhibitions. *Journal of Museum Education* 40:1 (2015), 27–36. Ks. myös Suzie Thomas & Eerika Koskinen-Koivisto, ”Ghosts in the background’ and ’The price of the war’. Representations of the Lapland War in Finnish museums”. *Nordisk Museologi* 2 (2016), 60–77.

8. AGKM, Toimintasuunnitelma 2020–2022.

9. Hugo Simberg ja Outi Heiskanen Gallénin vieraina -näyttely oli esillä Gallen-Kallelan Museossa 12.2.–5.6.1994 ensimmäisenä nykytaidennäyttelyinä, osana museon uutta *Akseli Gallen-Kallela ja nykytaide* -näyttelysarjaa. AGKM, Toimintakertomus 1994.

10. AGKM, Toimintasuunnitelma 2020–2022.

11. Museotilasto.fi (haettu 8.6.2020).

muuttumattomana ja määriteltävissä olevana.¹² Viime vuosikymmeninä monia museoita onkin kritisoitu kokoelmien esittämistapoihin kietoutu- neista eksotisoivista käytännöistä ja kykenemät- tömyydestä tuoda kolonialistisissa yhteyksissä kerättyjä kokoelmia nykyaikaan.¹³ Taidemuseo- oilla on tässä suhteessa enemmän liikkumava- raa, sillä taide on tyypillisesti nähty vapaampana historiallisesta taakasta. Gallen-Kallelan Museon suuntautuminen nykytaiteeseen voidaankin tulkita keinona avata tilaa myös kriittisemmille lähestymistavoille.

Artikkelissa seuraamme painatuksen muu- tosta kulttuurihistoriasta kohti nykytaidetta kes- kittyen erilaisiin eksotisoiviin käytänteisiin ja diskursseihin sekä niiden jatkumoihin ja katkoki- siin Gallen-Kallelan Museon Afrikka-kokoelmaa käsittelevissä näyttelyissä. Kulttuurihistorioitsija Peter Mason korostaa eksotisoinnin prosessuaa- lista luonnetta. Hänen mukaansa eksoottisuus rakentuu aina sen ymmärtämiseen tähtäävissä kertomuksissa, diskursseissa ja representaatiois- ta.¹⁴ Masoniin viitaten, historioitsija Leila Koivu- nen toteaa:

Eksoottisuus on pohjimmiltaan sitä, että alku- peräisestä kontekstistaan irrotetuille ihmisille, esineille ja asioille annetaan merkitys liittämällä ne niille itselleen uuteen ja vieraaseen, mutta yleisön näkökulmasta ymmärrettävään kontekstiin.¹⁵

Tämä näkökulma korostaa eksotisoinnin taustalla olevan tiedon ja mielikuvien kulttuurisidonnai- suutta ja poliittisuutta. Eksotisointia harjoitta-

van yhteisön arvot pohjimmiltaan määrittävät eksoottisuuden rakentamisen sisältöä: ne määrit- tävät keinot, joilla vieras kulttuuri voidaan tehdä ymmärrettäväksi sen uudessa kontekstissa. Pro- sessin kautta vieras kulttuuri voidaan ottaa hal- tuun ja alistaa se hallitsevan kulttuurin tarpeisiin. Sekä arvot että keinot ovat vahvasti sekä kult- tuuri- ja aikasidonnaisia, että ajassa muuttuvia.¹⁶ Sosiologi Peggy Levitt huomioikin, kuinka esittä- essään eksoottista aineistoa kansalliset museot eivät itse asiassa välitä tietoa muista kansallisuuk- sista, vaan nostamalla esiin kansojen välisiä eroja rakentavat omaa kansallista identiteettiään.¹⁷

Eri aikakausien kulttuuriset arvot ja esittämi- sen tavat luovat pohjan tulkinnoille, joissa myös eksotisoinnin merkitys ja sen muodot vaihtelevat. Keskittyminen eksotisoinnin prosessuaaliseen luonteeseen sitookin tulokulmamme tiukasti suomalaisuuden ja toiseuden rajojen ja niiden vaihteluiden ymmärtämiseen. Kulttuuriperinnön käsite auttaa meitä arvioimaan kuinka identiteet- tit rakentuvat suhteessa ajatuksiin kansallisesta kulttuurista.¹⁸ Kriittinen kulttuuriperintötutki- mus on korostanut kulttuuriperinnön diskursii- vista ja performatiivista puolta. Tämän kriittisen tutkimussuunnan näkemyksissä ei korostu mate- riaaliseen kulttuuriperintöön usein liitettävät perinteiset konservoinnin ja suojelun kysymyk- set, vaan painopiste on sillä mitä kulttuuriperin- töön liitettävillä arvoilla, merkityksillä, tarinoilla ja toimenpiteillä pyritään *tekemään*.¹⁹ Rakentaen Foucault'n ajatuksille tutkijat Zongjie Wu ja Song Hou korostavat kulttuuriperintödiskurssien kykyä tuottaa maailmoja. Heidän mukaansa tapamme puhua ja viitata kulttuuriperintöön ei pelkästään

12. Fabienne Boursiquot, *Ethnographic Museums. From Colonial Exposition to Intercultural Dialogue*. Teoksessa Ian Chambers et al. (toim.) *The Postcolonial Museum. The Arts of Memory and the Pressures of History*. Taylor and Francis 2016, 93.

13. Moira G. Simpson, *Making Representations. Museums in the Post-Colonial Era*. Routledge 2001; Alexandra Sauvage, *To Be or Not to Be Colonial. Museums Facing Their Exhibitions*. *Culturales* 6:12 (2010), 97–116; Dominic Thomas, *Museums in Postcolonial Europe. An Introduction*. *African and Black Diaspora. An International Journal* 2:2 (2009), 125–135; Ks. myös Felicity Bodenstien & Camilla Pagani, *Decolonising National Museums of Ethnography in Europa. Exposing and Reshaping Colonial Heritage (2000–2012)*. Teoksessa Ian Chambers et al. (toim.) *The Postcolonial Museum. The Arts of Memory and the Pressures of History*. Taylor and Francis 2016, 39–49.

14. Mason 1998, 2–6.

15. Koivunen 2015, 10.

16. Koivunen 2015, 10.

17. Peggy Levitt, *Artifacts and allegiances. How museums put the nation and the world on display*. University of California Press 2015.

18. Brian Graham & Peter Howard, *Heritage and Identity*. Teoksessa Brian Graham & Peter Howard, *The Ashgate Research Companion to Heritage and Identity*. Ashgate 2008, 1–15. Ks. myös Stuart Hall, *Un-settling 'The Heritage', Re-imagining the Post-nation. Whose Heritage?* *Third Text* 13 (1999), 3–13.

19. Laurajane Smith, *Uses of Heritage*. Routledge 2006; Rodney Harrison, *Heritage. Critical approaches*. Routledge 2013.

kuvasta ajatuksiamme kulttuuriperinnöstä vaan myös tuottaa niitä.²⁰ Tämä positiioi kulttuuriperinnön ajassa muuttuvaksi ilmiöksi. Se ilmentää yhteiskunnallisia muutoksia, mutta voidaan myös nähdä yhteiskunnallisen muutoksen välineenä.²¹

Korostaakseen museoiden ja asiantuntijoiden roolia hegemonisten historiallisten kertomuksien – kaanonien – rakentamisessa ja ylläpidossa kulttuuriperintötutkija Laurajane Smith on kehittänyt auktorisoidun kulttuuriperintödiskurssin käsitteen.²² Kulttuuriperintötoimijat, kuten museot, onkin nähty keskeisinä kansallisten kulttuurien luojina, määrittäjinä ja uudelleentulkitsijoina. Kulttuuriperintö tulisi näin ollen nähdä, eksotisoinnin tavoin, ajassa muuttuvana ilmiönä. Ajatuksemme kulttuuriperinnöstä ja eksotisoinnista täydentävät siis toisiaan. Molempien pohjimmaisena tavoitteena on ymmärtää ja määritellä suomalaisuutta – ensimmäisen luomalla kulttuurisesti merkittäviä historiallisia kertomuksia *kansamme* menneisyydestä ja toisen määrittelemällä suomalaisen *meidän* suhdetta kaukaisiin, eksootisiin *toisiin*. Gallen-Kallelan tapauksessa erityisesti Onni Okkosella on ollut keskeinen merkitys tämän sitomisessa suomalaiseen kansallisromanttiseen kertomukseen. Okkoson vuonna 1949 julkaistu elämäkertä²³ Akseli Gallen-Kallelasta toimii monella tavalla alkupisteenä myöhemmille tulkinnoille Gallen-Kallelan taiteesta ja elämästä – se on Gallen-Kallelaa käsittelevä alkuperäinen auktorisoitu diskurssi, jota myöhemmät tulkinnat peilaavat, myötäilevät tai haastavat.

Kulttuuriperintötutkija Rodney Harrisonin mukaan kulttuuriperintöön sitoutuneiden merkitysten muutos ei ole pelkästään mahdollista vaan myös tarpeellista.²⁴ Näyttelyissä ja kulttuu-

riperintödiskursseissa ajan myötä muuttuvien tulkintojen on todettu olevan luonteeltaan hermeneuttisia.²⁵ Hermeneuttinen kehä on ymmärrettävissä tiedoksi tai tulkintaprosessiksi, jossa uusi tieto rakentuu suhteessa aikaisempiin tulkintoihin.²⁶ Aiemmat tulkinnat – Gallen-Kallelan tapauksessa Okkoson luoma auktorisoitu diskurssi – luovat pohjan vallitsevalle tilanteelle, jota seuraavassa ajassa kommentoidaan. Museoiden näyttelytuotannon tapauksessa tämän voi tulkita tarkoittavan uusien näyttelyiden ja tulkintojen rakentuvan vanhojen näyttelyiden luoman tiedon päälle. Museot keskeisinä kulttuuriperintötoimijoina ovat tämän pohjimiltaan varsin poliittisen prosessin etunenässä. Museoiden neutraaliuden illuusion sijaan onkin tärkeää tunnistaa, että eksotisoivien representaatioiden ylläpitäminen ja niiden normatiivisuuden tukeminen on vähintäänkin yhtä poliittista, kuin niiden purkamiseen tähtäävä kritiikki.

Afriikka-kokoelman esittämisen aikakaudet

Akseli Gallen-Kallelan Afrikan matkansa aikana tekemät maalaukset kohtasivat aikanaan voimakasta kritiikkiä. Osin saamastaan palautteesta johtuen Gallen-Kallela esitteli aineistoaan vain ystävilleen kodissaan Tarvaspäässä (nyk. Gallen-Kallelan Museo).²⁷ Laajemmin kokoelmaa on esitelty vasta lukuisia vuosia taiteilijan kuoleman jälkeen. Afriikka-aineistoa on myös Kansallismuseon ja Luonnontieteellisen museon kokoelmissa²⁸, ja sitä on esitelty lukuisissa museonäyttelyissä myös näiden museoiden ulkopuolella.

Viime vuosina Afriikka-kokoelmaa on tutkittu useista näkökulmista. Kokoelmaa ja Gallen-Kallelan matkaa on tutkittu osana Suomen museoken-

20. Zongjie Wu & Song Hou, Heritage and Discourse. Teoksessa Emma Waterton & Steve Watson (toim.) *The Palgrave Handbook of Contemporary Heritage Research*. Palgrave Macmillan 2015, 41. Ks. myös Edward Said, *Orientalism*. Pantheon Books 1978.

21. Johanna Turunen, Introduction. Using our Pasts, Defining our Futures – Debating Heritage and Culture in Europe. *International Journal of Heritage Studies* (2019), DOI: 10.1080/13527258.2019.1700391.

22. Smith 2006.

23. Onni Okkonen, A. Gallen-Kallela. *Elämä ja taide*. Werner Söderström Osakeyhtiö 1949.

24. Harrison 2013, 198.

25. Outi Turpeinen, Recombining Ideas from Art and Cultural History Museums in Theory and Practice. *Nordisk Museologi* 2 (2006), 83–96.

26. Katso Esim. Jarkko Tontti, Olemisen haaste – 1900-luvun hermeneutiikan päälinjat. Teoksessa Jarkko Tontti (toim.) *Tulkinnasta toiseen. Esseitä hermeneutiikasta*. Vastapaino 2005, 50–81.

27. Gallen-Kallelan Museossa oli esillä kokoelmaa esittelevä Afriikka-huone vuosina 1981–1992. Tornin pyöreää huonetta reunustivat vitriinit, joissa oli kansa- ja eläintieteellistä aineistoa. Vuoden 1993 jälkeen sitä tai muuta pysyvää näyttelyä ei enää esitelty. AGKM, Valokuvakokoelma.

28. Leila Koivunen, Koriste, kuriositeetti, todiste. Taiteilijan keräilyharrastus ja kotimuseot. Teoksessa Gallen-Kallela Museo (toim.) *Ota sielusi täyteen! Tutkimuksellisia polkuja Akseli Gallen-Kallelan taiteeseen*. Bookwell Oy 2011, 96–107.

tän kehitystä, modernististen taiteilijoiden matkustamisen traditiota ja vuonna 1931 ilmestynyttä *Afrikka*-kirjaa on analysoitu myös esimerkkinä suomalaisesta kolonialistisesta kirjallisuudesta.²⁹ Itse kokoelmaan keskittynyt tutkimus on käsitellyt Afrikka-kokoelman syntyhistoriaa ja aikaisia vaiheita, sen kolonialistista luonnetta ja suhdetta museon muihin kokoelmiin.³⁰ Kokoelmaa on tarkasteltu myös osana Gallen-Kallelan laajempaa tuotantoa kansallisromantiikan ja primitivismin

■ Kuva 1. Safarissa Gallen-Kallelan Museon gallerian lattialle oli levitetty Gallen-Kallelan metsästämän seepran talja, ja näyttelytilaan oli luotu viidakkomaista tunnelmaa suurilla kasveilla. Tunnelmaa loi myös tunnin mittainen ääniteos, jossa oli kuultavana itä-afrikkalaisia melodioita, rumpuja, tanssia, eläinten ääniä ja seremoniallista huutoa. Sohvan yläpuolella: Akseli Gallen-Kallela: *Cheetah*, 1909–1914, öljy kankaalle. Kuva: Gallen-Kallelan Museo.

29. Marjo Kaartinen, *Neekerikammo. Kirjoituksia vieraan pelosta*. Otava 2004; Kai Mikkonen. The Modernist Traveller in Africa. Africanism and the European Authors Self-fashioning. *European Review* 13:1 (2005), 115–125; Koivunen 2015.

30. Erja Pusa, *Akseli Gallen-Kallelan taiteen Afrikka-kausi 1909–1920*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto 1988; Anna Rastas, Reading history through Finnish Exceptionalism. Teoksessa Kristín Loftsdóttir & Lars Jensen (toim.) *Whiteness and Postcolonialism in the Nordic Region. Exceptionalism, Migrant Others and National Identities*. Routledge 2012, 89–103; Liisa Oikari, *Akselin antilooppi ja muita kertomuksia. Kokoelmatutkimuksellisia tulkintoja Gallen-Kallelan Museon kulttuurihistoriallisesta kokoelmasta*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto 2017. Ks. myös Koivunen 2015.

näkökulmista.³¹ Sitä ei ole kuitenkaan aiemmin tutkittu museon toimijuuden näkökulmasta, joka on huomattava puute, sillä erityisesti Gallen-Kallela Museolla on ollut keskeinen rooli kokoelman näytteliasettajana ja tulkitsijana.

Käymme seuraavaksi jokaisen näyttelyn läpi kronologisessa järjestyksessä – kulkien vanhimmasta uusimpaan. Jokainen alaluku koostuu lyhyestä näyttelyä kuvailevasta tiivistelmästä ja pidemmästä näyttelylle tyypillisen eksotisoivan diskurssin analyysistä.

Safari – Alkuasukkaiden eksoottinen paratiisi

Ensimmäinen Afrikka-kokoelmaa esittelevä näyttely oli nimeltään *Safari*.³² Näyttelyssä Gallen-Kallelan Museo esitteli kulttuurihistoriallista ja eläintieteellistä aineistoa sekä yli 80 maalausta. Lisäksi näyttelytilan seinillä oli ”edustava valikoima suurriistan taljoja, kalloja ja sarvia, mutta myös runsaasti Gallen-Kallelan *Afrikassa* ottamia valokuvia”³³, joista oli tehty näyttelyä varten 22 isokokoista suurennosta.³⁴ Esille oli lehdistötiedotteen mukaan asetettu kokoelma ”alkuasukkaiden tyypillistä esineistöä, aseita, työkaluja, vaatetusesineitä, koruja, komeita kilpiä ja dekoratiivisia Indian print kankaita.”³⁵ Lisäksi ateljeen takkasyvennyksessä olivat aseteltuina:

Perheen safarivarusteet, khakipuvut ja tropiikkikypärät, suuret matkakoffertit, leirivuoteet ja apinannahkaiset vällyt, moskiittoverkot, kiniinivaaka, kiikarit, kartat ja vesipullot [jotka] täydentävät kuvaa tuosta ainutlaatuisesta ja uhkarohkeasta suomalaisesta perhesafarista aurinkoisimmassa Afrikassa.³⁶

Edellä olevasta tiivistelmästä käy selväksi, että näyttelyssä museo kertoi tarinan Gallen-Kalleloiden rohkeutta vaatineesta matkasta *alkuuskaiden* maahan. Näyttelytekstit maalasivat kuvan

paratiisimaisesta *Afrikasta*, joka huumaa kauneudellaan, aitoudellaan ja villiydellään. Näyttelyyn valitut Gallen-Kallelan lainaukset korostivat tätä eksoottista kauneutta.

Heräsin siihen, että aurinko paistoi silmiini ja koko taivas ja maa oli aivan pilvenään kullankeltaisia perhosia, jotka olivat kuin auringon kimaltelevia, karkeloivia tyttäriä. Se oli unohdettua kaunista.³⁷

Myös *afrikkalaiset* ihmiset kuvattiin tämän paratiisimaisen luonnon osana. Lehdistötiedotteessa ”Gallen-Kallelan suuresti ihailemat alkuuskaat” kuvattiin käynniltään jänteveiksi, ryhdiltään uljaiksi, käyttäytymiseltään luonteveiksi sekä ihonsa tumman hohtoiseksi³⁸. Kuvauksissa korostuivat eläimelliset piirteet ja eksoottiset asusteet kuten höyhenet, korut ja nahkasta tehdyt vaatteet.

Toisinaan juoksee siinä notkeita ja uljaita Masasaija keihäineen, miekkoineen ja veripunaisine miekanhuotrineen. Rohkeita ja itsetietoisia ovat heidän liikkeensä, ja muita koristeita heillä ei ole kuin liehuvia mustia sulkia palmikoidussa tukassaan, kankeat letit otsalla ja takaraivolla sekä kiireestä kantapäähän ulottuva sotamaalaus punasavesta ja rasvasta. Loistavan komeita ovat nämä Afrikan vapaat kotkat...³⁹

Tämänkaltaiset erilaisuutta ihannoivat kuvaukset toimivat voimakkaina eksotisoivina rakenteina. Näyttelyn diskurssissa Gallen-Kallelan kuvailemat Maasait määrittyivät ensisijaisesti kuvauksissa heidän jalosta luonteestaan ja villistä ulkomuodostaan. He olivat olemassa osana kertomusta, jonka Gallen-Kallela saneli lähes kaksikymmentä vuotta matkansa jälkeen: tari-

31. Camille Kathryn Richey, *Finnishness and Colonization in Akseli Gallen-Kallela's Representations of Africa*. Master's thesis. Brigham Young University 2015. Ks. myös Rastas 2012, 89–103.

32. Näyttely oli esillä 26.4.–17.12.1972.

33. AGKM, Näyttelykansio 2, Ote Lehdistötiedotteesta.

34. AGKM, Näyttelykansio 2, Toimintakertomus 1972: 2

35. AGKM, Näyttelykansio 2, Ote Lehdistötiedotteesta.

36. AGKM, Näyttelykansio 2, Ote Lehdistötiedotteesta.

37. AGKM, Näyttelykansio 2, Ote salitekstistä 1972; Julkaistu myös teoksessa Akseli Gallen-Kallela, *Afrikka-kirja*. Kallela-kirja II. WSOY 1931.

38. AGKM, Näyttelykansio 2, Lehdistötiedote 1972.

39. AGKM, Näyttelykansio 2, Ote salitekstistä 1972; Julkaistu myös teoksessa Gallen-Kallela 1931.

nana, jonka hän halusi kertoa ajastaan Brittiläisessä Itä-Afrikassa.⁴⁰ Tärkeä osa näitä tulkintoja olivat kytkökset, joita Gallen-Kallela näki havainnoimiensa ihmisten ja (historiallisten) suomalaisten välillä⁴¹. Näyttelyssä museo nosti esiin Gallen-Kallelan kuvauksia Kikujujen kirveiden yhteydestä kivikautisiin kirveisiin, ja kuvauksia erityisesti afrikkalaisista naisista alkukantaisina, lähes ikaikaisina. Safarin seinätekstissä kuvailtiin esimerkiksi erästä Kikuju-naista lainaamalla Gallen-Kallelan sanoja Afrikka-kirjasta: ”Jokseenkin tämännäköinen, vaikei tietenkään niin tummaihoisen, arvelen romanttisen kivikauden aikaisen naisenkin olleen.”⁴²

Afrikkalainen kulttuuri tarjosi Gallen-Kallelalle abstraktin ideaalin aidosta, alkuperäisestä kulttuurista, jota hän (ja myöhemmin museo) voi muokata ja tulkita vapaasti vallitsevista ideologisista lähtökohdista. Näyttely rakentui pääosin Gallen-Kallelan perheen jälkikäteen kirjoittamiin muistelmiin ja paikan päällä tekemiin havaintoihin, kirjeisiin ja muistiinpanoihin, pyrkien välittämään heidän kokemuksiinsa mahdollisimman uskollisesti. Näyttely ei sisältänyt tutkimustietoa kuvattavana olevista ryhmistä, eikä heidän itsensä tuottamaa kertomusta omasta kulttuuristaan. Tulkinnan teki ulkopuolinen vierailija – taiteilija, joka osana kolonialistista järjestelmää vietti kymmenen kuukautta palkkaamiensa ”neekeripalvelijoiden”⁴³ palveltavana, maalaten ja ihmetellen kohtaamaansa erilaisuutta.

Safari-näyttelyssä kuvaukset eksoottisista leleistä ja alkukantaisista *afrikkalaisista* asettuivat kontrastiksi sivistyneelle suomalaisuudelle.⁴⁴ Tässä diskurssissa museo uusinsi Gallen-Kallelan matkan aikakaudelle ominaista kehitysajattelua, jossa primitiiviset ja sivistyneet kansat asetettiin lineaarisesti etenevälle, evolutiivisen kehityksen janalle. Leila Koivunen toteaa, että ”valistusajalla eksoottisuus kytkeytyi vahvasti jalon villin

ihannointiin, alkukantaisuuden nostalgisointiin sekä oman elämäntavan kritiikkiin. Toisaalta se nähtiin sivistymättömyyden ja barbaarisuuden sijana, sivilisaation vastakohtana”⁴⁵

Tämä ristiriita näkyi vahvasti näyttelyssä. Vastakkainasettelulla museo korosti Gallen-Kallelan konstruoimaa yhteyttä *afrikkalaisten* kulttuurien ja esihistoriallisen suomalaisuuden välillä. Samankaltaisia jalon villiyyden ja alkukantaisuuden ideaaleja Gallen-Kallela liitti myös *kalevalaiseen* kulttuuriin. Edellä kuvattujen ihannoivien kuvauksien rinnalla *afrikkalaisia* kuvattiin näyttelyssä ensisijaisesti joko ”alkuasukkaina” tai ”neekeripalvelijoina.” Vaikka näyttelystä on kulu- nut jo yli 45 vuotta, tämänkaltaisilla eriarvoisavilla ja rodullistavilla käsitteillä on ollut suuri vaikutus myös suomalaisen kulttuuri-identiteetin rakentumisessa ja nämä vaikutukset näkyvät yhä monissa julkisissa diskursseissa, jossa suomalaisuus määrittyy valkoisuuden ja siihen liittyvän ylemmyyden tunteen kautta.⁴⁶

Tropiikin valo – Taiteilijat kolonialististen museokokoelmien kerääjinä

Kyllä täällä olisi kaikille maailman taiteilijoille hyvä koulu mitä kauniiseen alastomuuteen tulee. Nälkäsilmin katselen ihmisten liikkeitä ja jänteiden leikkiä tumman pinnan alla. Mustia eivät tämän seudun asukkaat olekkaan vaan tumman ruskeita kaikkine vivahduksi- neen – maalarin sunnuntai joka päivä!⁴⁷

Tropiikin valo avattiin Gallen-Kallelan Museossa 21.2.1987.⁴⁸ Myös tähän näyttelyyn asetettiin esiin sekä eläin- ja kansatieteellistä että taiteellista aineistoa. Kuten Safarissa, myös Tropiikin valossa oli käytössä taustalla soiva äänite⁴⁹ ja näyttelytilaan oli asetettu tunnelmaa luomaan tarkoitettuja

40. Gallen-Kallela 1931.

41. Ks. myös Richey 2015.

42. AGKM, Näyttelykansio 2, Ote salitekstistä 1972; Julkaistu myös teoksessa Gallen-Kallela 1931.

43. AGKM, Ote näyttelyjulkaisusta 1972.

44. Hannes Sihvo, *Karjalan Kuva. Karelianismin Taustaa ja Vaiheita Autonomian Aikana*. SKS 1973.

45. Koivunen 2015, 10.

46. Katso esim. Rastas 2012.

47. AGKM, Näyttelykansio 14, Ote näyttelyjulkaisusta 1987, 8.

48. Näyttely oli esillä 21.2.–31.5.1987.

49. Äänite sisälsi raitoja International Library of African music:n levyiltä TR 166 ja TR 162 sekä Nonesuchin albumilta H-72063. Äänitteeltä kuultiin satureiden initaatoriittiä, naisten laulua, miesten tanssilaulua, uskonnollisia lauluja ja vanhimpien lauluja. AGKM, Näyttelykansio 14, Philip Donnerin kirje 1987.

kasveja. Tornissa oli esillä muun muassa Jussi Mäntyn täyttämää Thomsonin gabelleja, kilpikonnan selkäpanssaria ja vitriiniin asetettuja safari-varusteita, kuten Gallen-Kalleiden käyttämiä kiikareita, karttoja ja kompasveja. Alakerran museotilassa oli lisäksi runsaasti kansatieteellistä aineistoa, kilpiä, jousia ja nuolia, soittimia, kankaita ja asusteita, kurpitsapulloja ja muita taloustavaroita. Eläintieteellisestä kokoelmasta esillä oli lintuja, esimerkiksi tornipöllö ja kannuskäki, sekä kasvi- ja matelijänäytteitä. Lisäksi esillä oli Gallen-Kallelan ottamia valokuvia sekä yhteensä 75 hänen maalaustaan.

Näyttelyn puitteissa tehty uudelleentulkinta kohdistui Afrikan matkan taiteelliseen arvoon, eikä se enää korostanut Gallen-Kallelaa tutkijana.⁵⁰ Tropiikin valossa Gallen-Kallelan Museo kertoi luonnontieteellisen aineiston keräämisen kautta taiteellisen toiminnan lähtökohdista. Näyttelyssä museo pyrkiin kontekstualisoimaan sekä Safarin yhteydessä esiin nousseen Afrikan kauden taiteeseen kohdistuneen kritiikin taustoja että aiempien yksittäisten arvostelujen syytä. Näyttelyjulkaisussa yhdeksi kritiikin syyksi esitettiin närkästys, jonka kansallistaiteilijan ”pako” pois oman vaikeuksien kanssa kamppailevan kansansa luota aiheutti. Närkästys kiteytyi ajatukseen *Afrikasta*. Kuten Erja Pusa kirjoitti:

Afrikka oli vielä tuolloin suomalaisille romanttiseen usvaan kietoutunut maanosa, tuntematon seikkailujen manner, joten ”livistäminen” Suomen vaikeasta todellisuudesta oli sitäkin tuomittavampaa.⁵¹

Taustoittamalla kritiikkiä museo pyrki luomaan uuden arvon Gallen-Kallelan matkan aikana maalaamille teoksille. Matkassa oli kyse ennen muuta taiteellisesta uudistumisesta. Vuonna 1987 Gallen-Kallelan Museo kirjoitti ajan olevan vihdoin kypsä omana aikanaan väärinymmärrettyjen Afrikka-teosten ymmärtämiselle. Näyttelyjulkaisussa todettiin, että nyt on mahdollista löytää

näistä töistä enemmän kuin 1910-luvulla, jolloin ”taiteilijan tehtävänä oli joidenkin mielestä kuvata vain omaa kansaansa, ja Afrikan-matkan pelättiin vaikuttavan haitallisesti Gallen-Kallelan taiteeseen.”⁵²

Lehdistön kirjoittamissa artikkeleissa museon tarina toistui. Lehdistö korosti Gallen-Kallelan taiteilijuuden ensisijaisuutta, josta esitettiin todisteena matkan aikana valmistuneiden töiden runsas määrä. Näyttelyjulkaisussa esitetyn diskurssin mukaisesti lehdistö korosti Gallen-Kallelan luonnetta havainnoitsijana, tarkkailijana ja tallentajana, kokoelman arvon jäädessä tieteellisesti heikoksi. Kyse oli ennemmin asioiden kohtaamisesta kuin tutkimustyöstä tai metsästämisestä, kuten Asta Matikainen-Salmi totesi: ”hän kohtasi afrikkalaisen luonnon outona, rajuna ja iankaikkisena, täynnä syviä kontrasteja.”⁵³

Toisena keskeisenä teemana näyttelyssä oli Gallen-Kallelan matkan asemoiminen laajempaan kolonialistiseen kontekstiin ja eksoottisen matkustamisen traditioon. Museokokoelmia oli kartutettu eri puolilla Eurooppaa matkojen ja kaupanteon yhteydessä.⁵⁴ Myös Gallen-Kallelan matkan yhtenä tarkoituksena oli museokokoelmien kartuttaminen. Näyttelyjulkaisussa Gallen-Kallelan keruuhanke rinnastettiin Yhdysvaltain entisen presidentin Theodore Rooseveltin eläin-kokoelmien keruuseen museoille.⁵⁵ Näyttelyssä museo kuitenkin korosti, kuinka kokoelma oli taiteilijalle lopulta sivuseikka. Matkalle oli lähdetty jo kauan ennen kuin Suomesta saatiin päätös hankintavarojen myöntämisestä. Ohjeetkin keräämiselle tulivat myöhässä, sillä suuri osa esineistä oli niiden tullessa jo ehditty kerätä, pakata ja lähettää kohti Suomea. Määrittelemättömyys ja keruutietojen puute olivat eläintieteellisen ja kansatieteellisen kokoelman ongelmina. Museon näyttelytarinassa korostuikin Gallen-Kallelan taiteilija-identiteetti. Näyttelyjulkaisussa Tuomo Niemelä ja Ilkka Kukkonen kuvailivat taiteilijan tallentaneen kasveja mieluummin kankaalle kuin herbaarioarkkien väliin.⁵⁶ Lisäksi visuaalis-

50. Gallen-Kallelan kerrottiin Safari-näyttelyssä löytäneen uuden perhoslajin, joka nimettiin hänen mukaansa. Tarina ei toistu muissa näyttelyissä. AGKM, Safari, Lehdistötiedote 1972.

51. AGKM, Näyttelykansio 14, Ote näyttelyjulkaisusta, 1987, 16.

52. AGKM, Lehtileikkeet 1986–1987, Asta Matikainen-Salmi, Tropiikin valo Tarvaspäässä. *Satakunnan kansa* 15.3.1987.

53. Ibid.

54. Koivunen 2015, 31–62.

55. AGKM, Näyttelykansio 14, Ote näyttelyjulkaisusta, 1987, 10.

56. AGKM, Näyttelykansio 14, Ote näyttelyjulkaisusta, 1987, 29.

ten seikkojen kerrottiin ohjanneen keruuta, kuten kyvyn ”nähdä yksittäisten esineiden kauneus ja kiehtovuus”⁵⁷ tai yksittäisten eläinten komeus, esimerkiksi halu metsästää yksilöitä, joilla on suuret ja näyttävät sarvet.⁵⁸ Tämä tahto yhdisti Akselin muihin aikakauden suuriin taiteilijoihin, kuten lehdistössä todettiin:

Hän oli vain yksi etsijöistä [...] Samassa levottomuuden tilassa olivat kaikki silloiset, merkittäviksi osoittautuneet taiteilijat Euroopan vanhoissa kulttuurimaissa.⁵⁹

Sitaatissa korostui, että juuri Gallen-Kallelan halu etsiä eksoottista kauneutta, niin omaa taidettaan kuin Suomen museoita varten, nosti hänet merkittävien taiteilijoiden joukkoon, samalla pyrkien korottamaan myös Suomen Euroopan vanhojen kulttuurimaiden joukkoon – länsimaisen sivistyksen sydämeen.

Kirjallisuudentutkija Kai Mikkonen on pohtinut modernismin ajan taiteilijoiden tarvetta mat-

■ Kuva 2. Tropiikin valo -näyttelyn avajaiset. Näyttelyn suojelijana toimi Kenian suurlähettiläs Suomessa Samuel S. Ruoro, kuvassa toinen vasemmalta. Kuva: Gallen-Kallelan Museo.

kustaa eksoottisiin paikkoihin.⁶⁰ Hän toteaa Saharan eteläpuolisen Afrikan olleen erityisasemassa edustamassa ei-länsimaista toista, kenties koska alueen kulttuurit olivat tuolloin vielä jokseenkin tuntemattomia. Kuten Mikkonen korostaa, modernistisilla taiteilijoilla, kuten Gallen-Kallella, ei ollut vaikeuksia asettua matkustaessaan kolonialistisen ajan vaatimaan ylemmän rooliin suhteessa paikalliseen väestöön. Juuri näiden eksoottisten kohtaamisten seurauksena taiteilijat alkoivat kuitenkin yhä useammin pohtia, mitä identiteetin tunnistaminen oikeastaan tarkoittaa suhteessa *meidän* ja *heidän* välisiin erontekoihin.

Matkustaessaan eksoottisiin kohteisiin taiteilijat pyrkivät usein asettumaan vieraan asemaan ja sisäistämään tämän katseen suhteessa itseensä – pystyäkseen katsomaan itseään uusin silmin ja

57. AGKM, Näyttelykansio 14, Ote näyttelyjulkaisusta, 1987, 34.

58. AGKM, Näyttelykansio 14, Ote näyttelyjulkaisusta, 1987, 38.

59. AGKM, Lehtileikkeet 1986–1987, A.I. Routio, Akseli Gallen-Kallela Afrikassa. Hän etsi taiteilijana uusia metsästäsmaita. *Uusi Suomi* 7.3.1987.

60. Mikkonen 2005.

uudistamaan taiteellisen identiteettinsä. Taiteellinen uudistuminen toiseuttamisen avulla toimi tässä mielessä postkolonialistisen luennan ensi askelena.⁶¹ Tämä suomalaisuuden ja näyttelyssä *afrikkalaisiin* kiinnittyvän toiseuden välinen rajanveto oli oleellinen osa museon rakentamaa diskurssia. Troppiinkin valossa Gallen-Kallelan Museo ei kuitenkaan problematisoi taiteilijoiden roolia kolonialistisen järjestelmän vahvistajina,⁶² vaan pyrkiessään korostamaan Gallen-Kallelan Afrikka-kauden taiteen merkitystä, museo päätyi osaltaan uudistamaan suomalaisuuden ja toiseuden välistä rajanvetoa eksotisoivien tekniikoiden avulla.

Gallen-Kallela & Mannerheim – Suurmiesten tutkimusmatkat eksoottisuuteen

Gallen-Kallela & Mannerheim – tutkimusmatkailijat, ystävät, vaikuttajat -näyttely avautui Gallen-Kallelan Museossa 4.9.1992.⁶³ Kyseessä oli Mannerheim-museon kanssa järjestetty yhteisnäyttely, jossa Gallen-Kallelan ja Mannerheimin matkoja esiteltiin Gallen-Kallelan Museossa ja kunniamerkkejä ja ensimmäiseen maailmansotaan liittyvää aineistoa Mannerheim-museossa. Gallen-Kallelan Museon alakerrassa, pääasiallisessa näyttelytilassa, esiteltiin ensisijaisesti Mannerheimin 1906–1908 Venäjän armeijan palveluksessa tekemään matkaan Venäjän ja Mongolian halki Kiinaan, kun taas tornikerrokset oli varattu Gallen-Kallelan matkojen, enimmäkseen Afrikan matkan, esittelyyn.

Mannerheimin Aasian matkaan liittyen Gallen-Kallelan Museo oli laittanut näytteille kansatieteellistä esineistöä sekä Mannerheimin tutkimustyöhön liittyviä ”pyhiä kirjoituskääröjä, jumalankuvia, kopioita vanhoista kivistä ja puhtaina taidekuvina toimivia Mannerheimin itsensä ottamia valokuvia.”⁶⁴ Lisäksi esillä oli arkisempaa aineistoa Mannerheimin matkoilta,

kuten vaatteita, jalkineita, päähineitä, koruja, muita käyttötavaroita sekä asiakirjoja, kuten Mannerheimin kiinalaisia passeja.⁶⁵ Gallen-Kallelan matkan annista oli otettu mukaan hänen maalauksiaan sekä lisäksi hänen keräämästä kansatieteellisestä aineistosta ”aseita, koruja, kilpiä, vaatekappaleita ja käyttöesineitä.”⁶⁶ Lisäksi oli eläintieteellistä aineistoa: lintujen nahkoja, etanoliiin säilöttyjä matelijoita sekä kaksi gasellia.⁶⁷ Tutkimusmatkojen ohessa Gallen-Kallelasta ja Mannerheimista oli näytteillä joukko muotokuvia.⁶⁸

Näyttelyssä Gallen-Kallelan Museo korosti ennen kaikkea sekä Mannerheimin että Gallen-Kallelan roolia tutkimusmatkailijana, seikkailijana ja maailmanmiehenä.

Gallen-Kallela ja Mannerheim olivat persoonallisuuksia; individualisteja, seikkailijoita, näkyjen luoja, historian ymmärtäjä sekä sen kulkuun voimakkaasti osaa ottavia miehiä. Valottamalla juuri heidän tutkimusmatkojaan kaukasiin, eksoottisiin ja jopa vaarallisiin maihin Gallen-Kallelan Museon näyttely korostaa näitä ominaisuuksia sekä myös sitä rohkeutta ja ennakkoluulottomuutta, mitä tällaisten matkojen teko edellytti.⁶⁹

Museon tuottamassa narratiivissa on havaittavissa selkeä kerronnallinen ero siinä, kuinka matkojen kohteita – Aasiaa ja Afrikkaa – ja niiden asukkaita kuvattiin. Siinä missä Mannerheimin kohtauksia kuvattiin ”vähemmistökansoiksi”⁷⁰, Gallen-Kallelan matkojen yhteydessä toistui aikaisemmista näyttelyistä tuttu ”alkuasukkaiden” diskurssi. Mannerheimin kerrottiin tavanneen lukuisia paikallisia arvohenkilöitä:

Hän seurusteli paikallisten sotilaskomentajien ja korkeimpien mandariinien kanssa, sai

61. Mikkonen 2005, 119.

62. Katso myös Richey 2015,12 ja ”pictorial colonialism”.

63. Näyttely oli esillä 5.9.1992–17.1.1993.

64. AGKM, Näyttelykansio 44, Lehdistö tiedote 1992.

65. AGKM, Näyttelykansio 44, Tiedote matkailualan ammattilaisille 1992.

66. AGKM, Näyttelykansio 44, Lehdistö tiedote 1992.

67. Myös Troppiinkin valossa näytteillä olleet gasellit. AGKM, Näyttelykansio 44, Lista Eläinmuseolta lainaksi anottavista näytteistä 1992.

68. AGKM, Näyttelykansio 44, Tiedote matkailualan ammattilaisille 1992.

69. AGKM, Lehtileikkeet toukokuu 1992–elokuu 1993, Mannerheimin ja Gallen-Kallelan yhteistyötä vahvisti luja ystävyys. *Karjala* 24.9.1992.

70. AGKM, Gallen-Kallela & Mannerheim, Ote näyttelyjulkaisusta 1992, 16.

kutsun Lanzhoun varakuninkaan pitoihin ja kaiken lisäksi tapasi kolmantena länsimaalaisena Tiibetin hengellisen päämiehen 13. dalailaman.⁷¹

Gallen-Kallela puolestaan vietti aikaansa pääosin omillaan tai ”alkuasukkaiden” kanssa. Näyttelyjulkaisu kuvasi, kuinka Gallen-Kallelan safarille otettiin noin 30 kantajaa.

Silloin oli olo kuin faaraolla: yksi piteli päivänvarjoa maalarin suojana ja tusina vartioi ympärillä täysissä aseissa suojellen perhettä villipedoilta.⁷²

Myös julkaisuun valitut lehtileikkeet korostivat mielikuvaa *Afrikasta* villinä ja alkukantaisena. Esimerkiksi 29.6.1909 *Suomettaressa* julkaistussa tekstissä ihmeteltiin ”kuinka Gallén perheineensä tulee toimeen mokomassa sarvikuonojen ja babianein maassa.” Mielenkiintoisesti artikkelissa jätettiin mainitsematta Gallen-Kallelan kohtaamiset muiden länsimaisten matkailijoiden ja metsästäjien tai Yhdysvaltojen entisen presidentin Theodore Rooseveltin kanssa. Siten lehti korosti sitä, kuinka Gallen-Kallela perheineen yksin uhmasi villiä *Afrikkaa*, samalla erottaen hänet ongelmallisesta kolonialistisesta järjestelmästä.

Aasian ja Afrikan tulkintojen välinen ero osoittaa, kuinka kaikki toiseus ei ole samanlaista. Toiseuden kuvauksiin sisältyy aina elementtejä tulkintaa tekevien kulttuurien ideaaleista, arvoista, stereotyyppioista ja harhaopeista. Nämä elementit ovat keskeisiä toiseuden ja eksotisoinnin välisten erojen määrittelylle. *Afrikkaan* kiinnittyvät alkukantaisuuden ja villiuden mielikuvat osallistuvat nimenomaan *afrikkalaisten* kulttuurien eksotisointiin. Näille on tyypillistä myös tapa, jolla *afrikkalaisuus* näyttäytyy suhteessa muinaissuomalaisuuteen ja ajatus *Afrikasta*, niin sanotusti, sivistyksen pilaamattomana mantereena. Näyttelyjulkaisu siteerasi Gallen-Kallelaa:

Ihmisenä minä siellä olen etupäässä asunut ja retkeilyt, ihmisenä, jolle luonnonkansat, kulttuurin turmelemattomat ihmiset alkuperäi-

sine näkökantoinensa ja tapoinensa ovat olleet tärkeintä ja opettavinta tutkimusta. Siinä suhteessa luulen matkani vielä koituvan minulle suureksi hyödyksi muinaissuomalaistenkin ymmärtämisessä.⁷³

Sitaatti korosti kuinka kulttuuri, hyvässä ja pahassa, on länsimainen ilmiö ja *afrikkalaiset* alkukantaisuudessaan vapaita kulttuurin ja sivistyksen tuomasta taakasta. Sama sivistyksen ja sivistymättömyyden ympärille kietoutuva argumentti toistui myös 30 vuotta matkan jälkeen julkaistussa Afrikka-kirjassa, jossa Gallen-Kallela totesi:

Monesti olen sittemmin kotimaata matkustanut, eräkorpiamme kulkenut, mutta sama edistys on kaikkialla lyönyt vastaani. Hakuista metsistä on riista kadonnut, vesistä kalat, ihmisistä luonnon henki. Rautatieasemayhdyskunnaksi on kohta koko maa sivistetty. Toden teen vielä kerran matkahankkeistani, käyn päiväntasaajan seutujen sydänmaita tutkimassa, lähden unteni Afrikkaan. Tahdon nähdä elävänä erämaan tämän pallon päivänpuoleisella kupeella. Tahdon kokea sen ilmaston vaikutukset, tahdon tutustua sen elollismaailmaan ja myöskin sen äärettömään elottomuuteen.⁷⁴

Gallen-Kallelan ja Mannerheimin matkoihin keskittyvässä näyttelyssä Gallen-Kallelan Museo loi yhdessä Mannerheim-museon kanssa eri maanosia vahvasti eriarvoistavan raamin kertomukselle. Afrikka näyttäytyi elävänä menneisyytenä ja keinona ymmärtää Suomen historiaa. Aasia puolestaan oli näyttelyn diskurssissa Suomesta ja Euroopasta poikkeava, kiehtova, korkeakulttuurin tyyssi.

22 hetkeä Afrikan taivaan alla – Kaipuu eksotiseen Afrikkaan

1990-luvun puolivälissä Gallen-Kallelan Museoissa alkoi uudenlainen ajanjakso, jossa vaihtuvissa näyttelyissä rinnastettiin nykytaidetta Gallen-Kallelan taiteeseen erilaisten teemojen

71. AGKM, Gallen-Kallela & Mannerheim, Ote näyttelyjulkaisusta 1992, 28.

72. AGKM, Gallen-Kallela & Mannerheim, Ote näyttelyjulkaisusta 1992, 28.

73. AGKM, Gallen-Kallela & Mannerheim, Akseli Gallen-Kallela näyttelyjulkaisussa 1992, 32.

74. AGKM, Gallen-Kallela & Mannerheim, Akseli Gallen-Kallela näyttelyjulkaisussa 1992, 26, korostus alkuperäisessä.

■ Kuva 3. Mannerheim Aasian matkallaan, 1907.
Kuva: Gallen-Kallelan Museo.

kautta. Näissä uuden kauden näyttelyissä taiteilijoille annettiin entistä vahvempi rooli näyttelyiden suunnittelussa ja sisällön tuottamisessa. Vuonna 2003 museo toteutti ensimmäisen taiteilijavetoisen Afrikka-näyttelyn, jossa antiikin aikaa uudelleen tulkitsevista teoksistaan tunnettu Tero Laaksonen kävi Afrikka-kokoelmaa läpi ja toteutti eräänlaisia rinnakaisteoksia valitsemiensa teosten tai esineiden pohjalta.⁷⁵

Laaksonen näyttelyä varten toteuttamat maalaukset jakautuvat kolmeen eri kokonaisuuteen: Gallen-Kallelan omiin henkilökohtaisiin esineisiin keskittyvät maalaukset, kansatieteellisiä esineitä uudelleen kontekstualisoivat teokset sekä metsästystä ja luontoa käsittelevät teokset.⁷⁶ Laaksonen töiden ohella näyttelyyn sisältyi Akseli Gallen-Kallelan Afrikassa tekemiä maalauksia, Gallen-Kallelan ottamia valokuvia sekä esineistöä ja luonnontieteellistä aineistoa matkalta noin 30 esineen verran.

22 hetkeä Afrikan taivaan alla -näyttelyssä Gallen-Kallelan Museo luovutti tulkintaanaan taiteilija Tero Laaksonelle. Analyysissamme painotammekin Laaksonen Gallen-Kallelan *Afrikasta*

tekemää tulkintaa. Näyttelyjulkaisun esipuheessa museonjohtaja ja näyttelypäällikkö kuvailivat näyttelyä monitahoiseksi, pohtivaksi, kriittiseksi ja uudenlaiseksi tavaksi katsoa Gallen-Kallelaa. He positioivat Afrikan kauden yhdeksi ”Gallen-Kallelan tuotannon ja elämän kiehtovimmista ajanjaksoista”, joka tässä näyttelyssä oli ”menettänyt aiempaa viattomuuttaan, mutta saanut sen tilalle uutta taiteellista syvyyttä.”⁷⁷ Sen sijaan Laaksonen tulkinnoista – niin haastattelussa kuin itse teoksissakin – välittyi jälkikoloniaalin kritiikin näkökulmasta tietynlainen tiedostamaton viattomuus. Myös Laaksonen itse positioi teokset nimenomaan osaksi ”kymmenvuotiaan pojan Afrikka[a].”⁷⁸ Kuten hän haastattelussaan avasi:

Mielenkiinto Afrikka-kokoelmaan ja Gallen-Kallelan Afrikan-matkaan ja siihen liittyvä elämyksellinen huuma ja kaipaus syntyivät todellakin jo pikkupoikana.⁷⁹

75. 22 hetkeä Afrikan taivaan alla – Tero Laaksonen Tarvaspään vieraana -näyttely oli esillä 23.5.–28.9.2003.

76. AGKM, Näyttelykansio 138: Tero Laaksonen apuraha-anomus Greta ja William Lehtisen säätöille 26.2.2003.

77. AGKM, 22 hetkeä Afrikan taivaan alla, Ote näyttelyjulkaisusta 2003, 8.

78. AGKM, 22 hetkeä Afrikan taivaan alla, Ote näyttelyjulkaisusta 2003, 48.

79. AGKM, 22 hetkeä Afrikan taivaan alla, Ote näyttelyjulkaisusta 2003, 84.

Laaksoselle *Afrikka* oli ”ajatuksellisesti [...] retki tuntemattomaan maahan ja siihen fyysiseen nautintoon, mitä maalaamisessa on.”⁸⁰ Se oli seikkailu, jossa korostuivat Gallen-Kallelan Afrikka-kirjan ja teostensa kautta luomat mielikuvat ja lapsen mielikuvituksen stereotyyppinen kuva *Afrikan* villistä ja väkivaltaisesta luonnosta. Lähes allegorisesti Gallen-Kallelan aikalauskritiikkiin rinnastuen, *Afrikan* maalaaminen näyttäytyikin Laaksoselle sivupolkuna:

Maalaamani Antiikin maailma on niin valtava projekti, että tiedän minulla menevän siihen loppuikä. Kun nämä jumaltarut ovat niin jumalattoman pitkiä ja suuria on jotenkin ilo maalata hellekypärää...⁸¹

Antiikin korkeakulttuurin ja *afrikkalaisen* ”sivuprojektin” välinen kontrasti toikin esiin näyttelyn teosten taustalla vaikuttavaa aatemaailmaa. Laaksonen loi oman positionsa kautta kulttuurisen hierarkian. Siinä missä Antiikin maailma vaati elinikäisen upottautumisen, saattoi lukuisista toisistaan poikkeavista kulttuureista koostuvaa Afrikkaa käsitellä lapsenomaisen uteliaisuuden nimissä, perehtyen vain Gallen-Kallelan teoksiin ja kokemuksiin. Kyse ei ollutkaan lopulta enää *Afrikasta* vaan ideasta, joka välittyi kahden taiteilijan vuorovaikutuksessa. Kontekstistaan irrotettuna, tämä *Afrikka* loi pohjan eksoottisuuden kaipuulle ja nostalgisille mielikuville, mutta vedoten taiteelliseen vapauteen se samanaikaisesti pakeni kontekstiaan ja siihen kohdistuvaa kritiikkiä.

Näyttelyjulkaisun haastattelussa Laaksonen totesikin, ettei Gallen-Kallelan matkansa aikana keräämää aineistoa ollut hänen mielestään hedelmällistä tarkastella kriittisestä, jälkikoloniaalista näkökulmasta käsin. Sen sijaan kokoelma oli Laaksosen mielestä ”menettänyt kolonialistisen merkityksensä”⁸² ja hän koki sen ”enemmän kulttuureja yhdistävänä, rikastuttavana ja nimenomaan aikaperspektiiviä antavana.”⁸³ Eksotisoinnin purkamiseen linkittyvä ajatus kriittisyydestä näyttäytyikin tästä näkökulmasta irrelevanttina.

■ Kuva 4. Tero Laaksonen: Cheetah, 2003. Öljy kankaalle, 210 X 150 cm. Kuva: Gallen-Kallelan Museo.

Laaksonen ei pyrkinyt teoksillaan ymmärtämään *Afrikkaa* (tai esim. Maasai kulttuuria), vaan hän totesi haluavansa ”jakaa oman Afrikan-kokemukseni ja oman Afrikan-unelmani.”⁸⁴ Kyse ei ollut kuitenkaan faktuaalisesta kokemuksesta – Laaksonen ei ollut itse koskaan käynyt Afrikassa – vaan kaipuusta nostalgiseen ja eksoottiseen menneisyyteen. Laaksosen *Afrikka* vertautuikin Marjo Kaartisen hahmottelemaan viihdekulttuurin *Afrikkaan*, joka on sekoitus mielikuvitusta ja kolonialistista kokemusta.⁸⁵

22 hetkeä Afrikan taivaan alla kiteytyy eksoottisen nostalgian käsitteeseen. Läpi näyttelyn Gallen-Kallelan Museo ja Laaksonen rakensivat kuvaa menneisyyden maailmasta, joka oli viaton ja täynnä seikkailuja sekä saavuttamattomia unelmia. Toisaalta eksoottinen menneisyys oli pölyt-

80. AGKM, 22 hetkeä Afrikan taivaan alla, Ote näyttelyjulkaisusta 2003, 24.

81. AGKM, 22 hetkeä Afrikan taivaan alla, Ote näyttelyjulkaisusta 2003, 24.

82. AGKM, 22 hetkeä Afrikan taivaan alla, Ote näyttelyjulkaisusta 2003, 32.

83. AGKM, 22 hetkeä Afrikan taivaan alla, Ote näyttelyjulkaisusta 2003, 32.

84. AGKM, 22 hetkeä Afrikan taivaan alla, Ote näyttelyjulkaisusta 2003, 46.

85. Kaartinen 2004, 117.

tynyt ja haalistunut muisto, joka tiivistyi kuolleen ja jäykistyneeseen esineistöön. Keskeistä menneisyydessä oli viattomuus, joka ajastamme on kadonnut, ja johon kohdistui nostalgista kai-puuta. Teosten nimeämisistä on kuitenkin löydetävissä kritiikin siemeniä. Esimerkiksi Laaksosen teosten *Sir* (2003), *Syntymättömän seepran nahka* (2003) ja *Saaliin kuva* (2003) voi nähdä kritisoivan länsimaiseen eliittiin kuuluvan taiteilijan lapsenomaista innostusta metsästämiseen. Myös *Taivaslasit ja Kenia-vuori* (2003) sekä *Sarvikuono*, *Hwandoni Hills* (2003) on tulkittavissa kertovan menetetyistä, tai paljastuneista, unelmista. *Cheetah*, jota Laaksonen nimitti tärkeäksi jälkikuvaksi⁸⁶, välittyi näyttelyn avainteoksena. Teoksessa Gallen-Kallelan jo kertaalleen tapama gepardi herätettiin uudelleen henkiin kuoleman voittaneena. Laaksonen vertasi gepardia unelmaan villistä *Afrikasta*, jonka Gallen-Kallela ampui, mutta joka on Laaksosen työssä herätetty uudelleen eloon.⁸⁷ Näiden teosten kautta Gallen-Kallelan Museo siirsi Afrikka-kokoelman tulkinnan, joka aiemmissa näyttelyissä keskittyi Akseli Gallen-Kallelan fyysiseen matkaan, kulttuurihistorialliseen kontekstiin ja Gallen-Kallelan henkilöön, uuteen kontekstiin taiteen kentälle. Näyttelyssä Gallen-Kallelan Museo pyrki tarkastelemaan Afrikka-kokoelmaa uusin silmin avaamalla taiteilijan sisäistä kokemusta ja maa-lauksiin sisältyvää hiljaista tietoa, mutta samalla se päätyi jättämään jälkikolonialaisen kritiikin täysin huomiotta.

Ohittamalla kokoelman yhteiskunnallisen kontekstin ja keskittymällä niiden taiteelliseen arvoon, 22 hetkeä Afrikan taivaan alla siirtyi hermeneuttisella kehällä uuteen tulkintaan. Aikaisempien näyttelyiden väliset muutokset rakentuivat edellisen näyttelyn tarinalle, sitä kommentoiden, täydentäen ja uudelleen tulkiten. Aiemmin lukutavat legitimoitiin akateemisilla asiantuntija-artikkeleilla: korostaen museon luoman diskurssin auktorisoitua luonnetta.⁸⁸ 22 hetkeä Afrikan taivaan alla -näyttelyssä auktoriteetti siirtyi akateemisesta taiteen diskurssiin. Tulkintavallan tietoinen luovuttaminen taiteili-

jalle näyttäytyykin Afrikka-näyttelyiden asiantuntijavetoiseen jatkumoon verrattaessa rohkeana.

Johtopäätökset

Suomi on usein nähty ”kolonialismista vapaana” maana, koska sillä ei ole ollut suoranaisia siirtomaita. Tutkimuksemme kuitenkin osoittaa kolonialismilla, ja sitä kuvaavilla eksotisoivilla kirjallisilla tai taiteellisilla teoksilla, olleen vahva vaikutus siihen, miten ajatus suomalaisuudesta on rakentunut. Aihe on ajankohtainen myös kulttuuriseen omimisen näkökulmasta, joka suomalaisuuden ja Gallen-Kallela Museon tapauksessa linkittyy sekä afrikkalaisten kulttuurien että kalevalaisuuden symboliikan hyväksikäyttöön.⁸⁹ Vieraista kulttuureista peräisin olevia kokoelmia esittäessään museot joutuvatkin määrittelemään kulttuurien välisen arvostuksen, lainaamisen ja omimisen välisiä rajanvetoja.

Tässä artikkelissa olemme käyneet läpi Gallen-Kallelan Museon merkitystä Afrikka-kokoelman esittelijänä ja uudelleentulkitsijana. Museolla ei ole eksplisiittisesti muotoiltua kansallista tehtävää, mutta aineistossamme tavat, joilla se on osallistunut suomalaisuuden rakentamiseen tähtäävän kansallisen auktorisoidun kulttuuri-perintödiskurssin ylläpitämiseen Akseli Gallen-Kallelan henkilön kautta, nousevat selvästi näkyviin. Samanaikaisesti museo on aktiivisesti tuottanut auktorisoitua diskurssia Gallen-Kallelan elämästä ja taiteesta, jonka kautta se on myös muokannut näkemystämme Gallen-Kallelan Afrikan kauden merkityksestä. Analyysissämme olemme keskittyneet näiden kahden kulttuuri-perintödiskurssin väliseen suhteeseen – tapoihin, joilla yhtä lailla kuvitteellinen suomalaisuus ja *afrikkalaisuus* rakentuvat toisiinsa kietoutuen.

Gallen-Kallelan Museo asetti näyttelyiden tarinoissa Gallen-Kallelan toistuvasti vastakkain *afrikkalaisten* ihmisten ja heidän tapojensa kanssa. Tässä diskurssissa kulttuuri ja sivistys, jota Gallen-Kallela symboloi, asettuivat vastakkain luonnon ja alkuperäisyyden kanssa. Museo on toistanut näyttelyissään rasistista kieltä: Safari-näyttelyssä puhuttiin vielä ”nee-

86. AGKM, 22 hetkeä Afrikan taivaan alla, Ote näyttelyjulkaisusta 2003, 62.

87. Vrt. Kuva 1, jossa näyttelyyn ripustettuna Akseli Gallen-Kallelan alkuperäisteos.

88. Ks. Smith 2006.

89. Heidi Haapoja, *Ennen Saatuja Sanoja. Menneisyys, Nykyisyys Ja Kalevalamittainen Runolaulu Nykykansanmusiikin Kentällä*. Helsingin yliopisto 2017.

keripalvelijoista”⁹⁰, kun taas Tropiikin valo ja Gallen-Kallela & Mannerheim -näyttelyissä puhuttiin toistuvasti ”alkuasukkaista.” 22 hetkeä Afrikan taivaan alla -näyttelyssä puhetapa oli jo muuttunut. Itse asiassa Gallen-Kallelan maalaamat ihmiset eivät olleet lainkaan näyttelyssä puheen kohteena, vaan ainoastaan Gallen-Kallela oli. Myöskään otteisiin Afrikka-kirjasta ei ollut valittu sanoja, jotka viittaisivat paikallisiin asukkaisiin.

22 hetkeä Afrikan taivaan alla -näyttelyä tulisiikin tulkita nimenomaan taiteellisenä interventiona. Näyttelyn nykytaideteokset keskittyivät pääosin itse Gallen-Kallelaan, *Afrikan* luontoon ja nostalgisoiiviin mielikuviin, joissa *Afrikkaa* asuttivat vain villit eläimet ja taiteilijan kuvittelemat seikkailijat. Tämä mielikuvituksellinen elementti on tärkeä, sillä kuten Kaartinen korostaa, vain mielikuvien kaukaista *Afrikkaa* voi kaivata⁹¹: nostalginen ihailu vaatii niin ajallista kuin fyysistäkin etäisyyttä. Gallen-Kallelan *Afriikka* oli näyttelyiden aikana kirjaimellisestikin menneisyyttä, sillä itse matkasta oli kulunut jo Safarinkin aikaan yli 60 vuotta, mutta näyttelyt uusinsivat Gallen-Kallelan luomaa mielikuvaa *Afrikasta* primitiivisenä ja kulttuurittomana, menneeseen aikaan pysähtyneenä mantereena. Myös Laaksonen toi haastatteluisaan esiin tämän kolonisoivan ja rasistisen diskurssin piileviä elementtejä, tehden näkyväksi, kuinka ne toistuiivat vielä 2000-luvulla – joskin huomattavasti häilyvämmässä muodossa.

Kokonaisuutena Gallen-Kallelan Museon Afrikka-näyttelyistä rakentui kaari, jossa eksoottisesta *Afrikasta* unelmoitiin, sitä tarkasteltiin välillä ihailien ja kaihoten, ja toisinaan taas kauhisteltiin (varsin ongelmallisesti) vaarojen ja barbaarien maana: *Afriikka* oli kuitenkin näyttelyissä aina viaton, epätodellinen ja tavoittamaton. Näyttelyissä rakennettiin eksoottista nostalgiaa – kaipuuta eksoottiseen ”villisiin” ja ”kesyttämättömään” *Afriikkaan*. Muutos näyttelyiden ja niiden käyttämien eksotisoivien diskurssien välillä ei kuitenkaan etene suoraviivaisesti, vaan on ennemminkin aaltoilevaa.

Analysoimistamme näyttelyistä oli löydettävissä myös kriittisiä elementtejä. Esimerkiksi Tropiikin valossa kriittisyyttä haettiin ajan, tapojen

ja taiteen kontekstualisoinnin avulla. Aiempaan Afrikka-näyttelyyn, Safariin, verrattuna Tropiikin valossa Gallen-Kallelan Museo kertoi avoimesti Afrikka-teosten kohtaamasta kritiikistä ja tieteellisten kokoelmien heikosta laadusta. Gallen-Kallelaa ei siis esitetty enää tutkijana, vaan ennen muuta taiteilijana, jonka kokoelman arvo oli sen esteettisyydessä.

22-hetkeä Afrikan taivaan alla -näyttelystä on löydettävissä useampia kritiikin siemeniä, joista suurin konkretisoituu museon toimijuuden muutokseen, ja pyrkimykseen taiteen diskurssiin astumalla purkaa kuvaa ”kansallisesta Gallen-Kallelasta.” Tero Laaksonen teki näyttelyssä purkamistyötä pääosin kuitenkin vaivihkaa, esimerkiksi teosnimiensä kautta. Myös tässä tapauksessa näyttelyn kriittinen ote jäi pinnalliseksi, eikä lopulta voi olla varma, mihin kritiikki tarkalleen kohdistui.

Gallen-Kallelan Museon Afrikka-näyttelyistä on siis löydettävissä useampia pyrkimyksiä kriittisyyteen, mutta systemaattista tai kovin eksplisiittistä ei tämä kritiikki ole ollut. Sanatasolla museo positioi esimerkiksi Tropiikin valossa itsensä imperialismiin kriittisesti suhtautuvaksi, mutta kuten analyysimme on osoittanut, tämä kriittisyys ei yltänyt eksotisoiviin diskurssihin, vaan museo toisti jo Safari-näyttelyn yhteydessä luomaansa puhetapaa. 2000-luvulle tultaessa kokoelman kolonialistisen taakan ja näyttelyiden (piilo)rasistisen diskurssin purkamiseen sekä dekoloniaalisuuteen pyrkivä kritiikki puuttuikin lähes täysin tai oli varsin pinnallista.

FM, YTM **Johanna Turunen** on nykykulttuurin väitöskirjatutkija Jyväskylän yliopistosta. Hän työskentelee Suomen Akatemian rahoittamalla Crises Redefined: Historical Continuity and Societal Change -profilointialueella. **Sähköposti:** johanna.k.turunen@jyu.fi.

KM **Mari Viita-aho** on museologian väitöskirjatutkija Helsingin yliopistossa ja projektipäällikkö Suomen Kulttuurirahaston rahoittamassa taiteilijamuseoiden kehittämishankkeessa. **Sähköposti:** mari.viita-aho@helsinki.fi.

90. Ks. myös Anna Rastas, Neutraalisti rasistinen. Teoksessa Joel Kuortti, Mikko Lehtonen & Olli Löytty (toim.) *Kolonialismin jäljet. Keskustat, periferiat ja Suomi*. Gaudeamus 2007, 119–141.

91. Kaartinen 2004, 151.

Elina Arminen

Seikkailu Jäämerellä

Kaarlo Hännisen Jäämeren sankari ja suomalainen kolonialismi

Kaarlo Hännisen nuortenromaanin *Jäämeren sankari* (1925) kannessa on kuva turkiksiin pukeutuneesta pojasta, joka käy keihäs aseenaan karjuvaa jääkarhua vastaan. Viereissä köllöttää ihmehen tyynen näköinen mursu. Romaanin sisältö täyttää kannen antaman lupauksen: valaanpyyntiä, jäälakeuksien petoja ja salaperäinen kulta-aarre.¹ Tässä artikkelissa selvitan, mikä on jäälautalla seikkailleen pojan yhteys Suomen taloudellisiin ja poliittisiin pyrkimyksiin Jäämerellä 1900-luvun alussa ja mikä oli näiden pyrkimysten suhde kolonialismiin.

Kaarlo Hänninen (1876–1939) oli omiana aikanaan tunnettu yhteiskunnallinen vaikuttaja, joka väitteli filosofian tohtoriksi vuonna 1915 Kuusamon drumliinialueiden vesistöistä ja vesistöreiteistä. Hän työskenteli Helsingin suomalaisen jatko-opiston maantieteen lehtorina sekä tuntiopettajana Helsingin uudessa yhteiskoulussa ja Helsingin suomalaisessa tyttökoulussa. Opettajan työn ohella hän julkaisi lukuisia maantieteen oppikirjoja kansakoulua, oppikoulua ja opettajankoulutusta varten. Vuosina 1924–1934 Hänninen toimi Maalaisliiton kansanedustajana. Tämän ohella hän oli myös tuottelias nuortenkirjailija. Hän julkaisi 15 nuortenkirjaa, joista suuri osa sijoittuu Suomen rajaseuduille Lappiin, Jäämeren rannoille, Viaan ja Aunukseen. Tällaisia ovat *Kiveliön karkurit*, *Saksalaisten sotavankien seikkailuja Lapin ja Pohjois-Suomen erämaissa* (1923)², jonka pohjalta tehtiin elokuva *Muurmannin pakolaiset* (1927), *Jäämeren sankari* (1925) ja *Kolme partiopoikaa Lapin erämaassa* (1936)³. Hännisen *Suomen samoilijat I–III*-sarjan seikkailut puolestaan tutustuttavat nuoren lukijan Suomen maakuntiin. Erämaaelämä ja Suomen ja sen

■ Kuva 1. *Jäämeren sankarin* vuonna 1953 ilmestyneen 3. painoksen kansi. Tekijä tuntematon. Kuva: Elina Arminen.

lähialueiden historia ovat hänen teoksissa pääosassa, mutta tuotantoon sisältyy myös satukirja, *Eläinten olympialaiset ja muita eläinsatuja* (1929). *Jäämeren sankaria* on yleisesti pidetty parhaana Hännisen nuorisokirjoista.⁴

1. Kaarlo Hänninen, *Jäämeren sankari*. Kolmas painos. WSOY 1953/1925.
2. Kaarlo Hänninen, *Kiveliön karkurit*. WSOY 1923.
3. Kaarlo Hänninen, *Kolme partiopoikaa Lapin erämaassa*. WSOY 1936.
4. *Suomen kirjallisuus VIII*. SKS 1970, 357–359.

Hännisen tuotanto sijoittuu aikaan, jolloin vasta itsenäistynyt Suomi haki rajojaan sekä vertauskuvallisesti että konkreettisesti. Petsamo oli liitetty Suomeen Tarton rauhassa vuonna 1920. Karelialismin synnyttämä innostus sukukansoja ja heidän asuinseutujaan kohtaan houkutti kirjailijoita ja taiteilijoita suuntaamaan Itä-Karjalaan, Aunukseen, Vienaan ja Petsamoon. Noilta alueilta ammensivat innoitusta esimerkiksi Akseli Gallén-Kallela, Juhani Aho, Louis Sparre ja I. K. Inha. Kiinnostus itää ja pohjoista kohtaan oli myös poliittista, sillä Jäämeren kautta avautui uusia mahdollisuuksia kaupalle, matkailulle, kalastukselle ja kauttakulkuliikenteelle. Myös alueen luonnonrikkauudet, kuten malmivarat houkuttelivat. Suomelle oli tärkeää sitoa mielikuvien tasolla uudet, itäiset ja pohjoiset alueet luonnolliseksi osaksi muuta Suomea levittämällä niistä tietoa, rohkaisemalla ”uusien” alueiden asukkaiden tunnetta kuulumisesta Suomeen ja kasvattamalla molempien ryhmien tahtoa puolustaa Suomea ulkoista vihollista vastaan.⁵

Kaunokirjallisuudella ja matkakirjallisuudella oli suuri merkitys uusien alueiden ”suomalais-tamisessa” kertomusten kautta. Lisäksi näillä diskursseilla vahvistettiin mielikuvien tasolla alueen kuulumista Suomelle. Oireellisesti 1920- ja 1930-luvulla ilmestyi ryöppynä Petsamoa ja Itä-Karjalaa käsittelevää kirjallisuutta. Petsamoa käsittelevät Kaarlo Hännisen teosten lisäksi esimerkiksi Eero Lampion *Eräretkiä pohjolan kalavesillä ja riistamailla* (1930), K. M. Walleniuksen *Ihmismetsästäjiä ja erämiehiä* (1933) sekä Vaasan Jaakoon *Petsamhon Valaskaloja onkimhan* (1924), jotka edustavat matkakirjallisuutta.⁶ Itään ja pohjoiseen sijoittuvan matka- ja seikkailukirjallisuuden buumi oli myös osa porvaris- ja yläluokan muodikkaaksi kokemaa urheilullista elämäntapaa 1900-luvun alussa⁷. Tervettä ruumista ja elinvoimaisuutta ihailevat kasvattajat näkivät mieluusti myös lasten lukevan reipashenkisiä erämaaseikkailuja, kuten Jalmari Saulin *Ketun-*

lukon Oravanpojat (1923) ja *Erämaan kasvatit* (1923) ja A. E. Ingmanin *Rimpisuon usvapatsas* (1924). Erämaiden eksotiikkaa käsittelevät nuorten seikkailukirjat olivat toki myös kansainvälinen ilmiö ja kolonialistiset asetelmat osa niiden vakiokuvastoa. Hyvinä esimerkkeinä toimivat Edgar Rice Burroughsin *Tarzan*-kirjat ja erilaiset villin lännen kuvaukset alkaen James Fenimore Cooperin Nahkasukka-sarjasta.

Artikkelissani osoitan, kuinka Kaarlo Hännisen *Jäämeren sankaria* ja hänen muuta tuotantaan voi lukea osana kolonialismin historiaa ja siihen liittyviä neuvotteluja rajoista, kuulumisesta ja ulossulkemisesta. Teoksia voidaan ymmärtää paremmin, mikäli niitä tarkastellaan tietoisena koloniaalisten suhteiden kompleksisuudesta ja valtapositioiden monimutkaisuudesta. Nuorille suunnattuja seikkailukirjoja ei voi lukea dokumenttina kolonialistisesta toiminnasta pohjoisessa. Pikemminkin *Jäämeren sankari* toimii esimerkkinä niistä asenteista, arvoista ja käsityksistä, joissa kolonialismin eri puolet näkyivät ja joiden avulla luonnonvarojen hyödyntäminen ja alkuperäiskansojen, Hännisen romaanin tapauksessa kolttasaamelaiden, alistaminen oikeutettiin Suomessakin.

Selvitän aluksi, kuinka *Jäämeren sankari* luonnollistaa Suomen läsnäoloa Petsamossa ja millaisia kytköksiä teoksessa on kansainväliseen kolonialistiseen kilpailuun Jäämeren luonnonrikkauksista ja liikenneväylien hallinnasta. Tämän jälkeen analysoin romaanissa näkyviä erontekoja suhteessa muihin Jäämeren rannikolla vaikuttaneisiin kansallisiin ja etnisiin ryhmiin osana sosiokulttuuristen rajojen tuottamista. Osoitan kuinka Hännisen teos tässä rajankäynnissä kiinnittyy 1920-luvun tieteellisellekin diskurssille ominaisiin käsityksiin rodusta ja kansanluonteesta. Viimeisenä analysoin niitä puhetapoja, joilla romaanissa perustellaan Suomen osallisuutta kolonialistisessa toiminnassa ja niiden suhdetta orastavaan kriittiseen ja refleksiiviseen

5. Maunu Häyrynen, *Kuvitettu maa. Suomen kansallisen maisemakuvaston rakentuminen*. SKS 2005; Harri Siiskonen, Matkaoppaiden Karjala maailmansotien välillä. Teoksessa Tapio Hämynen (toim.) *Kahden Karjalan välillä, kahden Riikin riitamaalla*. Joensuun yliopisto 1999, 123–134.

6. Veli-Pekka Lehtola, Kaipauksieni maa. Petsamo suomalaisessa kirjallisuudessa 1910-luvulta 1940-luvulle. Teoksessa Jouko Vahtola & Samuli Onnela (toim.) *Turjanmeren maa Petsamon historia 1920–1944*. Petsamo-seura 1999b, 510

7. Ks. retkeilystä elämäntapana 1900-luvun alussa esim. Alexander John Williams, *Turning to Nature in Germany. Hiking, Nudism, and Conservation 1900–1940*. Stanford University Press 2007; Jukka Ikonen, *Nuorisoin isänmaata kiertämässä. Matkailu ja retkeily kasvatuksen palveluksessa 1920- ja 1930-luvuilla Suomessa*. Suomen historian pro gradu, Jyväskylän yliopisto 1998.

ajatteluun. Analyysissäni vertaan *Jäämeren san-*
karissa ilmeneviä arvoja ja asenteita muihin
aikakauden kolonialistisista asenteista kertoviin
dokumentteihin, muiden muassa Hännisen oppi-
kirjoihin. Niin ikään pohdin, mitä vaikutuksia
1920- ja 1930-lukujen mielikuvien muokkaustyöllä
on nykyhetken mielikuviin kyseisistä alueista ja
luonnonrikkauksien hyödyntämisestä.

Kolonialismin käsitteellisydet

Artikkelini liittyy kolonialismin ja nationalismin
tutkimuksessa viime vuosina vilkkaasti käytyyn
keskusteluun Pohjoismaiden vastuusta kolonia-
lismissa ja koloniaalisten prosessien näkymiseen
luonnonvarojen käytössä ja alkuperäiskansojen
asemassa. Keskustelussa on kiinnitetty huomiota
niin pohjoismaiseen toimintaan kaukaisissa siir-
tomaisissa kuin osallistumiseen kansainväliseen
kilpajuoksuun arktisille alueille.⁸

Keskeisiä käsitteitä artikkelissani ovat sosio-
kulttuurisesti ymmärretty raja, kolonialismin
monimuotoisuus ja ekseptionismi (poikkeus-
ajattelu). Ymmärrän rajan prosessina ja institu-
tiona, joka määrittelee ja ohjaa ihmisten toimin-
taa ja kokemuksia sekä paikkojen merkityksiä,
en niinkään kiinteänä linjana, joka estäisi liikku-
vuuden tai jakaisi kansoja ”luonnollisesti”.⁹ Raja
näyttyy analyysissäni antropologi ja rajatutkija
Chiara Brambillan¹⁰ ja hänen ajatteluaan suoma-
laisen kaunokirjallisuuden kontekstissa kehitel-
leen kirjallisuudentutkija Jopi Nymanin¹¹ tapaan
sosiokulttuurisena rajamaisemana (*sociocultural*
borderscape). Sosiokulttuurisesti ymmärretty
raja määritetty muutoksen ja vuorovaikutuksen
paikkana, jossa tapahtuu identiteettejä muo-
vaavia kohtaamisia. Rajamaisema on dynaa-

minen paikka, jossa neuvotellaan kuulumisista
(*belonging*), eroista ja tulemisesta joksikin, toisin
sanoen identiteettien uudelleenmuotoutumi-
sista. Selkeimpänä rajojen sosiaalisesti konsti-
tuoiva voima näkyy toisten ulossulkemisessa,
jaoissa meihin ja muihin, ja pyrkimyksissä ryh-
mien homogenisoimiseen.¹² Brambillan mukaan
paitsi ihmiset myös jokainen valtio on aina tässä
tulemisen tilassa, kuulumisen ja ulos sulkemisen
välimaastossa.¹³

Kolonialismin käsite on monitahoinen, mutta
sen ytimessä on jonkin valtion, kansan tai ihmis-
ryhmän ekspansio toisten ihmisten maita valo-
loittamalla ja heidän yhteiskuntaansa ja kulttuu-
riinsa puuttamalla. Kolonialismissa on useita
ulottuvuuksia, esimerkiksi alueen sotilaallinen ja
hallinnollinen alistaminen, taloudellinen hyväk-
sikäyttö esimerkiksi työvoimaa ja luonnonvaroja
riistämällä sekä kulttuurinen, ihmisten tapoihin,
tietoisuuteen, itseymmärrykseen vaikuttava ulot-
tuvuus.¹⁴ Pohjoismaissa on totuttu usein ajattele-
maan, että kolonialismi koskee suurten euroop-
palaisten imperiumien suhdetta siirtomaihin
Aasiassa ja Afrikassa tai Yhdysvaltojen, Kanadan
ja Australian muodostumista eurooppalaisen
asutuskolonialismin seurauksena. Kolonialis-
milla on kuitenkin laajemmalle ulottuvia vaiku-
tuksia, eivätkä kysymykset riistäjän ja riistetyn
suhteista ole aina niin selkeitä. Kolonialismin
monimuotoisuus (*colonial complicity*) viittaa nii-
hin moninaiisiin ilmiöihin, joissa kolonialismi ja
sen vaikutukset voivat näkyä.¹⁵ Pohjoismaiden
kontekstissa esimerkiksi Suomi on ollut ensin
osa Ruotsia ja sitten Venäjän autonominen suu-
riruhtinaskunta, ja Norja ja Islanti ovat olleet osa
Tanskaa. Näihin ajanjaksoihin on liittynyt saman-

8. Graham Huggan & Lars Jensen (toim.) *Postcolonial perspectives on the European High North. Unscrambling the Arctic*. Palgrave Macmillan 2016; Lars Jensen (toim.) *Postcolonial Denmark*. Routledge 2018.

9. David Newman, *The Lines That Continue to Separate Us*. Teoksessa Johan Schimanski & Stephen Wolfe (toim.) *Border Poetics De-limited*. Wehrhahn 2007, 27–57.

10. Chiara Brambilla, *Exploring the Critical Potential of the Borderscapes Concept*. *Geopolitics* 20:1 (2015), 14–34.

11. Jopi Nyman, *Borders, Borderscapes, and Border-Crossing Romances in Contemporary Migrant Writing in Finland* by TaoLin and Arvi Perttu. *Journal of Borderlands Studies* 34:1 (2019), 107; Jopi Nyman, ”Täällä rupeaa ryssät vittuilemaan”. Matti Röntgen Viktor Kärppä kansallisilla ja kulttuurisilla rajoilla. Teoksessa Elina Arminen, Anna Logrén & Erkki Sevänen (toim.) *Järjestyksiä kirjallisuuden kentillä. Kirjallinen elämä markkinaperustaisessa mediayhteiskunnassa*. Vastapaino 2020, 213–217.

12. Jukka Nyssönen, *Ambivalenssista rajan kunnioitukseen. Kolttsaamelaiden ja suomalaisten kulttuuristen rajojen valvonta*. Jyväskylä-Ainola 2010, 6–7.

13. Brambilla 2015, 14–34.

14. Ania Loomba, *Colonialism / Postcolonialism*. Routledge 1998, 1–5.

15. Ulla Vuorela, *Colonial Complicity. The “Post-Colonial” in a Nordic Context*. Teoksessa Suvi Keskinen et al. (toim.) *Complying with Colonialism. Gender, Race, and Ethnicity in the Nordic Region*. Routledge 2009, 19–21.

kaltaisia vallan epäsuhtia ja riistämisen ja hyväksikäytön kokemuksia, jotka ovat olleet tyypillisiä kolonialististen valtioiden ja niiden alusmaiden tai siirtomaiden suhteille. Samalla suomalaiset ja norjalaiset ovat, siinä missä ruotsalaiset ja venäläisetkin, alistaneet saamelaiskansoja ja osallistuneet heidän aineellisen ja kulttuurisen perintönsä tuhoamiseen ja elinkeinojensa vaikeuttamiseen. Maiden hallinto on tukenut esimerkiksi maata viljelevien talonpoikien asettumista saamelaisalueille. Niin ikään koloniaalisten suhteiden monisyisyys näkyy siten, että jokin maa voi olla osallinen kolonialistisessa toiminnassa, vaikka se ei olisikaan suoranaisessa kolonialisoijan asemassa johonkin toiseen maahan tai kansaan nähden.¹⁶ Maa voi esimerkiksi välillisesti hyötyä siirtomaihin perustuvasta kaupasta.

On myös tärkeä huomata, että kolonialistien ja kolonisoitujen suhteet eivät ole yksiviivaisia, vaan niihin voi sisältyä monenlaista kulttuurien välistä vuorovaikutusta. Historioitsija Jukka Nyysönen on käyttänyt ambivalenssin käsitettä koloniaalisten kohtaamisten yhteydessä. Homi K. Bhabhaan viitaten hän puhuu kolonialistien epävarmuudesta koskien omia tavoitteitaan. Valta-asemassa olevat voivat tunnustaa ja hyväksyä samankaltaisuuden ja yhteenkuuluvuuden itsensä ja kolonisoitujen välillä ja siten avata kolonisoidulle mahdollisuuksia toimijuuteen. Niin ikään myös alistetussa asemassa olevat määrittelevät kulttuurisia rajoja ja tekevät erotteluja meidän ja muiden välillä myös omilla ehdoillaan, eivät ainoastaan kolonialistien ehdoilla.¹⁷

Käsite ”exceptionalism” voitaisiin kääntää kuvitelmakeksi poikkeuksellisuudesta ja ainutlaatuisuudesta. Kolonialismin kontekstissa se merkitsee niitä keinoja, joilla vakuutamme itsellemme, että oma maamme ei muista poiketen ole osallinen kolonialismissa, tai että sillä on vain marginaalinen osuus eurooppalaisessa kolonialismissa.¹⁸ Tällaiset strategiat ovat olleet tyypillisiä Pohjoismaille, jotka ovat korostaneet vähäistä rooliaan siirtomaakaupassa, vähemmistöjen

puutetta tai oman kansan historiaan kuuluneita sarron elementtejä. Käsitteen tarkoitus on ohjata huomio tähän silmien sulkemisen prosessiin, eri väestöryhmiä homogenisoiviin oletuksiin ja osallisuuden tunnistamisen vaatimuksiin. Seuraavissa luvuissa tarkastelen, millaisina koloniaaliset prosessit Hännisen tuotannossa näyttäytyvät ja millaisin strategioin niissä oikeutetaan pohjoisten alueiden valloittamista.

Suomalaiset Jäämerelle

Jäämeren sankari on eräänlainen robinsonadi. Romaanin päähenkilö, 18-vuotias Lauri lähtee useiden muiden kuusamolaisten miesten mukana Petsamon Pummankiin (nykyinen Zemljanoje), Jäämeren rannalla sijaitsevaan kylään, kalastamaan kevääksi ja talveksi turskaa, holkeria ja ruijanpallasta. Pummangissa Lauri kuitenkin varsin pian eroaa muista kuusamolaisista. Hän pestautuu norjalaiselle Varanki-nimiselle valaanpyyntialukselle, joka suuntaa kohti Huippuvuorten asumattomia ja vaikeapääsyisiä Itäsaaria. Eräällä pyyntiretkellä laiva joutuu myrskyn ja uppoaa. Ainoastaan Lauri ja hänen viisi toveriaan, ruotsalainen Bokke, venäläiset Vasili ja Miihkali sekä koltat Mahtvei ja Uula-Piera selviävät, koska he ovat jääneet saarelle käsittelemään saalista. He jäävät talveksi Huippuvuorten vangiksi ja joutuvat taistelemaan jääkarhuja, mursuja ja keripukkia vastaan. Teoksen ilmeinen pohjateksti on Daniel Defoen *Robinson Crusoe* – erilaisine uudelleenkirjoituksineen – jonka on usein tulkittu sementtoineen käsitystä valkoisten herruudesta mitä kaukaisemmissa maailmankolkissa.¹⁹

Hännisen teos kietoutuu pohjoisen kolonialismin historiaan monin säikein. *Jäämeren sankaria* voidaan suhteuttaa sekä Suomen pyrkimykseen vahvistaa läsnäoloa Petsamossa ja Jäämeren alueella, että hyötyä alueen kansainvälisestä elinkeinoelämästä, kuten kalastuksesta ja mineraalivarjoista. Valtiolliset rajat Jäämeren ranta-alueilla olivat muodostumisen tilassa sekä

16. Anna Rastas, Reading History through Finnish Exceptionalism. Teoksessa Kristin Lofstóttir & Lars Jensen (toim.) *Whiteness and postcolonialism in the Nordic region. Exceptionalism, Migrant others, and national identities*. Ashgate 2012, 90.

17. Nyysönen 2010, 8–9; Homi K. Bhabha, *Location of Culture*. Routledge Classics 2007 (1994), 121–123, 131.

18. Kristin Lofstóttir & Lars Jensen. Nordic Exceptionalism and the Nordic Others. Teoksessa Lofstóttir & Jensen (toim.) *Whiteness and postcolonialism in the Nordic region. Exceptionalism, Migrant others, and national identities*. Ashgate 2012, 159–174.

19. Ks. Merja Sagulin, *Jälkiä ajan hiekassa. Kontekstuaalinen tutkimus Daniel Defoen Robinson Crusoen suomenkielisten adaptaatioiden aatteellisista ja kirjallisista traditioista sekä subjektikäsitteistä*. Itä-Suomen yliopisto 2010.

romaanin tapahtuma-aikana 1860-luvulla, että kirjoittamisen hetkellä 1920-luvun alussa. *Jäämeren sankarissa* korostetaan suomalaisten pitkää historiaa pohjoisilla vesillä, mikä voidaan nähdä kirjoitushetken kontekstista osana kulttuurista neuvottelua Petsamon alueen kuulumisesta Suomelle. 1860-luvun todellisuudessaakin suomalaisia virtasi erityisesti Kuusamosta ja muualta Pohjois-Suomesta Kalastajasaarentoon, Petsamon alueelle, Jäämeren rannalle. Suuri osa näistä suomalaisista oli *Jäämeren sankarin* kuvaamien kuusamolaisten tapaan sesonkityöläisiä, mutta osa asettui pysyvästi uudisasukkaiksi alueelle.

Historioitsija Jouni Alavuotungin mukaan siirtolaiset olivat pääsääntöisesti pohjoisen erätalonpoikia, pieneläjiä ja käsityöläisiä, jotka olivat jo aiemmin suunnanneet Jäämerelle etsimään parempia elinmahdollisuuksia olojen heiketessä kotipaikkakunnalla.²⁰ Kalastajasaarenon kylistä voimakkaimmin kasvoi Pummanki. Myös venäläisiä ja vienankarjalaisia uudisasukkaita muutti alueelle. Venäjän asutuspolitiikka helpotti siirtolaisuutta: uudisasukkaita tuettiin verohelpotuksin ja valtion takaamin lainoin. Tuolloin myös suomalaiset viranomaiset alkoivat kiinnittää huomiota Jäämeren alueeseen, ja ensimmäisen kerran Petsamon liittämistä Suomen suuriruhtinaskuntaan lupailtiin jo vuonna 1864. Suomalaisiirtolaisten määrä ehtyi kuitenkin 1880-luvun lopulla, ja alue menetti merkitystään. Suomessa uusi kiinnostus Petsamoon heräsi ensimmäisen maailmansodan, vallankumouksen ja heimosotien aikaan.²¹

Petsamo sekä Ruijan ja Kuolan alueet ovat pitkään olleet monikulttuurisia. Suomalaisten kiinnostus Jäämeren kalansaaliisiin ei sinänsä ollut ongelma, vaan se laajempi modernisaatio-prosessi, johon siirtolaisuus liittyi. Se ei kohdellut kaikkia alueen asukkaita tasapuolisesti. Luonto ja alkuperäiskansat joutuivat modernisaatioprosessissa altavastaajan rooliin. Kyseessä olivat kolttasaamelaisten vanhat nautinta-alueet, jotka olivat hallinnollisesti järjestäytyneet siidoiksi sukujen perinteisten laidunalueiden mukaan. Hallinnol-

lisesti Jäämeren alue oli ollut Norjan ja Venäjän jakamatonta yhteisaluetta. Alueella kalastivat ja kävivät kalakauppaa niin koltat kuin Utsjoen ja Inarin saamelaiset, venäläiset ja norjalaiset.²² Jäämerenkalastuksen ympärille kehittyi kokonainen talousalue, jonka vaikutus ylsi Vienaan ja Kuusamoon saakka. Pohjoinen alue kuitenkin jaettiin valtiollisella rajalla vuonna 1826, kun Ruotsi-Norja ja Venäjä kiinnostuivat parantuneiden kulkumahdollisuuksien myötä Jäämeren luonnonvaroista. Raja sotki kolttien jutamiseen perustuvan poronhoidon, ja suuri osa heistä siirtyi kalastajiksi. Kun teollinen laajamittainen kalastaminen siirtotyöläisineen ja suurine aluksineen alkoi, koltat eivät pärjänneet kilpailussa.²³ 1800-luvulla kasvaneen siirtolaisuuden ja ammattimaisen kalastuksen myötä alkuperäiskansat jäivät vähemmistöön ja vähitellen uudisasukkaat syrjäyttivät heidät oman kotiseutunsa asioista päätettäessä.

Jäämeren sankarin tapahtumat kytkeytyvät tiiviisti suomalaisten ensimmäiseen siirtolaisaaltoon. Romaanissa vaaralliset matkat Kuusamosta Pummankiin kalastamaan ja valaanpyyntiin "Pispärkiin" eli Huippuvuorille (Norjaksi aiemmin Spitsberget) esitetään kuusamolaisten toistuvana tapana hankkia lisätienestettä. Laurin syyt lähteä matkaan ovat taloudelliset: pikkuinen kotitila ei elätä, eikä kanalintuja metsästämyllä saa tarpeeksi lisäansioita. Toki nuorukaista houkuttaa myös seikkailu ja "pummankimiesten" maine. Laurille Pummanki näyttäytyy eräänlaisena Eldoradona:

Sieltä olivat Koutalaiset rikkautensa saaneet, siellä luoneet pohjan, johon oli vuosi vuodelta lisää karttunut. Raha oli kuin magneetti, joka vetää puoleensa lisää ja lisää... vetäköön! Ei hän siitä suuresta rikkaudestakaan välitä, kuin vain olisi tavallinen toimeentulo. Mutta kun halla vei Päiväniemestäkin viljan, oli pakko lisätä pettua leipään. Pummangissa ei syöty pettua, vielä vähemmän Norjan puolella. Siellä oli meri peltona eikä siellä tiedetty hallavuo-
sista.²⁴

20. Jouni Alavuotunki, Petsamon historia yhteisalueen jaosta ensimmäiseen maailmansotaan. Teoksessa Jouko Rahkola & Samuli Onnela (toim.) *Turjanmeren maa. Petsamon historia 1920–1944*. Petsamo-seura 1999, 41.

21. Alavuotunki 1999, 41–49.

22. Erno Paasilinna, *Petsamo. Historiaa ja muistoja*. Otava 1992, 43–47.

23. Alavuotunki 1999, 41.

24. Hänninen 1953, 10.

Vaikka matka 1800-luvun keinoin on raskas, *Jäämeren sankarissa* korostuu, että reitti on tuttu ja tehty moneen kertaan. Teoksessa kuvaillaan yksityiskohtaisesti kulkureittiä, joita pitkin kuusamolaiset 1800-luvulla matkasivat Jäämeren rannalle. Kulkureittien tarkka kuvaaminen on ominaista Hännisen tuotannolle, ja se on helposti yhdistettävissä kirjailijan asiantuntemukseen pohjoisen maantieteestä. Samalla reittien kuvailu liittyy myös neuvotteluihin rajoista ja kuulumisesta. Hännisen teoksessa *Kolme partiopoikaa* piirretään ikään kuin Suomen pohjoiset rajat siten, että romaanin nuoret sankarit kiertävät patikoiden ja melomalle Enontekiöltä Kilpisjärvelle, edelleen Inariin ja sieltä Petsamon Kalastajasaarentoon. *Kiveliön Karkureissa* Hänninen laittaa pohjoisen miehet auttamaan saksalaisia sotilaita pakenemaan Muurmanskista Vienaan, Kuusamoon, Ouluun ja siitä Ruotsiin. Matka kulkee pitkin polkuja ja vesistöreittejä, joita pohjoisen eränkävijät ja kauppiat ovat vuosisatoja hyödyntäneet, ja näin romaani korostaa luontevaa yhteyttä ja jatkuvaa vuorovaikutusta erityisesti Kuusamon ja Vienan alueiden välillä. *Jäämeren sankarissa* reittikuvaukset vahvistavat mielikuvaa Suomen kuulumisesta Jäämeren talousalueen piiriin. Hännisen tuotannossa kuvaukset vanhoista reiteistä, jotka kulkevat valtionrajojen yli, tekevät näkyväksi rajojen sopimuksenvaraisuuden ja muuntuvuuden poliittisessa tilanteessa.

Pummanki ja Jäämeren muut rantakylät näytettyvät teoksessa vilkkaina ja kansainvälisinä paikkoina, joihin Pohjois-Suomen väki luontevasti etsiytyy, ei periferiana. Esimerkiksi Vuoreijan satamaa kuvataan kansainvälisenä kalanyyntikeskuksena, jossa kalastajat ja seikkailijat ovat rikastumassa:

Siellä vallitsi kielen sekoitus: puhuttiin suomea, norjaa ja venäjää. Puheen porina kuului kovaäänisenä. Eräs punatukkainen reipas norjansuomalainen, jolla oli kirjava islannivillapaita yllään, kertoi suuriäänisesti Huippuvuoren-matkoistaan ja valaanpyyntialusten suurista palkoista. -- Hän oli valaanpyyntiyhtiön asiamies, ja saatuaan toiset kuuntele-

maan, hän kysyi: - Kuka haluaa lähteä Pispärkin retkelle?²⁵

Laurille avautuvat mahdollisuudet rikastumiseen korostavat romaanissa Petsamon aluetta Suomelle relevanttina talousalueena, josta kannattaa pitää kiinni. Vaikka *Jäämeren sankarissa* pyritään korostamaan suomalaisten historiallisia kytköksiä Petsamoon ja Jäämeren alueeseen, ne eivät siinä – enempää kuin muissa aikalaisrepresentaatioissakaan – nivelly elimelliseksi osaksi Suomea, vaan alue mielletään toiseksi ja vieraaksi. Petsamoon mennään, kuten Sakari Pälsi kirjoittaa, ”kuin ulkomaille”, kokemaan pohjoisen eksotiikkaa, mutta johon ei ole tarkoitus jäädä.²⁶ Onkin kuvaavaa, että Petsamon alue innoitti erityisesti turismia ja matkakirjallisuutta, mutta lopulta Suomen elinkeinoelämän toivomat taloudelliset hyödyt jäivät niukoiksi. Suomalaisilla oli vielä 1920-luvullakin vaikeuksia vaikeus saada jalansijaa kalastuksessa, sillä erityisesti Norjalla oli pohjoisella alueella vanhoja yhtiöitä, joiden halussa oli valtaosa Eurooppaan suunnatusta Jäämeren kalakaupasta.²⁷

Kamppailua Jäämeren hallinnasta

Jäämeren Sankari kytkeytyy monin säikein myös vanhojen siirtomaavaltojen kamppailuun Jäämeren hallinnasta ja kysymykseen siitä, kuinka Suomen oli mahdollista hyötyä kansainvälisestä liiketoiminnasta alueella. Petsamo, Jäämeri ja Huippuvuoret ovat herättäneet kiinnostusta suurvalloissa vuosisatojen ajan. Vanhat siirtomaavallat etsivät 1500-luvulta asti uusia kauppareittejä pohjoisilla merillä. Englantilaiset kävivät kauppaa Arkangelissa jo 1500-luvulla, mutta hollantilaiset löivät pian heidät kilpailussa. Hollantilainen Wilhelm Barents retkikuntineen löysi Huippuvuoret, ja tämän jälkeen hollantilaiset perustivat kauppasatamia Petsamoon, Kuolaan ja Arkangeliin. Huippuvuorista muotoutui valaanpyynnin keskus.²⁸ Huippuvuorilta on valaanpyynnin lisäksi etsitty erityisesti kivihiiltä 1700-luvulta alkaen. Jäämeren ja Petsamon – ja samalla Suomen merkitys kansainvälisenä kauppareittinä ja kul-

25. Hänninen 1953, 42.

26. Sakari Pälsi, *Petsamoon kuin ulkomaille*. Otava 1931, 7. Ks. myös Nyssönen 2010, 18.

27. Paasilinna 1992, 22–23.

28. Paasilinna 1992, 22.

kuväylänä puolestaan korostui erityisesti 1900-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä.

Jäämeren sankarissa esitellään Jäämeren ja huippuvuorten moninaisia rikkauksia. Kun Lauri lähtee valaanpyyntiin, seurataan hänen silmien-sä läpi suunnattomia mursulaumoja, majesteettisia valaita ja loputtomia määriä lintuja, joiden pesistä saatettiin kerätä munia ja höyheniä. Paitsi eläimiä, arktinen alue tarjoaa myös mineraalivaroja. Kirjassa kuvatun valaanpyynnin pohjimmainen tarkoitus norjalaisen valaanpyyntialuksen päämääränä on Huippuvuorten itäsaarten valloittaminen ennen brittejä.

Tästä uudesta riista-alueesta kilpaili kaksi valtakuntaa: Norja ja Englanti. Norjan hallitus oli kiertoteitä saanut tietää, että englantilaiset suunnittelivat isohkoa retkikuntaa Itäsaarille. -- Norjan hallitus tiedusteli, haluaisiko mikään valaanpyyntiyhtiö varustaa vaikkapa vain yhden laivan retkikunnan valtaamaan pyyntimaita Norjalle.²⁹

Haaksirikkoisen Laurin kohtalon ratkaisee lopulta kansainvälinen kilpailu kivihielestä. Romaanin lopussa jäät sulavat Huippuvuortenkin ympäriltä, ja Itäsaarille saapuu brittiläinen retkikunta, joka on etsimässä kivihieiltä ja muita mineraaleja Englannin teollisuuden tarpeisiin. Kuinka ollakaan, Lauri ja hänen toverinsa ovat pitäneet talven ajan itsensä lämpimänä saarelta löytyneiden kivihieilikasojen avulla. Edessä on kansainvälinen selkkaus: perässä saapuu norjalainen alus, joka on samalla asialla. Laivojen kapteenit ajautuvat riitaan kivihieililöydöstä ja siitä, kummalla valtiolla on oikeus julistaa vasta vallattu Itäsaari omakseen.

Kivihiekerrosten luona syntyi norjalaisten ja englantilaisten kapteenien kesken ankara riita siitä, kenelle kivihiekerrokset kuuluivat, ja Lauri Päiväniemi todisti norjalaisten puolesta, että Varangin miehet löysivät kerrokset ja käyttivät kivihieiltä koko talven. He olivat siis aloittaneet kaivamisen ja valloittaneet alueen.³⁰

Lopulta asia jää maiden hallitusten ratkaistavaksi. Lauri ei, tietenkään, vaadi kivihieiltä Suomelle, koska ”Minkä lipun alla purjehdit, sen oikeutta puolusta, vaikka henki menköön”³¹.

On tärkeää huomata, että romaanin Lauri – ja samalla kirjailija Hänninen – valitsevat puolensa tiukasti: on tärkeää, että Huippuvuorille kohoaa Norjan lippu, ei Britannian. Asetelma on hämmentävä, sillä Huippuvuorten kivihielestä kiinnostuneimpia olivat itseasiassa Norja ja Venäjä, vaikka Britanniaa ja englantilaisia kuvataankin negatiivisimmassa valossa.³² Romaanista tihkuva vihamielisyys on yhdistettävissä Suomen ja Britannian kireäköihin väleihin ensimmäisen maailmansodan päätyttyä. Maat olivat ajautuneet sodassa eri puolille: Britannia, Ranska ja Venäjä muodostivat toisen liittoutuman, Ympärysvallat, ja Suomi tuki toista liittoumaa, Saksan johtamia Keskusvaltoja. Osa Suomen punaisista joukoista, niin sanottu Muurmannin legioona oli liittynyt brittijoukkoihin, ja päätynyt siten ensimmäisen maailmansodan voittajien riveihin. Voidaan olettaa, että *Jäämeren sankariin* sisältyvä kiista siitä, kenen lippu Huippuvuorille pystytetään, on ideologisessa mielessä jatkoa tälle selkkaukselle.

Kuten edellä on kuvattu, *Jäämeren sankari* sisältää varsin yksityiskohtaisen kuvauksen Jäämeren rannikon talousalueesta 1800-luvun puolivälissä, sen elinkeinoista, luonnonrikkauksista ja kansainvälisestä kilpailusta pohjoisen merivaltojen välillä. Tematiikassa näkyy Kaarlo Hännisen pohjoisten alueiden maantieteen ja elinkeinojen tuntemus. Suomalaisen Laurin ja kansainvälisten toimijoiden väliset suhteet kuvastelevat niin ikään valtatasapainoa, joka Jäämerellä vallitsi: Norja, Venäjä ja Britannia olivat merkittävimpiä ja Suomen rooli oli hyötyä kalastuksen tuottamista työpaikoista ja kaupankäyntimahdollisuuksista.

Eroja, yhteenkuuluvuutta ja rotuoppia

Jäämeren *Sankarissa* rajoja määritellään paitsi suhteessa alueiden hallintaan ja niihin liittyviin kuulumisen kokemuksiin myös suhteessa erilaisiin etnisyyksiin ja sosiaalisiin hierarkioihin. Kuten maantieteilijät P. K. Rajaram ja Carl

29. Hänninen 1953, 45.

30. Hänninen 1953, 157.

31. Hänninen 1953, 157.

32. Hänninen 1953, 156.

Grundy-Warr ovat esittäneet, sosiokulttuuriset rajamaiset voidaan nähdä erilaisten kohtaamisten vyöhykkeinä.³³ Nymanin mukaan tällainen näkökulma auttaa hahmottamaan raja-alueiden sosiaalisia ja kulttuurisia ulottuvuuksia, joiden kautta rajamaisemassa toimivien identiteetit muovautuvat.³⁴

Suomen itsenäistyttyä maantieteellinen raja Venäjään oli muuttanut merkitystään ja tämä tuotti tarvetta korostaa mentaalista rajaa Venäjään ja venäläisiin. Petsamon liittäminen Suomeen myös pakotti suomalaiset, kuten Jukka Nyssönen on todennut, kohtaamaan uuden kansanryhmän, kolttasaamelaiset, osana väestöään. Suomen silloisessa vähemmistöpolitiikassa suhtautuminen vaihteli kolttakulttuurin ”suojelamisesta”, kolttien integraatioon ja suoranaiseen syrjintään.³⁵ Tässä rajankäynnissä meidän ja muiden välillä rodullistavilla, kolonialistiseen ajatteluun pohjautuvilla diskursseilla oli oma roolinsa.³⁶ *Jäämeren sankarissakin* voidaan havaita kaikuja rotuopeista.

Rotuoppeja pidettiin 1900-luvun alussa hyväksyttävänä ja tieteellisinä lähestymistapoina, joita sovellettiin antropologiassa ja lääketieteessä. Rotuoppeihin sisältyi valistusajalta asti näkemys rotujen keskinäisestä hierarkiasta siten, että mittana olivat länsimaiseen, niin sanottuun kaukasialaiseen rotuun liittyvät mielikuvat, josta poikkeavat piirteet leimattiin ei-toivotuiksi. Yhteiskunnallisista ongelmista johtuvat ilmiöt, kuten alkoholismi tai köyhyys helposti rodullistettiin. Suomessa fyysisen antropologian kukoistuskauti oli lyhyt ja sijoittui 1920- ja 1930-luvulle.³⁷

Yksi syy siihen, että Suomessa rotuopit eivät olleet yhtä suosittuja kuin esimerkiksi Norjassa, Ruotsissa ja Saksassa oli se, että indogermaanisiksi kansat nähtiin yleisesti hierarkiassa ylinä,

kun taas saamelaiset ja suomalaiset yhdistettiin hierarkiassa alempaan ”mongoliseen rotuun”. Suomalaiset fyysisen antropologian edustajat esiintyivät altavastajina, jotka pyrkivät todistamaan, että suomalaiset eivät kuulu mongoliseen rotuun.³⁸ Suomalaiset tutkijat sovelsivat kuitenkin hierarkisoivia oppeja, kun kyse oli saamelaisista. Saamelaisia rotuteoriat kuvasivat erityisen rasistisella ja leimaavalla tavalla.³⁹ Heitä kuvattiin ”degeneroituneeksi ihmislajiksi” ja ”eläimenkaltaiseksi”. Saamelaisten rasistiset luonnehdinnat nojasivat jo Georges Louis Leclerc Buffonin (1707–1788) esittämään oletukseen siitä, että maailman äärialueilla joko liian kylmän tai kuumien ilmaston vuoksi ihminen ei kykene saavuttamaan fyysisesti eikä henkisesti leutojen alueiden ihmisen täydellisyyttä.⁴⁰

Rotuoppia esiteltiin lukuisissa 1900-luvun alun suomalaisissa maantieteen kirjoissa,⁴¹ myös Kaarlo Hännisen opettajan oppaassa *Nykyaikainen maantieteen opetus* (1916) ja Hännisen yhdessä K. E. Kivirikon kanssa laatimassaan oppikirjassa *Yleismaantiede oppikouluja, seminaareja ja yksinopiskelua varten* (1920). Niissä rotuoppeja esiteltiin osana ”ihmismaantiedettä” eli ”antropografiaa”. Opettajan oppaassa aihepiiriä perustellaan seuraavasti:

Kansojen sekä aineellista että henkistä sivistyskantaa käsiteltäessä on selitettävä, miten koko ihmiskunta jakaantuu sivistystasonsa mukaan luonnonkansoihin, puolisivistyneisiin kansoihin ja sivistyskansoihin.⁴²

Paheet Hänninen näkee periytyvinä rotupiirteinä:

Toiset kansat ovat heikkoja vastustamaan jonkun paheen, esim. juoppouden leviämistä,

33. P. K. Rajaram & Carl Grundy-Warr, Introduction. Teoksessa P. K. Rajaram & Carl Grundy-Warr (toim.) *Borderscapes. Human geographies and politics at territory's edge*. University of Minnesota Press, xxx.

34. Nyman 2020, 214.

35. Nyssönen 2010, 15–20.

36. Ks. Loomba 1998, 43.

37. Pekka Isaaksson & Jouko Jokisalo, *Kallonmittaajia ja skinejä. Rasmin aatehistoriaa*. Like 2005, 67–78; ks. myös Kukka Ranta & Jaana Kanninen, *Vastatuuleen. Saamen kansan pakkosuomalaistamisesta*. Kustantamo S&S 2019, 129–142.

38. Isaaksson & Jokisalo 2005, 154; ks. myös Ranta & Kanninen 2019, 135.

39. Pekka Isaaksson, Kun koko kyläkunta piiloutui. Saamelaiset Yrjö Kajavan antropologisessa ohjelmassa. Teoksessa Jouko Jokisalo (toim.) *Rasismi tieteessä ja politiikassa. Aate- ja oppihistoriallisia esseitä*. Edita 1995, 63–64.

40. Isaaksson & Jokisalo 2005, 62–64, 107–109.

41. Anssi Paasi, *Kansanluonnekäsitteistä ja sen käytöstä suomalaisissa maantieteen oppikirjoissa*. Tutkimus alueellisista stereotyyppioista. Joensuun yliopiston kasvatustieteellisen tiedekunnan tutkimuksia, 1984.

42. Kaarlo Hänninen, *Nykyaikainen maantieteen opetus*. Valistus 1916, 41.

muutamaa taas vaivaa sairaalloon itsemurharaivo, jotkut ovat taipuvaisia huikentelevaisuuteen, laiskuuteen ja epäsäännölliseen elämään.⁴³

Hännisen *Kansakoulun maantieto ja kotiseutuoppi* -kirjan tapa esitellä saamelaisia on näiden käsitysten mukainen: Kolttsaamelaisia esittävän kuvan yhteydessä todetaan: ”Kolttlappalaisia, ovat kehittymättömiä ja yleensä kreikkalaiskatolisia.”⁴⁴

Jäämeren Sankari toistaa henkilökuvauksessaan pohjoismaista valkoisuuden ideologiaa ja rodullistaa muita etnisiä ryhmiä. Teosta voidaan lukea aikakauden poliittiseen ja aatteelliseen ilmapiiriin kytkeytyvänä neuvotteluna kuulumisesta ja eronteoista suhteessa muihin. Romaaniin liittyy koloniaaliselle kirjallisuudelle ominainen jännite, jossa dominoivat ryhmät vahvistavat omistusoikeutta johonkin paikkaan ja samalla sulkevat toisia, sekä kilpailijoiksi miellettyjä ryhmiä että alkuperäiskansoja pois. Tällaisissa neuvotteluissa hyvinkin arkisilla rajan merkitsemisen tavoilla on keskeinen merkitys.⁴⁵

Jäämeren sankarissa vahvistetaan käsitystä Suomen kuulumisesta Pohjoismaihin ja suomalaisten kulttuurisesta ja rodullisesta yhteydestä Skandinaviaan. Tämä näkyy esimerkiksi miehissyyden korostamisessa. Suomalainen Lauri on tietenkin tarkin ampuja, ja vahvin ja kestävin taistelussa arktisia vaaroja vastaan. Ainoastaan ruotsalaiset ja norjalaiset ovat Laurista varteenotettavia tovereita, joiden kanssa hän voi vaihtaa ajatuksia ja joihin voi luottaa. Heitä kuvataan myös lähinnä positiivisilla määreillä. Esimerkiksi Kapteeni Jonas Jensen on ”täsmällinen järjestyksen mies.”⁴⁶ Kippari Vangel on opiskellut yliopistossa ja on taitava viulisti, mutta ”levottoman luonteensa vuoksi lähtenyt seikkailemaan”. Hän opettaa Lauria – ja samalla lukijaa – ymmärtämään ja kunnioittamaan arktista luontoa ja sen monipuolista eläimistöä. Kunnianhimoinen

Bukke puolestaan haaveilee oman kalanvientiyrityksen perustamisesta ja on kihloissa kauniin Ingeborgin kanssa. Pohjoismaalaiset esiintyvät romaaniin kaikissa tilanteissa johtavassa asemassa: Jensen ja Vangel vastaavat laivan komennosta ennen haaksirikkoa. Itsestään selvästi Lauri ja Bukke ottavat vastuun haaksirikkoisten pienen yhteisön asioista, kuten ruuan säännöstelystä, metsästyksen järjestämisestä ja rauhan säilymisestä. Bukke kuitenkin kuolee keripukkiin ja Lauri suree häntä ainoana ystävänä ja vertaisenaan.

Kuten ystävät ainakin, he olivat viime aikoina uskoneet toisilleen kaikki salaisuudet, kertooneet toiveistaan ja tulevaisuuden suunnitelmistaan. Bukken kuoleman jälkeen ei ollut ketään, jolle olisi voinut paljon muusta puhua kuin jokapäiväisistä asioista. -- Yhteiskunnan sisäinen tasapaino oli täten pahasti järkkynyt. Venäläiset ja koltat olivat suurena enemmistönä määräämässä yhteisistä asioista.⁴⁷

Venäläiset ja kolttsaamelaiset esitetään *Jäämeren sankarissa* sekä fyysisesti että henkisesti heikompiina hahmoina, jotka eivät kelpaa mihinkään vastuulliseen tehtävään. Varanki-laivan ja autiosaaren hierarkiassa he ovat alempana kuin pohjoismaiset, tottelijan roolissa. Työssä venäläisiä ja kolttia ohjeistetaan kuin pikkulapsia: ”Vasili ja Miihkali saavat tulla soutamaan ja keräämään munia, mutta muistakaa, ettette ota hautuneita”. Kansallisuuteen perustuvien voimasuhteiden muuttuminen Bukken kuoleman jälkeen esitetään suoranaishana uhkana Laurille.

Romaanin kuvaukset Mahtveista ja Uula-Pierasta lähestyvät rotubiologiaan palautuvaa oletusta koltista likaisena, taikauskaisena, epärehellisinä ja luonnontilaisena ”alempana rotuna”: ”Uula-Piera oli pieni laiha ukon kääkkänä, mustatukkainen, tihrusilmäinen, mutta ampujana tarkka”⁴⁸ ja molemmat ovat likaisia ja resuisen näköisiä. Uula Piera näkee ”meren manalaisia”⁴⁹

43. Kaarlo Hänninen & K. E. Kivirikko, *Yleismaantiede oppikouluja ja seminaareja sekä yksinopiskelua varten*. Kustannusosakeyhtiö Kirja 1920, 201.

44. Kaarlo Hänninen, *Kansakoulun maantieto ja kotiseutuoppi*. Valistus 1928, 101.

45. Ks. Nyman 2017, 107, 112 ja 2020.

46. Hänninen 1953, 60.

47. Hänninen 1953, 114.

48. Hänninen 1953, 46.

49. Hänninen 1953, 69.

ja muita yliluonnollisia olentoja. Jopa ikänsä Jäämeren rannalla asuneiden kolttien kykyä selvittää ankarasta retkestä epäillään seuraavasti:

Ei niillä siellä mitään tehdä, väitti tykkimies.
– Ne ovat niin heikkorakenteisiakin, etteivät kestä Jäämeren ankaraa ilmaa.⁵⁰

Myös muut 1900-luvun alun lapinkuvausten kolttarepresentaatiot ovat samankaltaisia, kuten saamentutkija Veli-Pekka Lehtola on osoittanut. Esimerkiksi Vaasan Jaakkoo ja K. A. Wallenius esittävät koltat lähinnä porovarkaina ja unohtivat samalla sen, että samaan aikaan suomalaiset metsästivät luvatta saamelaisten poroja.⁵¹ Hännisen kolttahahmoihin, erityisesti Uula-Pieraan, liittyy kuitenkin myönteisiäkin piirteitä: hän on lähes yhtä hyvä ampuja kuin Lauri ja hänen taitonsa taikoa ruokaa arktisen talven antimista osoittautuu korvaamattomaksi. Lauria ja Uula-Pieraan kuvataan usein metsästäjänä ja työskentelemässä yhdessä. Tällainen välittää mielikuvaa kahden ihmisen tasaveroisesta vuorovaikutuksesta, jolloin rodullistava diskurssi hieman vaimenee. Uula-Pieran kuvauksessa on hahmollaan ”toisen” arvostamista, joka ei romaanissa kuitenkaan jäsenyy käsitteelliselle tasolle asti. Uula-Pieraan voisikin kuvata lapsenomaisen, mutta sympaattisen ”villin” hahmoksi.

Venäläiset esitetään *Jäämeren sankarissa* vielä kielteisemmässä valossa. Paitsi rodullistamisesta, kyse on myös aikakauden poliittisesta asetelmasta, jossa venäläinen esitetään automaattisesti Suomen vihollisena ja epäluotettavana.⁵² Venäläiset Miihkali ja Vasili, joita romaanissa luonnehditaan ”synnynnäisiksi rikollisiksi ja Siperian vangeiksi”, syöllistyvät leipien varastamiseen yhteisestä varastosta. Laurin ja Ruotsalaisen Bukken muodostama korpituomioistuin määrää ankaran rangaistuksen, raippoja 20 iskuu. Rangaistus on toki lievä siihen nähden, että

Lauri ehdottaa ensin: ”Varas hirteen, murhamies mestattakoon!”⁵³ Representaatiot venäläisistä rikollisina toistuvat säännönmukaisesti aikakauden muissa poikien seikkailukirjoissa, esimerkiksi Otavan Poikien seikkailukirjasto -sarjassa, jossa suosikkiaiheina olivat isoviha, pikkuviha ja kansalaissota.⁵⁴ Epäluulo ja käsitys venäläisistä vihollisena näkyvät myös Hännisen ja Kivirikon maantiedon oppikirjassa, jossa slaavilaisen ”rodun” päämääriä kuvaillaan seuraavasti:

Vielä mainittakoon tässä slaavilaisuus, joka monien vuosisatoin kuluessa on muun muassa koettanut hävittää ja itseensä sulattaa hajanaisia suomensukuisia heimoja. Itä-Euroopassa se on siinä jonkin verran onnistunutkin, mutta kehittyneempi Suomen kansa on pelastanut itsensä sen vaikutusvallasta.⁵⁵

Jäämeren sankariin sisältyvä pyrkimys rakentaa yhteenkuuluvuutta suomalaisen Laurin ja skandinaavisten Bokken, Jensenin ja Vangelin välillä ja erojen korostaminen suhteessa kolttaameilaisiin voidaan nähdä yrityksenä uudelleenjäsentää aikakaudelle tyypillisiä näkemyksiä rodusta. Vahvistamalla suomalaisten ”skandinaavisuutta” ja heikentämällä kytköstä suomalaisten ja saamelaisten välillä teos irrottaa suomalaisia mongolimielikuvista. *Jäämeren sankarissakin* esillä oleva mielikuva koltista vastuuttomina luonnonlapsina, on yhtenevä aikakaudelle ominaisten koltia stereotypisoivan puhutavan kanssa. Niin ikään venäläisten kuvaamisessa on kyse rodullistamisesta, mutta tässä tapauksessa rodullistaminen liittyy eron tekoon ”sortajaksi” miellettyä entistä imperialistista isäntämaata kohtaan.

Rodullistamista kuvaavat lausumat Hännisen tuotannossa kertonevat sisäistetyistä stereotyyppioista, mutta niissä voi nähdä myös strategisia ulottuvuuksia. Tätä ilmentää se, että välillä Hänninen rakentaa eron ja yhteenkuuluvuuden täy-

50. Hänninen 1953, 46.

51. Veli-Pekka Lehtola, Petsamon kolttaameilaiset. Teoksessa Jouko Vahtola & Samuli Onnela (toim.) *Turjanmeren maa Petsamon historia 1920–1944*. Petsamo-Seura 1999a, 157.

52. Virpi Kivioja, *Ristiriitainen ryssä. Venäläisten kansanluonne, rotu ja viholliskuva suomalaisissa ja saksalaisissa maantieteen kouluoppikirjoissa 1933–1944*. Turun yliopisto 2016.

53. Hänninen 1925, 86.

54. Esimerkiksi J. K. Kulomaa *Kainuun sissit*. Otava 1929; Kaarlo Nuorvala, *Ryssänsaaren salaisuus*. 1931; *Aktivisti. Kertomus jääkäri liikkeen ajoilta*. Otava 1935; *Sanansaattajat. Kertomus vapaussodan ajoilta*. Otava 1936; Jalmari Sauli, *Valkoinen varjo. Seikkailuromaanin kansalaissodasta*. Otava 1919; *Ajojahti. Seikkailukertomus isonvihan ajoilta*. Otava 1925; *Kahden tulen välissä. Seikkailukertomus Anjalan liiton ajoilta*. Otava 1926.

55. Hänninen & Kivirikko 1920, 201.

sin toisin. Esimerkiksi kansakoulun maantieteen kirjassaan Hänninen nostaa esiin suomen ja saamen kielten huonon aseman Ruotsissa.

Ruotsalaiset eivät anna näiden suomalaisten lasten opiskella kansakoulussa suomenkielillä, vaan ruotsiksi, että lapset unohtaisivat äidinkieltensä ja muuttuisivat vähitellen ruotsalaisiksi. Lappalaisia on Ruotsin pohjoisosissa 6,000, ja heidän kohtalonsa on yhtä vaaranalainen kuin suomalaistenkin.⁵⁶

Tällöin kritiikin kohteena on Ruotsi ja ruotsalaisten valta-asema alueellaan asuviin suomalaisiin ja saamelaisiin nähden. Samanlaisiin ongelmiin viitataan norjalaisten ja kveenien suhteissa. Suomalaiset, saamelaiset ja kveenit puolestaan kytketään toisiinsa alisteisina ryhminä, joilla on yhteistä puolustettavaa. Tätä tukee se, että myös *Jäämeren sankarissa* näkyy väläyksenomaisia yhteisymmärryksen hetkiä suomalaisten ja kolttien välillä. Kaikissa näissä tapauksissa rajaa toisiin etnisiin ryhmiin määritellään suomalaisten perspektiivistä ja suomalaisten ehdoin.

Kriittisyttä ja poikkeusajattelua

Jäämeren sankari ei ole yksiviivainen teos, eikä kolonialismia ja modernisaatioprosessin tuomista arktiselle alueelle kuvata ongelmattomana. Arktisen luonnon merkitys on teoksessa suuri: se näyttäytyy suoranaisesti romaanin toisenä päähenkilönä Laurin rinnalla. Romaanissa kuvaillaan luonnontieteellisen tarkasti pohjoisen lintusaaria, naaleja, valaita, mursuja ja muita eläimiä ja niiden elinympäristöjä. Nämä kuvaukset palvelevat pedagogisia tavoitteita, halua esitellä arktista luontoa ja sen erityispiirteitä, jota nuori lukija voi Laurin tavoin ihmetellä. Hännisen tuotannossa ovat vastakkain luonnon hyvinvoinnista ja alkuperäiskansojen elinkeinoista kiinnostunut tiedemies-kirjailija ja suomen vaurastumista ja modernisaatiota ajava poliitikko-kirjailija.

Ristiriita luonnontieteilijän ja kansanedustajan katseen välillä näkyy romaanin kerronnassa fokalisaation vaihteluna. Kerronta siirtyy välillä suurista valkoisista metsästäjistä eläimiin ja

mereen itseensä. Esimerkiksi valaan metsästyksestä kerrotaan yllättäen valasemon näkökulmasta. Kirja kuvaa emon hätää poikasestaan ja harppuunan aiheuttamaa kipua:

Valas aikoi paeta. Pyöräys vain jättipyrstöllä, niin ne kiitäsivät syvyyteen, meren suojaavaan helmaan. Mutta vielä ei tiennyt varmaan, oliko tulija ystävä vai vihollinen. Kummitus läheni, hiljensi vauhtiaan ja seisahtui. Valaan poikainen asettui emonsa rinnalle ja emo nosti toisen rintaevänsä sen selälle kuin suojaksi. Kuului pamahdus, savu pöllähti hirviön selästä ja samassa tuntui kauhea pistos valasemon sisuksissa.⁵⁷

Katkelmassa lukija asetetaan samastumaan haa-voittuvaan valasemoon, joka on kohtauksessa tunteva ja ajatteleva subjekti. Valaanpyyntialus on sen silmissä hirviö ja kummitus, jolta se poikastaan yrittää suojella. Välähdyksittäinen pyrkimys tarkastella maailmaa "toisten" näkökulmasta koskee Hännisen tuotannossa myös ihmisiä. Esimerkiksi teoksessa *Kiveliön karkurit* kuvataan koltta-pariskuntaa, joka tarkkailee Muurmannin radan rakentamista vankityövoimalla vanhojen laidun-alueidensa läpi. Pariskunta pohtii samalla omaa tulevaisuuttaan ja surua siitä, että heidän on koko ajan siirryttävä yhä kauemmas ja ahtaammalle:

Se tuo tullessaan "lantalaisia" kuin sääskiä, jotka syövät viimeisenkin sarvipään tuntureilta ja kalan järvestä, ja koltta kuolee nälkään.⁵⁸

Kriittistä näkökulmaa modernisaatioon etäännyttää se, että "rautainen tie" on venäläisten hanke, jolloin suomalaisten ei tarvitse ottaa vastuuta ongelmista.

Niin ikään kriittisyys pilkahtaa esiin kippiari Vangelin puheessa nuorelle sankarille. Kun Lauri ilmaisee ihastustaan kalastajien ja hylkeenpyytäjien elämää kohtaan, Vangel vakuuttaa, että hän itse olisi mieluummin maissa, jos hänellä olisi oma tila, kuten Laurilla. Tällä tavoin aika kalastusveneessä ja valaanpyynnissä näyttäytyy seikkailuna ja poikkeuksellisena elämänvaiheena, kun taas kestäväälle pohjalle rakentuva

56. Hänninen 1928, 117

57. Hänninen 1953, 50.

58. Hänninen 1923, 8.

elämä on kytköksissä maanviljelyyn ja paikalle asettumiseen.

Hylkeenpyynti täällä ylhäällä on usein joukkoteurastusta, johon kyllästyy, kun sitä tekee useita kesiä niin kuin minä. Ihminen haluaa noilta viattomilta eläimiltä vain nahan ja traanikerroksen se alta, kaikki muu jää tänne. Traani sulatetaan rasvaksi ja vaihdetaan sitten kaupungissa rahaan, jota me jokainen saamme murusen. Pian kierteleo öljy sitten maailman markkinoita ja sillä sitten rasvataan koneiden laakereita, etteivät ne hankauksesta kuume-nisi. Näin ihminen käyttää koneistoonsa näitäkin vaarattomia eläimiä, jotka ajan alusta saakka ovat saaneet täällä kehittyä ja lisääntyä täydellisessä vapaudessa. Me ihmiset olemme napaseutujen pahimpia petoja.⁵⁹

Jäämeren sankarissa kriittinen näkökulma taituu kuitenkin oletukseen, että Jäämeren rannat ovat "vierasta" aluetta, jossa ollaan ainoastaan käymässä. Kuvauksessa modernisaatio on kone, joka jatkaa vääjäämätöntä kulkuaan ihmisestä riippumatta. Romanissa törmäävät kolonialismin kritiikki ja sen hyväksyminen tavalla, jonka voisi laajemminkin tulkita ominaiseksi suomalaiselle suhtautumiselle pohjoisen luonnon hyväksikäyttöön ja sen alkuperäiskansojen kohtaloon. Tämä asenne tulee hyvin esiin *Jäämeren sankarin* loppuratkaisussa.

Koska *Jäämeren sankari* on poikien meriaiheinen seikkailukirja, siinä täytyy lajityypin konventioiden mukaan olla paitsi haaksirikko myös aarre. Lauri löytää Itäsaarelta ikivanhan ihmisasumuksen, joka osoittautuu 1600-luvun epäonnisen hollantilaisen tutkimusretkikunnan jäänteiksi.⁶⁰ Rahat löytäessään saaren vangiksi jäänyt Lauri miettii rikastumisen vuoksi tehtyjen valloitusretkien turhuutta. Asetelma kuitenkin muuttuu, Lauri palaa norjalaisaluksen mukana ihmisten ilmoille: nyt kullasta on apua kotitilan ylläpidossa ja avioitumisessa naapurin Hannan kanssa. Tässä tiivisty kirjalle ominainen poikkeusajattelu, joka ilmaisee laajemminkin suomalaista tai pohjoismaista välinpitämättömyyttä, kun on kyse

Lauri näki muutaman askelen päässä kaksi mulkoilevan silmää...

■ Kuva 2. Jälälakeuksien vaaroja. Kuvitusta *Jäämeren sankarin* 3. Painokseen. Kuva: Elina Arminen.

osallisuudesta kolonialistisiin hankkeisiin. Suurimittakaavainen suurvaltojen harrastama luonnon riisto voidaan tuomita. Samalla iloitaan siitä hyödyistä, joka Suomelle koituu, kun suomalaiset pääsevät mukaan kansainvälisten suuryritysten hankkeisiin – tai kuusamolainen korvenraivaaja hyötyy hiukan kolonialistisesta retkestään. Näennäisistä kriittisistä äänenpainoistaan huolimatta *Jäämeren sankari* asettuu osaksi samaa diskurssia kuin esikuvansa *Robinson Crusoe*.

Lopuksi

Olen tarkastellut Kaarlo Hännisen *Jäämeren sankarin* kytköksiä suomalaiseen ja kansainväliseen kolonialismiin Petsamossa ja Jäämerellä. Jäämeren sankarin suhde kolonialismiin näyttöytyy moninaisena puhetaipojen ja asenteiden kudok-

59. Hänninen 1953, 49.

60. Sisäkertomuksessa hollantilaisesta retkikunnasta on yhtymäkohtia Willem Barentsin (1550–1594), ensimmäisen eurooppalaisen Huippuvuorille purjehtineen löytöretkeilijän kohtalosta. Hän jäi kolmannella retkellään jumiin Novaja Zemljään ja kuoli keripukkiin.

sena, jossa ei ole selkeitä valloittajan ja valloitetun positioita.

Olen osoittanut, että *Jäämeren sankari* punoutuu osaksi niitä puhetapoja, joilla Petsamon aluetta pyrittiin kytkemään mielikuvien tasolla osaksi muuta Suomea ja vahvistamaan suomalaisten nautintaoikeutta alueen luonnonvaroihin. Romaanissa esimerkiksi korostetaan suomalaisten pitkää historiaa alueella. Tässä voidaan nähdä kolonialismille ominaista pyrkimystä laajentaa suomalaisten elinpiiriä ja vaikutusvaltaa Petsamossa ja Jäämerellä. Ennen kaikkea *Jäämeren sankari* avaa kuitenkin näkymän kansainväliseen kolonialistiseen kilpajuoksuun pohjoisille alueille. Suomi ja suomalaiset näyttäytyvät yhtenä, joskin pienenä, toimijana joka haluaa osansa pitkään ei-kenenkään maaksi mielletystä alueesta ja sen tarjoamista hyödyistä. Romaanissa korostuu erityisesti Pohjoismaiden oikeus Jäämeren ja sen rantojen rikkauksiin.

Jäämeren sankarissa sosiokulttuuriseen neuvotteluun rajasta ja oikeudesta luonnonvarojen hyödyntämiseen liittyy myös neuvottelu kuulumisesta ja eroista muihin. Romaanissa toistuvat erityisesti kolttasaamelaisia ja venäläisiä toiseuttavat ilmaukset. Kolttasaamelaisten toiseuttaminen liittyy niihin länsimaiselle kolonialismille tyypillisiin diskursseihin, joilla yleensäkin oikeutettiin alkuperäiskansojen vaikutusmahdollisuuksien vähentämistä eri alueilla. Hännisen romaanissa neuvottelu eroista ja kuulumisesta kietoutuu kuitenkin myös Suomen epävarmaan itärajaan. Kielteiset venäläisrepresentaatiot ilmentävät eroa entisestä emämaasta Venäjstä ja myönteiset norjalais- ja ruotsalaisrepresentaatiot suomalaisten kuulumista skandinaavien kulttuurin piiriin. Neuvottelulle näistä rajoista on kuitenkin ominaista ambivalenssi, joka tulee *Jäämeren Sankarissa* ja Hännisen muussakin tuotannossa esiin muun muassa Petsamon ja Jäämeren ranta-alueiden monikulttuurisuuden kuvaamisesta, kuvauksissa rajanylisistä kulkureiteistä ja paikoitellen syntyvistä kytköksistä suomalaisten ja saamelaisten välillä.

Olen *Jäämeren sankarin* analyysin avulla nostanut esiin myös niitä strategioita, joilla suomalainen sivistyneistö perusteli Suomen osallisuutta kolonialistisessa toiminnassa. Hännisen tuotanto ilmentää tietoisuutta pohjoisen alueen moder-

nisaation, esimerkiksi kansainvälisen teollisen kalastuksen, ongelmista luonnolle ja alkuperäiskansoille. Tämä kriittinen tietoisuus vaimennetaan Hännisen teoksissa antamalla suomalaisille rooli sivustakatsojina, jotka eivät ole varsinaisesti vastuussa asioista, vaikka pyrkivätkin hyötymään tilanteesta. Toki Hännisen teoksessa sivustakatsojan rooli liittyy myös romaanin nuoren päähenkilön asemaan ensikertalaisena pohjoisilla vesillä.

Vaikka Kaarlo Hännisen *Jäämeren sankari* on ainoastaan yksi arkipäiväinen esimerkki siitä, kuinka pohjoiseen suuntautuvaa kolonialismia 1900-luvun alussa Suomessa esitettiin, sen avulla on mahdollista ymmärtää niitä asennoitumisoingelmia, jotka suomalaisessa ja pohjoismaisessa diskurssissa pohjoisiin alueisiin ja niiden alkupe- räiskansoihin liitetään. Analyysi osoittaa esimerkiksi, kuinka syvällä suomalaisessakin yhteiskunnassa ”tieteellinen” rasismi on ollut. 1920-luvulla se oli hyväksytty ja itsestään selvänä esitetty osa pedagogista ajattelua. Samoin analyysi avaa perspektiivin maantieteellisen rajan ja monikulttuurisen alueen kompleksiseen suhteeseen. *Jäämeren sankarin* esiin tuomat ristiriitaisuudet eri etnisten ryhmien kohtaamisessa viestivät homogeenisen kansakunnan ihanteesta. Petsamo oli ongelmallinen, koska se oli osa Suomea, mutta sen asukkaat jotakin muuta. Häilyminen integraation ja torjunnan välillä näkyy erityisesti Hännisen kolttarepresentaatioissa.

Aika, jolloin Petsamo ja pätkä Jäämeren rantaa kuuluivat Suomelle, oli loppujen lopuksi häviävän lyhyt, 24 vuotta. Yritys integroida Petsamo luonnolliseksi osaksi muuta Suomea erilaisten mielikuvien ja representaatioiden avulla jätti kuitenkin jälkensä. Selkeimmin tämä näkyy metaforassa ”Suomen toinen käsivarsi”, jota on toistettu arkipuheessa ja lukuisissa historiateoksissa. Tässä metaforassa Petsamo on todella elimellinen osa Suomea, vaikka muuten valtioiden rajat ja niiden sosiaaliset ja kulttuuriset merkitykset ovatkin muuttuvia.

Dosentti **Elina Arminen** on kirjallisuuden yliopistonlehtori Itä-Suomen yliopistossa.
Sähköposti: elina.arminen@uef.fi.

Laura Hollsten ja Salla Tuori

Avoim ja vapaa kaikille, varsinkin eurooppalaisille

Suomalaissiirtolaisten utooppinen yhteisö Dominikaanisessa tasavallassa

1929–1944

Ryhmä suomalaisia vegetaristeja ja luonnonparannusaatteen kannattajia perusti vuonna 1929 utopiyhteisön Dominikaaniseen tasavaltaan osaksi Villa Vásquezin monikansallista siirtokuntaa. Tämä yhteisö, jota kutsuttiin suomalaisittain Viljavakaksi, sijaitsi maan luoteisosassa lähellä Haitin rajaa ja se oli toiminnassa viisitoista vuotta. Siirtokunnan tarina nivoutuu samanaikaisesti käynnissä olleeseen haitilaisten joukkomurhaan, jonka aikana presidentti Trujillo murhasi tuhansia haitilaisia ja haitilaistaustaisia ihmisiä armeijan ja poliisin avustuksella.¹ Joukkomurha ylitti uutiskynnyksen myös Suomessa, kun Joensuussa, Jyväskylässä ja Pieksämäellä ilmestynyt sanomalehti *Laatokka* uutisoi 25.1.1938 Dominikaanisessa tasavallassa edellisenä vuonna tapahtuneesta verilöylystä:

San Domingo eli Dominikaaninen tasavalta, joka käsittää hieman yli puolet Haitin saaresta ja jossa asukkaita on 1 ½ miljoonaa [...] kuuluu totisesti Jumalan hylkäämiin maapallon osiin. Maailma ei saa koskaan tietoa tältä Kuuban ja Porto Ricon välillä olevalta suurelta saarelta. Poikkeuksena oli kuitenkin viime lokakuu, jolloin sähkösanomat kertoivat, että Dominikaanisen tasavallan sotilaat ja poliisit olivat tappaneet 5.000 saaren toisen tasavallan, Haitin, alamaista. [...]. Tämä hirvittävä verinäytelmä on kohdistanut maailman huomion päävastajaajaan, San Domingon presidenttiin, Rafael Trujilloo[n], 20. vuosisadan tyranniin. [...] Hän on murhannut tuhansia tasavallan asuk-

kaita, niiden joukossa etevimmät kirjailijat, tiedemiehet ja sanomalehtimiehet sekä istutusten omistajat, jotka ovat uskaltaneet panna vastalauseensa sitä vastaan, että tyranni on takavarikoinut heidän omaisuutensa. Vankilat ovat aina täynnä hänen uhrejaan.²

Haitilaisten joukkomurha oli osa Dominikaanisen tasavallan kolonialistista rotupolitiikkaa, jossa haitilaisia ja haitilaistaustaisia, ennen kaikkea mustia asukkaita, syrjittiin kulttuurisesti, taloudellisesti ja poliittisesti samalla kun valkoisten eurooppalaisten maahanmuuttoa suosittiin.³ Tarkastelemme artikkelimme suomalaisyhteisöä osana tätä Dominikaanisen tasavallan kolonialistista rakennetta, johon kuviteltiin ja pakotettiin eri etnisiä ja rodullistettuja ryhmiä, kuten suomalaisia, saksalaisia, haitilaisia tai dominikaaneja. Sen lisäksi tarkastelemme ihannesiirtolaisuutta osana suomalaisen asutuskolonialismin historiaa. Utooppisella yhteisöllä ja ihannesiirtolaisuudella tarkoitamme tässä artikkelissa sellaista asutushanketta, jota jäseniä tavoite elämästä luonnon kanssa sopusoinnussa ja joka asettui aikansa modernia, ja erityisesti teollista maailmankuvaa vastaan. Yksittäisillä siirtolaisilla oli kuitenkin monenlaisia motiiveja lähteä matkaan. Analysoimme suomalaissiirtolaisten kirjoituksia ja kertomuksia siirtokunnasta ja tarkastelemme niiden kautta suomalaisten suhdetta muihin etnisiin ryhmiin myös Suomessa vallinneiden rotukäsitysten näkökulmasta. Paneudumme yhtäältä siihen, millä tavalla suomalaissiirtolai-

1. Uhrien määrästä on vaihtelevaa tietoa, tutkijat ovat ilmoittaneet lukumääräksi 4 000–20 000 henkeä. Ks. Edward Paulino, Anti-Haitianism, Historical Memory, and the Potential for Genocidal Violence in the Dominican Republic. *Genocide Studies and Prevention: An International Journal* 3:1 (2006), 265–288.

2. Nykyaikainen tyranni. *Laatokka* 25.1.1938.

3. Milagros Ricourt, *The Dominican Racial Imagery. Surveying the Landscape of Race and Nation*. Rutgers University Press 2016, 34–35.

set hahmottavat eri etnisiä ryhmiä ja toisaalta siihen, millä tavalla he asettuivat osaksi paikallista yhteiskuntaa. Lisäksi analysoimme näiden käsitysten suhdetta rodullistamiseen. Rodullistamisella tarkoitamme niitä prosesseja, joilla rodullisia kategorioita luodaan kolonialismin kontekstissa.⁴ Suomalaisten läsnäolo Dominikaanisessa tasavallassa on hedelmällinen tapaustutkimus suomalaisten ja kolonialismin suhteesta, koska juuri Karibian alueen kolonisaatiosta lähti liikkeelle moderni käsitys ihmisistä rodullisina olentoina ja rodusta perustavanlaatuisesti kulttuuria jäsentävänä kategoriana.⁵

Alun sitaatissa kuvattu verilöyly sijoittuu suomalaissiirtokunnan loppuvaiheeseen, jolloin suurin osa suomalaisista oli jo palannut kotimaahan. Osa oli kuitenkin jäänyt Dominikaaniseen tasavaltaan, toiset jopa pysyvästi. Sinne hakeutuille suomalaissiirtolaisille alue näyttäytyi (ainakin aluksi) terveellisenä ja hedelmällisenä paratiisina, jossa tuoreita vihanneksia saattoi viljellä ympäri vuoden. Villa Vásquez oli valtion Monte Cristin provinssiin perustama riisin viljelyksen keskittyvä siirtokunta, jossa suomalaiset asuivat muista maista tulleiden siirtolaisten läheisyydessä. Enimmillään puolessa siirtokunnan taloista asui suomalaisia.⁶ Sijainti Haitin rajan

läheisyydessä johtui valtion pyrkimyksestä asuttaa seutua osana haitilaissiirtolaisuuden torjuntaa. Artikkelimme otsikon toinen osa on sitaatti Viljavakka-hankkeen johtohahmon, saarnaaja ja luontaisparantaja Oskari Jalkion kirjoituksesta *Terveys*-lehdessä huhtikuussa 1929. Tämä kuvaus Dominikaanisesta tasavallasta mahdollisuuksien maana, avoimena ja vapaana kaikille, jatkuu tarkennuksella ”varsinkin eurooppalaisille”. Suomesta utopiaa rakentamaan lähteneet siirtolaiset olivat näin jo lähtökohtaisesti osa paikallista, valtion toteuttamaa rotupolitiikkaa.⁷

Suomalaisten utooppisia siirtokuntahankkeita on aikaisemmin tutkittu lähinnä siirtolaishistorian sekä sosiaalisen ja poliittisen toiminnan viitekehyksissä.⁸ Tällöin keskiössä ovat olleet siirtokuntalaisten aatteelliset ja mahdolliset taloudelliset motiivit sekä kokemukset uudessa maassa. Vasta viime aikoina suomalaista siirtolaisuutta Amerikan mantereelle on alettu hahmottaa osana asutuskolonialismia.⁹ Tutkimuksessa on kiinnitetty huomiota suomalaisten rooliin ja osallisuuteen globaalin kolonialismin historiassa, joko taloudellisten kytkentöjen, kulttuuristen käsitysten tai eri alueiden hierarkkisiin suhteisiin perustuvan mentaalisen maantieteen puitteissa.¹⁰ Viljavakan yhteisön perustamista ja sen

4. Karim Murji & John Solomos, *Racialisation. Studies in Theory and Practice*. Oxford University Press 2005.

5. Walter Mignolo, *The Idea of Latin America*. Blackwell 2005; Anibal Quijano, Coloniality of Power, Eurocentrism, and Latin America. *Nepantla. Views from the South* 1:3 (2000), 533–580; Sylvia Wynter, Unsettling the Coloniality of Being/Power/Truth/Freedom. Towards the Human, After Man, Its Overrepresentation – An Argument. *CR. The New Centennial Review* 3:3 (2003), 257–337.

6. Lähteissä on hyvin niukasti tietoa muista asukkaista ja suomalaisten suhteista näihin. Joukossa oli ainakin saksalaisia ja osa suomalaisista seurusteli heidän kanssaan. Kaikki siirtokunnan asukkaat muodostivat yhdessä osuuskunnan. Valtion siirtokuntaan paalujen päälle rakentamat talot olivat hevosenkengän muodossa. Pellot olivat muutaman kilometrin säteellä asutuksesta. Katso Tilli Sonni, Suomalaisten siirtolaisten vaiheista Dominican tasavallassa. Julkaisematon käsikirjoitus. Siirtolaisuusinstituutin arkisto; Tellervo Eronen, Muistojeni Villa Vásquez. Lapsuuteni 1930-luvun Dominikaanisessa tasavallassa. Julkaisematon käsikirjoitus. Käsikirjoitus on Tellervo Erosen (o.s. Kemppi) pojanpojan Jukka Erosen hallussa. Katso myös Jukka Erosen sivu: <http://www.jukkaeronen.com/tellervo/>; Eevalena Melkas, *Kaikkoavat paratiisit. Suomalaisten siirtokuntien aatteellinen tausta ja perustamisvaiheet Brasiliassa ja Dominikaanisessa tasavallassa n. 1925–1932*. Siirtolaisuusinstituutti 1999.

7. Oskari Jalkio, Kirje Santo Domingosta. *Terveys* 1.4.1929.

8. Suomalaisen siirtolaisuuden historiaa käsittelee esimerkiksi Reino Kero, *Suomalaisen siirtolaisuuden historia 1, Suureen länteen. Siirtolaisuus Pohjois-Amerikkaan*. Siirtolaisuusinstituutti 1996; Reino Kero, *Suomen siirtolaisuuden historia 2. Suomalaisina Pohjois-Amerikassa. Siirtolaiselämää Yhdysvalloissa ja Kanadassa*. Siirtolaisuusinstituutti 1997; Olavi Koivukangas, *Kaukomaiden kaipuu. Suomalaiset Afrikassa, Australiassa, Uudessa Seelannissa ja Latinalaisessa Amerikassa*. Siirtolaisuusinstituutti 1998. Utopiaiyhteisöjen historiaa käsittelee Melkas 1999; Mikko Saikku, Utopians and Utilitarians. Environment and Economy in the Finnish-Canadian Settlement of Sointula. *BC Studies* 154 (2007), 3–38; Teuvo Peltoniemi, *Kohti parempaa maailmaa. Suomalaiset ihanneyhteisöt 1700-luvulta nykypäivään*. Otava 1985.

9. Korhonen tässä numerossa; Salla Tuori, Settler colonial mentality in narratives of Finnish migrants in Brazil. Exploring gender and race identifications. Teoksessa Shirley Tate & Encarnación Gutiérrez Rodríguez (toim.) *Palgrave Handbook of Race and Gender*. Palgrave, tulossa; Samira Saramo, Lakes, Rock, Forest. Placing Finnish Canadian History. *Journal of Finnish Studies* 20:2 (2017), 55–76.

10. Esim. Suvi Keskinen, Intra-Nordic Differences. Colonial/Racial Histories, and National Narratives. Rewriting Finnish History. *Scandinavian Studies* 91:1–2 (2019), 163–181; Suvi Keskinen, Salla Tuori, Sari Irni & Diana Mulinari, *Complying*

vaiheita on käsitelty perusteellisesti aiemmassa tutkimuksessa. Erityisesti Eevaleena Melkaksen tutkimus Viljavakasta osana väitöskirjaa suomalaisista siirtokunnista Brasiliassa ja Dominikaanisessa tasavallassa vuosina 1925–1932 on vivahteikas esitys siirtokunnan ideologisesta taustasta ja sen vaiheista.¹¹

Artikkelimme lähdeaineistona ovat kaikki Kansalliskirjaston Historiallisesta sanomalehtikirjastosta löytämämme Viljavakkaa käsittelevät lehtikirjoitukset, joista useimmat ovat yhteisön perustajiin lukeutuvan kahden pariskunnan, Oskari ja Helmi Jalkion sekä Artturi ja Tilli Sonnin kirjoittamia.¹² Kirjoittajien tarkoituksena oli antaa myönteinen kuva siirtokunnasta ja sen periaatteista. Dominikaanisen tasavallan asukkaita käsitellään matkakertomuksen kirjoittajan silmin ja toisinaan lähetystyön näkökulmasta. Tilli Sonni kirjoitti myös laajan siirtokunnan oloja käsittelevän julkaisemattoman käsikirjoituksen, jonka tarkoituksena oli tallentaa Viljavakan vaiheita jälkipolville. Käsikirjoitus kuvailee pääasiassa tapahtumia siirtokunnan ensimmäisinä vuosina. Käytössämme on myös ollut lapsuutensa Viljavakassa viettäneiden Tellervo Erosen (o.s. Kemppi) julkaisematon, vuonna 1942 aloitettu mutta pääosin 1990-luvulla kirjoitettu muistelmateos.¹³ Lisäksi olemme käyttäneet Turun yliopiston yleisen historian siirtolaishistorian kokoelmia sekä Siirtolaisuusinstituutin arkistoon sisältyviä Dominikaanisessa tasavallassa ja Suomessa ilmestyneitä tiedotteita ja lehtihaastatteluja. Osa aineistosta perustuu muistitietoon, jonka ajatlemme kertovan ennemminkin tulkinnoista ja

merkityksistä kuin varsinaisista faktoista.¹⁴ Ajallinen etäisyys tapahtuneeseen ja elämän aikana kertyneet kokemukset voivat vaikuttaa siihen, miten asiat muistetaan, mutta ne voivat myös auttaa tiedon jäsentelyssä. Artikkelin tavoite on nimenomaan paneutua suomalaissiirtolaisten tulkintoihin ja näkemyksiin ympäröivästä maailmasta. Tähän muistitietoon perustuva materiaali antaa hyvin vastauksia.

Asutuskolonialismi suomalais-siirtolaisuuden kontekstina

Quisqueyan saari, jonka Kolumbus valtasi vuonna 1492 ja nimesi Hispaniolaksi (*La Isla Española*) on Kuuban jälkeen Karibian suurin saari. Vuonna 1502 ensimmäiset afrikkalaiset orjat tuotiin Quisqueyan saarelle. Täällä sai alkunsa karibialainen kolonialismi, jota leimasi orjatyövoimalla tuotettu plantaasitalous.¹⁵ Hispaniola oli Espanjan siirtomaa, mutta vuonna 1664 Ranska valtasi osan saaresta. Ranskan puoleinen osa itsenäistyi Haitin vallankumouksen myötä vuonna 1804. Koko saari oli Haitin vallan alla vuodesta 1822 vuoteen 1844, jolloin Dominikaaninen tasavalta itsenäistyi. Itsenäistymisen jälkeen Dominikaaninen tasavalta oli Yhdysvaltojen vaikutuspiirissä ja vuosina 1916–1924 Yhdysvaltojen miehittämä. Miehityksen jälkeen presidentiksi äänestettiin yhdysvaltalaismielinen Horatio Vásquez, joka jatkoi Yhdysvaltojen johdolla aloitettuja infrastruktuuria kohentavia yleisiä töitä. Haitin rajalle ja muualle maahan alettiin perustaa siirtokuntia, joihin toivottiin asukkaiksi sekä paikallisia että eurooppalaisia siirtolaisia.¹⁶

with Colonialism. Gender, Race and Ethnicity in the Nordic Region. Ashgate 2009; Holger Weiss, *Slavhandel och slaveri under svensk flagg. Koloniala drömmar och verklighet i Afrika och Karibien 1770–1847.* SLS & Atlantis 2016; Anna Rastas, *The Emergence of Race as a Social Category in Northern Europe.* Teoksessa Philomena Essed et al. (toim.) *Relating Worlds of Racism. Dehumanization, Belonging and the Normativity of Whiteness.* Palgrave Macmillan 2018, 357–381; Anna Rastas & Leena Peltokangas, *Rosan jäljillä kolmella mantereella. Tulkintoja ylirajaisuudesta ja muuttuvasta suomalaisuudesta.* Teoksessa Marko Lamberg, Ulla Piela & Hanna Snellman (toim.) *Satunnaisesti Suomessa.* Kalevalaseuran vuosikirja 97. SKS 2018, 86–103. Marika Kivinen, *Bröllopsresa i Kongo. Ras, kön och makt i en finländsk afrikaskildring. Naistutkimus – Kvinnoforskning* 16:4 (2003), 31–43.

11. Peltoniemi 1985, 142–155; Melkas 1999.

12. Hakusanat Viljavakka, Villa Vásquez, Dominikaaninen tasavalta, Haiti, Oskari Jalkio, Helmi Jalkio, Heino Sonni, Tilli Sonni. Koska vuoden 1929 jälkeiset aineistot eivät ole kattavasti digitoituja, kaikkia aikalaistekstejä ei näiltä osin ole tavoitettu.

13. Ks. viite 6.

14. Muistitietohistoriasta ks. esim. Alessandro Portelli, *What Makes Oral History Different?* Teoksessa Robert Perks & Alistair Thomson (toim.) *The Oral History Reader.* Routledge 1998, 63–74; Leena Rossi, *Muisti, muistot ja muistitietohistoria.* Teoksessa Asko Nivala & Rami Mähkä (toim.) *Tulkinnan polkuja. Kulttuurihistorian tutkimusmenetelmiä.* K&h 2013, 51–60.

15. Silvio Torres-Saillant, *The Tribulations of Blackness. Stages in Dominican Racial Identity.* *Latin American Perspectives* 25:3 (1998), 126–128.

Aravakkiryhmiin kuuluvasta alkuperäisväestöstä valtaosa kuoli siirtomaakauden alkuaikoina sekä espanjalaisen väkivallan seurauksena että espanjalaisten tuomiin tartuntatauteihin. Arvio aravakkien lukumäärästä oli 400 000 vuonna 1492 ja vuosisata myöhemmin enää noin 3 000 henkeä.¹⁷ Yhdysvaltojen vuonna 1920 tekemän väestölaskennan mukaan Dominikaanisen tasavallan väestöstä noin neljännes luokiteltiin mustiksi, noin neljännes valkoisiksi ja noin puolet mestizoiksi. Suurin osa väestöstä oli espanjalaisten valloittajien ja enimmäkseen Länsi-Afrikasta, mutta myös Keski-Afrikasta Kongon alueelta kotoisin olevien orjuutettujen ihmisten jälkeläisiä sekä noin 5 prosenttia siirtolaisia, joista valtaosa oli naapurimaasta Haitista.¹⁸ Viisitoista vuotta myöhemmin tehdyn laskennan mukaan 13 prosenttia väestöstä luokiteltiin valkoiseksi, 19 prosenttia mustaksi ja 68 prosenttia mestizoksi.¹⁹ Dominikaaniseen tasavaltaan 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa Euroopasta tulleet siirtolaiset olivat saksalaisia kauppiaita ja tupakan viljelijöitä sekä espanjalaisia ja italialaisia, mutta myös useat Euroopan muut kansallisuudet olivat edustettuna. Vuonna 1938 Keski-Euroopasta saapui ryhmä juutalaisia pakolaisia, ja heitä tuli myöhemmin myös Unkarista.²⁰

Dominikaanisen tasavallan talous on vuosisatojen ajan perustunut sokerin vientiin. Vaikka maa oli köyhä ja varsin tiheästi asutettu, sokerin viljelijät olivat 1890-luvulta alkaen rekrytoineet sekä vakituisia työntekijöitä että kausityöntekijöitä naapurimaasta Haitista. Virallinen rekrytointi alkoi vuonna 1915 ja 1930-luvulle tultaessa suurin osa sokerituotannon työntekijöistä oli haitilaisia.²¹ Sokerityöläisten palkat olivat pieniä,

heitä kohdeltiin julmasti, ja heidän työsuhteissaan oli orjuuden piirteitä. Samalla Dominikaanisen tasavallan urbaanin eliitin keskuudessa voimistui pyrkimys kasvattaa ”valkoisten” määrää ”mustien” kustannuksella.

Rafael Trujillo syrjäytti Horacio Vásquezin valankaappauksessa vuonna 1930, ja hallitsi maata diktaattorina vuoteen 1961. Trujillon aikana asenteet haitilaisia asukkaita ja haitilaissiirtolaisia kohtaan kovenivat entisestään. Rasismi vahvistui ja saavutti huippunsa vuonna 1937, jolloin Trujillo murhautti joidenkin arvioiden mukaan 15 000 Dominikaanisen tasavallan rajaseudulla asunutta haitilaista.²² Valtioiden välinen raja on 275 kilometriä pitkä, ja rajaseudun asukkaat olivat tottuneet olemaan tekemisissä keskenään. Joukkomurhan jälkeen Trujillo vahvisti entisestään antihaitianismo-politiikkaa, jonka pyrkimyksenä oli Dominikaanisen tasavallan valkaisu. Historiantutkija Edward Paulinon mukaan vuoden 1937 kansanmurha merkitsi antihaitilaisuuden modernisaatiota; aikaisemmin epämääräisempänä ilmennyt haitilaisvastaisuus artikuloitiin valtion viralliseksi politiikaksi, joka pyrki pyyhkimään pois erityisesti kahden valtion rajaseudulla vallinneen yhteiselon ja yhteistyön.²³ Eurooppalaisten asuttamat siirtokunnat olivat osatätä politiikkaa. Kolonialismin perinne, kansallisuusate ja rasismi vahvistivat rotujärjestelmää, jossa vaaleutta arvostettiin. Teuvo Peltoniemen mukaan Artturi Sonni katsoi, että suomalaisia toivottiin maahan ”aloitekyvyttömäksi, haluttomaksi ja heikoksi osoittautuneen dominikaaniväestön sijalle”.²⁴ On ilmeistä, että suomalaiset olivat tietoisia omasta rodullisuudestaan ja omasta asemastaan koloniaalisessa järjestyksessä, jota

16. Richard Lee Turits, *Foundations of Despotism. Peasants, the Trujillo Regime, and Modernity in Dominican History*. Stanford University Press 2003, 601.

17. David Howard, *Coloring the Nation. Race and Ethnicity in the Dominican Republic*. Signal Books 2001. Ks. myös April J. Mayes, *The Mulatto Republic. Class, Race, and Dominican National Identity*. University Press of Florida 2014.

18. Fred Rogers Fairchild, The Problem of Santo Domingo. *Geographical Review* 10:3 (1920), 121–138. Ks. myös Howard 2001.

19. Ks. Jean Price-Mars, *La República de Haití y la República Dominicana. Diversos aspectos de un problema histórico, geográfico y etnológico*. Industrias Gráficas España 1958.

20. John P. Augelli, Agricultural Colonization in the Dominican Republic. *Economic Geography* 38:1 (1962), 15–27. Sen lisäksi, että Dominikaaninen tasavalta pyrki houkuttelemaan eurooppalaisia siirtolaisia, sen vetovoimaa lisäsi Yhdysvaltojen ja Kanadan 1920-luvun puolesta välistä lähtien asettamat rajoitukset maahanmuuttoon.

21. Samuel Martínez, *Peripheral Migrants. Haitians and Dominican Republic Sugar Plantations*. The University of Tennessee Press 1995.

22. Turits 2003.

23. Edward Paulino, Anti-Haitianism, Historical Memory, and the Potential for Genocidal Violence in the Dominican Republic. *Genocide Studies and Prevention. An International Journal* 3:1 (2006), 265–288.

24. Peltoniemi 1985, 143.

leimasi etninen ja rodullinen hierarkia. He myös tuottivat rodullisuutta muun muassa yllä kuvatun kaltaisella puheella.

Dominikaanisen tasavallan asutuskolonialistisessa ja rodullisessa rakenteessa alkuperäisväestön eliminointi ja mustien orjien hyväksikäyttö kietoutuivat tiiviisti yhteen.²⁵ Rotukysymyksiin paneutuneet alkuperäiskansatutkijat Eve Tuck ja K. Wayne Yang määrittelevät asutuskolonialismin triadiseksi suhteeksi, jonka osapuolet ovat valkoinen asuttaja, kadonnut alkuperäisväestö ja omaisuuteen verrattavat orjat.²⁶ Valkoisia asuttajia määrittävät tällöin johtajuus ja kekseliäisyys. Alkuperäisväestön maat halutaan ottaa käyttöön, joten heidät ja heidän vaatimuksensa maata kohtaan on hävitettävä. Orjat taas ovat arvokkaita työtä tekevän ruumiinsa tähden, mutta samalla myös omistettavissa, hyväksikäytettävissä ja tapettavissa. Asutuskolonialistisissa kansallisvaltioissa tämän kaltainen suhde muodostaa valkoisuuden perustan.²⁷ Asutuskolonialismia voikin antropologi Patrick Wolfen mukaan pitää yhteiskunnan rakenteena pikemmin kuin historiallisena tapahtumana.²⁸ Se ei siten ainoastaan määrittele valtion alkuperää vaan sen perusrakenteen. Asutuskolonialismia on joissain tutkimuksissa määritelty asuttajien taloudellisen tai poliittisen vaikutusvallan kautta, mutta tässä tarkastelemme asutuskolonialistisiin valtioihin suuntautunutta siirtolaisuutta osana asutuskolonialismia ja sen mahdollistamana, siirtolaisten taloudellisesta asemasta tai vaikutusvallasta riippumatta.²⁹

Kun sanomalehti *Ilkka* vuonna 1929 käyttäi sanaa ”siirtomaa” artikkelissa, jossa haastatellaan kahta Santo Domingon mahdollisuuksiin oma-kohtaisesti tutustunutta pohjalaista, kirjoittaja

kytkee suomalaiset luontevaksi osaksi kolonialistista maailmanjärjestystä:

Monta kertaa aikojen kuluessa on suomalaisille yritetty järjestää ”siirtomaita”. Jo Becker Bey [Gustaf Waldemar Becker] aikoinaan ajatteli Meksikkoa, sitten Matti Kurikka Malkosaarta, viimeksi on suunniteltu Queslantia Australiassa ja Argentiinaa. Nyt Santo Domingoa.³⁰

Sanan siirtomaa esiintyminen lainausmerkeissä voi yhtäältä tulkita siten, että kirjoittaja ei näe Santo Domingon suomalaissiirtokuntaa siirtomaana sen tavanomaisessa merkityksessä eli imperialistisen valtauksen kohteena. Toisaalta sanan käyttö viittaa siihen, että kirjoittaja mieltää myös pienet suomalaiset siirtokunnat osaksi kolonialistista maailmanjärjestystä. Myös Brasiliaan utooppisen Penedo-yhteisön vuonna 1929 perustanut Toivo Uuskallio käyttää sanaa siirtomaa artikkelissaan ”Euroopan orpolasten pelastaminen” korostaessaan, kuinka kipeästi Euroopan työttömät ja orvot kaipasivat hedelmällisiä siirtomaita, jossa heillä olisi paremmat elinolot.³¹ Samalla Uuskallio kuitenkin arvostelee perinteisiä siirtomaaisäntiä alkuperäiskansojen orjuutuksesta plantaaseilla ja näiden tappamisesta lähes sukupuuttoon. Tämä ilmeinen ristiriita selittyy suomalaisten ongelmallisella suhtautumisella kolonialismiin. Jälkikoloniaalissa tutkimuksessa tuodaan usein esille, että kolonialismi on suomalaisessa itseymmärryksessä ja osin myös historiankirjoituksessa ulkoistettu muualle ja Suomea on pidetty poikkeuksena eurooppalaisten maiden joukossa.³² Moderni ja koloniaali on totuttu näkemään erillisinä, ja kolonialismia on korkeintaan pidetty modernin varjopuolena, kaukana Euroo-

25. Ks. Eve Tuck, & K. Wayne Yang, R-words. Refusing research. Teoksessa D. Paris & M. T. Winn (toim.) *Humanizing research. Decolonizing qualitative inquiry for youth and communities*. Sage 2014, 223–247.

26. Kaikissa asutuskolonialistisissa valtioissa ei ole harjoitettu orjuutta ja tällöin dynamiikka on hieman erilainen. Tämä asutuskolonialismin määritelmä soveltuu osiin Karibiaa ja Yhdysvaltoihin, mutta huomommin muualle Pohjois-Amerikkaan ja Australiaan.

27. Tuck & Yang 2014, 224.

28. Patrick Wolfe, Land, Labour and Difference. Elementary Structures of Race. *American Historical Review* 106:3 (2001), 866–905. Ks. myös Lorenzo Veracini, Settler Colonialism. Career of a concept. *Journal of Imperial and Commonwealth Studies* 41:2 (2013), 313–333.

29. Caroline Elkins & Susan Pedersen, Introduction. Settler Colonialism. A Concept and its Uses. Teoksessa Caroline Elkins & Susan Pedersen (toim.) *Settler Colonialism in the Twentieth Century. Projects, Practices, Legacies*. Routledge 2005.

30. Kannattaako suomalaisten matkustaa Santo Domingoon? *Ilkka* 22.8.1929.

31. Toivo Uuskallio, *Terveys* 1.6.1927, 6–7.

32. Joel Kuorti, Mikko Lehtonen & Olli Löytty, *Kolonialismin jäljet. Keskustat, periferiat ja Suomi*. Gaudeamus 2007; Keskinen et al. 2009; Rastas 2018; Kristin Loftsdóttir & Lars Jensen (toim.) *Whiteness and Postcolonialism in the Nordic Region. Exceptionalism, Migrant Others and National Identities*. Ashgate 2011.

pasta ja "sivistyksestä" tapahtuvana ilmiönä. Dekoloniaalin ajattelun mukaisesti modernia ja koloniaalia ei kuitenkaan voi erottaa toisistaan ja modernit yhteiskunnat ovat siten rodullisuuden läpäisemiä.³³ Niinpä kolonialistinen maailmanjärjestys ja maantiede näyttäytyvät itsestään selvinä useissa suomalaisissa aikalaisteksteissä, esimerkiksi etnografisissa tutkimuksissa ja maantieteen oppikirjoissa.³⁴ Samalla Suomi itsessään on asuttajakolonialistinen valtio suhteessa saamelaisiin. Pseudotieteelliset teoriat roduista ja evolutiivinen ajattelu olivat keskeisiä rakennuspalikoita molemmissa konteksteissa.³⁵ Jälkikoloniaalissa tutkimuksessa on ollut tärkeää paljastaa ja eritellä unohdettuja tai peitettyjä kolonialismin jälkiä nyky-yhteiskunnassa. Aikalaistekstejä tarkasteltaessa kolonialismia ei tarvitse lukea rivien välistä, vaan se on näkyvillä olemassa olevana ja tiedostettuna rakenteena. Olennaista kolonialismin perinnössä onkin sen tahallinen ja tahaton unohtaminen.³⁶

Raittiutta, terveyttä ja kasvisyöntiä edistämässä

Viljavakkaan muutti vuosina 1929–1932 ainakin 116 suomalaista.³⁷ Yksi heistä oli Tilli Sonni, jonka mukaan suomalaissiirtokunnassa oli useimmiten noin puoleltoista sataa asukasta.³⁸ Suurin osa tuli Vaasan ja Viipurin seuduilta. Molemmat olivat alueita, joissa siirtokunnan johtohahmo Oskari Jalkio oli vaikuttanut.³⁹ Monen muun tulijan lailla viipurilainen Sonnin perhe kuului keskiluokkaan.

Joukossa oli ammatinharjoittajia, kuten muurari, puutarhuri ja rakennusmestari, kun taas osalla ei ollut minkäänlaista ammattia.⁴⁰ Suomalaisten elinkeinona oli usein riisin viljely. Lähtijöiden vaikuttimet vaihtelivat. Oskari ja hänen vaimonsa Helmi Jalkion suomalaisissa sanomalehdissä ja *Terveys*-lehdessä ilmestyneissä kirjoituksissa korostettiin luonnonmukaista elämäntapaa. Useissa Jalkioiden sekä Artturi ja Tilli Sonnin *Armon Sanomissa* julkaistuissa kirjoituksissa myös lähetystyö katolisten dominikaanien parissa nousee tärkeäksi motiiviksi. *Armon Sanomia* julkaisi Evankeliset ystävät, Axel Skutnabbin vuonna 1900 perustama vapaakirkollinen suuntaus, jonka juuret ovat ruotsalaisessa Pyhitysliikkeessä (*Helgelseförbundet*). Skutnabbilaiset olivat pasifisteja, jotkut myös kasvisyöjiä. Oskari Jalkio ja Artturi Sonni pitivät myös tärkeänä sekä asevelvollisuuden puuttumista että mahdollisuutta kieltäytyä rokotuksista Dominikaanisessa tasavallassa. Toisaalta monia Viljavakkaan saapuvia siirtolaisia ajoi rikastumisen toivo, seikkailunhalu tai tarve aloittaa uusi elämä.⁴¹ Viljavakkaan lähtijöiltä ei edellytetty kasvisyöntiä, mutta se oli suositeltavaa, kun taas raittius oli ehdoton vaatimus.⁴²

Agronomi Artturi Sonni ja hänen vaimonsa Matilda (Tilli) olivat Jalkioiden ohella Viljavakan kantavia voimia siirtokunnan alkuaikoina. Mahdollisen sodan välttämisen lisäksi syynä Sonnien Villa Vásqueziin tuloon oli Artturi Sonnin terveys, joka aluksi koheni siirtokunnassa, kunnes hän menehtyi vuonna 1932.⁴³ Tilli Sonni

33. Dekoloniaalilla teoriolla viitataan yleensä sellaiseen kolonialismin perinnön tutkimiseen, jossa espanjalainen ja portugalilainen kolonialismi Latinalaisessa Amerikassa otetaan lähtökohdaksi ja sitä myötä tarkastellaan kolonialismin ja kapitalismin yhteistä kehitystä. Jälkikoloniaalit teoriat taas ovat suurimmaksi osaksi syntyneet Ison-Britannian kolonialismin kontekstissa. Ks. esim. Quijano 2000; Mignolo 2005.

34. Ks. esim. Väinö Auer & Arvi L. Poijärvi, *Suomen maantieto*. Otava 1937, 172–173. Anssi Paasi, Koulutus kansallisenä projektina. 'Me' ja 'muut' suomalaisissa maantiedon oppikirjoissa. Teoksessa P. Alasuutari & P. Ruuska (toim.) *Elävänä Euroopassa. Muuttuva suomalainen identiteetti*. Vastapaino 1998, 215–250.

35. Marjatta Hietala, From Race Hygiene to Sterilizations. The Eugenics Movement in Finland. Teoksessa Gunnar Broberg & Nils Roll-Hansen (toim.) *Eugenics and the Welfare State. Sterilization Policy in Denmark, Sweden and Finland*. Michigan State University Press 1996; Ricourt 2016; Londa Schiebinger, Theories of Gender and Race. Teoksessa Janet Price & Margrit Shildrick (toim.) *Feminist Theory and the Body*. Routledge 1999; Jane Samson, *Race and Empire*. Routledge 2013, 68.

36. Paul Gilroy, *After Empire. Melancholia or Convivial Culture?* Routledge 2004.

37. Melkas 1999, 299.

38. Tilli Sonni, Käsikirjoitus.

39. Oskari Jalkio oli alkuaan Storbacka, sen jälkeen Johnsson vuoteen 1922, jolloin hän otti nimekseen Jalkio.

40. Melkas 1999, 299.

41. Melkas 1999, 232–235.

42. Oskari Jalkio, *Terveys* 5–6 (1929).

43. Artturi Sonni, alun perin Arthur Sonny Dell, julkaisi artikkeleja *Karjalan Sanomissa* otsikolla Matkakuvauksia Dominikaanan tasavallasta Haitin saarella. Sonny Dellin Inkerinmaalta tullut isä toimi Viipurin saksalaisen seurakunnan kirkkoherrana.

jäi Dominikaaniseen tasavaltaan samoin kuin Sonnien poika Heimo. He muuttivat vuoristoseudulle Jarabacoaan maan keskiosassa vuonna 1936. Villa Vásquez tuhoutui tulipalossa vuonna 1944, ja tällöin viimeiset suomalaiset muuttivat muualle Dominikaaniseen tasavaltaan.⁴⁴ Jalkiot olivat jo vuonna 1932 muuttaneet pienen suomalaisryhmän kanssa Capotillon siirtokuntaan vuoristoseudulle.

Viljavakka oli osa utooppista liikettä, jonka aatteelliset juuret juontavat kritiikkiin modernin yhteiskunnan keinotekoisuutta vastaan. Mantereen ensimmäinen ja suurin suomalaisiirtokunta oli Argentiinan Colonia Finlandesa. Muita olivat Colonia Villa Alborado Paraguayssa, Itabo ja Ponnistus Kuubassa sekä Penedo Brasilissa. Kaiken kaikkiaan Latinalaiseen Amerikkaan muutti vuosina 1860–1944 arviolta tuhat suomalaista. Eurooppalaiset toisinajattelijat olivat perustaneet utooppisia siirtokuntia muihin

■ Kuva 1. Viljavakan toinen joulukuukausi vuonna 1932. Kuvaaja tuntematon. Lähde: Hilikka Kohosen yksityisarkisto.

maanosiin 1600-luvulta lähtien, ja jotkut varhaisista kokeiluista suuntautuivat trooppisille alueille.⁴⁵ Eurooppalaisen kolonialismin pitkän historian aikana trooppista ilmastoa on kuitenkin pidetty vaarana ja vitsauksena. 1900-luvun alun utopiasiirotlaiset taas suhtautuivat trooppiseen ilmastoon niin myönteisesti, että tutkimuksessa on puhuttu suoranaisestä ”tropiikkikuumeesta”⁴⁶ Syynä oli luonnonmukaisen elämäntavan ja kasvissyönnin ihanne.⁴⁷

Luonnonmukaisen elämän mahdollistaviin tropiikkeihin verrattuna Euroopan maat näytettyivät ylikansoittuneina, loppuun kulutetuina ja kaupunkielämän turmelemina. Samalla Australia ja Etelä-Amerikan valtiot pyrkivät houkuttelemaan maahanmuuttajia erilaisin eduin.

44. Melkas 1999, 261–262.

45. Ronald J. Brown, Paraguay as a holy land. *Journal of Unification Studies* 16 (2015), 185–220; Jay Winter, *Dreams of Peace and Freedom. Utopian Moments in the 20th Century*. Yale University Press 2006.

46. Peltoniemi 1985.

47. Vegetarianism. Teoksessa Shepard Krech III, J.R. McNeill & Carolyn Merchant (toim.) *Encyclopedia of World Environmental History* 3. Routledge 2004, 1273–1278.

Dominikaaninen tasavalta oli vuoden 1912 siirtolaislain mukaan avoin kaukasialaisille siirtolaisille. Valtio perusti asuttamattomille alueille siirtokuntia, ja maata tarjottiin siirtolaisille edullisin ehdoin.⁴⁸ Tropiikkien tarjoamat mahdollisuudet kasvissyöntiin houkuttelivat myös luonnonmukaisuuden ihanteen innoittamia suomalaisia. Suomalaisten vegetaristien mielikuvissa trooppinen vyöhyke näyttäytyi terveellisenä ja hedelmällisenä paratiisina, jossa tuoreita vihanneksia saattoi viljellä ympäri vuoden. Erityisen terveellisenä pidettiin kypsentämätöntä raakaravintoa, jota Suomessa oli saatavilla varsin rajallisesti. Viljavakkalaisista ainakin Oskari ja Helmi Jalkio olivat kasvissyöjiä. Oskari Jalkio oli toiminut luontaisparantajana muun muassa vuonna 1923 perustamassaan Suulanlinnan terveysparantolassa Perkjärvellä Viipurin läheisyydessä, ja kaksi vuotta myöhemmin hän julkaisi teoksen *Vegetarismien perusteita*. Parantolan emäntänä toiminut Helmi Jalkio julkaisi raakaravinnon terveellisyyden puolesta puhuvan kirjasen *Vitamiiniravintoa: Ohjeita keittämättömien ruokien valmistuksessa* samana vuonna.⁴⁹ Kasvissyönti tarkoittikin 1900-luvun alussa luonnonmukaista elämäntapaa, jossa pyrittiin pitämään keho puhtaana välttämällä lihan lisäksi kahvia, alkoholia ja tupakkaa. Epäluonnollisena pidettiin myös lääkkeitä ja rokotuksia, joista monet vegetaristit kieltäytyivät.⁵⁰ Vegetarismiin yhdistyi usein vapaa-kirkollisuus, mutta myös vasemmistolaisuus ja anarkismi sekä mielenkiinto erilaisia esoteerisia suuntauksia kohtaan. Näin trooppinen vyöhyke liitettiin ideologiaan, joka korosti kehon terveyttä ja puhtautta.

Luonnonmukaiseen elämäntapaan kuului monen mielessä myös naturismi tai ainakin kevyt vaatetus. Brasilian Penedon siirtokunnan perustaja Toivo Uuskallion mielestä "[v]aetetettu ihminen Pohjolassa on niin kuin palmu lämmitetyssä

kasvihuoneessa latva katolla lasin ulkopuolella. Palmu ja ihminen ovatkin sisarkasvit. Eikä kumpikaan niistä kuulu luontoon, jossa ne tarvitsevat verhoa."⁵¹ Näin käsitys trooppisesta ilmastosta muuttui: vaarallisena ja epäterveellisenä pidetty vyöhyke muuttui terveen elämän tyysijaksi.⁵² Esimerkiksi Viljavakkaan vuonna 1930 muuttanut Tilli Sonni piti seutua hyvin terveellisenä sen kuivuuden takia, lukuun ottamatta niitä kuukausia, joiden aikana riisi oli veden alla ja malariaa levittävien hyttysten määrä kasvoi.⁵³

Rodullistaminen Viljavakan suomalaisten elämässä

Suomalaissiirtolaiset kommentoivat ahkerasti havainnoimaansa rodullista moninaisuutta ja sekoittuneisuutta kuvauksissaan Dominikaanisen tasavallan oloista. Kuvaillessaan Dominikaanisen tasavallan asukkaita Oskari Jalkio luokittelee näitä etnisiin ja rodullisiin perustein: "[e]spanjalaista alkuperää [...], eniten mulatteja, sitten valkoisia ja mustia". Lisäksi hän mainitsee kiinalaiset, japanilaiset ja eurooppalaiset. Jalkio kirjoittaa ihailevaan sävyyn paikallisväestön ulkonäöstä "kauniine kasvonpiirteineen, tummine tukkineen ja silmineen sekä suhteellisine ruumiinmuotoineen". Hän huomauttaa että "valkoverisyys on korkeassa kurssissa". Jalkio vertailee humoristiseen sävyyn paikallisten naisten muodikkautta suomalaisten naisten vastaavaan ja toteaa, että molemmissa maissa muoti menee käytännön edelle. Hän lisää vielä, miten "narri-maiselta" tuntui nähdä mustien "hienottarien" kulkevan paksu, pölyävä sikari hampaissaan.⁵⁴ Mustiin naisiin liitetty naurettavuus liittyy Jalkion kommentin sellaiseen tänäkin päivänä tunnustettavaan jatkumoon, jossa ei-länsimaalainen näyttäytyy kopiona ja yrityksenä matkia alkuperäistä valkoista ja länsimaalaista.⁵⁵ Tosin Jalkio kehottaa lopuksi lehden naislukijoita: "Polttakaapa

48. Melkas 1999; Turits 2003, 599–601.

49. *Vegetarismien perusteita: kilpakirjoitus*. Suomen vegetaarinen yhdistys 1925.

50. Ks. esim. Jukka Vornanen, *Kasvuruokaiset vegetariaanit. Kasvissyönnin varhaisvaiheet Suomessa vuosina 1865–1910*. Pro gradu tutkielma. Turun yliopisto 2014.

51. Toivo Uuskallio, Ihmisen vaatetus. *Terveys* 11 (1927).

52. Oskari Jalkio, Kirje Santo Domingosta. *Terveys* 4 (1929).

53. Tilli Sonni, Käsikirjoitus.

54. Oskari Jalkio, Havaintoja Länsi-Intiasta. Helsingin Sanomille kirjoittanut Oskari Jalkio. *Helsingin Sanomain Viikkoliite* 28.4.1929, 114.

55. Homi Bhabha, On Mimicry and Man. The Ambivalence of Colonial Discourse. *Discipleship. A Special Issue on Psychoanalysis* 28 (1984), 125–133.

tekin aito havannalaista sikaria, jos kannattaa⁵⁶” Koloniaalissa maailmassa sukupuoli on rodullistunutta: mustat naiset ovat dekoloniaalia teoretisoineen Maria Lugonesin analyysin mukaan naisia vain seksuaalisesti ja fyysisesti, mutta eivät kulttuurisesti.⁵⁷ Näin pölyävä sikari suussa kulkevasta naisesta (tai melkein naisesta) tehdään koloniaalissa katseessa naurettava⁵⁸. Sukupuoli siten kuin sen ymmärrämme kaksijakoisena, hierarkkisenä ja luonnollistettuna on kolonialismin muokkaama, ja se on kolonialismin myötä viety Euroopasta muuhun maailmaan yhdessä ihmis-/mieskeskeisen ymmärryksen kanssa.⁵⁹

Suomalaiset tutustuivat haitilaisiin työn kautta. Tellervo Kemppi vietti lapsena viisi vuotta Dominikaanisessa tasavallassa Viipurista saapuneen perheensä kanssa Sonnin naapurina.⁶⁰ Hän kertoo, miten Haitista Dominikaaniseen tasavaltaan pyrkieneet siirtotyöläiset joko palautettiin Haitiin tai vangittiin, mutta toisinaan he onnistuivat ylittämään rajan ja hankkimaan työtä. Tellervon kertomuksen mukaan hänen isänsä Emil Kemppi sääli haitilaisia ja otti heitä töihin.⁶¹ Eräs toinen suomalainen kertoo piilotelteensa poliisilta haitilaista apumiestään, joka myöhemmin vangittiin. Tämä onnistui Tilli Sonnin avulla pääsemään sotilaskuvernöörin puheille ja saamaan apumiehen vapaaksi.⁶² Tapaukset osoittavat, että suomalaiset olivat tietoisia siitä, mitä oli meneillään, ja toisaalta yrittivät myös auttaa haitilaisia. Elämä Trujillon hallitsemassa diktatuurissa oli kuitenkin hengenvaarallista. Hillka Kohonen kertoo Teuvo Peltoniemelle antamassaan haastattelussa, miten haitilaisia joukkomurhan aikana kuljetettiin heidän talonsa ohi:

Me oltiin keskenkasvuina katsomassa portilla, kun haitilaisia kuljetettiin tapettavaksi jonossa kuin karjaa. Sitä ihmeteltiin, kun ei kovinkaan moni yrittänyt karkuun, vaikka luultavasti tiesi, että oli menossa kuolemaan.⁶³

Samalla kun afrikkalaistaustaisia haitilaisia vainottiin, saaren alkuperäiskansa nostettiin ylpeyden aiheeksi ja tärkeäksi osaksi dominikaanilaista identiteettiä.⁶⁴ Suomalaisen kirjoituksissa kuvauksia alkuperäiskansan edustajista ei joitain lyhyitä mainintoja lukuun ottamatta juuri löydy, vaan nämä esiintyvät niissä enemmän ideatasolla. Viljavakan suomalaislapset oppivat koulussa Karibian historiaa ja saivat myös tietoa alkuperäisväestöstä. Esimerkiksi Tellervo Kempille, joka kävi paikallista koulua, kerrottiin alkuperäiskansan kohtaamista sairauksista ja väkivallasta.⁶⁵ Tilli Sonni kirjoittaa Viljavakan elämästä kertovassa artikkelissaan *Emäntälehdessä*, että ”[o]ikea dominikaani on espanjalaisen ylimyksen ja intiaanin jälkeläinen” eikä siedä afrikkalaista verta suvussaan.⁶⁶ Maan moniportaisessa rotujärjestelmässä ”intiaaniin” viittaava indio/india oli keskeinen käsite, joskin siihen liitettiin usein selvittäviä määreitä kuten claro/clara tai oscuro/oscura (vaalea tai tumma). Jälkimmäisessä tapauksessa henkilö saattoi näin kategorisoida itsensä tummaksi, vaikka alkuperä ei olisikaan afrikkalainen.

Viljavakan suomalaiset eivät kohdanneet rodullisuutta ja ymmärrystä roduista ihmisiä jäsentävinä kategorioina ensimmäistä kertaa Dominikaanisessa tasavallassa. Suomessa ja Pohjoismaissa oli omat etniset ryhmänsä

56. Kannattaa merkitsee tässä todennäköisesti ’olla varaa’ Kielitoimiston sanakirja, s.v. kannattaa 5. Kielitoimiston sanakirja. 2020. Helsinki: Kotimaisten kielten keskuksen verkkojulkaisuja 35. URN:NBN:fi:kotus-201433, URL <https://www.kielitoimistonsanakirja.fi>, päivitetty julkaisu (24.2.2020).

57. Maria Lugones, *Coloniality of Gender. Worlds and Knowledges Otherwise* 2:2 (2008), 1–17; Gail Lewis, *Questions of presence. Feminist Review* 117:1 (2017), 1–19; Sojourner Truth, *Ain’t I a Woman*. Puhe naisten oikeuksien konferenssissa Ohiossa 1851, ks. esim. <https://www.womenshistory.org/education-resources/biographies/sojourner-truth> (20.10.2020).

58. Jessica Marie Johnson, *Wicked Flesh. Black Women, Intimacy and Freedom in the Atlantic World*. University of Pennsylvania Press 2020.

59. Lugones, 2008; Lewis 2017, 14; Wynter 2000, 174.

60. Tellervo Eronen, Käsikirjoitus.

61. Eronen, Käsikirjoitus, 44–46.

62. Peltoniemi 1985, 150.

63. Peltoniemi 1985, 149.

64. Torres-Saillant 1998.

65. Eronen, Käsikirjoitus, 40.

66. Tilli Sonni, *Emäntälehti* 2 (1932).

ja vähemmistönsä. Rotukäsitykset 1930-luvun Suomessa perustuivat ”rotujen hierarkiaan”, jossa Länsi-Eurooppaa pidettiin ”korkeimpina kulttuurimaina”⁶⁷ 1900-luvun alun rotubiologien käsityksissä suomalaiset sijoitettiin rotujen hierarkiassa länsieurooppalaisia alemmaksi yhdessä saamelaisten, tataarien ja romanien kanssa. Näitä käsityksiä heijasteleva mentaalinen maantiede näkyy 1900-luvun alun tieteessä ja oppikirjoissa.⁶⁸ Suomessa, kuten muualla, oli käytössä karttoja, jotka luokittelivat maapallon kansojen sivistystason. Suomi ei näissä luokitteluissa yleensä sijoitu korkeimpien sivistysmaiden joukkoon, vaan suomalaiset kuuluvat samaan kategoriaan itäeurooppalaisten kansojen kanssa. Suomessa hierarkian alapäähän asetettiin saamelaiset ja romanit. Jälkimmäiset olivat Jalkion ja Sonnin pariskuntien erityisen mielenkiinnon kohde. Sen lisäksi, että he olivat aktiivisesti mukana Evankelisten ystävissä, he toimivat Jalkion vuonna 1906 perustamassa Mustalaislähetyskeskuksessä. Oskari ja piirustuksenopettajaksi koulutautunut Helmi Jalkio olivat tutustuneet romanityön kautta Mustalaislähetyskeskuksen puitteissa. Oskari Jalkiolle työ romanien parissa oli alun perin vaihtoehto lähetystyölle Aasiassa, josta hän nuorena haaveili. Lähetystyö romanien henkisen tilan kohentamiseksi, yhdistettynä aineellisen hädän lievittämiseen ja moraaliseen kasvatukseen, rakentuu ajatukselle romanien vieraudesta ja rodullisesta toiseudesta.

Helmi Jalkio vaikuttaa olleen paitsi kiinnostunut rodullistetuista ryhmistä myös halukas tulemaan osaksi sellaista. Hän kertoo *Naisten äänelle*, että kierrellessään lapsuudessaan romanileirejä kotipappilansa läheisyydessä hän toivoi, että romanit veisivät hänet mukanaan.⁶⁹ Helmi (tuol-

loin Johansson) alkoi myös pitää romaneille koulua eräässä pappilan sivurakennuksessa. Hänen kuollessaan Dominikaanisessa tasavallassa vuonna 1936 *Kiertolainen* kutsui häntä nimellä ”Mustalaisten äiti”. Muutettuaan Dominikaaniseen tasavaltaan hän allekirjoitti Tilli Sonnin mukaan ystävilleen lähettämiään kirjeitä nimellä ”Haitin musta Helmi”⁷⁰ Halua tulla osaksi rodullistettua ryhmää on teoretisoitu nykytutkimuksessa muun muassa rodullisen fetissin kautta. Rodullinen fetissi ja halu toiseen kuitenkin korostaa eroa samaan aikaan kun kohtaamista värittää tietynlainen omistajuus.⁷¹ Rodullinen fetisointi yhdistyy valkoisen pelastajan hahmoon.⁷² Asetumalla toisen asemaan, tai lainaamalla kysymättä hänen kenkiään, valkoinen pelastaja harvoin näkee omaa valta-asemaansa ja niitä käytäntöjä, joilla rodullista ja koloniaalia hierarkiaa tuotetaan. Vaikka Helmi Jalkio olisikin allekirjoittanut kirjeen Haitin mustana Helminä, kaikki valkoisten siirtolaisten edut olivat edelleen hänen saatavillaan. Helmi julkaisi myös Abraham Lincolnia käsitteleviä lehtiartikkeleita, joissa hän kirjoittaa myötätunnolla Yhdysvaltojen alkuperäiskansojen ja afrikkalaislähtöisten orjien kokemasta julmuudesta ja epäoikeudenmukaisuudesta.⁷³ Halu toiseen yhdistyy Helmi Jalkion kirjoituksissa kolonialististen käytäntöjen vastustukseen.

Oskari Jalkio rinnastaa romanit Karibian asukkaisiin vuonna 1929 *Kiertolaisessa* julkaisemassaan kirjeessä ”Etelän lapsille”. Hän kertoo ymmärtävänsä ”teitä romanit” paremmin trooppisissa ”ikuisen suven maalla”⁷⁴ Mustalaislähetyskeskuksen suhtautuminen romaneihin oli holhoavaa tai Martti Grönforsin sanoin ”hyväntahtoisen halventavaa”⁷⁵ Jalkion kirjoituksessa niin roma-

67. Auer & Poijärvi 1937, 172–174.

68. Auer & Poijärvi 1937, 172–174.

69. *Naisten ääni* 24.10.1925.

70. Tilli Sonni, Käsikirjoitus.

71. Lewis 2017; Anlin Anne Cheng, Josephine Baker. Psychoanalysis and the Colonial Fetish. *Psychoanalytic Quarterly* LXXV:1 (2006), 95–129; Cheryl E Matias, White Skin, Black Friend. A Fanonian application to theorize racial fetish in teacher education. *Educational Philosophy & Theory* 48:3 (2016), 221.

72. Gayatri Spivak, Can the Subaltern Speak. Teoksessa Cary Nelson & Lawrence Grossberg (toim.) *Marxism and the Interpretation of Culture*. Macmillan 1988; Matias 2016; Sarah Bracke From ‘saving women’ to ‘saving gays’. Rescue narratives and their dis/continuities. *European Journal of Women’s Studies* 19 (2012), 237–252.

73. *Ilkka* 6.4.1929; *Uusi Suomi* 7.12.1924. Lisäksi hän julkaisi artikkelin Mahatma Gandhin suhteesta naisiin, kirjoittaen arvostavasti siitä, kuinka Gandhi näki ihmiset ihmisinä, sukupuoleen katsomatta. *Ilkka* 24.5.1929.

74. Oskari Jalkio, Etelän lapsille. *Kiertolainen* 1.1.1929.

75. Martti Grönfors, *Suomen mustaliskansa*. WSOY 1981; Martti Grönfors, From Scientific Social Science to Responsible Research. The Lesson of the Finnish Gypsies. *Acta Sociologica* 25:3 (1982) 249–257; Panu Pulma (toim.) *Suomen romanien historia*. SKS 2012.

nit kuin dominikaanit ”elävät kädestä suuhun”, ja kirjoituksessa on evolutiivisessa hengessä lapsille puhumisen sävy. Sekä halu tulla toiseksi että toisten suojeleminen ja holhoaminen tuottavat eroa tekijän ja kohteen välille.⁷⁶

Suomalaisten asema paikallisessa yhteiskunnassa

Lähteistä piirtyy kuva suomalaisista ryhmänä, johon Dominikaanisen tasavallan hallitukset, sekä presidentti Vásquezin että Trujillon aikana suhtautuivat suopeasti.⁷⁷ Eevaleena Melkas on selvittänyt paikallisten näkemyksiä suomalaisista kolmessa Dominikaanisessa tasavallassa ilmestyneessä sanomalehdessä.⁷⁸ Uutisointia leimasivat rasistiset käsitykset eri ryhmistä. Erytisen maininnan ansaitsee Trujillon hallituksen maatalousministeri Rafael Espaillat, joka jo presidentti Vásquezin aikana kuului siirtokuntaohjelman arkkitehteihin. Hän vieraili Villa Vásquezissa vuonna 1930 ja hänen kirjoituksiaan siirtokunnasta julkaistiin *La Opinión* -lehdessä seuraavana vuonna. Suomalaisia luonnehditaan kirjoituksissa yhdeksi Euroopan puhtaimmista valkoisista roduista, jonka avulla mustien haittilaisten tulvan aiheuttamaa epätasapainoa oli mahdollista korjata. Espaillat kuvailee suomalaissiirtolaisia jopa Dominikaanisen tasavallan viimeiseksi pelastusmahdollisuudeksi ”sillä sinisen veren ruiske tasavallan tummuneeseen ruumiiseen saattaa olla ainoa joka voi pelastaa sen kuolemalta”.⁷⁹

Trujillon valtaantulo vaikutti suomalaissiirtokuntaan siinä mielessä, että tuki asutustoiminnalle väheni eikä uusille tulijoille enää tarjottu ilmaista maata. Sekä Helmi Jalkio että Tilli Sonni kuvailevat Vásquezin syrjäyttäneitä ”vallankumousta”: tunnelma oli levoton, ja sotilasryhmät kivääreineen ammuskelivat. Villa Vásquezin nimikilpi ammuttiin rikki, koska siirtokunta oli nimetty vallasta syöstyin presidentin mukaan. Uudelta nimeltään se oli Villa Isabel, ilmei-

sesti Monte Cristin kuvernöörin Isabel Meyerin mukaan.⁸⁰ Paikalla ollut espanjalainen selitti Tilli Sonnille, että Vásquezin parannus- ja siirtolaispolitiikka oli vienyt maan taloudelliseen ahdistukseen, minkä seurauksena tämä oli menettänyt kansan tuen. Sekä Helmi Jalkio että Tilli Sonni kuvailivat vallankumousta verettömäksi, joskin pari henkilöä menetti henkensä vahinkoloukausten seurauksena. Rafael Trujillo oli Tilli Sonnin mukaan miellyttävä, hyväkäytöksinen, etevä ja tarmokas mies, joka rautaisella kädellään ohjasi maan erilaisia poliittisia aineksia ja kohensi maan oloja ja turvallisuutta.

Pian vallankumouksen jälkeen uusi presidentti saapui vierailulle siirtokuntaan, ja asukkaat ottivat vastaan presidentin vieraanvaraisin menoin. Vierailun jälkeen Trujillo järjesti siirtokunnalle uuden vesimyllyn.⁸¹ Tilli Sonni kertoo keskustelusta presidentin sisaren luona, jossa läsnä oli myös ”Hollannin konsulin rouva”. Keskustelu koski sitä, pitäisikö uuden kotimaan muuttua, jotta se miellyttäisi maahanmuuttajia, johon Sonni toteaa, ettei pieni vierasmaalainen joukko voisi sellaisesta uneksiakaan. Hän toteaa myös, että sivistynyt ihminen sopeutuu helpommin vieraisiin oloihin.⁸² Käsikirjoituksen perusteella Tilli Sonni seurusteli ”parhaissa piireissä”, ja Tellervo Eronen kertoo omassa kuvauksessaan, että vieraili kuvernööri Meyerin kotona.⁸³ Suomalaisille maanviljelijöille valkoisuus ja eurooppalaisuus näyttävät kääntyneen sellaiseksi ”kulttuuriseksi pääomaksi”, joka antoi pääsyn yläluokan piiriin. Suomalaiset olivat jossain määrin läheisissä väleissä maan johdon kanssa ja ilmeisesti Tilli Sonnin näkemyksen mukaan ”sivistynyt ihminen” ei arvostele vierasta maata.

Vaikka suomalaiset valkoisina eurooppalaisina nauttivat valtaapitävien suosiota, heidän asemansa siirtolaisina tulee ajoittain hyvinkin näkyväksi. Villa Vásquezin siirtolaiset joutuivat vuodesta 1930 lähtien luovuttamaan irtaimen

76. Lewis 2017, 5–6.

77. Tilli Sonni, Käsikirjoitus ja paikalliset lehdet, ks. Melkas 1999, 206–211.

78. Melkas 1999, 206–211. Lehdet olivat *Listín Diario*, *La Opinión* ja *La Información* vuoden 1929 alusta vuoden 1931 loppuun.

79. Melkas 1999, 208–209, Melkaksen käännös lehtiartikkelista Espaillat de la Mota, La inmigración finlandesa, *La Opinión* 21.2.1931.

80. Helmi Jalkio, Suomalaisia tropiikissa. *Aamulehti* 27.7.1930; Tilli Sonni, Käsikirjoitus, 44. Vallankaappaus noteerattiin myös suomalaisissa lehdissä, esim. *Uusi Suomi* uutisoi tapauksesta otsikolla Vallankumous Santo Domingossa 27.2.1930.

81. Tilli Sonni, Käsikirjoitus, 44.

82. Tilli Sonni, Käsikirjoitus, 102.

83. Eronen, Käsikirjoitus.

omaisuutensa osuuskunnalle, jota hallinnoivat paikalliset viranomaiset: ”administraattori”, insinööri, tarkastaja ja maatalousneuvoja. Osuuskunnan virkailijoiden joukossa ei ollut suomalaisia, mahdollisesti kielitaidon puutteen vuoksi. Kielitaitoinen ja maataloutta ymmärtävä Artturi Sonni valittiin edustamaan suomalaisia hallinnon kanssa käytävissä asioissa. Käytännön asioissa, esimerkiksi riisinviljelyyn liittyvissä kysymyksissä, ilmeni kuitenkin erilaisia vaikeuksia. Suomalaisen oli määrä viedä korjaamansa riisi myllyyn, jonka piti maksaa heille sadosta. Väärinkäytöksiä sattui toistuvasti, esimerkiksi siten, että espanjalainen ”administraattori” laittoi rahat omaan taskuunsa. Suomalaisen siirryttyä käyttämään saksalaisen kauppiaan rakentamaa myllyä he saivat maksun riisistä, mutta joutuivat lainaamaan rahaa kauppiaalta ja velkaantuivat.⁸⁴

Suomalaisen asemasta kertovat myös Jalkioiden pojan Alfin vaiheet. Tämä suunnitteli uraakemian insinöörinä sokeritehtaassa, mutta presidentti Trujillo ei sallinut ulkomaalaisten työskentelyä kansallisesti ja strategisesti merkittävän teollisuuden piirissä. Sen sijaan Trujillo teki Alf Jalkiosta Dominikaanisen tasavallan armeijan luutnantin. Alf Jalkio kertoo myöhemmin paenneensa Suomeen, koska ei halunnut sitoutua dominikaaniseen armeijaan.⁸⁵

Esimerkkien valossa suomalaiset näyttävät valkoisina eurooppalaisina olleen varsin hyvässä asemassa Dominikaanisen tasavallan rotuhierarkiassa, mutta vierasmaalaisina siirtolaisina kuitenkin muodollisesti alempiarvoisia verrattuna maan omiin valkoisiin kansalaisiin. Rodulliset hierarkiat ja kolonialismin muovaamat käytännöt mahdollistivat suomalaisten asettumisen alueelle, ja se antoi heille tietynlaista valta-asemaa. Tämä ei kuitenkaan materialisoitunut suoraan taloudellisina tai poliittisina etuoikeuksina.⁸⁶

Johtopäätökset

Niin kutsutun tropiikkikuumeen myötä tropiikit alettiin mieltää luonnollista terveyttä edistävinä alueina erityisesti *Terveys*-lehdessä käydyssä keskustelussa. Aikaisempina vuosisatoina utopiasiiirtolaisuus oli, joitain poikkeuksia lukuun

ottamatta, suuntautunut lauhkealle vyöhykkeelle, erityisesti Pohjois-Amerikkaan. Trooppiset alueet oli Euroopassa mielletty terveydelle vahingollisiksi ja jopa hengenvaarallisiksi. Innostus luonnonmukaiseen elämään ja kasvissyöntiin muutti kuitenkin käsitystä tropiikeista ihmisten mielessä. Terveyden edistäminen sekä mahdollisuus kasvissyöntiin yhdessä taloudellisten ja muiden henkilökohtaisten motiivien kanssa sai noin 140 suomalaista lähtemään siirtolaiseksi Dominikaaniseen tasavaltaan. Siirtolaisten kertomukset ja Viljavakkaa koskevat kuvaukset kertovat kiinnostavalla tavalla suomalaisten statuksesta Dominikaanisen tasavallan rotujärjestyksessä ja samalla suomalaisten asemasta kolonialismin muovaamisissa käsityksissä mentaalista maantieteestä ja kansojen hierarkiasta. Rodullinen ajattelu 1920-luvun Suomessa oli yhtä suuressa määrin kolonialismin leimaamaa kuin Karibiolla, vaikka kolonialismin historia ja käytännöt poikkesivat toisistaan. Suomalaiset siirtolaiset samastuivat valkoisiin siirtomaaisäntiin ja mielsivät muut maanosat itselleen avoimeksi ja vapaaksi asuttaa.

Voidaanko Viljavakkaa pitää asutuskolonialistisena projektina? Joissakin asutuskolonialismin teoretisoinneissa on määritelty asutuskolonialismin kriteerejä taloudellisen ja poliittisen vaikutusvallan kautta, ja näitä pieni suomalaissiirtokunta ei täytä.⁸⁷ Vaikka suomalaiset näyttävät olleen siirtolaistenkin joukossa jonkinlaisessa erityisasemassa, he eivät nauttineet samoja oikeuksia kuin paikalliset. Esimerkiksi se, ettei Alf Jalkion sallittu astua maalle strategisesti merkittävän sokeriteollisuuden piiriin osoittaa, että siirtolaisilla ei ollut samoja valinnan mahdollisuuksia kuin Dominikaanisen tasavallan koulutetuilla kansalaisilla. Kuitenkin Viljavakka kytkeytyy asutuskolonialismiin monella tavalla. Suomalaiset muuttivat valtion nimenomaan siirtolaisille varaamalle alueelle ja hyötyivät siirtolaisille suunnatuista eduista. Lisäksi Dominikaaninen tasavalta oli vahvasti rasistinen yhteiskunta, jossa rotupolitiikka määritteli paikallisten viranomaisten ja paikallisväestön suhdetta oman maan ryhmiin ja siirtolaisiin. Tässä rotuhierarkiassa suomalaiset valkoisina, pääasiassa keskiluokkaan

84. Tilli Sonni, *Käsikirjoitus*, 32–36.

85. Alf Jalkio, *Amerikan uutiset* 9.5.1991; *Släkt och hävd* (28) Terjärv hembygdsförening 1996.

86. Ks. myös Tuori 2019.

87. Elkins & Pedersen 2005.

lukeutuvina siirtolaisina olivat edullisessa asemassa. Ihanneyhteisöä rakentamaan lähteneet suomalaissiirtolaiset näyttävät pitäneen rotupolitiikkaa melko ongelmattomana kontekstina – rodullinen ajattelu 1920-luvun Suomessa lie-nee ollut niin vahvaa, ettei se haastanut Trujillon rotupolitiikkaa, ainakaan ääneen. Vaikka jotkut suomalaiset ilmaisivat myötätuntoa ja antoivat apua diktatuurin vainoamille haitilaisille, vallitsevaa rotujärjestystä ei juurikaan kyseenalaisteta ainakaan tätä tutkimusta varten luetuissa lähteissä. Suomalaisten teksteistä välittyy pikemmin tyytyväisyys siitä, että juuri suomalaisia kohtaan suhtauduttiin Dominikaanisessa tasavallassa myönteisesti. Näyttääkin siltä, että sekä eurooppalaiset siirtolaiset että siirtomaita hallinneet ihmisetkin tarvitsivat rodun kategoriaa paikkaamaan modernien ihanteiden ja kolonialistisen väkivallan välistä ristiriitaa. Tämä ristiriita näyt-tyy Viljavakan suomalaissiirtokunnassa oma-laatusella ja valaisevalla tavalla. Kolonialismin

myötä syntynyt rodullinen järjestys on ollut sen synnyttänyttä järjestelmää sitkeämpi, ja kuten Viljavakan esimerkki osoittaa, myös siirtolais-ten kotimaalla, rodulla ja yhteiskuntaluokalla on merkitystä. Viljavakan suomalaissiirtokunnan tutkiminen rodun ja asutuskolonialismin näkö-kuilmasta tuo näin lisää ymmärrystä siihen, miten sinänsä hyvään pyrkivät hankkeet kietoutuvat kolonialismiin. Näemmekin, että Viljavakka oli asuttajakolonialistinen hanke asutuskolonialis-min muovaamassa valtiossa.

Laura Hollsten on yliopistonopettaja ja ympäristöhistorian dosentti Åbo Akademiassa.
Sähköposti: laura.hollsten@abo.fi.

Salla Tuori on vapaa tutkija Siirtolaisuusinstituutissa.
Sähköposti: salla.tuori@utu.fi.

Liisa-Maija Korhonen

”Tulinen Amerikan kiihko”

*Tunteet ja koloniaalisuus Anna ja Edvard Skogmanin kirjeissä
Argentiinasta 1906–1907*

Toukokuun 12. päivänä 1906 Anna ja Edvard Skogman nousivat tyttärensä Elisabethin kanssa höyrylaiva *Linneaan* Helsingin Eteläsatamassa lähteäkseen uudisraivaajiksi Argentiinaan. Helsingiläisperheen elämä Argentiinan rajaseudulla kesti kuitenkin vain heinäkuuhun 1907, jolloin Anna menehtyi tuberkuloosiin ja Edvard ja Elisabeth aloittivat köyhytyneinä paluumatkansa Suomeen. Tässä artikkelissa kerron heidän tarinansa.¹

1900-luvun alun Argentiinaa johti sosiaalidarwinismista ja positivismista ihanteensa ammentanut kreolieliitti², jonka tavoitteena oli tehdä entisestä takapajuisesta siirtomaasta moderni sivistysvaltio. Osana massiivista siirtolaisuusohjelmaa³ ja asutuskolonialismia⁴ alkuperäiskansoilta vallattuja rajaseutuja pyrittiin asuttamaan eurooppalaisilla siirtokunnilla. Taustalla vaikutti *moderniuden myytti*, jonka mukaisesti ”primitii-

visinä” ja ”barbaarisina” esitetyt paikalliset *toiset* nähtiin esteenä modernisaation, kehityksen ja länsimaisen sivilisaation tiellä.⁵

Colonia Finlandesa oli Misionesiin, Koillis-Argentiinan rajaseudulle, vuonna 1906 perustettu suomalais-ruotsalainen maanviljelyssiirtokunta, joka pysyi asuttuna aina 1980-luvulle saakka.⁶ Artikkelini on tapaustutkimus suomalaisen Skogmanin perheen elämästä ja muutosta *Colonia Finlandesaa* sen perustajajoukossa vuosien 1906 ja 1907 välillä. Tutkimukseni perustuu Turun Siirtolaisuusinstituutin arkistolle kuuluvaan Skogmanin kokoelmaan, joka sisältää Anna ja Edvard Skogmanin kirjoittamia kirjeitä, käsikirjoituksia ja päiväkirjan. Aineisto on ollut jo 1970-luvulla historioitsija Olavi Lähteenmäen käytössä hänen valmistellessaan *Colonia Finlandesan* perustamisvaiheita käsittelevää lisensoitettua tutkimustaan. Lähteenmäen laajassa tutkimuksessa Skogmanit

1. Haluan kiittää Anu Korhosta, Heikki Mikkeliä, teemanumeron päätoimittajia ja anonyymeja vertaisarvioijia arvokkaista kommentteista artikkelini hyväksi. Artikkelini toteutuu Helsingin yliopistossa osana väitöskirjatutkimustani.
2. Termillä *kreoli* (esp. *criollo*) on historiallisesti viitattu Latinalaisessa Amerikassa syntyneeseen, espanjalaiset sukujuuret omaavaan väestöön.
3. Vuosien 1871–1914 välillä Argentiinaan asetui pysyvästi yli 3 miljoonaa siirtolaista. Määrä oli suurin koko Latinalaisessa Amerikassa ja siirtolaisuuden merkitys väkilukuun suhteutettuna mullistava. Suurin osa saapui Italiasta ja Espanjasta, mutta tulijoita oli myös Englannista, Ranskasta, Keski- ja Pohjois-Euroopasta, Balkanilta ja Lähi-Idästä. Gabriela Nouzeilles & Graciela Montaldo (toim.) *The Argentina Reader. History, Culture, Politics*. Duke University Press 2002, 1, 157–158; Michael Goebel, Introduction. Teoksessa Nicola Foote & Michael Goebel (toim.) *Immigration and National Identities in Latin America*. University Press of Florida 2014, 2.
4. Asutuskolonialismi (engl. *settler colonialism*) perustuu ns. eliminoinnin logiikkaan, jolla alkuperäisasukkaat pyritään korvaamaan valtaamalla heidän maansa ja elinympäristönsä uudisasutukselle. Asutuskolonialismi ei ole niinkään tapahtuma vaan pysyväksi tähtäävä rakenne ja siten nyky-Argentiinan perusta. Ks. Patrick Wolfe, *Settler colonialism and the elimination of the native*. *Journal of Genocide Research* 8:4 (2006), 387–390. Asutuskolonialismin käsitteellisestä ja teoreettisesta soveltuvuudesta Argentiinan ja eteläisen Latinalaisen Amerikan tarkasteluun ks. Richard Gott, *Latin America as a White Settler Society*. *Bulletin of Latin American Research* 26:2 (2007) ja Michael Goebel, *Settler Colonialism in Latin America*. Teoksessa Edward Cavanagh & Lorenzo Veracini (toim.) *The Routledge Handbook of the History of Settler Colonialism*. Routledge 2017.
5. Enrique Dussel, *The Invention of the Americas. Eclipse of “the Other” and the Myth of Modernity*. Continuum 1995, 12, 136–137; Nouzeilles & Montaldo (toim.) 2002, 80.
6. *Colonia Finlandesan* asukasluku nousi enimmillään n. 500 henkilöön 1930-luvulla, ja 1980-luvun lopulle tultaessa se oli tiettävästi tyhjentynyt viimeisistäkin asukkaistaan. Olavi Koivukangas, *Kaukomaiden kaipuu. Suomalaiset Afrikassa, Australiassa, Uudessa-Seelannissa ja Latinalaisessa Amerikassa*. Siirtolaisuusinstituutti 1998, 263, 268.

huomioitiin kuitenkin vain yksittäisinä viitteinä, eikä heidän tarinaansa ole sittemmin kerrottu myöhemmissäkään *Colonia Finlandesaa* käsittelevissä teoksissa.⁷

Artikkelissani seuraan Skogmanea Helsingistä Argentiinaan heidän omaisilleen kirjoittamiensa kirjeiden kautta.⁸ Anna ja Edvard kirjoittivat kirjeitä Edvardin äidille ja sisarelle, Vilhelmina ja Vera Skogmanille,⁹ sekä omalle pojalleen Antille, joka perheen ainoana jäsenenä jäi Suomeen omaisten hoivaan. Luen Annan ja Edvardin kirjeitä ja käsikirjoituksia omaelämäkerrallisina teksteinä, jolloin tutkimuskohteekseni tarkentuu kirjoittaen kerrottu *kokemus*. Kokemus ei täten toimi todistusaineistona vaan tutkimuskohteena, jota pyrin ymmärtämään ja merkityksellistämään.¹⁰ Menneisyyden kokemuksen tutkimus tällaisen luonteeltaan yksityisen ja intiiminkin aineiston kautta vaatii tutkijalta empaattista lähestymistapaa, kuten historioitsija Maarit Leskelä-Kärki on peräänkuuluttanut,¹¹ sekä kokemuksen asettamista sitä rakentaneisiin historiallisiin raameihin ja prosesseihin, kuten historioitsija Joan Wallach Scott on painottanut.¹² Vaikka Skogmanien sisäiseen kokemukseen minulla ei pääsyä olekaan, ajattelen historioitsija Kirsi Tuohelaa seuraten, että voin tutkijana kuitenkin jäljittää kokemuksesta kerrottua. Kuten Tuohela tähdentää, kirjoittaen kerrotun kokemuksen taustalla on myöskin eletty ja koettu elämä.¹³

Kirjeisiin, päiväkirjaan ja käsikirjoituksiin Anna ja Edvard kirjasivat vaikutelmiaan, tuntei-

taan ja ajatuksiaan Argentiinasta. Artikkelissani kysynkin, millä tavoin Skogmanit kokivat Argentiinan kulttuurisen ja luonnollisen ympäristön: kuinka he sitä määrittivät, minkälaisen aistihavaintojen avulla sitä kuvasivat ja minkälaisin tunteilmaisuuksista kertoivat? Tämän ohella pohdin, kuinka Skogmanin perheen kokemukset Argentiinasta sijoittuvat osaksi laajempaa koloniaalista viitekehystä.

Termi *koloniaalisuus* (esp. *colonialidad*) juontaa juurensa latinalaisamerikkalaiseen *dekoloniaaliseen* tutkimukseen, joka on syntynyt kriittikinä ja täydennyksenä vanhempaan *postkoloniaaliseen* teoriaan. Tässä latinalaisamerikkalaisessa kehityksessä koloniaalisuus kytkeytyy erottamattomasti moderniteuteen ja se nähdään *kolonialismin* käsitettä laajempaan; koloniaalisuus on vaiettu kääntöpuoli sille modernille globaalille maailmanjärjestykselle, joka sai alkunsa noin 500 vuotta sitten, kun eurooppalaiset purjehtivat nykyisen Amerikan ja Karibian alueille, mutta joka ei päättynyt kolonialismiin.¹⁴ Argentiina julistautui itsenäiseksi Espanjan siirtomaaherroudesta vuonna 1816. Itsenäistymisen jälkeen alkuperäiskansoja vastaan käydyt tuhoamissodat sekä rasistinen siirtolaisuuspolitiikka ja asutuskolonialismi kuitenkin osoittavat, että Espanjalta opittu koloniaalinen logiikka määritteli olennaisesti myös modernin Argentiinan rakennusta.¹⁵ Tätä taustaa vasten luen Skogmanien kertomuksia 1900-luvun alun Argentiinasta. Vaikka tutkimuksessani on kyse varsin rajatusta ja marginaa-

7. *Colonia Finlandesaa* ovat tutkineet etenkin Olavi Lähteenmäki ja Enrique Tessieri. Siitä ovat kirjoittaneet myös Teuvo Peltoniemi, K-G Olin, Olavi Koivukangas sekä Marjatta Nieminen ja Pulmu Heinonen.

8. Kirjeenvaihdon toista puolta, Annan ja Edvardin vastaanottamia kirjeitä, on ollut saatavillani vain yksi kappale.

9. Edvardin äiti Vilhelmina oli jäänyt leskeksi ja hänen sisarensa Vera työskenteli toimittajana porilaisissa nuorsuomalaisissa sanomalehdissä. Vera Skogman oli Suomalaisen Naisliiton Porin osaston aktiivijäsen ja piti naisasiaa esillä myös toimitustyössään. Sanomalehtialalla vakituisesti toimineena ja työllään omistautuneena naisena häntä pidettiin myös aikansa harvinaisuutena ja uranaukaisijana. *Satakunnan Sanomat* 2.2.1913, 2 ja 10.12.1916, 9.

10. Ks. Joan W. Scott, *The Evidence of Experience*. *Critical Inquiry* 17:4 (1991), 779–780.

11. Maarit Leskelä-Kärki, *Samastumisia ja etäännyksiä. Elämäkerta historiantutkimuksen kysymyksenä*. Teoksessa Askon Nivala & Rami Mähkä (toim.) *Tulkinnan polkuja. Kulttuurihistorian tutkimusmenetelmiä*. k&h 2012, 44–46.

12. ”We need to attend to the historical processes that, through discourse, position subjects and produce their experiences.” Scott 1991, 779.

13. Kirsi Tuohela, *Huhtikuun tekstit. Kolmen naisen koettu ja kirjoitettu melankolia 1870–1900*. SKS 2008, 58.

14. Walter Mignolo, *The Idea of Latin America*. Blackwell Publishing 2005, xii–xiii. Aiheesta enemmän ks. Mabel Moraña, Enrique Dussel & Carlos A. Jáuregui (toim.) *Coloniality at Large. Latin America and the Postcolonial Debate*. Duke University Press 2008.

15. Argentiinassa alkuperäiskansojen maiden valjastaminen uudisasutuksen ja talouskasvun käyttöön tapahtui mittavimmin juuri itsenäisyyden aikana 1800- ja 1900-luvuilla. Eteläisellä Pampalla ja Patagoniassa alkuperäisheimojen maat ryöstettiin 1830- ja 1870–1880-lukujen verisissä sotilasoperaatioissa (*Campaña al desierto* ja *Conquista del desierto*), joita nykytutkimus käsittelee kansanmurhana. Alkuperäiskansojen traumaa on Argentiinassa pahentanut heidän häivyttämisenä kansallisesta historiikirjoituksesta. Nouzeilles & Montaldo (toim.) 2002, 103–105, 115, 161; Gott 2007, 269–270, 283–288; Goebel 2017, 142–143, 146.

lisesta kohteesta – lyhyeksi jääneestä vaiheesta yhden suomalaisperheen elämässä – yksityisenkin kokemus syntyy aina osana ympäröivää kulttuurista, historiallista, ajallista ja paikallista kontekstiaan.¹⁶

Tutkimuksessani on yhtymäkohtia myös tunteiden ja aistien historian tutkimusaloihin,¹⁷ joten lyhyt tunnesanaston määrittely lienee tarpeen. Suomen kielessä *tunne* on monimerkityksinen sana, jolla viitataan kaikenlaisiin mielentiloihin, tuntemuksiin ja aistimuksiin. Tunteiden tutkimuksessa tehdään kuitenkin eroa *emootio* ja *affektin* välillä. Affektilla viitataan välittömään, keholliseen ja vielä tiedostamattomaan reaktioon tai muutokseen olotilassa, kun taas emootio on affektin tunnistettu ja nimetty muoto – kuten ilo tai ahdistus. Mediatutkija Susanna Paasonen mukaan affektit ja emootiot kertovat suhteistamme maailmaan: ne ”suuntaavat kohtaamisiamme ihmisten, objektien, ympäristöjen, arvojen ja ajatusten, kaikenlaisten toimijoiden kanssa.”¹⁸ Tässä artikkelissa tarkastelen juuri Skogmanien *kohtaamista* Argentiinan kanssa, ja käsittelen tähän kohtaamiseen liittyvää tunteellisuutta niin mielen kuin kehon kokemuksena, jossa affektit, emootiot ja aistimukset rajapinnoitetaan huokoisina myös monin tavoin sekoittuvat toisiinsa.

”Uuteen maailmaan”

Porilainen sahankirjurin poika Anders Edvard Skogman (s. 1866) ja kokkolalainen vaivaiskar-

tanon johtajan tytär Anna Augusta Helander (s. 1876) avioituivat Raumalla vuonna 1894.¹⁹ Monien aikalaistensa tavoin he muuttivat myöhemmin työn perässä Helsinkiin kahden lapsensa – vanhemman Anders Augustin (s. 1895) ja nuoremman Anna Elisabethin (s. 1901) – kanssa. Teollistuvassa sekä taloudellisesti ja sosiaalisesti eriytyvässä pääkaupungissa Skogmanit asuivat aluksi Wallininkadulla Kallion työväenalueella, mutta vuonna 1903 he ostivat asunnon Vuorimiehenkadun uudisrakennuksesta keskeltä arvostettua Ullanlinnan kaupunginosaa.²⁰ Osakeyhtiö Joukolan rakennuttama talo oli kuitenkin sijainnistaan huolimatta työväen asuintalo.²¹ Vain kaksi huonetta, keittiön ja makuualkovin käsittävässä asunnossa olikin ahdasta – etenkin kun nelihenken ydinperheen lisäksi siellä asusti myös kaksi alivuokralaista ja ”kyökin puolella” Annan vanha isä.²²

Alkuvuodesta 1906 oli kulunut vasta muutama kuukausi edellisen vuoden lopulla Suomen suuriruhtinaskunnassa maanlaajuisesti levinneestä suurlakosta.²³ Anna ja Edvard murehtivat tulevaisuutta ja perheen toimeentuloa, semminkin ”jos nyt sattuisi työttömyys tai sairaus.”²⁴ Rakennusmestariksi valmistunut Edvard elätti perhettä tekemällä 11 tunnin työpäiviä Luotsikatu 4:n uudisrakennuksella Katajanokalla ja hankkimalla iltaisin lisätienestettä rakennuspiirtäjänä. Anna oli ruotsinkielentaitoisena työskennellyt *Hufvuds-tadsbladetissa* korrehtuurinlukijana mutta jäänyt sittemmin kotiäidiksi.²⁵ Omasta työläisase-

16. Kokemusta voi pitää prosessina, jossa Kirsi Tuohelan sanoin ”yksilö asettuu sosiaaliseen todellisuuteen ja havaitsee ja ymmärtää subjektiivisina sellaiset olosuhteet – materiaaliset, taloudelliset ja ihmisten väliset – jotka itse asiassa ovat sosiaalisia ja laajemmasta näkökulmasta katsottuna historiallisia”. Tuohela 2008, 30.

17. Tunteiden historiasta enemmän ks. esim. Rob Boddice, *The History of Emotions*. Manchester University Press 2018 ja Barbara Rosenwein & Riccardo Cristiani, *What Is the History of Emotions?* Polity Press 2017. Aistien historiasta ks. Mark M. Smith, *Sensing the Past. Seeing, Hearing, Smelling, Tasting, and Touching History*. University of California Press 2008 sekä Constance Classen et al. (toim.) *A Cultural History of the Senses*, Vol. 1–6. Bloomsbury 2014.

18. Susanna Paasonen, Affekti suhteina ja intensiteettinä. *Tieteessä tapahtuu* 2 (2017), 42.

19. Avioliittoon kuulutettuja. *Rauman Lehti* 27.10.1894, 1; Asevelvolliset nuorukaiset. *Lounas* 11.1.1888, 3; Dödens skördar. *Västra Finland* 31.8.1907, 3; Kuolleita. *Satakunnan Sanomat* 28.8.1907, 1.

20. Helsingin kaupunginarkisto (jatkoissa HKA). Asunto-osakeyhtiö Joukolan arkisto (1902–1928). Ba:1 Osakeluettelo; Edvard Skogman Vera ja Vilhelmina Skogmanille 1.3.1906. Siirtolaisuusinstituutin arkisto (jatkoissa SI). Skogmanin kokoelma, ark.no 009/2006 (jatkoissa SK).

21. HKA. Kaupunginvaltuuston arkisto. Ea:1 Komiteamietinnöt suomenkieliset. 31. *Kaupunginhallituksen mietinnöt 1905 (24. Asiakirjoja, jotka koskevat ehdotusta huokeista ja tarkoituksenmukaisista työväenasunnoista.)*, 16.

22. Vuokrataan. *Uusi Suometar*, 27.4.1906, 8; Edvard Skogman Vera ja Vilhelmina Skogmanille 21.1.1906. SI. SK.

23. Suurlakosta enemmän ks. Marko Tikka, *Kun Kansa Leikki Kuningasta. Suomen Suuri Lakko 1905*. SKS 2009. Keisariajasta laajemmin ks. Matti Klinge, *Keisarin Suomi*. Schildt 1997 ja Osmo Jussila, *Suomen Suuriruhtinaskunta 1809–1917*. WSOY 2004.

24. Anna Skogman Vilhelmina Skogmanille 13.3.1906. SI. SK.

25. Edvard Skogman Vera ja Vilhelmina Skogmanille 21.1.1906 ja 1.3.1906; Edvard Skogmanin päiväämätön käsikirjoitus *Kotini*. SI. SK.

mastaan ja heikosta taloudellisesta tilanteestaan huolimatta Skogmanit tekivät mielipiteissään selvää eroa työväkeen, jonka yhteiskunnallisia pyrkimyksiä ja sosialismia etenkin Anna vahvasti vieroksui.²⁶

Vuoden 1905 suurlakkoa seurasi Suomessa aatteellisen kirjavuuden ja aktiivisen poliittisen järjestäytymisen aika. Keisarivallan horjuessa ja äänioikeusuudistuksen mainingeissa mahdollisia tulevaisuuksia oli monia, eikä kukaan voinut ennalta tietää, mitkä aatteet lopulta voittaisivat.²⁷ Tässä epävarmassa, lukuisten mahdollisten tulevaisuuksien horisontissa avautui Skogmanien eteen yllättäen väylä, joka tuntui tarjoavan varmemman ja valoisan tulevaisuuden.

”Tässä on aikomus, koska ei vanha mailma enää näy jaksavan elättää, lähteä uuteen, eli toisin sanoen, seurata suomalaista siirtolaa, joka toukokuun kesäkuussa lähtee Argentiinaan”, kirjoitti Anna helmikuun lopulla 1906.²⁸ Vuosisadan alussa maailman rikkaimpien maiden joukkoon lukeutunut Argentiina näyttäytyi länsimaailmalle *luvatuna maana* ja hämmästyttävän modernina ja ”eurooppalaisena” kehtona Latinalaisessa Amerikassa.²⁹ Anna Argentiina houkutti siksi, että siellä olisi ”kaikinpuolin keveämmät elämisen ehdot, ja voisi vähän koota vanhan päivän varaa ja jonkun pennin lapsilleenkin”.³⁰ Skogmanit todennäköisesti lukivat suunnitteilla olleesta suomalais-

ruotsalaisesta siirtolasta lehdistä, tai ehkä he saivat käsiinsä alkuvuodesta julkaistun *Prospektin*, jossa siirtokuntasuunnitelmaa yksityiskohtaisesti esiteltiin.³¹ Esitteen takana oli siirtokuntahanketta johtanut viipurilaislähtöinen tieteilijä Arthur Thesleff (1871–1920), joka edeltäneen vuoden ajan oli matkustellut Argentiinassa etsimässä suomalaisille soveltuva aluetta ja löytänyt sen maan koilliselta rajaseudulta, Misionesin territorista.

Siirtolaisuushaaveet eivät olleet ajalle poikkeuksellisia, sillä nopea väestönkasvu, teollistuminen ja kaupungistuminen sysäsivät vuosien 1871 ja 1914 välillä jopa 34 miljoonaa eurooppalaista niin kutsutusta Vanhasta maailmasta ”uuteen”³². Siirtomaaherruudesta irtautuneiden Anglo- ja Latinalaisen Amerikan valtioiden näkökulmasta kyse oli puolestaan ”Uuden maailman” asuttamisesta toivotunlaisella valkoisella eurooppalaisella väestöllä. Mittavan siirtolaisuusohjelman Argentiinalle 1800-luvun puolivälissä hahmotellut liberaalijattelijat Juan Bautista Alberdi (1810–1884) piti juuri pohjoiseurooppalaisia ”ihmisroduista” parhaana. Niin sanotun ”pohjoisen rodun” toivottiin paitsi tuovan vastapainoa voimakkaalle Välimeren maista saapuvalla siirtolaisuudelle myös ”valkaisevan” Argentiinaa ”rodullisen sekoittumisen” kautta.³³

Olavi Lähteenmäen mukaan *Colonia Finlandesa* lähtökohta oli aatteellinen – se syntyi

26. Jatkuvat lakkouhat huolettivat Annaa, ja hän piti sosialisteja kahdeksantuntisen työpäivän vaatimuksineen laiskureina. Anna Skogman Vilhelmina Skogmanille 13.3.1906. SI. SK.
27. Suurlakkoajan kiistelevistä järjestyksistä ks. Anu-Hanna Anttila et al., *Kuriton kansa. Poliittinen mielikuvitus vuoden 1905 suurlakon ajan Suomessa*. Vastapaino 2009, 13–26, 255–260.
28. Anna Skogman Vera ja Vilhelmina Skogmanille 26.2.1906. SI. SK.
29. Nouzeilles & Montaldo (toim.) 2002, 1; Ricardo D. Salvatore, *The Unsettling Location of a Settler Nation. Argentina, from Settler Economy to Failed Developing Nation*. *South Atlantic Quarterly* 107:4 (2008), 759–761.
30. Anna Skogman Vilhelmina Skogmanille 13.3.1906. SI. SK.
31. Arthur Thesleffin kymmenvuotinen esite *Prospekt öfver en tillämnad finsk-svensk koloni i Territoriet Misiones af Republiken Argentina* ilmestyi helmikuussa 1906, ja hieman sen jälkeen siitä ilmestyi myös suomenkielinen painos. Thesleffin itsensä ”Misioneskatkismukseksi” kutsumaa vihkosta painettiin noin 500 kappaletta, ja sitä jaettiin siirtokuntahankkeesta kiinnostuneille. Olavi Lähteenmäki, *Colonia Finlandesa. Uuden Suomen perustaminen Argentiinaan 1900-luvun alussa*. SHS 1989, 119.
32. ”Uusi maailma” oli *uusi* tietysti vain eurooppalaisille. Käsite liitetään firenzeläisen Amerigo Vespuccin (1454–1512) tutkimusmatkoihin nykyiseen Latinalaiseen Amerikkaan vuosina 1501–2, jolloin Vespuccin kerrotaan havainneen, että Kristoffer Kolumbuksen noin kymmenen vuotta aikaisemmin ”löytämä” maa-alue ei ollutkaan Aasian itärannikko vaan kokonaan ”uusi” maailma. Manner sai nimen *America* Amerigo Vespuccin mukaan. Mignolo 2005, 3.
33. Monissa aikakauden eurooppalaisissa ja pohjoisamerikkalaisissa rotuopeissa suomalaisten ei tosin katsottu kuuluvan ns. pohjoiseen tai germaaniseen ”rotuun” ruotsalaisten tavoin, vaan esimerkiksi kalloindeksiin perustuen suomalaisia luokiteltiin alempiarvoisena pidettyyn ”mongoliseen rotuun”. Argentiinassa ”pohjoinen rotu” ja Pohjois-Eurooppa käsitettiin kuitenkin väljemmin, ja toisaalta *Colonia Finlandesa* oli alkujaan leimallisesti suomenruotsalainen siirtokuntahanke. Rotuopista oli tiettävästi kiinnostunut myös itse Arthur Thesleff, joka myöhemmin 1910-luvulla otti omilla romaanitutkimuksillaan osaa ruotsalaisen rotubiologi Herman Lundborgin julkaisuihin ja eri kansantyyppejä esittelevään näyttelyyn. Herman Lundborg (toim.) *Rasfrågor i Modern Belysning*. P. A. Norstedt & Söners Förlag 1919; Lähteenmäki 1989, 18–19, 71–72, 135, 149; Marjatta Hietala, Eugeniikan ja rotuhygienian tausta ja seuraukset. *Tieteessä tapahtuu* 27:8 (2009), 16; Leila Gómez, *Darwinism in Argentina. Major Texts 1845–1909*. Bucknell University Press 2011, 12.

nationalistisesta ”Uuden Suomen” haavekuvasta. Ajatuksen suomalaisen siirtolaisuuden ohjailemisesta ”parhaille mahdollisille alueille” esitti poliittisena aktivistina myöhemmin tunnetuksi noussut Konni Zilliacus (1855–1924) jo vuonna 1889. Zilliacuksen muotoilemaa siirtokuntahankeetta ryhtyi edistämään 1900-luvun alussa Tukholmaan kokoontunut joukko nuoremman polven perustuslaillisia; tämä yleisvaltakunnallista asevelvollisuutta paenneista ja kenraalikuvernööri Nikolai Bobrikovin karkottamista keisarin vastustajista koostunut oppositioryhmittymä halusi perustaa siirtokunnan Venäjän ”sortotoimia” pakeneville suomalaisille. Suurlakon ja keisarin myönnytysten myötä suunnitelman alku-peräinen poliittinen tavoite menetti kuitenkin merkitystään, ja keväällä 1906 hanketta johtaneen Arthur Thesleffin päämääräksi tuli tarjota suomalaisille mahdollisuus vaurastumiseen Misionesin hedelmällistä maata viljellen.³⁴

Lähtökohdiltaan sosialistisista ihanneyhteisökokeiluista merkittävästi poikennut siirtokuntahanke oli etenkin Annan mieleen. ”Se ei ole mitään humpuukia à la Matti Kurikka, vaan sivistyneitten henkilöitten alkuunpanoa”, hän perusteli tunnettuun aikalaiseen utopiasosialistiin viitaten. Siirtokuntaan ”pyrkiään joukossa” tehtiin Annan havaintojen mukaan myös tarkkaa valikoimista, ”ettei pyrkiä ole mikään rentuherra”. Luokan ja sukupuolen näkökulmista *Nueva Finlandia* olikin alkujaan ennen kaikkea koulutetun, ruotsinkielisen, keskiluokkaisen ja porvarillisen ”herraväen” projekti.³⁵ Skogmanille paikka siirtokunnassa avautui kuitenkin toisenlaisista lähtökohdista. ”Eedun juuri sentähden mielellään ottaisivat joukkoon, kun ei ole vielä heillä yhtään rakennusmestaria”, kirjoitti Anna ylpeänä, ”minun ovat luvanneet ottaa sairaanhoitajaksi, vieläpä suositteleet ja hankkineet tilaisuuden nyt

kevään kuluessa harjaantua kätilön toimeen, ja niin kernaasti soisivat meidän tulla mukaan juuri käytännöllisten taitojemme tähden.”³⁶

Skogmanin perheessä aloitteen lähtemisestä teki Anna, ja koska Edvard ei Annan mielestä tiennyt maailman menosta mitään, kävi hän itse Thesleffin pakeilla ja otti ”kaikista asioista tarkat tiedot”.³⁷ Edvard ei puolestaan ”välittänyt tuon hituista” Annan tuntemuksista:

Jos sen tulisen amerikan kiihkon saisin kierrettyksi, niin taitais olla onneksikin, vaan empä osaa kohtaloani arvata.³⁸

Annaa vaivannut ”tulinen Amerikan kiihko”, kuten Edvard sitä vahvoin tunteellisin termein kuvasi, oli kuin modernin eurooppalaisen ihmisen *utooppista kaipuuta* – tyytymättömyyttä valitseviin oloihin ja toivetta jostakin kuvitteellisesta paremmasta paikasta. Tällainen utooppinen kaipuu kertoo modernin ihmisen tietoisuudesta sitoutuneisuudestaan aikaan ja paikkaan sekä halusta irtautua niistä.³⁹ Lopulta Edvard myöntyi Annan unelmalle. Perhe myi asunto-osakkeensa ja kaiken omaisuutensa – ainoastaan kouluikäinen Antti päätettiin jättää Suomeen opintojaan jatkamaan.⁴⁰ Jäähyväisiä ei ajateltu lopullisiksi. ”Eikähän Argentiinassa kukaan kuolla aiokaan”, Anna tuumi toiveikkaana, ”on kymmenkunnan vuotta, että saa vähän vanhanpäivän varaa, myy sitte maatilansa siellä ja tulee Suomeen takasin.”⁴¹

”Villi” rajaseutu

Misiones on runsaasti vesitettyä, mäkiä, osaksi vuoristakin ja kaikkein suurimmaksi osaksi metsäistä maata, missä vielä on kauriita, erinomaisen hedelmällisiä laaksoja. Hedelmällisyydessä se kestää kilpailun kaik-

34. Lähteenmäki 1989, 21–37, 48–58, 115–118.

35. Arviot ensimmäiseen retkikuntaan kuuluneiden tarkasta määrästä vaihtelevat, mutta siihen kuului ainakin yli sata henkilöä, joista suurin osa oli naimattomia nuoria miehiä. Lähteenmäki 1989, 146–153; Enrique Tessieri, *The Second Ship, The Rise and Fall of a Finnish Colony in Northeast Argentina and the Spread of Anomie*. Siirtolaisuusinstituutti 2009, 38–44, 87.

36. Anna Skogman Vera ja Vilhelmina Skogmanille 26.2.1906. SI. SK.

37. Anna Skogman Vilhelmina Skogmanille 13.3.1906. SI. SK.

38. Edvard Skogman Vera ja Vilhelmina Skogmanille 1.3.1906. SI. SK.

39. Pertti Grönholm & Heli Paalumäki, Nostalgian ja utopian risteyksessä. Keskusteluja modernin kaipuun merkityksistä ja aikaulottuvuuksista. Teoksessa Pertti Grönholm & Heli Paalumäki (toim.) *Kaipaava moderni. Nostalgian ja utopian kohtaamisia Euroopassa 1600-luvulta 2000-luvulle*. Turun historiallinen yhdistys 2015, 34.

40. Edvard Skogman Vera ja Vilhelmina Skogmanille 2.4.1906 ja 13.4.1906. SI. SK.

41. Anna Skogman Vera ja Vilhelmina Skogmanille 26.2.1906. SI. SK.

kien maiden rinnalla Etelä-Amerikassa, melkeinpä koko maailmassakin. Ilmanala on lämpöinen, vaan ei kuuma, joten eurooppalaisetkin voivat sitä kestää.⁴²

Misiones on osa maailman lajirikkaimpiin ekosysteemeihin kuuluvaa atlanttista sademetsää, *Mata Atlántica*, joka aikoinaan ulottui yhtenäisenä Brasilian itärannikolta pohjoiseen Argentiinaan ja Paraguayhin.⁴³ Misionesin alueella ikivihreä sademetsä tunnetaan myös nimellä *Selva Misionera*, ja ilmastoltaan se kuuluu kosteaan subtrooppiseen vyöhykkeeseen. Historiallisesti Misiones on puolestaan monikerroksinen raja-

■ Kuva 1. Suomalaiset perustivat *Colonia Finlandesa* vuonna 1906 Misionesiin, Argentiinan subtrooppiselle rajavyöhykkeelle Paraguayn ja Brasilian väliin. Lähde: Free country maps, <https://www.freecountrymaps.com/map/country/argentina-map-ar/> (17.5.2020).

vyöhyke, joka Alto Paraná-, Iguazú- ja Uruguay-jokien rajaamana kaistaleena ja Argentiinan koillisena ulokkeena työntyy Paraguayn ja Brasilian väliin. Nimensä Misiones sai alueella vuosina 1609–1767 kukoistaneilta jesuiitalähetystöiltä (esp. *misiones* tai *reducciones*), joissa jesuiitta-

42. Arno Donner & Ossi Donner, *Matkustus Argentinassa ja Uruguayssa. Tietoja näiden ja La Platan tasavaltain oloista*. K.E. Holm 1891, 161.

43. Alkuperäisestä sademetsästä on tänä päivänä jäljellä enää sirpaleiset 7 %, mutta yhtenäisimpänä se on säilynyt juuri Misionesin alueella. María Andrea Nardi, *Rural Development and Territorial Dynamics in the Province of Misiones, Argentina*. Lund University 2011, 78.

papit käännöttivät, sivivistivät ja työllistivät alueen alkuperäistä Guaraní-kansaa.⁴⁴

Misiones on paitsi rajavyöhyke myös *kontaktivyöhyke* (*contact zone*), jolla kielen- ja kirjallisuudentutkija Mary Louise Pratt tarkoittaa kolonialismin synnyttämää ja valtasuhteitaan hierarkkista kulttuurien kohtaamisen tilaa.⁴⁵ 1800-luvun lopulla tätä entistä jesuiittavaltion aluetta pidettiin Argentiinassa syrjäisenä, vaikeasti hallittavana ja alikäytettynä ”väestöllisenä tyhjiönä” (*vacío poblacional*), jonne sivilisaatio ei ulottunut, ja jolle eurooppalaisten toivottiin avaavan ”oven edistykseen”. 1800-luvun lopulta lähtien Misionesiin alkoikin saapua asuttajia niin eri puolilta Eurooppaa kuin naapurimaistakin.⁴⁶ Jo 1890-luvulla Euroopasta saapui alueelle etenkin puolalaisia ja ukrainalaisia perheitä, mutta 1900-luvun puolella sinne muutti suomalaisten lisäksi myös muun muassa ruotsalaisia, tšekkiläisiä, venäläisiä, sveitsiläisiä, italialaisia, norjalaisia ja saksalaisia.⁴⁷ Siirtolaiset muovasivat Misionesista kulttuurisen tilkkutäkin, mutta etnisten ja kansallisten identiteettien ja intressien ristipaineessa alueen alkuperäisväestö jäi marginalisoituun asemaan.⁴⁸

Myös suomalaiset omaksuivat alueen alkuperäisväestöä dehumanisoivan käsityksen Misionesista ”tyhjiönä”. Edvard Skogman piti aluetta asumattomana ja sen luontoa villinä ja koskemattomana. ”Hirmusen tiheet aarniometsät ovat meitä vartoomassa täällä [...] olemme täällä erotettuna pois toisista kansa ihmisistä kuin ’jesuviitit’ tai erakot”, kuvaili Edvard Bonplandin kylää,

jonne suomalaiset saapuivat heinäkuussa 1906 aloittaakseen siirtokunnan perustuksen.⁴⁹

Siirtokunnan perustamista hankaloitti rehevä ja elämää kuhiseva viidakko, joka muodosti uudisraivaajille fyysisen esteen; alueella kasvoi Edvardin sanoin ”niitä oikeita jättiläisiä puita, jotka pituudeltaan olivat noin 40 à 50 metrin mittaisia ja vahvuudeltaan 1½ à 2 metriä läpitemitattuna”.⁵⁰ Myös viidakossa kulkeminen ja sen raivaus koettelivat Edvardia:

Aarnio metsissä kulkiessani oli ikävää hakata matseetalla metsää ja lioniooni kasvia alas ja edestä pois että pääsi liikkumaan. Kärpäset, myrkylliset hyönteiset ja moskiitot söivät käteni ja kasvoni aivan mäsäksi jotka nyt ovat turvoksissa kuin limput.⁵¹

Luonto ei tässä kuvauksessa jää passiiviseksi ympäristöksi, jossa ihminen on ainut toimija, vaan se nousee lähes antropomorfiseksi, ihmisenkaltaiseksi vastukseksi, joka puolustautuu tunkeilijaa vastaan.⁵²

Metsän raivaus merkitsi kuitenkin mahdollisuutta lunastaa maata itselleen – siihen liittyi herruuden ajatus, joka ulottui myös suomalaisen siirtokunnan nimeämiseen. *Colonia Finlandesa* muodostui vähitellen Pohjois-Bonplandiin ja suomalaisten aarniometsään avaaman tien, *Picada Finlandesan*, varrelle raivatuista ja kaaivoitetuista maapalstoista.⁵³ *Picadan* varrella, ”kauniilla lauhkealla ylängöllä, päivän rinteellä” sijaitsi myös Skogmanien palsta. ”Meillä on

44. Espanjan kruunun karkotettua jesuiitat vuonna 1767 alueen väkiluku romahti. Kiistelystä alueesta tuli osa Argentiinaa kolmoisliiton sodan päätteeksi vuonna 1870. Vuonna 1881 se nimitettiin kansalliseksi territoriksi ja vuonna 1953 yhdeksi Argentiinan 23 maakunnasta. Misionesin pääkaupunki on Posadas Paraná-joen rannalla. Lähteenmäki 1989, 98–99; Alejandro R. Giraud, Dynamics of Biodiversity Loss in the Argentinean Atlantic Forest. Teoksessa Carlos Galindo-Leal & Ibsen de Gusmão Câmara (toim.) *The Atlantic Forest of South America. Biodiversity Status, Threats, and Outlook*. Island Press 2003, 139–144; Nardi 2011, 78–83.

45. Mary Louise Pratt, Arts of the Contact Zone. *Profession* (1991), 34.

46. Robert C. Eidt, *Pioneer Settlement in Northeast Argentina*. The University of Wisconsin Press 1971, 82, 95–96; María Cecilia Gallero & Elena M. Krautstoft, Proceso de poblamiento y migraciones en la Provincia de Misiones, Argentina (1881–1970). *Avá. Revista de Antropología* 16 (2009), 248.

47. Alueen asutushistoriasta tarkemmin ks. Gallero & Krautstoft 2009, 251.

48. Gillian Watt, The Globalisation of World Views. Indigenous Communities and Alternative Tourism Collaboration? Teoksessa Lidia Guzy & James Kapalo (toim.) *Marginalised and Endangered Worldviews. Comparative Studies on Contemporary Eurasia, India and South America*. LIT Verlag 2017, 233.

49. Edvard Skogman Vera, Vilhelmina ja Antti Skogmanille 20.7.1906. SI. SK.

50. Edvard Skogmanin päiväämätön käsikirjoitus *Kotini*. SI. SK.

51. Edward Skogman Vera ja Vilhelmina Skogmanille 3.8.1906. SI. SK.

52. ”Nature can respond with anthropomorphic metaphors, by becoming man’s mortal enemy.” Beatriz Rivera-Barnes, Yuyos Are Not Weeds. An Ecocritical Approach to Horacio Quiroga. Teoksessa Beatriz Rivera-Barnes & Jerry Hoeg (toim.) *Reading and Writing the Latin American Landscape*. Palgrave Macmillan 2009, 102.

53. Lähteenmäki 1989, 180, 187, 191.

oikein ihana ja viljava maa osaksemme 50 hehtaarin avaruudelta. Multa on punasta väriltään sekä hieman seivotettu ruskealla kalkkipitoisella rapakivellä että siinä kasvaa kaikki niin että kohina ja krapina kuuluu”, kirjoitti Edvard ihas-tellen, kun perhe raivaustöiden jälkeen pääsi viimein muuttamaan palstalleen ja kylvämään ensimmäiset siemenet punaiseen maahan, *tierra coloradaan*. Maan ”kasvullisuus” oli havaintojen mukaan ”hyvä, viljava ja rehoittava, melkeimpä runsas-satoinen”.⁵⁴

Eksoottisen ihastuksen ohella siirtokuntaa ympäröivä viidakko herätti Skogmaneissa kuitenkin myös pelkoa. Siitä Edvard kertoo käsikirjoituksessaan, jossa hän kuvailee Annan työtä siirtokunnan sairaanhoitajana:

Hyvin usein sai hän lähteä siellä pilkkopimeähän yöhön, siellä aarniometsän sisässä villieläinten ulvontaa kauhulla kuunnellessa sekä

■ Kuva 2. Henrik Forsströmin valokuvassa mies raivaa kasvillisuutta Misionessin viidakossa vuonna 1906. Forsström matkasi Misionisiin samassa retkikunnassa Skogmanien kanssa. Kuvaaja: Henrik Forsström. Lähde: Svenska litteratursällskapet i Finland, SLSA 1401 Henrik Forsströms arkiv.

tiettömiä metsiä samoella kaikkine raskaine ”instrumentti” laatikoineen. [...] Hyvät ystävät, ette saata mitenkään mielessänne kuvailla miten suuri oli se uhkarohkea uhrautuvaisuus lähimmäisensä edestä ja ihmisrakkaus, kuin hänellä oli kaikkia kärsiviä kansalaisiansa kohtaan. En voi sanoin, enkä syvempien tunteinkaan mukaan kertoa niitä hirmun kauheita vaaroja ja kärsimyksiä mihinkä hän itsensä aina antoikaan, auttaakseen ja huojentaakseen, näiden toisten siirtolaisten, kuin myöskin argentinan villien alkuasukkaiden tauteja ja kärsimyksiä.⁵⁵

54. Edvard Skogman Vera, Vilhelmina ja Antti Skogmanille 20.9.1906 ja 23.11.1906; Edvard Skogmanin päiväämätön käsikirjoitus *Muutamia luonnon kuvauksia*. SI. SK. Misionessin siirtokuntien tärkeimmäksi elinkeinoksi muodostui alku-peräiskansoilta omaksuttu *yerba mate* -kasvin viljely. Yerballa haaveilivat rikastuvansa myös suomalaiset, mutta sen kasvatuksen haasteellisuuden vuoksi he aloittivat viljelyn aluksi muilla kasveilla, kuten maissilla, maniokilla ja tupakalla. Lähteenmäki 1989, 213.

55. Edvard Skogmanin päiväämätön käsikirjoitus *Kotini*. SI. SK.

Villiin viidakoon punoutuvat pelkokuvat välittyvät kertomuksesta niin epäsuorempana kauhun tunnelmana – yö on pilkkopimeä, metsät tietömiä ja ympärillä vaanivat villieläimet – kuin suorasanaisena affektiivisena ja emotionaalisena ilmaisuna, jossa ”syvimmätkään tunteet” eivät riitä kuvaamaan ”niitä hirmun kauheita vaaroja ja kärsimyksiä”, joita rajaseudulla koettiin. Samalla kuin kontrastiksi pelkokuville muodostuu kuitenkin Annan uhrautuvaisuus, ”ihmisrakkaus” ja välittävä toiminta – taudeista kärsivien auttaminen ja siten vaarojen keskellä yhdessä selviytyminen.

Huojentavaa oli myös kirjeitse saatu tieto omaisten hyvinvoinnista, ja turvallisuuden tuntua outoihin oloihin toivat niin ikään Vera Skogmanin Suomesta lähettämät sanomalehdet. Posti lähti Bonplandista kerran viikossa, ja kirje kulki matkallaan toista kuukautta. Kirjeissä kaukana olevaa läheistä puhuteltiin affektiivisin, tunnepitoisin ilmauksin, ja kaipauksesta kerrot-

■ Kuva 3. Uudisasuttajan arkeen sisältyi myös karjan hoitoa, kun taas hevonen oli liikkumisen kannalta välttämätön hankinta. Kuva: Liisa-Maija Korhonen. Lähde: Anna Skogmanin päiväkirja. Siirtolaisuus-instituutin arkisto, Skogmanin kokoelma, ark: no 009/2006.

tiin avoimesti ja vuolaasti. ”Sinä ehkä naurat ja muut suuttuvat, että se mamma on ihan hassu, kun tämmöisiä kirjottaa, mutta jos tietäisit, Antti parka, millä ikävällä ja huolella mamma sinua ajattelee”, tunnusti Anna 10-vuotiaalle pojalleen. Myös Edvard sanoitti koti-ikävänsä: ”Hyvät on toiveet täällä, vaan se ikävä ja kaipuu kotimaahan on aina mielessä”⁵⁶

Skogmanit viittaavat kertomuksissaan alueen alkuperäisasukkaisiin. Misionesin kontaktivyöhykkeellä alkuperäisasukkaiden ja uudisasukkaiden välillä syntyneiden suhteiden hierarkkisuudesta kertoo, että alkuperäisasukkaat työskentelivät suomalaisten uudisasuttajien

56. Anna Skogman Antti Skogmanille 18.7.1906, Edvard Skogman Vera, Vilhelmina ja Antti Skogmanille 3.8.1906 ja 23.11.1906. SI. SK.

palstoilla. Skogmanit työllistivät palstallaan kahta ”inföödingi-perhettä”, jotka auttoivat viljelysten ja karjan hoidossa.⁵⁷ Edvard kutsui kulttuurisia *toisia* ”villeiksi alkuasukkaiksi”, mutta barbaarisuuden sijaan hän näki heissä kuitenkin jaloutta:

Nämät alkuasukkaat ovat hyviä kunnon ihmisiä jotka meille ovat nyt kaivaneet kaivoa sahanneet lautoja y.m. talon töitä tehneet.⁵⁸

Käsitystä ”villeistä” mutta ”hyvistä kunnon alkuasukkaista” voi tarkastella rodullistetun *jalón villin (noble savage)* käsitteen valossa. ”Jaloina villeinä” Guaraní-intiaaneja pitivät jo 1600- ja 1700-luvuilla Misionesissa vaikuttaneet jesuiittapapit. Jesuiittojen myytissä luonnostaan hyveellinen ja vielä turmeltumaton intiaani muutettiin kristillisen sivistyksen keinoin esikuvaksi koko rappioituneelle läntiselle maailmalle.⁵⁹

Kuten jesuiitat aikaisemmin, myös 1900-luvun taitteen uudisasuttajat saapuivat Misionesiin paitsi asuttamaan ”tyhjän” maan ja viljelemään ”neitseellisen” luonnon myös sivistämään ”sivistymättömän” alueen toimiensa kautta. Argentiinalaisen semiootikon Walter Mignolon mukaan tällainen luonnon ja kulttuurin välinen historiallinen dikotomia on Argentiinassa kiteytynyt 1800-luvulla muotoiltuun ”sivilisaation ja barbaarisuuden” paradigmaan, jonka avulla kreolieliitti korotti itsensä alkuperäiskansojen yläpuolelle ja esitti luonnon jonakin, joka ihmisen oli vallattava ja hallittava. Olennaista tässä villin luonnon sivilisoimistehtävässä oli juuri maanviljely – termi *kulttuuri* kun periytyy latinan kielen sanasta *colere*, viljellä.⁶⁰

Yksiselitteisen kategorisena tai hierarkkisena Misionessin kontaktivöhyke ei Skogmanien kokemuksissa kuitenkaan näyttäyty. Kirjoituksista välittyy kuva kanssakäymisestä, johon sisältyi paitsi aitoa halua auttaa alueella eläneitä alkuperäisasukkaita myös tahtoa oppia heiltä keinoja haastavissa olosuhteissa selviytymiseen. ”Toi-

vossa on hyvä elää’, sanotaan, samoin lohduttivat ne alkuasukkaatki meitä, että ’ensi vuosi on pahin elää vieraan siellä, erilaisissa olosuhteissa ja ilman alassa’, tottumattomana uuttisasukkaana. Waan kyllä oli vaikeata niille vanhoillekin alkuasukkaille toimeen tulo ja elämisen ehdot siellä”, muisteli Edvard myöhemmin.⁶¹ Sitaatti kertoo alkuperäisväestön heikosta yhteiskunnallisesta asemasta, jonka suomalaiset uudisasuttajat myös huomioivat, ja johon he osin saattoivat jopa samastua. Niin ikään villiyyden ja sivistyksen rajapinnat olivat rajaseudulla herkästi hämärtyviä, sillä myös suomalainen uudisasuttaja oli olosuhteissa ”villiitymisen” armoilla: ”Meillä täällä ei ole pappia ei lukkaria eikä kirkkoa ei koulua ei kappelia, eletään vaan kuin metsän villi karja”, Edvard sanoitti uutta identiteettiään.⁶² Sitaatin voi kuitenkin lukea myös Edvardin yrityksenä määritellä itseään ja eroaan suhteessa ”metsän villiin karjaan” – kolonisoija tarvitsee kolonisoitun *toisensa* muodostaakseen itsensä, mikä kuvastaa asutuskolonialismin relationaalista luonnetta.⁶³

Toinen luonto

Kuten Bruce Johnson ja Hannu Salmi esittävät, aistittu kokemus – siis nähty, kuultu, haistettu, maistettu ja tunnettu – tulee historiallisissa lähteissä ilmaistuksi usein erityisesti silloin, kun kulttuuri- ja samalla aistiympäristö vaihtuu.⁶⁴ Anna ja Edvard Skogmanin muistiin kirjaamat aistihavainnot kertovat, kuinka he kohtasivat ja arvioivat itselleen vieraita ympäristöjä ja luontoa, joka oli heille lähtökohtaisesti *toinen*.

Skogmaneille jo kaksi kuukautta kestänyt merimatka ja ulkomaiset satamakaupungit olivat uusi ja elämyksellinen kokemus. Annan päiväkirja täytyikin matkalla tiuhaan kirjatuista merkinnöistä:

Antwerpenin satama suurenmoinen mastometsineen, itse kaupunki sitävastoin ikävän-

57. Edvard Skogman Vera, Vilhelmina ja Antti Skogmanille 6.1.1907. SI. SK.

58. Edvard Skogman Vera, Vilhelmina ja Antti Skogmanille 9.1.1907. SI. SK.

59. Nouzeilles & Montaldo (toim.) 2002, 34; Stelio Cro, *The Noble Savage. Allegory of Freedom*. Wilfrid Laurier University Press 2006, 1, 7.

60. Mignolo 2005, xv-xvi.

61. Edvard Skogmanin päiväämätön käsikirjoitus *Argentiinan santakirput*. SI. SK.

62. Edvard Skogman Vera, Vilhelmina ja Antti Skogmanille 9.1.1907. SI. SK.

63. Lorenzo Veracini, On Settleriness. *Borderlands* 10:1 (2011), 3.

64. Bruce Johnson & Hannu Salmi, Aistien historia. Kohteet ja menetelmät. Teoksessa Asko Nivala & Rami Mähkä (toim.) *Tulkinnan polkuja. Kulttuurihistorian tutkimusmenetelmiä*. k&h 2012, 86, 91.

lainen, kadut likaiset. [...] Laivalla olo ikävää hiililastauksen vuoksi, kun nokea on joka paikassa. [...] Ilma ihmeen kaunis. Elämä kuin silkkiä.⁶⁵

Edvard kommentoi Atlantin ylitystä saksalaisen *Norddeutscher Lloyd* -yhtiön *Frankfurt*-höyrylaivalla ankeaksi – ruumassa majoituttiin ahtaasti rautavuoteissa ”mitä suurimman likaisuuden joukossa”, ja laivan tarjoilutkin muistuttivat enemmän ”moskaa ja roskaa” kuin ruokaa.⁶⁶ Edvard kärsi laivalla myös muukalaispelosta, ja matkan jälkeen hän kirjoitti huojentuneena:

Kuitenki jumalan kiitos olimme erotettuna pois muista mustalaisista, juutalaisista, julmista ryssistä ja tattareista.⁶⁷

Rodullistavassa ja ennakkoluuloisessa kommentissa näkyy suomalaiseen aatemaailmaan sisältynyt rasismi ja usko omaan ”heimoon” muita moraalisesti parempana.

Misiones teki puolestaan Edvardiin lähes sanoinkuvaamattoman vaikutuksen:

En taida sanoin kertoa sitä sielullista ihanuutta ja autuaallista taivaallista tunnelmaa mikä jokaisen paatuneimmanki ihmisen kuolematomassa sielussa syntyy katsellessaan tuota mahtavaa majesteettillista luonnon kuvastamaa kuvataulua edessään.⁶⁸

Edvardin Misionesiin kohdistama *katse* on tässä sitaatissa läsnäoleva ja kaikennäkevä; siinä maisema avautuu hänen edessään niin kuin se olisi tarkoitettu katsottavaksi juuri siitä, missä hän on. Maisema on lisäksi kuin ”kuvataulu”, jonka katselu tuottaa Edvardille suunnatonta ”sielullista” mielihyvää. Edvardin kuvaus muistuttaakin kertomisen tapaa, jota Mary Louise Pratt kutsuu *läsnäolon retoriikaksi (rhetoric of presence)* – se syn-

tyy, kun länsimainen valkoinen katsoja estetisoi edessään aukeavan vieraan maiseman, kuvailee sitä kuin maalausta ja ottaa sen näin haltuunsa. Läsnäolon retoriikka on koloniaalista diskurssia: siinä maisemasta tulee koloniaalinen objekti – valkoisen miehen halun ja herruuden kohde, jonka arvon määrittää siitä katsojalle koitua nautinto.⁶⁹

Läsnäolon retoriikkaan liittyy myös ajatus *tiedon koloniaalisuudesta* – siitä kuinka länsimainen ihminen tulkitsee *toista* luontoa omista lähtökohdistaan käsin ja projisoi siihen omia länsimaisia arvojaan.⁷⁰ Edvardille tällainen arvo oli erityisesti kristillisyys, joka selitti selittämättömän ja antoi aistitulle merkityksen. Kristillisyys kytkeytyy myös niin sanottuun *tropikalistiseen diskurssiin*, jolla historioitsija Marjo Kaartinen nimittää tropiikkiin kohdistettua länsimaista katsetta; Kaartisen mukaan tropikalismille on ominaista tropiikin lataaminen kristillisillä paratiisin ja helvetin merkityksillä.⁷¹ Myös syvästi uskonnollinen Edvard koki Misionesissa paratiisinsa ja helvettinsä. Vaikka nämä kokemukset todellisudessa olivat enemmänkin subjektiivisia tunne- ja mielentiloja, saivat ne kuitenkin merkityksensä luontokokemuksina. Tällainen maiseman ja *mielenmaiseman* sekoittuminen toisiinsa on ilmeistä etenkin käsikirjoituksessa, jossa Edvard kuvaa Misionesin maisemaa ja *äänimaisemaa* trooppisen rajuilman aikaan:

Nyt se ylhäinen taivaallinen kuvastin tummenee [...] Nyt se ei enään tunnukkaan kauniilta, kaikki sen viehätys on mennyttä. [...] Kohta ei näe mitään, vaikka pitäs olla juuri puolipäivän aika. [...] Kaikki kuolutta ja hiljasta ympärillä, raskasta ja painostavaa on ilma, ei tahdo jaksaa henkiä. Tuntuu juuri kuin maa jalkojen alla jossa seisot hoipuisi pois luja tukesi altasi [...] On niinkuin haudat aukeneisivat ja sinä vajoisit syvyyksiin syviin, pimeihin pimentoloihin

65. Anna Skogmanin päiväkirja 22.–28.6.1906. SI. SK.

66. Edward Skogman Vera ja Vilhelmina Skogmanille 28.6.1906. SI. SK.

67. Ibid. Lähteenmäen mukaan suomalaiset naiset majoittuivat Frankfurtilla II-luokan hyteissä ja miehet omalla yhteisellä osastollaan. Lähteenmäki 1989, 168.

68. Edvard Skogmanin päivämätön käsikirjoitus *Ukonilma etelä amerikkassa*. SI. SK.

69. Mary Louise Pratt, *Imperial Eyes. Travel Writing and Transculturation*. Routledge 2008 [1992], 200–202; Marjo Kaartinen, Toinen – vieras. Näkökulmia kolonialistisen toiseuden tutkimukseen. Teoksessa Kari Immonen & Maarit Leskelä-Kärki (toim.) *Kulttuurihistoria. Johdatus tutkimukseen*. SKS 2001, 395–396.

70. Pratt 2008, 200.

71. Kaartinen 2001, 397–398.

maa emosi povehen. Kuulet kaamea äänistä kuminaa, ääni kovenee nyt se tulee lähemmäksi ja suhisee ja vinkuu ääni korvissasi [...] ja nyt olet mustassa mullassa maan alaisessa majassasi. Nyt näet taivaat [...] yhtenä aukeana tulimerenä. [...] Ääni joka muistuttaa kanunain pauketta [...] Woi hirmuista rätinää ja kauheata meteliä [...] Silloin ne mahtavat suuret vesimäärät virtana ihan kaatamalla valuvat ylälmoista maiden ja merien päälle.⁷²

Aikaisemmin niin autuaallisena Edvardille näyttänyt paratiisimaisema muuttuu ensin pimeäksi, painostavaksi ja kuoleman hiljaiseksi, sitten ukonilman lähestymistä säestää ”kumina”, tuuli ”suhisee” ja ”vinkuu”, ja lopulta ukkonen jyri-see, taivas salamoi ja kaatosade huuhtoo maata. Edvardin kuvauksen myrskyävistä maisemasta voi kuitenkin lukea myös tunnustuksena myrskyävistä mielestä. Ilmaisut kuten ”hautojen aukeneminen”, ”musta multa” ja ”maan alainen maja” viittaavat kuolemaan ja ovat siten symbolista kertontaa äärimmäisestä yksinäisyydestä ja mielen synkkydestä. Kertomus ukonilmasta näyttäyty näin kuvauksena äärimmillen virittyneistä aisteista ja mielen tunnekuohuista vieraan, oudon ja voimakkaan luonnon armoilla.

Edvard koki ”helvetin” paitsi korviahuumavana ja hermostuttavana rajuilmana myös mätänevän luontona, jonka ”tantereelle kaatuneet ja märkenemään jääneet eläinten raadot y.m. saastat ja likaisuudet” hajuillaan saivat aikaan. ”Te jotka ette itse ole olleet tilaisuudessa hengittämään ja itse tuntemaan omin aistimin sitä myrkyä kaasua ja ruttoista ilmaa”, hän kirjoitti, ”ette voi saada todellisuudessa pienintäkään käsitystä siitä, mitä se etelän kuumen ilmalan löyhkäävä kaamea taudin saastuma ilmavirta tuntuu inhottavalta ja tappavalta. Yksin eläimetkin jo kaukaa pitkien matkojen päästä tuntevat tämän horman ilmapiirin vastenmielisen löyhkän”.⁷³ Tämä tropiikin ”löyhkäävä” hajuai-
stimus yhdistyi Edvardin mielessä paitsi raama-

tullisiin hornan merkityksiin myös käsitykseen luomakunnasta, jossa kaikella oli lopulta oma paikkansa. Rumannäköiset taivaalla kaartelevat kondorilinnutkin oudoksuttivat Edvardia, kunnes hän ymmärsi niiden haaskansyöjinä hävittävän haisevia ruhoja:

Waan se suuri luojamme joka on meidät ki heikot ihmisolennot luonut ja antanut elävän hengensä, pitää myös huolen siitä, että tulemme toimeen. Niin, nämät Kaami linnut ovat siellä pohjois Argentinassa asukasten terveyspoliseina.⁷⁴

Myrskyjen ja löyhkäävän luonnon lisäksi Misiones koetteli Skogmanea kehollisesti. ”Tässä poltavan kuumassa ilman alassa [...] sikiävät myös monet lukuiset myrkylliset hyönteiset sekä maan matokset, toukat ja muut moskiitokset y.m. kärpäset”, Edvard sanoitti. Pahimpia olivat santakirput, jotka pesiytyivät paljaisiin raajoihin ja munivat ihon alle tuskallisia paiseita. Santakirppuja oli kaikkialla, sillä ne viihtyivät kuumuudessa ja etenkin siellä, missä oli ”kosteus sekä epäpuhtaus vallanpäällä”.⁷⁵ Santakirppujen vaara assosioitui-
kin likaan; kehoon tunkeutuvat syöpäläiset olivat kuin materiaa väärässä paikassa (*matter out of place*), kuten antropologi Mary Douglasin klassikkoteoria lian määritelmästä kuuluu.⁷⁶ Vaikka santakirpuilta ei voinut kukaan täysin välttyä, yritettiin vaaraa vastaan taistella juuri torjumalla likaisuutta. Olennaista oli ”mitä huolellisin ja tarkin puhtaus” ja koko ruumiin peseminen ”puhtaalla vedellä ja tuimalla carboolisaippualla” useita kertoja päivässä, kun taas ihoon jo pesiytyneet kirput oli kaivettava pois terävällä veitsellä tervettä lihaa myöten. Ihon läpäisevän ja kehoon tunkeutuvan luonnon voi nähdä rikkovan ihmisen kategorista ajattelua luonnon ja ruumiin erillisyydestä. Skogmanien elämään muodostuikin näin uusia, kivulloisiakin puhdistautumisen ja rajanvedon rituaaleja, joilla keho ja luonto pyrittiin säilyttämään erillisinä toisistaan.⁷⁷

72. Edvard Skogmanin päiväämätön käsikirjoitus *Ukonilma etelä amerikassa*. SI. SK.

73. Edvard Skogmanin päiväämätön käsikirjoitus *Argentinan Kaami linnut*. SI. SK.

74. Edvard Skogmanin päiväämättömät käsikirjoitukset *Argentinan Kaami linnut ja Misioneksen terveyspolisit*. SI. SK.

75. Edvard Skogmanin päiväämättömät käsikirjoitukset *Muutamia luonnon kuvauksia ja Argentinan santakirput*. SI. SK.

76. Mary Douglas, *Puhtaus ja vaara. Rituaalisten rajanvedon analyysi*. Vastapaino 2000 [1966], 85.

77. Edvard Skogmanin päiväämätön käsikirjoitus *Argentinan santakirput*. SI. SK; Douglas 2000, 86. Liasta ja siisteydestä *Colonia Finlandesassa* ks. myös Tessieri 2009, 69–76.

Kuolema ja kotiinpaluu

Alun vastoinkäymisistä selviämisestä ja onnistuneen maissinviljelyn herättämistä varovaisista lupauksista huolimatta Skogmanien elämä Argentiinassa varjostivat koko vuoden ajan taudit ja sairaus. Edvard ehti sairastua malariaan useamman kerran ja siirtokunnan sairaanhoitajana Anna altistui jatkuvasti tartuntataudeille, mikä koitui lopulta hänen kohtalokseen. Annan kohtalokkaat oireet alkoivat jo ennen joulua hänen vietettyään useita päiviä kroonista keuhkotautia sairastaneen potilaan luona. Edvard muisteli myöhemmin, kuinka Anna uhrautui ja jatkoi siirtokunnan sairaanhoitajan ja kättilön tointaan – tai kuten Edvard sanoitti, ”laupeudentöitään” – vielä omalta sairastuneeltaankin käsin:

Siellä kangasteltassaan aarniometsän sisässä, lepäsi hän vaan vuoteessaan, koitti hän aina antaa neuvojaan meille toisille, mitä talous toimiin kuului ja mitä milloinkin oli toimitettava. [...] Myötäänsä tultiin häneltä aina apua hakemaan kaikissa taudin kohtauksissa. Milloin omat siirtolan asukkaiden ja taas toisinaan niiden alkuasukkaiden luoksi tultiin häntä noutamaan. Noin neljässä eri perhekunnassa siirtolaisten keskuudessa oli hän vielä huonoine voimineen auttamassa niitä hyväntahtosia rouvasia, jotka tahtoivat milloinkin lisätä meidän siirtolais asukaslukua uusilla tulokkailla.⁷⁸

Annan vakava sairastuminen vaikutti merkittävästi koko perheen mielialaan ja tulevaisuutta koskevaan toiveikkouteen. Näin Edvard esimerkiksi sanoitti pelkojaan ja epävarmuuttaan, kun Anna oli joutunut sairaalaan Posadasin kaupunkiin:

On myös hyvin peloittavaa ja ikävää täällä olo jos sattuu sairaus tulemaan, kun ei ole mitään lääkäriä eikä sairashuonetta lähitienoilla. [...] Muuten olen hirmusesti hermostunut kaikista vastoin käymisistä, että elkää ollenkaa ihmetelkö, että tää kirjeenikin on näin huonosti kokoon kyhätty.⁷⁹

Skogmanin perheen tarinassa kaipaus parempaan paikkaan muuttikin muotoaan, kun Annan utooppinen kaipuu Argentiinaan vaihtui Edvardin nostalgiseksi kaipuuksi takaisin koti-Suomeen. Tarkasteltuna rinnakkain nämä kaipauksen eri muodot kertovat Skogmanien muuttuneista toiveista ja peloista suhteessa menneeseen, tulevaan ja kuviteltuun hyvään olotilaan.⁸⁰ Varattomuuden, sairaan vaimonsa ja pienen tyttärensä vuoksi epätoivoon ajautuneelle Edvardille kotiinpaluu alkoi kuitenkin näyttää yhä saavuttamattomalta haaveelta, ja vaikka perhe heinäkuussa 1907 pääsi matkustamaan Buenos Airesiin, kohtasi heitä modernissa metropolissa-kin ”suuri kurjuus”:

Muuta neuvoa ei ole meillä kuin että kuolla nälkään ja kurjuuteen täällä vieraalla maalla. [...] Olen suuren joukon jo omaisuuttani uhrannut että olen tähän asti päässyt ja saanut uhrata Annan takia (joka niin sairastaa) kaiken omaisuuteni Pieni Liisarukka ja minä me nyt uuvumme itse puutteeseen ja kurjuuteen. Tunnen itse tunnossani miten jo alkaa minun tuhoni lähestyä [...] kaduilla myös on vaikea liikkua täällä voitte arvata, kun suurin joukko ihmisiä elää ainoastaan sillä että pettää ja nylkee toisia. [...] Kaikkeja kurjia ja saastasia päiväläisen töitä saapi tässä tehdä sen pienen ruoka palasen, ansioksi, että hengemme pysyy.⁸¹

Päätös Skogmanin perheen vaiheille Argentiinassa koitti 11. heinäkuuta 1907, kun Anna menehtyi Buenos Airesin saksalaisella sairashuoneella. Kuolinsyynä oli Edvardin mukaan ”tuberculoosi tauti ylitse koko ruumiin niin vatsa kuin rinta elimistöissä”. Tapauksen jälkeen Edvard tunnusti omaisilleen olevansa ”kauhean suuressa tuskassa ja ahdistuksessa luottaen Jumalan armoon”. Edvard ja Elisabeth pääsivät lähtemään Argentiinasta yhdeksän päivää Annan kuoleman jälkeen saatuaan norjalaisen merimieskirkon pastorilta ja suomalaiselta laulajalta Adée Leander-Flodinilta vaatteita ja rahallista apua laivamatkaa varten.⁸²

78. Edvard Skogmanin päiväämätön käsikirjoitus *Kotini*. SI. SK.

79. Edvard Skogman Vera, Vilhelmina ja Antti Skogmanille 6.6.1907. SI. SK.

80. Utooppisesta ja nostalgisesta kaipauksesta enemmän ks. Grönholm & Paalumäki 2015, 9–10, 34.

81. Edvard Skogman Vera, Vilhelmina ja Antti Skogmanille 10.7.1907. SI. SK.

82. Edvard Skogman Vera, Vilhelmina ja Antti Skogmanille 14.7.1907 ja 16.7.1907. SI. SK.

Viimeisessä Argentiinassa kirjatussa kirjeessään, vain hetkeä ennen laivan lähtöä Buenos Airesista, Edvard kirjoitti:

Nyt tää suuri höyrylaiva lähtee rannasta Amerikan jonne jäi meidän rakas mammamme. Köyhinä turvattomina lintusina olemme nyt täällä valtamerien mahtavain aaltojen ajeltamina tai niinkuin 'lehdet tuulessa.'⁸³

Mutkikas koloniaalisuus

Olen tässä artikkelissa tulkinut Anna ja Edvard Skogmanin Suomessa ja Argentiinassa vuosina 1906–1907 kirjoittamia kirjeitä ja käsikirjoituksia tunne- ja kokemushistoriallisista näkökulmista sekä pohtinut Skogmanien kokemusten sijoittumista laajempaan koloniaaliseen kehyseen. Skogmanien kirjoitukset havainnollistavat, kuinka koloniaalisuus rakensi ja muovasi myös 1900-luvun alussa Argentiinaan muuttaneen suomalaisen uudisasuttajan kokemusta, ajatusmaailmaa ja mielenmaisemaa. Samalla Skogmanin perheen kohtalo ja heidän kertomuksensa olosuhteista Argentiinassa saavat kuitenkin pohtimaan koloniaalisuuden mutkikkautta.

Koloniaalisuus on Skogmanien tarinassa läsnä paitsi konkreettisina toimina – uudisasuttajiksi lähtemisenä ja maan ottamisena haltuun – myös hienovaraisempana Misionessin luontoon ja alkuperäisasukkaisiin kohdistuvana toiseuttamisena ja eksotisointina sekä eräänlaisena uhrautumisenä edistyksen ja sivistyksen vuoksi ”villillä” rajaseudulla. Etenkin Edvard Skogmanin kertomuksissa aistien, tunteiden ja kristillisen uskon kautta eletty ja koettu koloniaalisuus tulee ilmaistuksi tunteellisina kuvauksina Argentiinan ihmisistä ja erityisesti luonnosta, joka oli villi, pelottava ja likainen, mutta toisaalta kaunis, tivaallinen ja autuas.

Misionessin kontaktivyöhykkeen koloniaalista kontekstia on kuitenkin vaikea typistää yksiselitteisesti sortajien ja sorrettujen maailmaksi. Val-

koisina eurooppalaisina uudisasuttajina Misionessin Skogmanit olivat kiistatta koloniaalisia toimijoita, mutta varattomina suomalaissiirtolaisina he jäivät argentiinalaisessa yhteiskunnassa itsekin heikkoon ja alistaiseen asemaan. Lisäksi Skogmanien kertomuksissa uudisasukkaat ja Misionessin alkuperäisasukkaat myös auttoivat toisiaan haastavissa olosuhteissa. Skogmanien kokemukset Argentiinasta kertovat näin ollen vieraan ja oudon toiseuden kohtaamisesta myös koloniaalisuutta yleisemmällä tasolla.

Vaikka *Colonia Finlandes* kohdalla on usein korostettu sen taustaa niin sanottuna utopiyhteisönä,⁸⁴ tätä historiallista suomalaista siirtokuntaa on tärkeää tarkastella myös koloniaalisuuden ja asutuskolonialismin kehyksissä: Suomestakin on lähdetty eri puolille maailmaa asuttamaan alkuperäiskansoilta vallattuja alueita, ja suomalaisetkin ovat omaksuneet koloniaalisia asenteita ja osallistuneet kolonisoidun ja eksotisoidun toiseuden tuottamiseen. Toisaalta *Colonia Finlandes* kohdalla merkityksensä oli myös erilaisilla henkilökohtaisilla utopioilla. Lähtijöitä ajoi liikkeelle tyytymättömyys vallitseviin oloihin Suomen suuriruhtinaskunnassa ja unelmointi jostakin paremmasta paikasta, jolle ”Uusi maailma” vuosisadan alussa antoi imaginaarisen muodon. Tunteiden historian tutkija Rob Boddice argumentoi, että tunteet eivät ole vain seurausta historiallisista tapahtumista – ne ovat myös historian tekijöitä.⁸⁵ Annan ”tulinen Amerikan kiihko” ajoi Skogmanit Argentiinaan, kun taas kodin nostalgia toi Edvardin ja Elisabethin takaisin Suomeen. Siihen väliin mahtui myrskyävä tunnemylläkkiä.

FM Liisa-Maija Korhonen on tohtorikoulutettava historian ja kulttuuriperinnön tohtoriohjelmassa Helsingin yliopistossa. **Sähköposti:** liisa.korhonen@helsinki.fi.

83. Edvard Skogman Vera, Vilhelmina ja Antti Skogmanille 20.7.1907. SI. SK.

84. Ks. esim. Teuvo Peltoniemen *Kohti parempaa maailmaa. Suomalaiset ihannesiirtokunnat 1700-luvulta nykypäivään*. Otava 1985. Utopia-näkökulma on yleinen myös populaareissa lehtiartikkeleissa, joissa *Colonia Finlandes* rakennetaan narratiivisia epäonnistuneena utopiyhteisönä. Utopiasiiirtolaisuudella viitataan erilaisten aatteellisten motiivien pohjalta perustettuihin ihanneyhteisöihin.

85. Boddice 2018, 2.

Timo Särkkä

Kolonialismin toiseus ja kamera

C. T. Erikssonin valokuvat ja Katangan kuparikenttien suomalaiset "pioneerit" 1901–1906

Tarkastelen tässä artikkelissa kolonialismin toiseutta suomalaissyntyisen Carl (Karl) Theodor Erikssonin valokuvien ja matkapäiväkirjojen kautta. Kolonialismin teoriassa länsimaiden ja "kolmen mantereen" (Aasia, Afrikka ja Latinalainen Amerikka) välisiä taloudellisia, poliittisia ja kulttuurisia vuorovaikutussuhteita pidetään lähtökohtaisesti valtasuhteina, joita kuvaamaan on laadittu erilaisia tutkimuskäsitteitä, kuten "toiseus".¹ Se viittaa kolonialismin visuaalisen kulttuurin tutkimuksessa toimijan (valokuvaajan) ja subjektin (valokuvauskohteen) väliseen valtasuhteeseen.² Tässä yhteydessä tarkoitan kolonialismin toiseudella erityisesti Erikssonin suhdetta kolonialismin kulttuuriin, visuaalisten ilmaisukeinojen ja kolonialistisen kohtaamisten välistä vuoropuhelua. Keskityn vuosien 1901 ja 1906 väliseen ajanjaksoon, jolloin Eriksson työskenteli Katangan (Kongon eteläisin maakunta) ja Pohjois-Rhodesian (Sambia) kuparikentillä.³ Erikssonin valokuvat ja matkapäiväkirjat mahdollistavat kansainvälisestikin tarkasteltuna ainutlaatuisen ruohonjuuritason näkökulman kolonialismin historiaan Pohjois-Rhodesiassa ja Katangassa, mistä on säilynyt vain vähän näin varhaisia valokuvia tai kirjallisia lähteitä.

Eriksson syntyi Helsingin työläiskortteleihin Isak Johan Erikssonin (s. 4.7.1844 Maalahdella) ja Maria Holmin (s. 19.1.1849 Munsalassa) nuor-

rimpana poikana 19.3.1874. Vuonna 1893 merille lähtenyt Eriksson päätyi monien sattumusten kautta Bulawayoon, Etelä-Rhodesiaan (Zimbabwe) 1897 ja kuoli Bulawayo Memorial Hospital -sairaalassa 12.10.1940. Erikssonin vaiherikas elämä kytkeytyy moniin eteläisen Afrikan historian käännekohtiin. Hän palveli vapaaehtoisena Etelä-Afrikan sodassa vuosina 1899–1900, työskenteli Tanganyika Concessions -nimisen kaivosyhtiön palveluksessa Katangan kuparikentillä vuosina 1901–1906 ja taisteli rhodesialaisissa joukoissa Saksan Itä-Afrikan vastaisella rintamalla vuosina 1915–1919. Sodan jälkeen Eriksson asetui Judsonia-nimiselle tilalle lähellä Bulawayota vaimonsa Annie Florence Erikssonin (omaa suku Adkins, s. 9.7.1873 Surreyssa, Englannissa) ja poikansa Frank Theodore Erikssonin (s. 10.12.1910 Bulawayossa) kanssa.⁴

Artikkelin päälähteinä ovat Erikssonin valokuvat ja matkapäiväkirjat, joita analysoin hyödyntämällä kolonialismin, siirtolaisuuden, etnisyyden ja identiteetin sekä valokuvauksen historian tutkimuksen menetelmiä. Lisäksi käytän Tanganyika Concession -yhtiön kaivosraportteja sekä muiden Katangan kuparikentillä työskennelleiden eurooppalaisten aikalaisaineistoa.⁵ Aikaisemmin on oletettu, että "pioneerit olivat niin kiireisiä tekemään historiaa", ettei heillä ollut aikaa tallentaa kokemuksiaan.⁶ On myös onnekasta, että juuri Erikssonin valokuvat ja päiväkirjat ovat säilyneet,

1. Ks. lähemmin Markku Hokkanen & Timo Särkkä, Puheenvuoroja kolonialistisen vallan ja väkivallan tutkimuksesta. *Historiallinen Aikakauskirja* 106:2 (2008), 189–197.
2. Ks. lähemmin Terence Ranger, Colonialism, Consciousness and the Camera. *Past and Present* 171:1 (2001), 203–204.
3. Artikkelin perustuu kirjoittajan esitelmiin seminaareissa "Intepreting past and present through photographic archives and collections", Photoconsortium, Kansallismuseo, Helsinki, 5.6.2019 ja "Great White North", Helsingin yliopisto, 27.8.2019 sekä aiempaan tutkimukseen C. T. Erikssonista, kolonialismista ja Katangan kaivosteollisuudesta.
4. Timo Särkkä, Eriksson, Carl Theodor (1874–1940), <https://kansallisbiografia.fi/kansallisbiografia> (30.11.2019).
5. Lisäksi arvokasta aineistoa tutkimukseen ovat luovuttaneet C. T. Erikssonin lapsenlapset, Joan ja Roger Eriksson.
6. W. V. Brelsford, Editorial. *The Northern Rhodesia Journal* 1 (1950–1952), 6.

sillä sadoista tuhansista ennen ensimmäistä maailmansotaa Etelä-Afrikkaan saapuneista siirtolaisista vain reilun tuhannen tiedetään olleen lähöisin Suomesta.⁷

Siirtolaisuuden voimakas kasvu 1800-luvun lopulla johtui niin kutsutusta Etelä-Afrikan mineraalivallankumouksesta, joka käynnistyi Kimberleyn timanttilyödyistä vuonna 1870. Timantit ja niitä seuranneet Witwatersrandin kultalöydöt 1880-luvun puolivälissä käynnistivät ryntäyksen, joka toi eteläiseen Afrikkaan satoja tuhansia siirtolaisia. Esimerkiksi Johannesburg nousi kymmenessä vuodessa muutaman mainarin kaivosleiristä noin 100 000 asukkaan kaupungiksi.⁸

1900-luvun ensimmäisinä vuosina metallien ja mineraalien etsintä laajentui eteläisen Afrikan ylänköalueille ja edelleen Pohjois-Rhodesian ja Kongon eteläisimmän maakunnan, Katangan, rajaseuduille. Siellä Tanganyika Concessions-yhtiö valtasi vuosien 1901 ja 1906 välisenä aikana eräitä maailman rikkaimpiin kuuluneita kupari-esiintymiä. Valtausten mukana Katangaan levisivät Etelä-Afrikasta ja Rhodesiasta paitsi pääomat, työvoima ja rautatie myös tavat, arvot ja käytännöt.⁹

Eteläisen Afrikan kaivosteollisuuden ”pioneeriaika” (1870–1914) pysyi tutkijoiden kiinnostuksen kohteena 1950-luvun lopulle saakka, jolloin Eriksonia ja muita pioneereja vielä muisteltiin historiankirjoituksessa nostalgisesti. Termillä ”pioneerit” viitataan eteläisen Afrikan kolonia-

lismien historian tutkimuksen yhteydessä kaivosteollisuuden pioneeriajan eurooppalaisperäisiin uudisasukkaisiin (*settler*).¹⁰ Nimitys ”settler” yleistyi 1960-luvun alusta alkaen, jolloin tehtiin ensimmäiset kokonaisesitykset alueen eurooppalaisperäisen väestönsan historiasta.¹¹ Suomen kielen termi ”uudisasukas” ei täysin kuvaa eteläisen Afrikan kolonialismin historian luonnetta, jota ei leimannut asutuskolonialismi, vaan pyrkimys luonnonvarojen hyödyntämiseen mahdollisimman kevyen hallinnon (kustannusten) periaatteella.

Sittemmin brittiläisen ja belgialaisen siirtomaajärjestelmän romahtaminen sekä kaivosteollisuuden ja ylipäätään eurooppalaisten yritysten huono maine Afrikan luonnonvarojen ja afrikkalaisen työvoiman hyväksikäyttäjänä muuttivat suhtautumisen pioneereja kohtaan tuomitsevaksi.¹² Vasta viime vuosina eurooppalaisten siirtolaisten historiaa on ryhdytty tutkimaan osana kolonialismin, siirtolaisuuden sekä etnisyyden ja identiteetin tutkimusta.¹³ Nykyään tutkimuksessa painotetaan, että vaikka kolonialismin historia on yhteistä, eurooppalaisten ja afrikkalaisten kolonialismin kokemus poikkeaa huomattavasti toisistaan.¹⁴

Kolonialismin visuaalinen kulttuuri tutkimuskohteena

Kolonialismin visuaalista kulttuuria on tutkittu vähän suomalaisilla aineistoilla. Sen sijaan kan-

7. Ero Kuparinen, *An African alternative. Nordic migration to South Africa, 1815–1914*. SKS 1991, 22–30. Etelä-Afrikan historiankirjoitus on viime vuosikymmeninä laajentunut käsittelemään koko eteläisen Afrikan aluetta, joka rajautuu pohjoisessa Kongoon, lännessä Namibiaan ja idässä Mosambikiin. Uuden käsityksen mukaan alueen kolonialismin ajan historia (noin vuosien 1860–1960 välinen aika) sekä tutkittavat ilmiöt ja problematiikka ovat yhteisiä. Ks. lähemmin Neil Parsons, *Towards a broader Southern African history. Backwards, sideways, and upside-downs*. *South African Historical Journal* 66:2 (2014), 217–226.

8. Ks. esim. Leonard Thompson, *A History of South Africa*. Uudistettu painos. Yale University Press 1995.

9. Ensimmäisen maailmansodan jälkeen Katangan kuparikenttien historia kytkeytyy selvemmin osaksi Belgian Kongon historiaa, mutta silloinkin todellisina vallankäyttäjinä olivat kaivosyhtiöt ja niiden palkkalistoilla olleet sotilaat pikemminkin kuin siirtomaahallinto tai sen virkamiehet. Tieteellisin menetelmin tehdyt metalli- ja mineraalilyödyt uraanista koltaaniin ovat viime vuosiin saakka pitäneet Katangan epävakana konfliktialueena ja malliesimerkkinä ”resurssikriuksesta” – tilanteesta, jossa valtavista luonnonvaroista saadut vientitulot johtavat kansalaisten aseman yhä suurempaa kurjistumiseen. Katangan lähihistoriasta lähemmin esim. Michela Wrong, *In the Footsteps of Mr Kurtz. Living on the Brink of Disaster in the Congo*. Fourth Estate Limited 2000.

10. Esim. Charles Eriksson – Pioneer Smelter Man. *Horizon* 1 (November 1959), 24–26.

11. Ks. esim. Lewis H. Gann & Peter Duignan, *White Settlers in Tropical Africa*. Penguin Books 1962.

12. Hokkanen & Särkkä 2008, 189–197.

13. Ks. esim. Timo Särkkä, *Imperialists without an empire? Finnish settlers in late nineteenth- and early twentieth-century Rhodesia*. *Journal of Migration History* 1:1 (2015), 75–99.

14. Ks. esim. L. H. Gann & Peter Duignan, *The Rulers of British Africa 1870–1914*. Groom Helm 1978; I. Phimister, *An Economic and Social History of Zimbabwe 1890–1948. Capital Accumulation and Class Struggle*. Longman 1988; Brian Raftopoulos & Alois Mlambo (toim.) *Becoming Zimbabwe. A History from the Pre-Colonial Period to 2008*. Weaver Press 2009; Alois S. Mlambo, *A History of Zimbabwe*. Cambridge University Press 2014.

sainvälisesti aihetta on käsitelty monipuolisesti. Esimerkiksi Britanniassa, Ranskassa, Yhdysvalloissa ja Ruotsissa on 1990-luvulta alkaen tutkittu valokuvakokoelmia kolonialismin viitekehyses-¹⁵ Eteläisen Afrikan kolonialismin visuaalisen kulttuurin tutkijat ovat analysoineet valokuvakokoelmia esimerkkeinä kolonialistien pyrkimyksestä hallita ja kontrolloida siirtomaiden luontoa, elämiä ja ihmisiä. Koska kamera ilmensi valloittajien teknologista ylivaltaa siirtomaissa, valokuvaajien ja kohteiden välistä vuoropuhelua on ollut luonteva analysoida kolonialismin toiseuden näkökulmasta.¹⁶

Louis-Jacques-Mandé Daguerren valokuvausmenetelmän (dagerrotyyppi) julkistaminen Pariisissa 1839 aloitti valokuvauksen nopean kehityksen. Siinä yhdistyivät tieteen tarkkuus ja taiteen estetiikka. Varhaiset kamerat olivat painavia ja kömpelöitä, minkä vuoksi ne soveltuivat paremmin studiokuvaukseen kuin vaativiin kenttäolosuhteisiin. Daguerren valokuvausmenetelmän valotusaika vaihteli muutamasta sekunnista muutama minuuttiin riippuen valon määrästä, ja kirkaassa ulkoilmassakin otetut kuvat jäivät usein sumeiksi. William Henry Fox Talbotin vuonna 1839 Lontoossa esittelemä valokuvausmenetelmä (talbotyyppi tai kalotyyppi) ei ollut juurikaan Daguerren menetelmää toimivampi kenttäolosuhteissa. Negatiivin vedostaminen vaati harjaantuneisuutta, sopivia olosuhteita ja aikaa.¹⁷

Eteläisen Afrikan tutkimusmatkailun historiasta tunnetaan useita epäonnistuneita yrityksiä käyttää lasilevynegatiiveja kenttäolosuhteissa. Esimerkiksi Charles Livingstone yritti valokuvata veljensä Davidin lähetysmatkojen symboliksi nousseet Viktorian putoukset vuonna 1857 käyttämällä Frederick Scott Archerin 1848 paten-

toimaa märkälävymenetelmää, joka kuitenkin sopi huonosti trooppiseen ilmanalaan.¹⁸ Niin kutsuttujen kuivalevyjen (*dry plate*) käyttöönotto 1870-luvulla helpotti valokuvausta erityisesti kuumassa ja kosteassa ilmanalassa, mutta se ei korjannut valokuvauksen perusongelmia: käytövarmuutta, vedostusta ja liikuteltavuutta. Vasta vuonna 1888 Eastman Dry Plate and Film Companyn markkinoille tuoma Kodak Brownie -laattikamera vapautti valokuvaajan paikan päällä tapahtuneesta vedostustyöstä sekä hauraiden lasilevyjen kuljettamisesta. Mullistavaa oli sekä Kodakin edullinen hinta ja kompakti muotoilu että erityisesti tallennusmedia, selluloidifilmi. Kun filmi lähetettiin kehitettäväksi toisaalle, saattoi valokuvaaja keskittyä kuvaamiseen. ”You press the button, we do the rest,” George Eastman mainosti kameraansa, joka sopi erityisesti aloitteluille valokuvaajille.¹⁹

Eastmanin kameroiden ansiosta kamera kulki yhä useamman harrastelijan mukana, ja he käyttivät sitä paitsi henkilökohtaisten muistojen tallentamiseen myös yhä useammin muistelmien, matkapäiväkirjojen ja elämäkertojen kuvittamiseen. Lisäksi kenttävalokuvaus yleistyi tieteellisen dokumentoinnin välineenä. Myös jotkut siirtomaavirkamiehet käyttivät kameraa eläinten, ihmisten ja luonnon dokumentointiin, luokitteluun ja hallintaan.²⁰ Kolonialismin visuaalisen kulttuurin voidaan katsoa syntyneen vuosien 1890 ja 1914 välisenä aikana, jolloin painoteknologian kehittyminen mahdollisti valokuvien painamisen esimerkiksi postikortteihin.²¹ Valokuvia käytettiin yhä useammin myös osana sanoma- ja aikakauslehtiartikkelien kuvitusta. Painotuotteiden myötä kolonialismin visuaalinen kulttuuri levisi eri puolille maailmaa, myös Suomeen.²²

15. Esim. Liam Buckley, *Objects of Love and Decay. Colonial Photographs in a Postcolonial Archive*. *Cultural Anthropology* 20:2 (2005), 249–270; Ali Behdad & Luke Gartlan (toim.) *Photography's Orientalism. New Essays on Colonial Representation*. Getty Research Institute 2013; Ulrika Kjellman, *How to picture race? The use of photography in the scientific Practice of the Swedish State Institute for Race Biology*. *Scandinavian Journal of History* 39:5 (2014), 580–611.

16. Ranger 2001, 203–204.

17. J. R. Ryan, *Photography and Exploration*. Reaktion 2013, 9.

18. Ryan 2013, 89, 99. Ks. lähemmin Timo Särkkä, *Lahjomaton Kodak. Valokuvat historian tutkimuksen välineenä*. Teoksessa Markku Hokkanen, Tuomas Laine-Frigren & Timo Särkkä (toim.) *Matkoja aatehistoriaan. Esseitä Anssi Halmesvirralle*. Kampus Kustannus 2017, 92–107.

19. G. Smith, *Photography and Travel*. Reaktion 2012, 9–13, 103, 111–112; Ryan 2013, 14. Ks. myös Särkkä 2017.

20. Ryan 2013, 122, 124.

21. Valokuvien lisäksi kolonialismin visuaaliseen kulttuuriin kuuluvat esimerkiksi piirroukset ja maalaukset, mutta niitä ei käsitellä tässä yhteydessä. Ks. myös Leila Koivunen, *Visualizing Africa in Nineteenth-Century British Travel Accounts*. Routledge 2011.

22. Valokuvien painaminen postikortteihin, kirjoihin ja lehtiin jatkui vilkkaana ensimmäiseen maailmansotaan asti, mutta taantui sodan aikana paperi-, sellu- ja painomustepulan vuoksi. Smith 2012, 111–112.

Valokuvat voidaan jakaa kaupallisten valokuvaajien kuviin, jotka oli usein tarkoitettu julkiseen levitykseen, sekä harrastelijoiden ottamiin kuviin, joilla yleensä oli jokin henkikohtainen merkitys. Kaupallisten kuvaajien valokuvissa esiintyi tyypillisesti etnisiä tunnusmerkkejä kantavia kuninkaita, hallitsijoita, päälliköitä, parantajia tai ylipäätään yläluokkaa.²³ Studiokuvat puolialastomista ”alkuasukkaista” täyttivät myös tirkistelyn tarvetta ja vahvistivat rotuun, luokkaan tai suku-puoleen liittyneitä käsityksiä.²⁶

Erikssonin valokuvat ja päiväkirjat

Erikssonin valokuvakokoelmaa säilytetään Museoviraston Kuvakokoelmissa ja se muodostuu kahdesta eri lahjoituserästä.²⁷ Ensimmäinen, Holger Schildts -kustantamon lahjoittama erä sisältää 43 paperikuvaa (11,7 x 17,6 cm). Vedokset ovat ajoitettavissa 1930-luvun alkuun, jolloin Schildts julkaisi Erikssonin päiväkirjoihin perustuvan omaelämäkerrallisen matkakertomuksen

■ Kuva 1. Kuva C. T. Erikssonista on julkaistu Erikssonin matkapäiväkirjassa otsikolla ”Ylisen Sambesin Viktorian putoukset, retkikunnan eri ryhmien kohtauspaikka toukokuussa 1901. Pääputous vehmaan vihreä kehystämänä.”²³ Viktorian putoukset olivat tyypillinen kuvauskohde, josta otetut kuvat levisivät erityisesti kaupallisten valokuvaajien valokuvapostikorttien välityksellä.²⁴ Putouksuvilla haluttiin korostaa Afrikan luonnon alkukantaisuutta ja kesyttämättömyyttä, mikä lienee ollut kuvan tarkoitus myös Erikssonin julkaisussa matkapäiväkirjassa. Lähde: MV, KK, VKK542:4. Kuvaajatieto on epävarma.

Mitt Afrika (1932).²⁸ Kuvia käytettiin matkapäiväkirjan kuvittamiseen, missä yhteydessä kuvia on myös editoitu julkaisua varten. Toinen erä koostuu yksityishenkilön vuonna 2003 lahjoittamista 241 lasinegatiivista (9 x 12 cm). Valtaosa näistä lasilevyistä on alkuperäislähteitä rinnakkain analysoimalla pääteltävissä Erikssonin ottamiksi, mutta joukossa on myös jäljennöksiä kaupallisten valokuvaajien ottamista studiokuvista.

23. C. T. Eriksson, *Mitt Afrika*. Holger Schildts 1932. Kaikki lainaukset suomenkielisestä laitoksesta *Seikkailujeni Afrika*. Gummerus 1932, 63.

24. Ks. esim. Alban Heath & Percy M. Clark, *Victoria Falls. An Album*. P. G. Hunt 1907.

25. Ks. lähemmin Erin Haney, *Photography and Africa*. Reaktion 2010.

26. Gen Doy, More Than Meets the Eye... Representations of Black Women in Mid-19th-Century French Photography. *Women's Studies International Forum* 21:3 (1998), 305–319.

27. Museovirasto (MV), Kuvakokoelmat (KK), C.T. Erikssonin Afrika-kuvat, VKK542; VKK871. Lisäksi käytetään yksityiskoelmissa olevia Erikssonin kuvia.

28. Eriksson 1932.

Kokoelman kuvat voidaan jakaa maisemakuviin, etnografisiin kuviin, kolonialismin talouden ja politiikan dokumentointiin sekä metsästyskuviin.²⁹ Eriksson aloitti valokuvauksen vuosina 1896–1897, jolloin hän työskenteli Etelä-Afrikan kultakaivoksilla. Näinä vuosina otettuja kuvia ei kuitenkaan ole säilynyt. Bulawayossa hänellä oli aluksi käytetty kalotyypin, mutta on epäselvää, kuinka moni kokoelman kuvista on kuvattu tällä kameralla. Valtaosa kokoelman kuvista on otettu Kodakin laatikkokameralla tai kenttäolosuhteisiin suunnitellulla Sanderson-kenttäkameralla, joka mahdollisti laajakuvat ja jopa liikkeessä olevien hahmojen kuvaamisen.³⁰ Sanderson oli kallis ja laadukas kamera, mikä kertoo Erikssonin valokuvauksen ammattimaistumisesta. Tähän viittaa myös se, että Erikssonin ottamia kuvia julkaistiin myöhemmin Tanganyika Concession-yhtiön kaivosraporteissa.³¹

■ Kuva 2. C. T. Eriksson (eturivissä keskellä), hänen tuleva lankonsa Frank Adkins (eturivissä oikealla) ja neljä tuntematonta palvelustoveria Etelä-Afrikan sodan aikaisissa uniformissaan. Syntyperä, sosiaalinen tausta tai ammatti olivat Rhodesiassa toisarvoisia sosiaalisten suhteiden määrittelijöitä. Tärkeimmät kumppanuudet perustuivat taistelukenttien yhteisiin kokemuksiin. Eurooppalaisperäiset siirtolaiset korostivat olevansa ennen kaikkea ”rhodesialaisia” kansallisuudesta tai syntyperästä riippumatta. Kuvassa on eteläisen Afrikan pioneerijalle tyypillinen kenttäposeeraus. Lähde: Roger Erikssonin yksityiskokoelma. Tuntematon valokuvaaja, päivätty 5.11.1900.

Valokuvilla on erityinen suhde aikaan ja sen seurauksena myös historiaan. Ne ilmentävät aikansa teknistä osaamista ja tietämystä sekä kertovat valokuvaajien käsityksistä ja katsojien odotuksista. Tämän vuoksi valokuvat ovat

29. Erikssonista valokuvaajana ja hänen valokuvakokoelmastaan lähemmin ks. Timo Särkkä, *Picturing Colonialism in Rhodesia. C. T. Eriksson's Pictorial Rhetoric and Colonial Reality, 1901–1906*. Teoksessa Olli Kleemola & Silja Pitkänen (toim.) *Photographs and History. Interpreting Past and Present Through Photographs*. K&H 2018, 141–160.

30. Eriksson 1932, 70, 72–73.

31. Durham University (DU), The Barker Research Library (BRL), Grey Estate Records (GRE), X/V142, Tanganyika Concessions Ltd (TANKS), Reports on the Discoveries Made by Mr George Grey's Expedition in Northern Rhodesia and Congo Free State, and Reports by J. R. Farrell, Mining Engineer, 5 January 1903. Photographs.

tutkijoille väylä historialliseen todellisuuteen.³² Tärkeitä tutkimuskysymyksiä ovat: Mitä ja ketä kuvat esittävät? Milloin ja missä ne ovat otettu? Mikä on kuvien alkuperäinen tarkoitus? Kuinka kuvia on eri aikoina käytetty? Mikä on kuvien eri aikoina saama vastaanotto? Erikssonin valokuvissa ja päiväkirjamerkinnöissä korostuvat eurooppalaisen kaivosteollisuuden syntytausta, sekä kolonialismin toiseuden rakentuminen mustan afrikkalaisen työvoiman ja eurooppalaisen työnjohdon välisen suhteiden sekä pioneerin identiteetin kautta.

Katangan retkikunnat

Eteläisen Afrikan luonnonvarojen taloudellinen hyödyntäminen painottui kaivostoimintaan ja malmien etsintään, joihin Etelä-Afrikan kauppakomppania omasi monopolioikeudet Sambesin pohjoispuoleisilla alueilla vuodesta 1889 vuoteen 1924 saakka. Vuosien 1901–1906 välisenä aikana kauppakomppania hallinnoi myös Katangan mineraaleja belgialaisen Comité Spécial du Katangan kanssa tehdyn sopimuksen ansiosta.³³ Kauppakomppania suosi Katangassa suuria ja hyvin organisoituja, malmien etsintään varustettuja retkikuntia, joilla uskottiin olevan resurssien puolesta paremmat mahdollisuudet toimia eurooppalaisille usein epäterveellisessä ympäristössä kuin yksittäisillä malminetsijöillä. Erityisen merkittäviksi muodostuivat Tanganyika Concessions -yhtiön vuosina 1899–1906 Bulawayosta Katangaan organisoimat kolme retkikuntaa, joista Eriksson osallistui toiseen (huhtikuu 1901–marraskuu 1902) ja kolmanteen (kesäkuu 1903–elokuu 1906).³⁴

■ Kartta 1. Karttaan punaisella merkitty rautatie ulottui Bulawayoon (alareunassa) saakka 1897, mutta kesti vuoteen 1909 ennen kuin rautatie ulottui Katangan kuparikentille (keltaisella). Tämän jälkeen Katangan kupari voitiin kuljettaa rautateitse Bulawayon ja Beiran (oikealla) kautta Britannian markkinoille. Lähde: Guildhall Library, London Stock Exchange Archives, Quotation and Listing of Companies, B/004/F/01/MS18000, Tanganyika Concessions Limited.

Katangan retkikuntien aikaan rautatie ulottui etelästä Bulawayoon saakka, ja kesti vuoteen 1904 saakka ennen kuin rautatie ylitti Sambesin ja vielä vuoteen 1909 ennen kuin Kongon raja saavutettiin. Tanganyika Concessions oli ensimmäinen Pohjois-Rhodesian ja Katangan kaivannaisteollisuudessa menestynyt yhtiö, ja se pääosin rahoitti rautatieyhteydet Pohjois-Rhodesiasta ja myöhemmin myös Angolasta kaivoksille.

32. Lynn Hunt & Vanessa R. Schwartz, Capturing the Moment. Images and Eyewitnessing in History. *Journal of Visual Culture* 9:3 (2010), 259.

33. Simon Katzenellenbogen, *Railways and the Copper Mines of Katanga*. Clarendon Press 1973.

34. Timo Särkkä, The Lure of Katanga Copper. Tanganyika Concessions Limited and the Anatomy of Mining and Mine Exploration 1899–1906. *South African Historical Journal* 68:3 (2016), 318–341.

Katangan retkikunnat koostuivat malminetsijöistä, mineralogeista, kaivosinsinööreistä sekä aseistetuista saattajista, oppaista ja kantajista. Eurooppalaiset olivat taustaltaan monikansallisia ja -etnisiä, mutta identifioivat itsenä ennen kaikkea ”rhodesialaisiksi”³⁵ Katangan toiseen retkikuntaan osallistui myös suomalaistaustainen Oscar Boijer (1.12.1868–25.2.1943), joka oli saapunut Bulawayoon veljensä Axelin (20.6.1864–28.3.1918) kanssa vuonna 1894.³⁶ Sen jälkeen Boijerit olivat taistelleet matabele- ja mashona-sodissa (1896–1897) rhodesialaisissa vapaaehtoisjoukoissa ja toimineet malminetsijöinä Gwaijoen alueella Rhodesiassa. Erikssonin tavoin Boijerit identifioivat itsensä ”rhodesialaisiksi”, vaikka Oscar Boijer ajoittain kritisoi kauppakompanian siirtomaapolitiikkaa kovasanaisesti.³⁷

Aiempien eteläisen Afrikan sisämaassa liikuneiden retkikuntien tavoin Katangan retkikunnat olivat pitkälti riippuvaisia afrikkalaisen työvoiman saatavuudesta, sillä kuormaeläiminä käytetyt härät, aasit ja muulit kestivät olosuhteita huonosti. Leiriytymisvälineitä, mitta- ja valokuvauslaitteita, aseita ja ampumatarpeita, kauppatavaroita sekä työkaluja ja räjähdysaineita kuljettamaan tarvittiin runsaasti työvoimaa, ja esimerkiksi Katangan toisessa retkikunnassa arvellaan olleen jopa 1 000 kantajaa.³⁹

Katangan retkikuntien taktiikkana oli hajaantua pienempiin, yhden tai muutaman eurooppalaisen johtamiin ryhmiin, jotka tekivät valtauksia lupaaviin esiintymiin. Erikssonin ja Boijerin johtamaan ryhmään kuului aluksi muulien, aasien ja härkien lisäksi 12 kantajaa, mutta härkien ja aasien menehdyttyä täytyi matkan varrelta värvätä tai pakottaa lisää työvoimaa. Pakotetut kantajat olivat Ba-Ila-miehiä, joiden huomiota herättävän korkea kampa (impande) haittasi kantajan työtä. Eriksson kuvailee tapahtumia:

Ei kestänyt kauan, ennen kuin kaksi noista pakotetuista kantajista rupesi valittamaan

■ Kuva 3. Oscar Boijer istuu leopardin nahnan päällä, mikä oli yleinen tapa kuvata kuninkaita, hallitsijoita ja päälliköitä.³⁸ Erikssonin valokuvat toistavat ajalle tyypillisiä tapoja esittää pioneerit arvovaltaisina johtajina. Boijer asettui Erikssonin kuvattavaksi useissa yhteyksissä, mutta kuvia ei julkaistu Erikssonin matkapäiväkirjassa, joka korostaa Erikssonin keskeistä roolia Katangan kuparikaivosten löytämisessä. Lähde: C. T. Eriksson. 1901–1902. MV, KK, VKK871:14.

päänsärkyä. No sitä ei kannata ihmetellä. Ras-kaiden taakkojen säännöllinen liike heilutteli heidän kummallisia hiuslaitteitaan puolelta toiselle, niin että koko päänahka liikkui edestakaisin, ja oli itsestään selvä, että se kidutti näitä pentele parkoja. Leikkaus oli siksi tarpeen, ja siksi me ajelimme hiuslaitteen päänahkaa myöten. Mustat vuodattivat surun ja nöyryytyksen kyneleitä [...] mutta me lohdutimme heitä ripustamalla leikatut hienoudet pensai-

35. Lähemmin esim. Arthur Keppel-Jones, *Rhodes and Rhodesia. The white conquest of Zimbabwe, 1884–1902*. University of Natal Press 1983. Ks. myös Särkkä 2015.

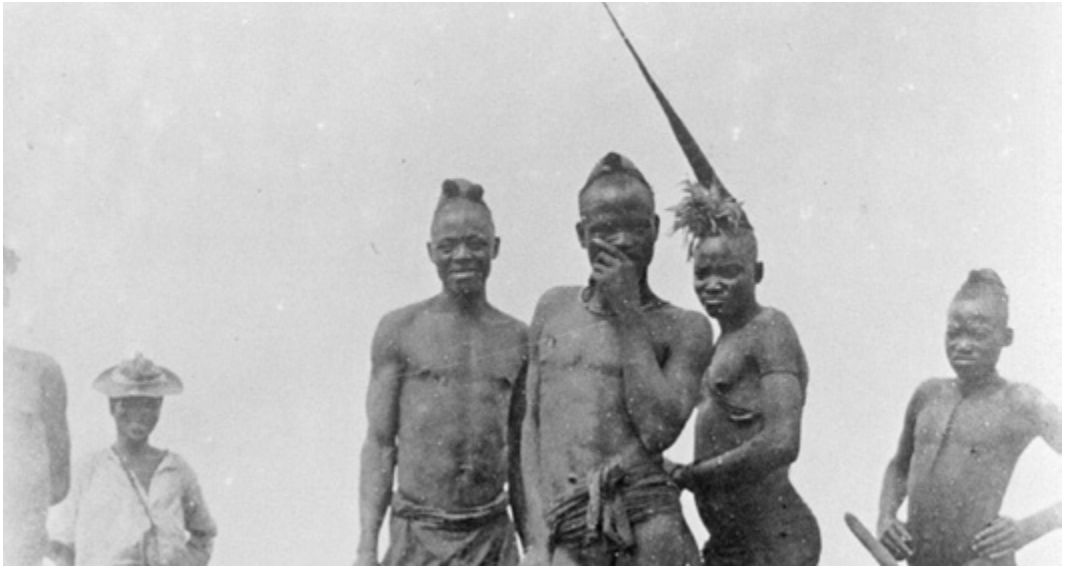
36. 1890-luvun Bulawayosta lähemmin ks. Terence Ranger, *Bulawayo Burning. The Social History of a Southern African City 1893–1960*. James Currey 2010. Boijer-veljeksistä lähemmin ks. Mikko Uola, *Suomalaiset Afrikkaa etsimässä*. Sukuyhdistys Boijer-Poijärvi ry 1976.

37. Oscar Boijerin siirtomaakritiikistä lähemmin ks. Särkkä 2015; matabele- ja mashona-sodista lähemmin: T. O. Ranger, *Revolt in Southern Rhodesia 1896–7. A Study in African Resistance*. Heinemann 1967.

38. Ks. lähemmin Haney 2010.

39. Särkkä 2016.

hin, niin että he palatessaan saattoivat ottaa ne mukaansa.⁴⁰

Bai-Ila miesten ylväs olemus kiinnitti myös lähe-tyssaarnaajien, antropologien ja siirtomaavirkamiesten huomion. Etnisiä tuntomerkkejä tai fyysisiä ominaisuuksia korostavia kuvia käytettiin siirtomaavirkamiesten sekä -yhtiöiden asiamiesten ja lähetystyöntekijöiden koulutus- ja opetusmateriaalina, ja ne vahvistivat rotuun, luokkaan tai sukupuoleen liittyneitä käsityksiä.⁴¹ Eriksson kuvasi Ba-Ila-kantajia useaan otteeseen, mutta ei tiedetä missä määrin he saattoivat vaikuttaa kuvaustilanteisiin.⁴² Valokuvien tunnelma on välittömämpi kuin päiväkirjan kuvaus, joka painottaa pioneerien rationaalisuutta, sitkeyttä ja periksi antamattomuutta, mutta tarvittaessa myös häikäilemättömyyttä ja julmuutta. Tyyli oli yleinen myös aikakauden muissa julkaistuissa päiväkirjoissa.⁴³

Katangan kaivosten valtaus

Jos kolonialismin tunnusmerkkinä pidetään siirtomaiden taloudellista hyödyntämistä, Eriksso-

■ Kuva 4. Kuva julkaistiin Erikssonin matkapäiväkirjassa otsikolla ”Maailman taidokkain hiuslaite on Bal-ilaheimon miehillä”.⁴⁴ Lähde: C. T. Eriksson 1901–1902. MV, KK, VKK871:164. Kuvaa on rajattu alkuperäisestä.

nin ja Boijerin voidaan sanoa osallistuneen siihen merkittävällä panoksella. Katangan retkikuntien taktiikkana oli kysyä kohtaamiltaan vastaan tulijoilta kuparikaivoksista, joita oli joissakin tapauksissa hyödynnetty ilmeisesti jo satojen vuosien ajan. Tähän kyselytaktiikkaan liittyivät keskeisesti kauppatarvikkeet, erityisesti karkeat puuvillakankaat (*calico*), joita vastaan tietoja yritettiin vaihtaa. Eriksson kuvaa löytämistä seuraavasti:

Me vain kysyimme alkuasukkailta, tietäisivätkö he mitään paikkaa, jossa oli *makubaa* (kuparia) [...] Korvaukseksi tiedonannostaan neekerit sai muutaman metrin pumpulikan-gasta tai halvan huovan, ja juttu oli sillä selvä.⁴⁵

Eriksson valtasi onnekaasti Tanganyika Concessions -yhtiön nimissä maailman rikkaimpiin

40. Eriksson 1932, 164.

41. Ks. esim. Edwin W. Smith & Andrew Murray Dale, *The Ila-Speaking Peoples of Northern Rhodesia* I-II. H. A. Humphrey 1920.

42. Lähemmin Särkkä 2017, 96–99; Särkkä 2018, 153–154.

43. Vertaa esim. P. M. Clark, *Autobiography of an Old Drifter*. George Harrap 1936. Matkakirjallisuudesta yleisesti esim. Mary Louise Pratt, *Imperial Eyes. Travel Writing and Transculturation*. Routledge 1992.

44. Eriksson 1932, 93.

45. Eriksson 1932, 142.

kuuluvia kupariesiintymiä, joista merkittävimmäksi osoittautui ”The Star of Congo”.⁴⁶ Vuonna 1910 kaivokselle ulottunut rautatie, vuonna 1911 rakennettu sulatto ja sen ympärille rakentunut kaivoskaupunki (Élisabethville, nykyisin Lubumbashi) muodostavat edelleen Katangan kaivannaisteollisuuden keskuksen.⁴⁷

Katangan kaivoksia kutsuttiin ”muinaisiksi”, mutta niiden todellista ikää tai alkuperää ei tunneta. Yhtiön kaivosraporteissa korostettiin käsitystä, jonka mukaan kaivokset oli hylätty mahdollisesti jo vuosikymmeniä aikaisemmin. Ainakin yhdessä tapauksessa paikalliset kaivosmiehet karkotettiin kuitenkin yhtiön malminetsijöiden toimesta.⁴⁸ Valtauksen laillisuuden osoittamista varten kaivoksille pystytettiin merkkimajakka, johon kirjattiin kaivoksen oletettu paikallinen

■ Kuva 5. Kuva julkaistiin Tanganyika Concessions -yhtiön kaivosraportissa nimellä ”Native Working on Kipushi Mine”.⁵⁰ C. T. Eriksson. Lähde: MV, KK, VKK871:108.

nimi tai vaihtoehtoisesti läheisen puron tai joen nimi. Lopuksi valtaus valokuvattiin yhtiön kaivosraporttia varten. Valtauksista julkaistuilla kuvilla osoitettiin valtauksien laajuus, laillisuus ja pysyvyys. Kuvilla pyrittiin myös vakuuttamaan sijoittajia, joilta vaadittiin kärsivällisyyttä, sillä kesti lähes kymmenen vuotta ennen kuin ensimmäisten kaivosten kupari tuli maailman markkinoille.⁴⁹

Eurooppalaisen kaivosteollisuuden syntyä Katangassa käsittelevä kirjallisuus keskittyi 1950-luvulle saakka pioneerien selviytymiseen ja kaivosten löytämiseen,⁵¹ jotka ovat keskeisiä tee-

46. J. B. Thornhill, *Adventures in Africa Under the British, Belgian and Portuguese Flags*. John Murray 1915, 165. Ks. myös Särkkä 2016, 330.

47. Ks. esim. B. Fetter, *The Creation of Elisabethville, 1910–1940*. Hoover Institution Press 1976.

48. DU, BRL, GRE, X/V142, TANKS, Reports on the Discoveries Made by Mr George Grey’s Expedition in Northern Rhodesia and Congo Free State, and Reports by J. R. Farrell, Mining Engineer, 5 January 1903.

49. Särkkä 2016.

50. DU, BRL, GRE, X/V142, TANKS, Reports on the Discoveries Made by Mr George Grey’s Expedition in Northern Rhodesia and Congo Free State, and Reports by J. R. Farrell, Mining Engineer, 5 January 1903.

51. Ks. esim. J. A. Bancroft, *Mining in Northern Rhodesia. A Chronicle of Mineral Exploration and Mining Development*. British South Africa Company 1961.

moja myös Erikssonin valokuviissa. Retkikunnan eurooppalaisille esimerkiksi määrättiin päivittäiset annokset kiniiniä, mutta miehet kärsivät silti malarian aiheuttamasta kuumeesta.⁵² Retkikunnat kuitenkin osoittivat, että eurooppalaiset pystyivät selviytymään hengissä läpi sadekausien. Läheisen joen mukaan Kansanhiksi nimetty kaivos toimi retkikunnan tukikohtana, jonka ympärille ensimmäinen kaivoskaupunki alkoi muodostua vuosien 1901–1902 sadekauden aikana. Kuva 6 on arvokas dokumentti Kansanshin kaivoskylästä, mutta se myös juhlistaa selviytymistä, mihin Boijerin puku ja hattu viittaavat. Boijer oli kärsinyt koko sadekauden malarian aiheuttamasta kuumeesta, ja retkikunnan lääkäri, tohtori Middleton oli huolissaan hänen terveydestään.⁵³

■ Kuva 6. Kuva julkaistiin vuonna 1961 ”pioneereista” kertovassa lehtijutussa otsikolla ”It is Christmas Day, 1901, and Boijer, a member of the expedition, is dressed up for the occasion. He stands at the now-completed shaft-head at Kansanshi”.⁵⁴ C. T. Eriksson. 1901. Lähde: MV, KK, VKK871:26.

Kaivosteollisuuden voittajat ja häviäjät

Tanganyika Concessions loi Katangan kaivoksilla mallin järjestelmälle, jossa afrikkalainen työvoima teki raskaimman fyysisen työn kaivoksissa ja eurooppalainen työvoima vastasi työnjohdosta. Kaivostyö oli tehotonta, sillä työt jouduttiin usein keskeyttämään onnettomuuksien vuoksi. Lisäksi työvoima oli pääosin kaivostyöhön tottumaton ja työntekijät vaihtuivat usein, mikä lisäsi työ-

52. Ks. esim. M. Gelfand, *Northern Rhodesia in the Days of Charter. A Medical and Social Study, 1878–1924*. Blackwell 1961, 180–182.

53. M. Gelfand (toim.) *Diary of Dr. Richard Watson Middleton, 12th April, 1901, to 18th, July, 1902*. *The Central African Journal of Medicine* 9:5 (1963), 55, päiväkirjamerkintä, 8.2.1902.

54. Ted Scannell, *Pioneer of 1901 comes back to the copperbelt*. *Horizon. The Magazine of the Rhodesian Selection of Trust Group of Companies* 3 (1961), 12.

voiman hallinnon haasteita.⁵⁵ Olosuhteet säilyivät Katangan kaivoksilla kehittymättöminä 1920-luvulle saakka, eikä afrikkalaisten houkuttelevuus kaivostyöhön vapaaehtoisesti yleensä onnistunut.⁵⁶ Pioneerit toivat mukanaan omat rotu-, luokka- ja sukupuolikäsityksensä, mikä altisti afrikkalaiset työntekijät eriaistiselle hyväksikäytölle.⁵⁷

Vuonna 1906 oikeudet Katangan mineraaleihin siirtyivät Union Minière du Haut Katanga – Tanganyika Concessions -kaivosyhtiölle, joka menestyi ensimmäisen maailmansodan aiheuttaman mineraalien kysynnän kasvun ansiosta.⁶⁰ Kaivokset houkuttelivat Katangaan runsaasti myös pohjoismaalaisia. Kuten Eriksson totesi:

■ Kuva 7. Kuva julkaistiin Erikssonin päiväkirjassa otsikolla ”neekerivankeja kahleissa ja kaularauodoissa”.⁵⁸ Eriasteista pakottamista esiintyi siirtomaatalouden alkuaikoina. Esimerkiksi työskentely kaivoksissa oli 1920-luvulle saakka harvoin afrikkalaisten työntekijöiden oma valinta.⁵⁹ C. T. Eriksson. 1901–6. Lähde: MV, KK, VKK542:10. Kuvaajatiieto on epävarma.

Lukuisain ulkomaalaisten onnenonkijain ja seikkailijain – monia pohjoismaalaisia joukossa – auttamatta belgialaiset viranomaiset eivät olisi selviytyneet niinkään hyvin, kuin nyt oli laita.⁶¹

55. J.-L. Vellut, Mining in the Belgian Congo. Teoksessa D. Birmingham & P. M. Martin (toim.) *History of Central Africa 2*. Longman 1983, 126–162.

56. Simon Katzenellenbogen, Labour Recruitment in Central Africa. The Case of Katanga. Teoksessa C. Dewey & A. G. Hopkins (toim.) *The Imperial Impact. Studies in the Economic History of Africa and India*. Institute of Commonwealth Studies. University of London 1978, 270–279.

57. Erikssonin osalta ks. L.H. Gann, *The Birth of a Plural Society. The Development of Northern Rhodesia under the British South Africa Company, 1894–1914*. Manchester University Press 1958, 122; viite 1; Boijerin osalta ks. Middleton 1963, 52, päiväkirjamerkintä 22.12.1901.

58. Eriksson 1932, 103.

59. O. Lilaka, *Naming Colonialism. History and the Collective Memory in the Congo, 1870–1960*. The University of Michigan Press 2009. Ks. myös: A. Roes, Towards History of a Mass Violence in the Etat Indépendant du Congo 1885–1908. *South African Historical Journal* 62:4 (2010), 634–670.

60. Lähemmin Särkkä 2016.

61. Eriksson 1932, 256.

Mahdollisuus vaurastumiseen ja silkka seikkailunhalu olivat olleet myös Erikssonin ja Boijerin perimmäisiä motivaatioita, mutta Katangan vuodet eivät tuoneet toivottua taloudellista menestystä. Boijerille Afrikassa vietetyt vuodet olivat vain vuosikymmenen mittainen etappi hänen elämässään. Hän palasi kiertolaiselämän jälkeen Suomeen ja kuoli vuonna 1943.⁶² Sen sijaan Eriksson osallistui imperiuminrakennukseen myös maailmansodassa, palvelen rhodesialaisissa joukoissa Saksan Itä-Afrikan rintamalla. Hän kotiutui Bulawayon lähistölle vuonna 1918 kapteenin sotilasarvoon ylenneenä.⁶³

Valokuvista, päiväkirjoista ja muista aikalaislähteistä voidaan päätellä, kuinka uudet vallanpitäjät ja valloitetut kohtasivat. Samanaikaisesti ne kertovat siitä, kuinka kokemukset muokkasivat Erikssonin näkemyksiä. Käsitys afrikkalaisista ei useinkaan ollut myönteinen, sillä kulttuurien, asenteiden ja arvojen kohtaaminen ei sujunut väkivallattomasti. Väkivalta myös jyrkensi asenteita ja vahvisti molemminpuolisia ennakkoluuloja. Erikssonin tapauksessa sitkeys ja periksi-antamattomuus, mutta myös häikäilemättömyys, ahneus ja julmuus sekä silkat onnenkantamoiset palkittiin taloudellisella hyvinvoinnilla. Lopulta Erikssonin kohtalona oli kuitenkin vaipua unohduksiin ja kuolla trooppisten tautien ja alkoholismiin piinaamana.⁶⁴

Erikssonin valokuvat ja kolonialismin toiseus

Valokuville on perinteisesti annettu suuri painoarvo, kun on vertailtu eri lähteiden kykyä kertoa historiallisesta todellisuudesta mahdollisimman totuudenmukaisesti.⁶⁵ Vielä 1970-luvulla visuaalisen kulttuurin tutkijat korostivat valokuvien

todistusvoimaa tavalla, joka ei merkittävästi poikennut valokuvausmenetelmän uranuurtajien, Dagueron ja Talbotin käsityksistä. Valokuva ymmärrettiin tieteellisesti tarkkana otoksena todellisuudesta, jonka todistusvoimaa pidettiin usein kiistattomana. Valokuvat käsitettiin pikemminkin autenttisina dokumentteina menneisyydestä kuin todellisuuden vinoutuneina tulkintoina. 1970-luvun ”visuaalisesta käänteestä” lähtien visuaalisen kulttuurin tutkijat ovat painottaneet valokuvien aikasidonnaisuutta.⁶⁶ Valokuvat ilmentävät aikansa teknistä osaamista ja tietämystä sekä kertovat valokuvaajien käsityksistä ja katsojien odotuksista.⁶⁷ Eräät visuaalisen kulttuurin tutkijat ovat jopa kyseenalaistaneet valokuvien totuusarvon täysin: ”valokuva ei ole totta, vaan se on tulkinta todellisuudesta”⁶⁸

Esimerkkejä pyrkimyksestä käyttää valokuvausta todellisuuden heijastajana ja dokumentoinnin välineenä löytyy runsaasti erityisesti tutkimusmatkailun historiasta. Joskus valokuvat ovat olleet lähestulkoon ainoita lähteitä, joiden avulla on saatu edes häivähdys aikakauden käsityksistä ja arvostuksista.⁶⁹ Valokuva-analyysi vaatii valokuvaajan, valokuvan ja kohteen välisen vuorovaikutuksen huomioimista. Sen sijaan, että valokuvia käytettäisiin vain vahvistamaan tekstiaineistosta tehtyjä tulkintoja, huomion tulisi kiinnittyä myös kuvaan itseensä, sen merkitysyhteyteen ja vastaanottoon.⁷⁰ Erikssonin valokuvien ja muun alkuperäisaineiston yksityiskohtainen tulkinta avaa mahdollisuuksia selvittää Katangan kaivosteollisuuden syntyä, afrikkalaisen työvoiman ja eurooppalaisen työnjohdon välisiä suhteita sekä pioneerien identiteettiä. Huolellisesti dokumentoidut tapaustutkimukset tarjoavat

62. Yrjö Blomstedt, Boijer, Poijärvi. Teoksessa Olavi Wanne & Gunnar Soininen (toim.) *Uusi Sukukirja II*. Suomen Suku-tutkimusseura 1950, 442. Ks. Särkkä 2015.

63. National Archives of the UK, War Office, Service Medal and Award Rolls Index, First World War, 372/6/252748, Medal card of Eriksson, Charles T. Ks. myös Timo Särkkä Suomi, suomalaiset ja eteläisen Afrikan imperiuminrakennus. *Lähde: Historiallinen aikakauskirja* (2007), 91–103; Särkkä 2010; Särkkä 2015.

64. Sähköpostitiedonanto, Joan Eriksson, 4.7.2017. Alkoholien runsas käyttö kuului kiinteästi kolonialismin lääkekulttuuriin, mikä aiheutti monenlaisia terveysongelmia. Ks. lähemmin Markku Hokkanen, *Medicine, Mobility and the Empire. Nyasaland Networks, 1859–1960*. Manchester University press 2017, 189–193.

65. Esim. Gwyn Prins, The Battle for Control of the Camera in Late Nineteenth Century Western Zambia. *African Affairs* 89:354 (1990), 97–105.

66. Roland Barthes, *Camera Lucida. Reflections of Photography*. Käännös Richard Howard. Vintage 2000.

67. Hunt & Schwartz 2010, 259.

68. Julia Adeney Thomas, The Evidence of Sight. *History and Theory* 48:4 (2009), 156–157.

69. Särkkä 2017.

70. Lähemmin Barthes 2000; Peter Burke, *Eyewitnessing. The Uses of Images as Historical Evidence*. Reaktion 2001; Susan Sontag, *On Photography*. Penguin 2008.

myös mahdollisuuden pohtia Suomen ja suomalaisten suhdetta kolonialismiin.⁷¹

Kolonialismin toiseus ja Suomi

Joseph Conradin *Pimeyden Sydämen* (1899) mestarillinen kuvaus Kongon vapaavaltioista on jo 120-vuoden ajan kuulunut eurooppalaisen kolonialismin selityksen kulmakiviin.⁷² Conrad etsii yksilöiden moraaliselle rappiolle psykologisia selityksiä, jotka 1890-luvulla olivat tulleet osaksi kolonialismin kritiikkiä.⁷³ Tulkitsemalla massojen psykologiaa voitiin yrittää ymmärtää, miksi näennäisesti korkean moraalin omaavat yksilöt sortuivat paineen alla järjettömältä tuntuneisiin väkivallantekoihin.

Conradin kolonialismin kritiikki ei syytä sen enempiä Belgiaa, belgialaisia, Leopoldia, Kongon siirtomaahallintoa kuin siirtomaayhtiöitä, vaan hän kohdistaa huomionsa yksilöiden, Mr. Kurzin ja muiden ”pyhiinvaeltajien” moraaliin ja mieleen. *Pimeyden Sydämen* ja sen innoittamien myöhempien Kongo-kuvausten tulkinnan mukaan julmuuksiin sortuneet yksilöt eivät toimineet moraalittomasti syntyperänsä takia. Sen sijaan eurooppalaisten luokka-, rotu- ja sukupuoli-ikäisyydet tekivät Kongosta ja kongolaisista haavoittuvaisia aikana, jolloin siirtomaahallinto oli vielä lapsenkengissä ja siirtomaayhtiöt saattoivat hyödyntää luonnonvaroja ja afrikkalaista työvoimaa ilman sosiaalisen vastuun tai kansainvälisen lain mukanaan tuomia velvoitteita.

Conradin tulkinta poikkeaa jälkikolonialistisesta kritiikistä, jossa moraalinen tuomio sekä poliittinen ja taloudellinen kritiikki on kohdis-

tettu siirtomaavaltioihin tai ”länsimaihin” yleensä.⁷⁴ Myös suomalaisessa keskustelussa huomio on kiinnittynyt valtioihin, yksilöiden tai yhteisöjen sijasta, minkä seurauksena keskustelu on urautunut väittämiin, joiden paikkansapitävyys vaatisi vielä lisätutkimusta: a) Suomella tai suomalaisilla ei ollut kolonialistisia pyrkimyksiä, b) autonominen Suomi osana Venäjän imperiumia oli itsekin siirtomaa (joskus leikkisästi ”Kongo” viitaten Suomen liberaaliin mineraalien hyödyntämistä ja verotusta koskevaan lainsäädäntöön⁷⁵), c) suomalaisia ja saamelaisia pidettiin 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun rotuteorioissa vähempiarvoisina kansoina, joten herrarodun asema ei siksi ollut edes mahdollinen, d) Suomen ja suomalaisten kosketukset ulkoeurooppalaiseen maailmaan olivat vähäiset ja vähäpätöiset ennen 1950-luvua, YK:ta, rauhanturvaajia ja kehitysyhteistyötä ja jopa e) lännen ja idän välissä tasapainoillut Suomi ei jakanut imperialistien arvo maailmaa. Nämä ulkopuolisuuden argumentit ovat kuitenkin huonoja perusteluita globaalissa maailmassa, sillä kolonialismin historia ja sen perintö eivät ole valtiollisten rajojen ulkopuolelle rajattavia ”muiden ongelmia”. Ne ansaitsevat suomalaisella aineistolla tehtyä tutkimusta, mihin tarpeeseen tämä artikkeli on osaltaan pyrkinyt vastaamaan.

Timo Särkkä on globaalin talouden historian dosentti Jyväskylän yliopistossa.

Sähköposti: timo.sarkka@jyu.fi.

71. Tapaustutkimusten merkityksestä kolonialismin tutkimukselle ks. Nicholas Thomas, *Colonialism's Culture. Anthropology, Travel, Government*. Polity Press 1996, 3. Pohjoismaisista tapaustutkimuksista ks. esim. Kirsten Alsaker Kjerland & Bjørn Enge Bertelsen (toim.) *Navigating Colonial Orders. Norwegian Entrepreneurship in Africa and Oceania*. Berghahn 2015.

72. Joseph Conrad, *Heart of Darkness*. Penguin 2007.

73. Ks. esim. John A. Hobson, *The Psychology of Jingoism*. Grant Richards 1901.

74. Robert J. C. Young, *Postcolonialism. An Historical Introduction*. Blackwell 2001.

75. Kaivostoimintaa ja malminetsintää Suomessa harjoittavat yhtiöt ovat pääsääntöisesti Britannian, Kanadan, Australian tai Etelä-Afrikan pörssiin listautuneita kansainvälisiä kaivosjättejä ja niiden tytäryhtiöitä, esimerkiksi Anglo American on ollut viime vuosina aktiivinen, samoin Rio Tinto. Suomen etu moniin muihin resurssirikkaisiin maihin on kansainvälisesti vertaillessa liberaali kaivoslaki, joka mahdollistaa malminetsinnän kevyellä lupa- ja ilmoitusmenettelyllä. Suomen kaivoslakia on tässä yhteydessä verrattu kaivannaisteollisuudesta riippuvaisiin Sambiaan ja Katangaan, joiden taloudet ovat riippuvaisia kaivosyhtiöiden liiketaloudellisesta menestyksestä. Kaivoslaista ja kaivosyhtiöistä kansainvälisessä vertailussa ks. lähemmin esim. Prichard Wilson, *The Mining-Boom in Sub-Saharan Africa. Continuity, Change and Policy Implications*. Teoksessa Roger Southall & Henning Melber (toim.) *A New Scramble for Africa? Imperialism, Investment and Development*. University of KwaZulu-Natal Press 2009, 248–250.

Rauna Kuokkanen

Pohjoismainen asuttajakolonialismi ja vuoden 2017 Tenosopimus

Pohjoismaita pidetään kansainvälisesti edistyksellisinä kansallisvaltioina, jotka edistävät sukupuolten tasa-arvoa, sosiaalista hyvinvointia sekä vähemmistö- ja alku-peräiskansojen oikeuksia. Yleisen näkemyksen mukaan pohjoismaat eivät ole kolonialistisia ja tämä heijastuu myös tutkijoiden näkökantoihin. Suomessa on esimerkiksi useita historioitsijoita, joiden mukaan saamelaisalueella ei ole tapahtunut kolonialismia eikä assimilaatiota.¹ Jotkut heistä väittävät, että kolonialismin ja kansallisen integrointipolitiikan välillä on selkeä ero² huolimatta siitä, että politiikantutkimuksen teorioiden mukaan kansallinen integrointipolitiikka on ollut kolonialististen valtioiden keskeinen assimilaatiostrategia kaikkialla maailmassa.³ Toiset tulkitsevat saamelaisten kolonialismianalyysijä ”äärimmäisen militanttiseksi” näkemyksiksi ja ”moraaliseksi närkästykseksi” pikemminkin kuin ”tieteelliseksi tutkimukseksi”. He lisäksi väittävät, että käsitteet ”uudisasukas” ja ”saamelainen” ovat

tieteellisesti yhteensopimattomia, sillä ”ensimmäinen viittaa ammattiin, jälkimmäinen etniseen alkuperään”.⁴

Asuttajakolonialismitutkimus (*settler colonial studies*) on kuitenkin osoittanut, että uudisasukas-käsite ei ole ainoastaan ammattinimike, vaan erottamattomasti sidoksissa asuttajakolonialismiin ja sen historiallisiin ja nykyhetken prosesseihin sekä rakenteisiin. Pohdin näitä kysymyksiä tässä katsausartikkelissa Suomen ja osin myös laajemmin Pohjoismaiden kontekstissa. Esitän, että asuttajakolonialismin keskeinen toimintatapa, eliminoinnin logiikka, toimii rakenteellisella tasolla monissa nykyisissä valtioprosesseissa. Kuten asuttajakolonialismin teoriat korostavat, eliminointi-käsitettä ei tule ottaa kirjaimellisesti, koska se ei viittaa yksinomaan kansanmurhaan tai muuhun fyysiseen väkivaltaan. Kyseessä voi olla myös kulttuurin eliminointi tai elinolosuhteiden ja lisääntymisen rajoittaminen.⁵ Asuttajakolonialismille ovat ominaisia dynaami-

1. Matti Enbuske, *Vanhan Lapin valtamailla. Asutus ja maankäyttö historiallisen Kemän Lapin ja Enontekiön alueella 1500-luvulta 1900-luvun alkuun*. SKS 2008; Jouko Vahtola, Saamelaiset saaneet maansa. *Lapin Kansa*, 12.11.2014; Maria Lähteenmäki, *The Peoples of Lapland. Boundary Demarcations and Interaction in the North Calotte from 1808 to 1889*. Finnish Academy of Science and Letters 2006.
2. Mauno Hiltunen, *Norjan ja Norlannin välissä. Enontekiö 1550-1808, asukkaat, elinkeinot ja maanhallinta*. Oulun Historiaseura 2007.
3. James Tully, *Strange Multiplicity. Constitutionalism in an Age of Diversity*. Cambridge University Press 1995; Duncan Ivison, Paul Patton & Will Sanders, *Political Theory and the Rights of Indigenous Peoples*. Cambridge University Press 2000; Glen Coulthard, *Red Skin, White Masks. Rejecting the Colonial Politics of Recognition*. University of Minnesota Press 2014.
4. Maria Lähteenmäki, *The White Man's Burden? Settlers in Finnish Lapland in the Nineteenth Century*. Teoksessa Maria Lähteenmäki & Päivi Maria Pihlaja (toim.) *The North Calotte. Perspectives on the Histories and Cultures of Northernmost Europe*. Kustannus-Puntsi 2005, 72.
5. Ks. asuttajakolonialismin ja kansanmurhan suhteesta Patrick Wolfe, *Settler Colonialism and the Elimination of the Native*. *Journal of Genocide Research* 8:4 (2006).

set prosessit, joissa alkuperäiskansat katoavat asteittain monin eri tavoin kuten integroinnin ja assimilaation kautta.⁶ Katsaukseni käsittelee yhtä tämän pitkän ja asteittaisen eliminoinnin ilmentymää. Esimerkkinä asuttajakolonialismin vaikutuksesta ja ilmenemisestä toimii vuoden 2017 Tenon kalastussopimus, joka radikaalisti rajoitti saamelaisten kalastusoikeuksia, mutta loi samalla uuden kategorian, ulkopaikkakuntalaiset kalastusoikeudenomistajat.

Asuttajakolonialismia käsittelevässä tutkielmassaan australialainen historioitsija Lorenzo Veracini osoittaa yksityiskohtaisesti, kuinka kolonialismi ja asuttajakolonialismi ovat kaksi erillistä prosessia, vaikka ne usein elävät rinnakkain ja määrittelevät toisiaan vastavuoroisesti.⁷ Kolonialismia luonnehditaan tyypillisesti vähemmistön ulkoisen vallan suhteeksi syntyperäiseen enemmistöön nähden, ja sen lähtökohtana on toisensa poissulkevien hierarkioiden rakentaminen ja jatkuva uudentaminen, joissa hallitseva ryhmä säilyttää paremmuutensa.⁸ Sen sijaan asuttajakolonialismille on ominaista, että hallitseva ryhmä on asettunut asumaan alueelle, joka on alkuperäiskansan hallinnassa. Hallitsevan ryhmän edustajista on tullut ”syntyperäisiä” heidän asuttaessaan tiettyä muille kuuluvaa aluetta. Klassinen kolonialismi on määritelty resurssien ja ihmisten hyödyntämiseksi vallatuissa ja perustetuissa siirtomaissa, kun taas asuttajakolonialismissa on kyse maasta ja pääsystä maa-alueille uudisasutuksen nimissä.⁹

Jotkut kolonialismin kieltävät historioitsijat toteavat, että saamelaisalueen uudisasuttamista ei voi pitää kolonialistisena, sillä se tapahtui ”rauhanomaisesti”, ilman suuria ”saamelaissotia”. Pohjoisen asuttamista ei myöskään voi pitää ”vääränä”, koska saamelaiset ”tarvitsivat” nykyai-

kaistamista ja kehitystä.¹⁰ Saamenmaan ”rauhanomainen asutus” ei kuitenkaan ole ainoastaan virheellinen tulkinta, mutta yhtä ristiriitainen kuin presidentti Thomas Jeffersonin julistama ”rauhanomainen assimilaatio” Yhdysvalloissa 1800-luvulla.¹¹ Kuten Veracini toteaa, asuttajakolonialismin representaatioilla on ollut kautta aikojen yleinen taipumus hahmottaa ja esittää alkuperäiskansat piakkoin katoavina ryhminä.¹² Pohdittaessa edellä esitettyjä kolonialismia kumoavia väitteitä on myös huomioitava, miten asuttajakolonialismi pyrkii ”peittämään oman tuotantonsa olosuhteet” sekä kuinka kansallisen historiankirjoituksen eri muodot osaltaan vaikeuttavat asuttajakolonialismin havaitsemista ja tunnistamista.¹³

Maa ja asuttajakolonialismin logiikka

On suhteellisen yleistä, että kolonialismin kieltäjät Suomessa perustavat argumenttinsa kapealaiseen tulkintaan maanviljelyn ja kolonialismin suhteesta. Tämän näkemyksen mukaan kolonialismia esiintyy ainoastaan silloin, kun alkupe- räisväestö joutuu tekemään tilaa muiden harjoittamalle maanviljelylle. Tähän liittyen jotkut tutkijat väittävät, että kolonialismi on ollut vain saamelaisyhteiskunnan sisäistä, sillä rikkaammat porosaamelaiset asuttivat vähemmän vauraiden naapureiden alueita muuttaessaan uusille lautumille poroelojensa kanssa. Saamenmaassa ei myöskään tapahtunut kolonialismia ulkopuolisten tahoilta, sillä saamelainen itse asettui ja ryhtyi pienviljelijäksi.¹⁴ Muut tutkijat ovat kuitenkin huomauttaneet, että pientilalliseksi asettuminen oli monille saamelaisille esimerkiksi Inarin alueella ainoa tapa turvata oikeudet heidän mailleen ja vesilleen siitä huolimatta, että tämä tapahtui muiden oikeuksien menettämisen kustannuksella.¹⁵

6. Lorenzo Veracini, *Settler Colonialism. A Theoretical Overview*. Palgrave Macmillan 2010, 16–17.

7. Veracini 2010, 4.

8. Georges Balandier, *The Colonial Situation. A Theoretical Approach*. Teoksessa Immanuel Wallerstein (toim.) *Social Change. The Colonial Situation*. John Wiley & Sons 1966; Jürgen Osterhammel, *Colonialism. A Theoretical Overview*. Markus Wiener Publishers 1997; Veracini 2010.

9. Wolfe 2006.

10. Jouko Vahtola, Lapin valtaus historiallisessa katsannossa. *Faravid* 15 (1991).

11. Ben Kiernan, *Blood and Soil. A World History of Genocide and Extermination from Sparta to Darfur*. Yale University Press 2007. Ks. myös Lea Ypi, What’s Wrong with Colonialism. *Philosophy & Public Affairs* 41:2 (2013).

12. Veracini 2010, 24–25.

13. Veracini 2010, 14.

14. Enbuske 2008.

15. Veli-Pekka Lehtola, The Saami Siida and the Nordic States from the Middle Ages to the Beginning of the 1900s. Teoksessa Kristiina Karppi & Johan Eriksson (toim.) *Conflict and Cooperation in the North*. University of Umeå 2002; Tarja Nahkiais-

Asuttajakolonialismiteorian kehittäjä, australialainen antropologi Patrick Wolfe toteaa, että kolonialismin kieltäminen sen perusteella, että alkuperäiskansojen joistakin jäsenistä tuli maanviljelijöitä, perustuu asuttajakolonialistiseen diskurssiin, jossa kolonialistit kategorisesti määrittävät alkuperäiskansat maanviljelyn ulkopuolelle. Hänen mukaansa asuttajakolonialistinen diskurssi on jäykkyydessään auttamattoman sokea poikkeavuuksille kuten paikallaan asuville alkuperäiskansoille.¹⁶ Tällaiset analyysit pohjoismaissa ovat puutteellisia myös siksi, että ne eivät huomioi pohdinnoissaan historiaa rajasuoluista tai valtioiden muusta kolonialistisesta toiminnasta, joka on sivuuttanut täysin saamelaiden omat omistus- ja hallintojärjestelmät. Esimerkkeinä tästä on kaivostoiminta, metsätalous ja vesivoimalarakennus, jotka vaikeuttivat poronhoidon lisäksi muiden perinteisten elinkeinojen harjoittamista kuten metsästystä ja kalastusta. Tästä johtuen monet porosaamelaisperheet joutuivat muuttamaan pois omilta laidunmailtaan, kun taas toisilla ei ollut muuta vaihtoehtoa kuin alkaa pientilalliseksi.

Moniin muihin alkuperäiskansoihin verrattuna saamelaiset ovat olleet pitkään tekemisissä kolonialististen valtojen kanssa, esimerkiksi osallistamalla Euroopan kauppaverkostoihin jo Rooman vallan aikana.¹⁷ Samanaikaisesti jo 1600-luvulla ulkopuolinen hallinto (Ruotsin, Venäjän ja Tanskan kuningaskunnat) laajentui – kolonialismin

keskeinen tuntomerkki – voimistui ja vahvistui kirkon toimien, poliittisen valvonnan ja verotuksen avulla.¹⁸ Saamenmaalla on näin ollen tapahtunut sekä kolonialismia että asuttajakolonialismia, jotka ovat olleet keskenään vuorovaihtuksessa toisiaan vahvistaen. Esimerkiksi sitä, miten asuttajakolonialismin keskeinen pyrkimys maan haltuunotosta tapahtuu myös pohjoismaisessa kontekstissa, ei ole vaikea nähdä.

Maan hankkiminen uuden yhteiskunnan perustamiseksi edellyttää aina alkuperäiskansojen ja heidän yhteiskuntiansa eliminointia ja korvaamista. Historiallisesti saamelaisten siidajärjestelmä oli paikallishallintorakenne, joka jakoi ja hallinnoi maata, vettä ja luonnonvaroja poliittisten ja oikeuselinten kautta. Siidan jäsenillä oli yksilölliset oikeudet luonnonresurssien käyttöön, mutta he osallistuivat myös yhdessä poronhoitoon ja yhteisiin pyyntimuotoihin tiettyinä vuodenaikoina. Siidaorganisaatio mahdollisti lakien ja käytäntöjen kehittämisen koskien maanjakoa, perintöä ja riitojenratkaisua sekä siidojen sisällä että niiden välillä. Vielä 1700-luvulla uudisasukkaat, jotka pyrkivät asettumaan siidan alueille, joutuivat hakemaan siidan lupaa.¹⁹

Jo 1600-luvun puolivälissä ympäröivät valtakunnat alkoivat aktiivisesti heikentää siidan hallintorakenteita ja maanomistusta erilaisilla asetuksilla ja lainsäädännöllisillä toimenpiteillä, muun muassa tehostamalla verotusta ja purkamalla saamelaistuomioistuinten toimivaltuuksia

oja, *Asutus ja maankäyttö Inarissa ja Utsjoella 1700-luvun puolivälisestä vuoteen 1925*. Oikeusministeriö 2006. Vuonna 1762 annetussa kuninkaallisessa asetuksessa määrättiin, että ”paikalleenasettuneet saamelaiset” menettävät perinteiset oikeutensa ja etuoikeutensa, mikä johti siihen, että virallisissa rekistereissä asteittain poistui ero muiden kuin porosaamelaisten ja ei-saamelaisten uudisasukkaiden välillä (Lehtola 2002, 189). Tällainen eron katoaminen heijastaa asuttajakolonialismidiskurssin piintyneestä käsityksestä alkuperäiskansoista ei-maanviljelijöinä. Tämä johti nykyaikaiseen ja edelleen jatkuvaan käytäntöön, jossa monet uudisasukkaat voivat käyttää epätarkkoja virallisia arkistoja vaatiakseen alkuperäiskansastatusta. Veracini tulkitsee tämän asuttajakolonialismin yhdeksi muodoksi, jota hän kutsuu kerronnalliseksi siirroksi. Laura Junka-Aikio kirjoittaa yksityiskohtaisesti, kuinka tämä tapahtuu nykypäivän Suomessa artikkelissaan *Can the Sámi speak Now? Deconstructive research ethos and the debate on who is a Sámi in Finland*. *Cultural Studies* 30:2 (2016), 205–233. Pakkoasettuminen on myös yksi asuttajakolonialismin muodoista. Ks. Veracini 2010, 45.

16. Wolfe 2006, 396.

17. Lehtola 2002.

18. Lennart Lundmark, *Så länge vi har marker. Samerna och staten under sexhundra år*. Rabén Prisma, 1998; Daniel Lindmark, *Colonial Encounter in Early Modern Sápmi*. Teoksessa Magdalena Naum & Jonas M. Nordin (toim.) *Scandinavian Colonialism and the Rise of Modernity. Small Time Agents in a Global Arena*. Springer 2013; Lars Ivar Hansen & Björn Olsen, *Hunters in Transition. An Outline of Early Sámi History*. Brill 2014; Mattias Åhrén, *Indigenous Peoples' Culture, Customs, and Traditions and Customary Law. The Sámi People's Perspective*. *Arizona Journal of International and Comparative Law* 21:1 (2004); Steinar Pedersen, *Finnmärkku eananoamasteapmi ja kolonijalisma. Sámi diedalaš áigeála* 1 (1999); Nils Arell, *Kolonisationen i Lappmarken. Några näringsgeografiska aspekter*. Scandinavian University Books 1979; Louise Sebros, *Missions in Danish-Norwegian Colonies*. Teoksessa Prem Poddar, Rajeev S. Patke & Lars Jensen (toim.) *A Historical Companion to Postcolonial Literatures. Continental Europe and Its Empires*. Edinburgh University Press 2010.

19. Aage Solbakk, *Ávjovári-Kárásjoga historjá 1. 1553–1900*. Davvi Girji/Kárásjoga gielda 2000; Lehtola 2002.

paikallisessa luonnonvarojen hoidossa ja riitojen ratkaisemisessa. Vuonna 1673 Ruotsin kuningas antoi ”saamelaisplakaatin,” eli asetuksen, jolla kannustettiin uudisasukkaita siirtymään pohjoiseen vahvistamaan kuningaskunnan poliittista asemaa suhteessa ympäröivien valtioiden kilpailuviin pyrkimyksiin.²⁰

1800-luvulla siidajärjestelmä oli heikennetty sellaiseen pisteeseen, että sen korvaaminen ulkopuolisella hallinto-organisaatiolla oli helppoa. Useilla rajansuluilla vuosina 1751–1852 oli rajuja vaikutuksia siidajärjestelmään ja poronhoitoon. Esimerkiksi Suomen ja Ruotsin välisen kansainvälisen rajan merkitseminen vuonna 1809 ja sen lopullinen sulkeminen vuonna 1889 aiheutti siida-alueiden halkaisemisen kahtia sekä lukuisia poliittisia ja lainsäädännöllisiä muutoksia.²¹ Tämä yhdistettynä uusiin hallinnollisiin järjestelyihin, kuten kunta- ja aluehallinnon perustamiseen 1800-luvun lopulla, johti saamelaisten yhteiskunnallisen ja poliittisen järjestelmän eliminointiin.²²

Kuten Wolfe toteaa, asuttajakolonisaatio on pohjimmiltaan voittaja-ottaa-kaiken-projekti, jonka hallitseva piirre ei ole hyväksikäyttö vaan korvaaminen. Asuttajakolonialismi ei siis ole historiallinen tapahtuma, vaan edelleen jatkuva yhteiskunnan rakenne.²³ Valtiot ovat kautta maailman pyrkinet korvaamaan alkuperäiskansojen hallintomuotoja omilla järjestelmillään ja samalla eliminoimaan alkuperäiskansojen päättäjävaltaa ja auktoriteettia kyseiseltä alueelta. Joissakin tapauksissa tämä on tapahtunut fyysisen väkivallan ja kansanmurhan kautta, joskus vähemmän ilmeisellä rakenteellisella pakottamisella.²⁴ Valtion valvonnan ja auktoriteetin asteittainen hallinnollinen ja poliittinen lujittaminen useiden vuosisatojen ajan ja saamelaisten yhteis-

kunnallisen, poliittisen ja oikeusjärjestyksen eli siidajärjestelmän hävittäminen on esimerkki asuttajakolonialismin eliminoinnin ja korvaamisen logiikasta.

Nykypäivän asuttajakolonialismia Tenojolla

Saamenmaan sydämessä sijaitseva Tenojoki on Euroopan parhaimpia lohijokia. Osa sitä on myös virallinen raja Norjan ja Suomen välillä. Paikallisille saamelaisille Teno ei kuitenkaan ole raja, vaan ekologisesti, taloudellisesti ja kulttuurisesti yhtenäinen alue, joka yhdistää ihmisiä ja sukuja. Saamelaiset ovat eläneet ja kalastaneet lohta Tenon varrella tuhansien vuosien ajan, minkä pohjalta he ovat rakentaneet laajaa ja monimuotoista tietoa joesta ja sen kalastuksesta sekä kehittäneet erityisiä kalastusmenetelmiä ja järjestelmiä lohenkalastuksen ja joen hoitamiseksi ja hallinnoimiseksi.

Teno, jossa on maailman suurin Pohjois-Atlantin villilohikanta, on myös pitkään ollut suosittu ja tunnettu joki virkistyskalastuksessa. Vuodesta 1873 lähtien lohenkalastusta Tenolla on säännelty Norjan ja Suomen välisillä kahdenvälisillä sopimuksilla. Ensimmäinen sopimus merkitsi myös saamelaisten kollektiivisten kalastusmenetelmien tuulastamisen (*duhásteapmi*) ja poikki-padon (*rastábuođđu*) kieltämistä. Nämä kiellot jätettiin paikallisesti vähälle huomiolle useiden vuosikymmenien ajan, mikä osoittaa saamelain ja -normien vahvan aseman ja lujuuden alueella jopa 1900-luvun puoliväliin saakka.²⁵

Nykyään Tenon kalastusta säännellään ja hallinnoidaan Norjan ja Suomen hallitusten neuvottelemalla kahdenvälisellä puitesopimuksella (Tenosopimus) sekä erityisillä kalastussäännöksillä, joissa määritellään kalastuskausi, sallitut menetelmät ja välineet sekä paikallisten saame-

20. Ruotsin hallitus kuitenkin kielsi harjoittamansa kolonialismin vuoden 1986 raportissaan, jossa todettiin, että ”Ruotsin vaikutusvaltaa” perinteisillä saamelaisalueilla ei voida rinnastaa niin kutsuttuun kolonialismiin. SOU, Samernas Folkträtsliga Ställning: Delbetänkande av samerättsutredning. Teoksessa *Statens offentliga utredningar* 1986, 164.

21. Lehtola 2002.

22. Nykypäivänä siidajärjestelmä on osittain käytössä kolttasaamelaisten kyläkokousjärjestelmässä sekä poronhoidossa. Ks. Kristina Labba, *Renskötselns interna organisering*. University of Tromsø 2018; Mikkil Nils Sara, Siida and Traditional Sámi Reindeer Herding Knowledge. *Northern Review* 30 (2009); Anne-Maria Magga, Ounastunturin terrori ja uudisasutus Enontekiöllä. Saamelainen poronhoito suomalaisen asuttajakolonialismin aikakaudella. *Politiikka* 60:3 (2018).

23. Patrick Wolfe, *Settler Colonialism and the Transformation of Anthropology. The Politics and Poetics of an Ethnographic Event*. Cassell 1999, 163.

24. Veracini 2010; Mark Rifkin, *When Did Indians Become Straight? Kinship, the History of Sexuality, and Native Sovereignty*. Oxford University Press 2011.

25. Elina Helander-Renvall, Tenon kullepyynti osana vanhaa siidajärjestystä. Teoksessa Päivi Magga & Eija Ojanlatva (toim.) *Eallit Biras. Saamelainen kulttuuriympäristöohjelma*. Sámi museum/ Saamelaismuseosäätiö 2013.

laisten ja virkistyskalastajien lupamenettelyt. Viimeisimmät neuvottelut Norjan ja Suomen hallitusten välillä aloitettiin vuonna 2012, ja niiden lähtökohtana olivat tutkijoiden varoitukset lohikannan vähenemisestä. Neuvottelut päättyivät uuteen Tenosopimukseen keväällä 2017, jossa perinteisiä kalastusmenetelmiä ja saamelaisten kalastusoikeuksia rajoitettiin entisestään 80 prosentilla.²⁶ Vuosittaista kalastuskautta lyhennettiin ja ulkopaikkakunnalla asuvien saamelaisten kalastusoikeuksia rajoitettiin.²⁷ Viranomaisten mukaan uuden Tenosopimuksen välittömänä tavoitteena oli palauttaa lohikannat kestävälle tasolle vähentämällä kalastusta 30 prosentilla. Käytännössä tämä tarkoitti sitä, että saamelaisten perinteistä kalastusta rajoitettiin kaksi kertaa niin paljon kuin virkistyskalastusta. Tämän lisäksi Suomen puolelle luotiin uusi kalastusoikeuksien kategoria koskemaan muita kuin paikallisia kiinteistönomistajia.²⁸

Wolfe väittää, että jos asuttajakolonialismi ymmärretään rakenteeksi tapahtuman sijaan, sen historia ei pääty vaan jatkuu uusissa muodoissa tänä päivänä. Se muuttuu erilaisiksi menettelyiksi, diskursseiksi ja institutionaaliksi muodostelmiksi, joita ei aina ole helppoa tunnistaa eliminoinnin logiikaksi.²⁹ Pohjoismaisen asuttajakolonialismin erilaiset diskurssit ja institutionaaliset toimintatavat sisältävät yhä useammin yrityksiä tukahduttaa saamelaisten itsemääräämisoikeuden kasvavia vaatimuksia erilaisilla valtion rakenteellisilla väkivallan muodoilla. Viime vuosina tämä on tapahtunut lainsäädännön kautta ja toimintatavoilla, joissa pohjoismaat eivät toteuta valtioiden omia, saamelaisia ja heidän oikeuksiaan koskevaa lainsäädäntöä ja perustuslaillisia velvoitteitaan – eikä aina

edes peruskansalaisyhteisöjä, joita sovelletaan kaikkiin kansalaisiin. Esimerkkinä tästä on vuoden 2017 Tenosopimus, joka rajoitti paikallisten saamelaisten ja laajensi ulkopaikkakuntalaisten kalastusoikeuksia. Toinen nykypäivän esimerkki on Norjassa Jovsset Ánde Saran tapaus, jossa nuori poronhoitaja määrättiin teurastamaan suurimman osan poroelostaan ylilaidunnettujen laidunmaiden suojelemisen nimissä samaan aikaan kun Norjan rannikon porolaidunmaille suunnitellaan kuparikaivosta, jolle Norjan hallitus on myöntänyt luvan säilöä kaivosjätteet vuorokauden. Asuttajakolonialismi näkyy myös Suomen kaivoslain muuttamisessa vuonna 2019. Muutos tapahtui kuulematta saamelaiskäräjiä huolimatta viranomaisten lakisäätteisestä neuvotteluvaiheesta. Uudistuksen myötä kaivosyhtiöt voivat hakea kaivoslupaa ilman ympäristövaikutusten arviointia, jota muutetussa laissa vaaditaan vasta myöhemmässä vaiheessa. Esimerkkinä pohjoismaisesta asuttajakolonialismista käyvät myös nykyiset tuulienergian kehittämissuunnitelmat Pohjois-Norjassa ja Ruotsissa, joissa saamelaiset, heidän oikeutensa ja huolenaiheensa sivuutetaan rutiininomaisesti ja joissa saamelaisista tulee ”erityinen eturyhmä”, joiden ”edut” ovat alempiarvoisia ”julkiseen” tai ”kansalliseen etuun” verrattuna.³⁰

Jos tietylle maa-alueelle pääsy ja sen haltuotto on asuttajakolonialismin ensisijainen motiivi, alkuperäiskansojen alueen käytön estäminen on osa tätä tavoitetta. Tämä ei välttämättä liity fyysiseen poistamiseen, kuten Veracini osoittaa analysoidessaan erilaisia asuttajakolonialismin strategioita. Hän kutsuu näitä strategioita ”siirroiksi” (*transfers*), joista osa on päällekkäisiä ja samanaikaisia, toiset poissulkevia. Vuoden

26. Saamelaiset olivat neuvotteluissa nimellisesti edustettuina, mutta heidät jätettiin keskeisistä neuvotteluista pois.

27. Suurin osa ulkopaikkakunnalla asuvista saamelaisista ovat Tenojokivarresta kotoisin olevia ihmisiä, jotka ovat muuttaneet työn tai koulunkäynnin vuoksi muualle. Osa heistä viettää osan vuodesta (tyypillisesti kesän) Tenon varressa kotipaikallaan.

28. Tyypillisesti ulkopaikkakuntalaiset kiinteistönomistajat ovat virkistyskalastajia, joilla on kesämökki Tenon varressa.

29. Patrick Wolfe, Nation and Miscegenation. Discursive Continuity in the Post-Mabo Era. *Social Analysis* 36 (1994). Vaikka saamelaisten murhat eivät luonnehdi pohjoismaista asuttajakolonialismia samalla tavalla kuin monien muiden alkuperäiskansojen keskuudessa, historiasta löytyy esimerkkejä saamelaisten tappamisesta. Ks. Magga 2018.

30. Rebecca Lawrence, Internal Colonisation and Indigenous Resource Sovereignty. Wind Power Developments on Traditional Saami Lands. *Environment and Planning D. Society and Space* 32:6 (2014), 1045; ks. myös Vigdis Nygaard, Do Indigenous Interests Have a Say in Planning of New Mining Projects? Experiences from Finnmark, Norway. *The Extractive Industries and Society* 3:1 (2016); Ánne Biret Anti, Bággehallan addit ealus. *Sámi ođasmagasiidna* 34 (2019); Rahpet Nussisa ruvkedoaimmaid. *Sámi ođasmagasiidna* 5 (2019); Oaivvilda ON boastut ipmirdeamen Norgga rievtti bákkuiin njuovvat. *Sámi ođasmagasiidna* 33 (2019); Aslak Palto, *Suoma ruvkeláhka rievdaduvvoi. Stáhta álkida ruvkefitnodagaid lohpeohcánvuogádaga*, podcast audio, Ásllaga Á-studio 18.3.2019, <https://areena.yle.fi/1-50094420> (21.11.2019).

2017 Tenosopimuksesta voi löytää erityisesti kahdenlaisia siirtoja: siirto koskien pakotettua elämäntapamuutosta (*transfer by coerced lifestyle change*) sekä hallinnollinen siirto (*administrative transfer*). Siirto koskien pakotettua elämäntapamuutosta tapahtuu, kun alkuperäiskansojen elämäntapa sekä heidän sosiaaliset ja poliittiset organisaationsa estetään tai tuhoetaan. Hallinnollinen siirto tapahtuu, kun alkuperäiskansat menettävät asuttajayhteiskunnan hallinnollisten rajojen vetämisen yhteydessä aiempien järjestelyjen yhteydessä säilytetyt oikeutensa.³¹

Tenosopimus eliminoi Tenojokivarren ainutlaatuisen lohenkalastukseen liittyvän saamelaisen elämäntavan sekä siihen liittyvät perinteiset tiedot ja taidot. Monet kokevat tämän identiteetin menetyksenä. Lohenpyytäjä Aslak Holmberg vetosi kansainväliseen yleisöön sosiaalisessa mediassa kuvatussa lausunnossaan muutama päivä ennen Tenosopimuksen hyväksymistä:

Elämäntapamme saamelaisina lohenpyytäjinä on kriminalisoitu [...]. Tuntuu kuin [Norjan ja Suomen hallitukset] tappaisivat meidät [...] ei aseilla, vaan hitaasti ja hiljaa. He väittävät, ettei meillä ole mitään tietoa joesta tai siinä olevasta lohesta. He sanovat suojelevansa lohta meiltä.³²

Lohen suojeleminen paikallisilta saamelaisilta ja perinteiseltä saamelaiselta kalastukselta perustuu olettamukseen, etteivät Tenonvarren saamelaiset tiedä eivätkä ymmärrä joesta tai lohikannoista, niiden kestävästä hoidosta ja ylläpitämisestä. Kun perinteiset kalastusmuodot kielletään, kuten Tenosopimukset ovat vähitellen tehneet, tästä ajan myötä tuleekin uusi todellisuus. Toisensa poissulkevat hierarkiat, jotka näkyvät sopimuksen taustalla olevista päätöksentekoprosesseista, heijastelevat myös klassista kolonialismia. Vaikka Norjan ja Suomen hallitusten tieteellinen neuvonantajaryhmä

Tana Research Group (TRG) väittää huomiointeensa saamelaisten Tenon kalastukseen liittyvää perinteistä tietoa selvityksissään, se esittää saamelaisen tietojärjestelmän relativistisena uskomusjärjestelmänä. TRG:n mukaan ainoastaan ”luonnontieteissä on kyse objektiivisten totuuksien löytämisestä.”³³

Yhteenveto

Tässä katsausartikkelissä olen esittänyt, että asuttajakolonialismi koskee myös saamelaisia, Suomea ja Pohjoismaita. Asuttajakolonialismi, joka ymmärretään jatkuvana, pysyvänä rakenteena, joka perustuu eliminoinnin logiikkaan, luonnehtii Pohjoismaiden saamelaispolitiikkaa ja lainsäädäntöä sekä nykyaikana että historiallisesti. Artikkelini on pyrkinyt osoittamaan, että tutkijoiden väitteet siitä, että Saamenmaa on ollut vapaa kolonialismista, ovat puutteellisia. Esimerkkinä pohjoismaisen asuttajakolonialismin luonteesta olen käyttänyt vuoden 2017 Tenosopimusta. Analysini Tenosopimukseen johtaneesta prosessista osoittaa, että Norja ja Suomi pyrkivät instituutioidensa ja lainsäädännön avulla sivuuttamaan saamelaiset tieto- ja taitojärjestelmät koskien Tenoa ja Tenon lohenkalastusta, ja sitä kautta eliminoimaan paikallisten saamelaisten yhteyden kotijokeensa; yhteyden, joka monille joen varren saamelaisille on osa heidän identiteettiään. Tällaisen hienovaraisen eliminoinnin seurauksena saamelaiset ”katoavat vähitellen” joko saamelaisina (eli assimiloituvat vähitellen) tai kirjaimellisesti, muuttaessaan Tenonvarresta kaupunkikeskuksiin, jättäen joen turisteille heidän kesäleikkipaikakseen.

Rauna Kuokkanen on arktisen alkuperäiskansatutkimuksen tutkijaprofessori Lapin yliopistossa ja adjunct professori Toronton yliopistossa.

Sähköposti: rauna.kuokkanen@ulapland.fi.

31. Veracini 2010, 45.

32. Indigenous salmon-fishing Saami criminalised by Finland and Norway, <https://www.youtube.com/watch?v=H8ObcQnncf8> (21.11.2019).

33. Morten Falkegard et al., Status of the River Rana Salmon Populations 2016. Working Group on Salmon Monitoring and Research in the Tana River system 2016, 144. Tieteellisen tiedon ja saamelaisen perinteisen tiedon välisestä ongelmallisesta suhteesta ovat kirjoittaneet Solveig Joks, ”Laksen Trenger Ro”. Tilnærming til tradisjonelle kunnskaper gjennom praksiser, begreper og fortellinger fra Sirbmá-Området. UiT Norges arktiske universitet 2015; sekä Aslak Holmberg, Bivdit Luosa - to Ask for Salmon. *Saami Traditional Knowledge on Salmon and the River Deatnu in Research and Decision-Making*. UiT The Arctic University of Norway 2018.

Mikko Toivanen

Suomesta Sumatralle

Miten Hollannin Itä-Intia ja Britannian Salmisiirtokunnat näkyivät 1800-luvun loppupuolen suomalaisessa lehdistössä?

Mitä 1800-luvun Suomessa ajateltiin Kaakkois-Aasiasta, ja millaisissa yhteyksissä alue nousi julkiseen keskusteluun? Entä toisinpäin: miten Suomi näkyi aikakauden Kaakkois-Aasiassa? Miten tavarat ja ihmiset liikkuivat täältä sinne ja päinvastoin? Mitään ilmiselviä, hyvin tunnettuja historiallisia yhteyksiä ei mieleen juuri nouse, mutta aihe on silti aika ajoin mietittyttänyt minua alueen siirtomaahistoriaan perehtyneenä suomalaisena tutkijana. Nämä alueet – etenkin entinen Hollannin Itä-Intia (nykyinen Indonesia) ja Britannian Salmisiirtokunnat (Singapore ja osa nykyisestä Malesiasta), joihin oma tutkimukseni on keskittynyt – eivät Suomen historiankirjoituksessa perinteisesti juurikaan esiinny. Esimerkiksi Suomen Indonesian suurlähetystön nettisivujen historia-osion kertomana yhteinen tarina alkaa vasta vuodesta 1923. On kuitenkin muistettava, että suomalaiset ovat olleet historiallisesti monissa kolonialismin projekteissa mukana muiden valtojen lipun alla tai yksityisinä toimijoina, myös paikan päällä monessa siirtomaassa. Tässä tekstissä pyrin hieman avaamaan historiallisen lehdistökatsauksen kautta niitä yhteyksiä, joita näiden kahden alueen välille muodostui jo 1800-luvun jälkimmäisellä puolikkaalla, niin kutsutun korkean imperialismin (*high imperialism*) aikakaudella. Lähteinä käytän pääasiassa Kansalliskirjaston digitoimia suomalaisia sanomalehtiä sekä täydentävinä materiaaleina myös siirtomaissa ilmestyneitä englannin- ja hollanninkielisiä julkaisuja.

Kaakkois-Aasian kulkijoita

Ei ole yllätys, että erilaiset siirtomaatavarat liikkuivat Kaakkois-Aasiasta myös Suomeen osana maailmanlaajuisia markkinoita. Niinpä 1800-

luvun lopun suomalaisissa lehdissä mainosteaankin varsin laajalti muun muassa Singaporen ananasta ja Jaavan kahvia, sekä tietysti pippuria, riisiä ynnä muita alueen tuotteita. Tavarain lisäksi laivoissa kulki myös ihmisiä, ja suomalaiset merimiehet olivat Intian valtameren vesillä varsin yleinen näky. Kuinka yleinen, siitä antaa osviittaa *Åbo Underrättelser* -lehdessä vuonna 1871 raportoitu tapaus, jossa suomalaisen Ystävät-aluksen hiilivarasto syttyi tuleen lähellä Sumatran rannikkoa. Ensimmäinen paikalle apuun ehtinyt laiva sattui olemaan toinen suomalaisalus, vaasalainen Wellamo.¹ Merimiesten lisäksi lehdistä löytyy myös useita suomalaisten lähetystyöntekijöiden Singapore-kuvauksia. Näitä kirjoittivat pääasiassa Kiinaan matkalla olleet lähetystyöntekijät 1890-luvulla. Vuoden 1893 joulunaikaan peräti kaksi suomalaista, Verna Hammarén ja Vilhelmina Arpiainen, lähettivät joulutervehdyksen *Suomen Viikkolehteen* suoraan Singaporesta. Heistä jälkimmäinen myös kuvasi laajemmin usean kirjeen verran matkaansa kohti Kiinaa.² Itse Kaakkois-Aasia tuntuu kuitenkin olleen suomalaiselle lähetystyölle ainakin tuossa vaiheessa harvinaisempi kohde.

Kiistatta kuuluisin ja eniten huomiota herättänyt aikakauden suomalaisista Singaporen-kävijöistä oli tutkimusmatkailija A. E. Nordenskiöld. Hänen Vega-laivansa pysähtyi kaupungin lisäksi Labuanin saarella ja Borneossa vuoden 1879 syksyllä paluumatkalla Eurooppaan onnistuneen Koillisväylän läpipurjehduksen jälkeen. Vegan matkaa seurattiin Suomen lehdistössä tarkkaan, ja niinpä myös sen Singaporen pysähdys noteerattiin lehdissä ympäri maan. Kaupungin seurapiirielämä ei tiedemiestä ilmeisesti juurikaan kiinnostanut ja se ohitettiin tutkimusmatkaa kuvaavassa kirjassa yhdellä kappaleella, mutta

1. Kinska sjöassuransföreningens bolagsstämma. *Åbo Underrättelser* 2.3.1871, 1–2.

2. Joulun aatto Mirzaporessa. *Suomen Viikkolehti* 9.3.1893, 2–3.

Labuanin maaperän hiilikerrostumia kuvattiin sitäkin tarkemmin.³ Singaporen *Straits Times* -lehdessä tiedemiehen visiitti noteerattiin kuitenkin näkyvästi. Lehti kuvaa tarkasti Vegan päällystön juhlallisen vastaanoton Singapore Club -kerhossa, sekä siteeraa Nordenskiöldin pitämää puhetta, jossa tämä ilmaisee kiittolisuutensa ”[Britti]imperiumille, joka on tehnyt enemmän kuin mikään toinen napa-alueiden tutkimuksen edistämiseksi”, näin sitoen oman toimintansa osaksi 1800-luvun imperialistista tiedettä.⁴ Tuota yhteyttä vahvistaa myös artikkelissa kuvattu Nordenskiöldin ja kapteeni Louis Palanderin suljettu tapaaminen paikallisen tieteellisen seuran Asiatic Societyn jäsenten kanssa.

Jos ylläolevissa esimerkeissä Kaakkois-Aasia näyttäytyykin enimmäkseen yksittäisenä väli-satamana, alueella oli myös pysyvämmän luontoista suomalaisasutusta. Esimerkiksi Singaporen ensimmäisessä väestönlaskennassa vuonna 1871 kirjattiin asukkaiden joukkoon myös yksi suomalainen: mies, ikä kolmenkymmenen ja neljäkymmenen vuoden välillä.⁵ Muuta tietoa kyseisestä henkilöstä ei sitten oikein löydykään. Varsin todennäköistä on, että kyse on merimiehestä, joka on jättäytynyt ohikulkevasta laivasta kaupunkiin enemmän tai vähemmän väliaikaisesti asumaan, mahdollisesti uuden, paremman työn toivossa. Esimerkiksi tällaisesta kohtalosta käy vaikkapa merimies, jonka tarinan sanomalehti *Ilmarinen* kertoi vuonna 1878. Kyseinen mies, kotoisin Oravaisista, pakeni velkojiaan pestautumalla kauppalaiivan palvelukseen ja joutui kesken matkan sairastuttuaan jäämään väliaikaisesti Singaporeen.⁶ Hänen tapaukseen asuminen jäi kuitenkin lyhytkestoiseksi, sillä mies onnistui myöhemmin pestautumaan satamaan saapuneeseen turkulaiseen laivaan ja jatkoi matkaansa Siperian Amurinmaalle, missä lehden tietojen mukaan palveli kuvernööri Furuahjelmiä

(ilmeisesti helsinkiläissyntyinen Karl Harald Felix Furuahjelmi, 1830–1871). Tämä tarina osoittaa yhden tavan, miten Kaakkois-Aasia sijoittui osaksi 1800-luvun suomalaisten maailmankuvaa: välietappina merimatalla Suomen ja itäisen Siperian, Venäjän keisarikunnan läntisen ja itäisen äären välillä. Toisaalta, kuten ylläolevista esimerkeistä käy ilmi, motiivien kirjo, joka veti suomalaisia Kaakkois-Aasiaan päin jo 1800-luvun jälkipuoliskolla, oli varsin laaja. Yksillä se oli uskonto tai tiede, toisilla vain rahantarve tai -halu ja toive paremmasta elämästä.

Itä-Intian siirtomaaherra

Mielenkiintoisin ja monisyisin suomalainen elämäntarina, johon olen aikakauden Kaakkois-Aasiassa törmännyt, löytyy kuitenkin epäilemättä Hollannin Itä-Intiasta, jossa 1870-luvulla vaikutti kemiöläissyntyinen Hjalmar Björling (1848–1885). Varsinaisia arkistolähteitä Björlingin vaiheista vaikuttaa jääneen niukasti, mitä nyt Kemiön kirkonkirjoista merkintä toimitetusta kasteesta 12.3.1848.⁷ Jonkinlaisen yleiskatsauksen hänen myöhemmästä elämästään voi silti muodostaa lehdistön perusteella. Björling muutti Itä-Intiaan jo nuorena, viimeistään noin parikymppisenä, sillä jo vuoden 1870 vaihteessa Bataviassa (nyk. Jakarta) ilmestyneessä *Java-bode* -lehdessä ilmoitettiin uuden Prytz, Björling & Co. -yhtiön perustamisesta, pääasiallisena alanaan laivojen muonan ja muiden tarpeiden toimittaminen.⁸ Saman vuoden keväällä yhtiö mainosti jo myyvänsä enimmäkseen eurooppalaisia elintarvikkeita – voita, säilöttyä kalaa ja vihanneksia, viiniä ja olutta – myös suoraan kaupungin asukkaille, toimitiloistaan Pasar Pisangin kauppa-alueella kaupungin vanhan keskustan ja sataman välillä.⁹ Björling vaikuttaa ainakin pyrkieneen hyötymään myös Suomen-yhteyksistään. Jo saman vuoden huhtikuulta *Åbo Underrättelser* -lehdestä löy-

3. A. E. Nordenskiöld, *Vegas färd kring Asien och Europa jemte en historisk återblick på föregående resor längs gamla världens nordkust. Senare delen*. Beijer 1881, 416–417.

4. Professor Nordenskiöld and the Captain and Officers of the “Vega” at the Club. *Straits Times Overland Journal* 6.12.1879, 2.

5. *Census of England and Wales. For the Year 1871. General Report. Vol IV*. Eyre and Spottiswoode 1873, 311.

6. Pitkä siirtolaismatka. *Ilmarinen* 28.9.1878, 2–3.

7. Kansallisarkisto, Kemiön seurakunnan arkisto, Syntyneiden ja kastettujen luettelot 1844–1863, merkintä 12.3.1848, <http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=7264131> (24.10.2020). Kasteessa Björlingin sukunimeksi merkittiin Åberg, jonka Hjalmar ja perheen muut veljet kuitenkin myöhemmin vaihtoivat ruotsalaissyntyisen isänsä alkuperäiseen sukunimeen. Perheen historiasta kerrotaan lyhyesti Fredrik Hertzbergin kirjoittamassa Gunnar Björlingin (Hjalmarin veljenpojan) elämäntarhassa ”*Mitt språk är ej i orden*”. *Gunnar Björlings liv och verk*. SLS 2018, 19–24.

8. Mainos. *Java-bode* 5.1.1870, 2.

9. Mainos. *Java-bode* 24.3.1870, 1.

tyy yhtiön mainos, jossa se suosittelee palveluitaan erityisesti suomalaisille laivanvarustajille ja merenkulkijoille. Mainos houkuttelee vielä erikseen koti-ikävää potevia merimiehiä lupaamalla, että firman toimistossa Bataviassa voi käydä lukemassa samaisen *Åbo Underrättelser* -lehden viimeisimmän numeron, tuoreimmillaan vain kuusi viikkoa ilmestymisen jälkeen!¹⁰ Mahdollisesti Björlingin ja sanomalehden välillä oli jonkinlainen molempia hyödyttävä sopimus, jolla molemmat varmistivat itselleen paremman näkyvyyden Aasiassa matkaavien suomalaisten keskuudessa.

Kaupankäynti Bataviassa ei Björlingiä kuitenkaan pitkään kiinnostanut, sillä jo saman vuoden marraskuussa ilmoitettiin suomalaisen jääneen sivuun yhtiöstä ja jättäneen sen kumppaniensa hoitoon.¹¹ Hänen liikkeistään seuraavina vuosina löytyy tietoa niukasti. Vuoteen 1875 mennessä hän oli avioitunut hollantilaisen papintyttären Louise van Davelaarin kanssa, sillä tuolloin ilmoitettiin Bataviassa parille syntyneestä tyttärestä.¹² Tämän jälkeen Björling häviää siirtomaapäikaupungin lehdistä, todennäköisesti siksi että hän vaikuttaisi muuttaneen Bataviasta Sumatran saarelle ja eläneen siellä useita vuosia tilanomistajana tai -hoitajana. Tähän elämänvaiheeseen löytyy viittauksia suomalaisista lehtijutuista, joissa Björling esiintyi palattuana Suomeen vuonna 1879.¹³ Tarkempien lähteiden puuttuessa ei tässä ole mahdollista antaa parempaa kuvausta hänen tilallisen elämästään tai edes kertoa, mitä hänen tilansa Sumatralla viljeli. Tiedetään kuitenkin, että saaren yleisimpiä tuotteita kyseisenä ajanjaksona olivat etenkin tupakka, kahvi, tee ja kumi.¹⁴ Ulkomaalaisten maanomistusoikeuteen Sumatralla kohdistuneiden rajoitusten vuoksi hän oli todennäköisemmin juuri tilanhoitaja, vaikka häntä joissain lehdissä myös omistajaksi (*plantageägare*) nimitetään.

Vaikka Björling nimenomaan suomalaisena tilanhoitajana Aasiassa olikin kiistatta harvinaislaatuinen yksilö, ei hänen tapauksensa sinänsä ole kovinkaan kummallinen Hollannin laajemmasta siirtomaakontekstissa tarkasteltuna. Kuten esimerkiksi Ulbe Bosma on huomauttanut, 1800-luvun eurooppalaisyhteisö Hollannin Itä-Intiassa oli varsin monikansallista juuriltaan. Suurten britti- ja ranskalaisyhteisöjen lisäksi saaristosta löytyi runsain määrin myös pienempien eurooppalaisten kansojen edustajia.¹⁵ Uusin Hollannin siirtomaa-aikoja tutkiva kirjallisuus onkin korostanut imperiumin ylikansallisia, ympäri Eurooppaa ulottuvia kytköksiä.¹⁶ Lisäksi tiedetään, että Hollannin kauppa- ja siirtomaalaivasto veti väkeä ja etenkin merimiehiä laajalti ympäri Pohjois-Eurooppaa ja paljon myös Itämeren alueelta.¹⁷ Björlingin kohdalla huomionarvoista on, että hän sattui paikalle erityisen hyvään aikaan ja pääsi epäilemättä suoraan tai välillisesti hyötymään vuonna 1870 voimaan tulleesta uudesta liberaalimmasta agrariilainsäädännöstä, joka mahdollisti yksityisen maanomistuksen Itä-Intiassa.¹⁸

Monipuolisin ja mielenkiintoisin aineisto Björlingin Itä-Intian kokemuksista koostuu hänen myöhemmin Suomessa eri sanomalehtiin (pääasiassa *Åbo Posten* ja *Björneborgs Tidning*) kirjoittamistaan artikkeleista ja muistelmista. Näistä useimmat on kirjoitettu nimimerkillä Hj.B. tai H.B., mutta kuvattujen kokemusten perusteella kirjoittajasta ei ole epäselvyyttä, etenkin kun Björlingin tiedetään viettäneen viimeiset vuotensa Turun ja Porin seuduilla. Tekstien joukosta löytyy matkakertomuksia ja erinäisiä siirtomaaelämään liittyviä aiheita käsitteleviä journalistisia artikkeleita. Näiden lisäksi löytyy ainakin yksi kaunokirjallinen tarina, tropiikin eksotiikkaa ja siirtomaaeliitin loistokasta elämää pursuava Länsi-Jaavalle sijoittuva 'Fakiren i Anjer'.¹⁹ Omien koke-

10. Mainos. *Åbo Underrättelser* 14.4.1870, 3.

11. Ilmoitus. *Bataviaasch Handelsblad* 26.11.1870, 2.

12. Ilmoitus. *Java-bode* 2.12.1875, 1.

13. Muutampia matkahawaannoita Länsi-Suomesta. *Ilmarinen* 6.12.1879, 3.

14. Ann Laura Stoler, *Capitalism and Confrontation in Sumatra's Plantation Belt, 1870-1979*. Yale University Press 1985, 17-22.

15. Ulbe Bosma, The Cultivation System (1830-1870) and its private entrepreneurs on colonial Java. *Journal of Southeast Asian Studies* 38:2 (2007), 280-283.

16. Aihetta on käsitelty monipuolisesti mm. *BMGN - Low Countries Historical Review*'n äskettäisessä teemanumerossa The Dutch Empire and Europe. Demands and Opportunities, 134:3 (2019).

17. Jelle van Lottum, Jan Lucassen & Lex Heerma, Sailors, National and International Labour Markets and National Identity, 1600-1850. Teoksessa Richard Unger (toim.) *Shipping and Economic Growth 1350-1850*. Brill 2011, 325-326.

18. Stoler 1985, 16.

19. Fakiren in Anjer. *Björneborgs Tidning*, julkaistiin useassa osassa alkaen 25.6.1884, 3.

mustensa pohjalta Björling kirjoitti muun muassa Batavian vuoden 1873 kolera-epidemiasta, pujottaen vakavan aiheen sekaan kuin vahingossa myös kuvausta pääkaupungin kerman vapaa-ajanvietosta hienostuneine juhlineen, valssiineen ja samppanjoineen, antaen ikään kuin ohimennen ymmärtää että oli itsekkin tuohon hienostoelämään ottanut osaa.²⁰ Hän näyttäisi myös pitäneen samasta aiheesta luennon Turun Kaupaseuralle (*Handelsgillet*) jo paluuvuonnaan 1879, mikä vahvistaa vaikutelmaa siitä, että hän pyrki valjastamaan Aasian-kokemuksensa oman julkisen profiilinsa hyödyksi.²¹ Björling näyttäyty kirjoituksiensa valossa ajoittain avomielisenä ja edistyksekkyyttä mieluusti korostavana, mutta pääasiassa aikansa eurooppalaisia mielipiteitä mukailevana siirtomaaherrana. Tyyllisesti hän nojaa ajoittain vahvasti romantisoituun orientalismiin, joka sallii myös kulttuurienväliset rajat ylittävän empatian, muun muassa kuvatessaan matkakertomuksessaan satamaan yksin jääneen, Eurooppaan palaavaa rakastajaansa surevan malaijinaisen kohtaloa.²²

Yleisemmällä tasolla, kirjoittaessaan Kaakkois-Aasian kiinalaisista Björling kuvaa kunnioittavasti muun muassa näiden kulttuuria ja kyvykkyyttä omaksua uutta, ilmeisesti omien Sumatran-kokemustensa pohjalta. Samalla hän kritisoi eurooppalaisten kolonialistien tekopyhyyttä ja epärehellisyttä suhteessa kiinalaisiin, mutta varoittaa kuitenkin, että näiden rajoittamaton muuttoliike tulee ennen pitkää muodostumaan uhaksi läntisille kansoille.²³ 1870-luvulla Sumatralla alkaneesta Acehin sodasta Björling kirjoitti hollantilaisia kevyesti kritisoivaan ja acehilaisten asiaa ymmärtävään sävyyn, mutta vain ohimennen pienenä osana ylellisen höyrylaivamatkansa kuvausta.²⁴ Toisaalta Sumatran batak-kansan hän kertoo sijoittuvan ”ihmiskehityksen alimmalle tasolle”, ja kiinalaisten työläisten maahantuontia saaren

tupakkaplantaaseille – joista yhtä hän siis mahdollisesti itse hallinnoi – hän puolustaa vetoamalla sumatralaisten ”dolce far niente” -asenteeseen, näin toistaen yleisiä ja laajalle levinneitä negatiivisia rodullisia stereotyyppijä.²⁵ Ainakin pintapuolista kiinnostusta hänellä on ilmeisesti ollut etnografiaa ja muita kolonialistisia tieteitä kohtaan, sillä Björling löytyy myös Bataviasche Genootschap van Kunsten en Wetenschappen -tiedeyhteisön jäsenlistalta vuodesta 1870 alkaen, kuten toki useimmat muutkin siirtomaan keskiluokkaiset tai vauraammat eurooppalaiset.²⁶ On mahdotonta tarkemmin sanoa, mistä hän on asenteensa ja tietonsa omaksunut, ja missä määrin niihin ovat vaikuttaneet henkilökohtaiset kokemukset. Pääasiassa Björling edustaa kuitenkin varsin tarkasti aikansa hollantilaisen kolonialismi-debatin maltillisen liberaalia linjaa, missä siirtomaavallan ylilyöntien kritiikki ja ainakin pintapuolinen kiinnostus vieraita kulttuureja kohtaan yhdistyi itse kolonisaation implisiittiseen hyväksyntään ja eurooppalaisen keskiluokan etujen puolustamiseen.

Björlingin vaimosta ja lapsista ei enempää mainintoja löydy, eivätkä he myöskään syystä tai toisesta olleet mukana hänen palatessaan Suomeen vuonna 1879. Mutta yksin hän ei silti Aasiasta palannut. Turun ulkomaalaisten kortistoon on merkitty hänen paluupäivämäärälleen, 21.6., myös eräs May, ”malajisk betjent”.²⁷ Ja toden totta, Björling mainitsee matkakertomuksensa viimeisen etapin yhteydessä, Tukholmasta Turkuun saapuessaan ohimennen kuinka hänen palvelijallaan ei passia kysyttäessä ollut näyttää minkäänlaista dokumenttia. Vain viranomaisen ystävällisyyden ansiosta tämä palvelija säästyi pitkältä paluumatkalta Itä-Intiaan.²⁸ Kyseinen May (lehtitietojen mukaan koko nimi oli May Achim Acheb Assamman) oli seuraavana vuonna itse pienen medianasenssaation kohde kun hänet

20. Från koleratiden i Batavia år 1873. *Björneborgs Tidning* 6.8.1884, 3–4.

21. Handelsgillet. *Åbo Posten* 4.12.1879, 1.

22. Från Ostindien till Europa. *Åbo Posten* 1.1.1880, 3–4.

23. Småbilder från Antipoderna. *Uleåborgs Tidning* 1.7.1880, 3.

24. Från Ostindien till Europa. *Åbo Posten* 3.1.1880, 3.

25. Småbilder från Antipoderna. *Uleåbårgs Tidning* 8.7.1880, 3; Småbilder från Antipoderna. *Åbo Posten* 16.5.1880, 3–4.

26. *Notulen van de algemeene en bestuurs-vergaderingen van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen. Deel VIII.* Bruining & Wijt 1870, 86.

27. Turun maakunta-arkisto, Bde:9 Turun ulkomaalaisten korttihakemisto (1854–1892), ’May’, <https://astia.narc.fi/astiaUi/digiview.php?imageId=30982357&aytun=1496226.KA&j=726> (24.10.2020).

28. Minnen från land och hav. *Björneborgs Tidning* 3.2.1886, 3–4.

kastettiin luterilaiseen uskoon Nakkilan seurakunnassa ja hän samalla otti uuden kristillisen nimen Johan Axel.²⁹ Lehtien mukaan 19-vuotias May oli syntyisin Singaporesta, puhui malaijia, sinhalia ja kiinaa sekä ”jotenkin sujuvasti” englantia, ruotsia ja jopa suomeakin.³⁰ Malaijeja ei 1800-luvun Suomessa kovinkaan yleisesti näkynyt ja lehdistö ottikin tilaisuudesta kaiken irti, kirjoittaen muun muassa tulokkaan sopeutumisesta Suomen ilmastoon – ”ei kuitenkaan näytä Pohjolan pakkasetkaan hänehen turmiollisesti vaikuttavan” – ja tapaus oli sikäli harvinaislaatuinen että siitä raportoitiiin laajalti paitsi ympäri Suomen myös ruotsalaisissa lehdissä.³¹ Mitä lehdissä ei sen sijaan mainittu oli, että kasteen toimitti Mayn työnantajan eli Hjalmar Björlingin oma isä, Nakkilan kirkkoherra J. E. Åberg. Valitettavasti Mayn myöhemmistä vaiheista ei juurikaan löydy tietoa. On mahdollista, että hän jatkoi hiljaista elämää kamaripalvelijana ja ihmiset hänen ympärillään yksinkertaisesti tottuivat tulokkaaseen. Tai ehkä Suomi ei lopulta vastannutkaan hänen odotuksiaan ja May lähti etsimään parempaa elämää muualta. Sen sijaan Hjalmar Björlingistä tiedetään, että hän päätti elämänsä oman kätensä kautta Porissa vuonna 1885.³²

Yhteenveto

Mitä Hjalmar Björlingin, Johan Axel Mayn tai monien muiden yllä mainittujen yksilöiden tarinat kertovat Suomen ja siirtomaa-aikaisen Kaakois-Aasian välisistä suhteista? Björling oli Suomen mittakaavassa harvinainen tapaus, mutta laajemmassa kontekstissa hänen tarinassaan ei ollut mitään kovin poikkeuksellista. Euroopan

suurten siirtomaavaltojen kolonisaatio-pyrkimykset olivat ylikansallisia projekteja, jotka vetivät mukaansa kiinnostuneita osanottajia ympäri Eurooppaa. Suomen rannikko oli puolestaan luontaisesti yhteydessä maailmanlaajuisiin merenkulkureitteihin, mikä käy hyvin ilmi lukuisten suomalaisten 1800-luvulla kirjoittamista Singaporen-kertomuksista tai heidän Aasiasta lähettämistä kirjeistään. Suomalaisia veivät Kaakois-Aasiaan samat syyt kuin muuallekin maailmalle: merimiehiä työn tarve, velkaantuneita siirtolaiselämä, uskonnollisia lähetystyö ja joitakin myös tiede tai tiedonjano. Kaikki nämä erilaiset elämäanalot olivat kuitenkin tiiviisti kytköksissä maailmanlaajuisen kolonialismin rakenteisiin ja verkostoihin. Miksipä muuten turkulaiset laivat olisivat kuljettaneet suomalaisia Intian valtameren yli Siperian Amurinmaalle, miksipä muuten Nordenskiöld olisi saanut niin lämpimän vastaanoton Britannian eri siirtomaiden tieteellisten seurojen kerhohuoneissa kautta Aasian, tai miksipä muuten Hjalmar Björling olisi löytänyt itsensä juuri Sumatralta tupakkaa tai teetä kasvattamasta. Näiden eri kolonialististen kytkösten polttopisteessä, ja siksi myös monien suomalaisten tähtäimessä, oli Kaakois-Aasia, niin etäiseltä kuin kyseinen alue saattaakin Suomen näkökulmasta kuulostaa.

Mikko Toivanen väitteli vuonna 2019 historian alalta Firenzen EUI:sta ja toimii tällä hetkellä vierailevana tutkijana Helsingin yliopistossa.

Sähköposti: mikko.toivanen@eui.eu.

29. Kansallisarkisto, Nakkilan seurakunnan arkisto, Muihin seurakuntiin kuuluvien kastettujen luettelo 1852–1885, merkintä 15.8.1880, <http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=8002184> (24.10.2020).

30. Tapaus uutisoitiin laajalti, esim. Sällspord döpelseakt. *Åbo Underrättelser* 23.8.1880, 2; ja suomeksi Luterin uskoon kastettu muhamettilainen. *Satakunta* 21.8.1880, 2.

31. Esim. Döpt muhamedan. *Stockholms Dagblad* 31.8.1880, 2; En döpt muhamedan. *Tidning för Alla* 3.9.1880, 3.

32. Anmärkningsvärda tilldragelser enligt af guvernörerne inlemnade rapporter. *Finlands Allmänna Tidning* 21.4.1885, 1.

Jukka Nyssönen ja Otso Kortekangas

Siirtomaapolitiikkaa Saamenmaalla?

Historiografisia näkökulmia Suomesta ja Ruotsista

Ajatus Ruotsin valtion, ja Suomen autonomian ajan alusta alkaen Suomen valtion, ekspansioista saamelaiden asuinalueelle kolonialismina on herättänyt keskustelua ja saanut viime aikoina kannatusta sekä tutkijoilta että mediateksteissä. Muun muassa järjestö Historioitsijat ilman rajoja (*Historians without Borders*) ja *Helsingin Sanomat* ovat tuoneet esiin saamelaiden kolonialistista historiaa Suomessa. Näissä julkaisuissa todetaan, että Suomen saamelaiden historiaa ei ole aikaisemmin tulkittu tai käsitelty kolonialismin näkökulmasta.¹ Seuraavassa tarkastelemme tämän väitteen paikkansapitävyyttä sekä sitä, miten historioitsijat ovat lähestyneet kysymystä Suomen saamenhistoriasta kolonialistisena historiana.

Historioitsijoiden tavat kirjoittaa saamelaisesta menneisyydestä

Ajatus Suomesta saamelaiden kolonisoijana on ollut vieras perinteisissä historiankäsitelyissä ja -esityksissä. Näin materiaalin valinta tähänkin esitykseen on ollut suhteellisen vaivatonta, kolonialismiviittausten ollessa kovin vähälukuisia suomeksi kirjoitetuissa saamenhistorioissa.² Pohjois-Suomen historia on yleensäkin ollut katvealueessa ja vähäisen kiinnostuksen kohteena. Vanhat hierarkisoivat ja rodullistavat toista maa-

ilmansotaa edeltävät tarinat tukeutuivat valta- ja syrjäyttämisenarratiiveihin kuvatessaan Lapinmaiden asutushistoriaa, silloin harvoin, kun ne ylipäätään tarttuivat tähän marginaaliseen aiheeseen.³ Nämä kirjoitustavat sekä suomalaistoimijoiden luonnollistettu ylempi asema on nykyymmärryksen valossa osa kolonialistista ajattelua,⁴ vaikka sitä ei välttämättä sellaiseksi sotaa edeltävässä Suomessa miellettykään. Sittemmin aggressiivisimmat esittämistavat menettivät käyttökelpoisuutensa.

Uudemmassa historiankirjoituksessa, kuten historian professori Kyösti Julkun toimittamassa ensimmäisessä Pohjois-Suomen historian yleisesityksessä *Faravidin maa* (1985), kolonialismihistoriaa kyseenalaistavat monet uudet kirjoitusstrategiat. Esimerkiksi hierarkkinen tapa esittää historia kansojen kamppailuna on korvautunut ajatuksella pitkästä rinnakkaisesta asutushistoriasta koko Suomessa (muuttoteoria on korvautunut jatkuvusteoriolla). Tämä lähestymistapa esittää maatalouden ja pyyntielinkeinot yhdenvertaisina ja asemoi saamelaiset uudella tavalla dominoimaan kulttuuripiirejä sekä omaamaan kulttuurista kompetenssia. Lapin asutushistorian kantava teema, saamelaisen asutuksen ja väestön ”väistyminen” ja ”perääntyminen” kohti pohjoista ja assimilaatio kaski- ja maatalousinvaasion

1. Kukka Ranta & Jaana Kanninen, *Vastatuuleen. Saamen kansan pakkosuomalaisamisesta*. Kustantamo S&S 2019, passim; Juho Tyttö, Suomi on sortanut Saamen kansaa vuosisatoja, arvioi uusi tietokirja: Parempi ymmärrys saisi alistamisen vihdoin loppumaan. *Helsingin Sanomat* 24.10.2019; Whose history? A report on the state and challenges of diverse historical research, teaching and dialogue in Finland. HWB Report 4 1/2019, 8, https://www.historianswithoutborders.fi/wp-content/uploads/2019/01/Whose-History_final.pdf (28.11.2019).
2. Emme voi kuitenkaan väittää, että otos olisi täydellinen. Oikeushistorioitsija Kaisa Korpijaako-Labba rajautuu tämän esityksen ulkopuolelle, koska hän ei käytä suomalaisen kolonialismin käsitteellistä kehystä, vaan perinteisempiä ja hienoisempia nationalistisen projektin, taloudellisen kehityksen ja rotuajattelun konteksteja käsitellessään oikeuskäsitteiden ja maanomistusolojen kehitystä. Kaisa Korpijaako-Labba, Saamelaiden oikeusasemasta Suomessa. Kehityksen pääpiirteet Ruotsin vallan lopulta itsenäisyyden ajan alkuun. *Dieđut* 1 (1999). Sámi Instituuthta 1999, 188–206.
3. Väinö Wallin, Kuvauksia Suomen kansan esihistoriasta. Teoksessa *Kuvallinen Suomen historia vanhimmista ajoista nykyaikaan saakka*. K. J. Gummerus 1894.
4. Richard Dale, Reconfiguring white ethnic power in colonial Africa. The German community in Namibia, 1923–1950. *Nationalism and Ethnic Politics* 7:2 (2009), 79.

ikeen alla näyttäytyy tällöin vain yhtenä historiallisena ilmiönä ilman eksplisiittisiä arvoituksia suomalaisesta kulttuuris-taloudellisesta ylivoimaisuudesta. Lapinkylien kuuluminen valtakuntaan, alueiden ”organisoiminen muun valtakunnan yhteyteen”, tai ”kytkeminen ruotsalaisiin yhteyksiin”, esitetään luonnollisena prosessina, käyttäen ei-kolonialistista valtio-oikeudellista termistöä. *Faravidin maa* korostaa valtion vallan ”vakiintumista” ja rajojen sekä rajahierarkioiden (valtakuntien vs. lapinkylien sukualueiden rajat) synnyn determinististä luonnollisuutta. Tutkimuksessa toistetaan kuninkaanvallan ”suojelun” ajatusta pirkkalaisten (*birkarlar*), norjalaisten ja venäläisten ”tolkutonta saamelaisten ryöstämistä” vastaan. Lapin historia on kruunun takaimien etuisuuksien ja saamelaisten käymien ja joskus voittamiensa eturistiriitakamppailuiden historiaa. Tämä saamelainen toimijuus riisuu kaikkein väkivaltaisimpien kolonialisminarratiivien legitimitettiin. Valtioyhteyden syntyminen Tornion Lapin hallinnollisen liittäminen myötä Oulun lääniin vuonna 1810 ja lopulta Lapin historian liitos koko Suomen hyvinvointivaltion menestystarinaa integroi saamelaistenkin Suomen historiankirjoituksen ”normaaliin” tarinaan. Tässä tarinassa valtionrakennusprojektin ainoa ongelma on hyvinvointivaltion kattavuus, vähemmistöjen äänen ja oikeuksien jäädessä paljolti huomiotta.⁵

Lapin tai saamelaisten kolonialismihistoriat eivät kuitenkaan ole täysin tuntemattomia Suomen kirjallisessa kentässä ja historiografiassa. Syytöksiä kolonisaatiosta on esitetty edistyksellisessä ja alueellisessa hengessä lappilaisessa sekä saamelaisessa kauno- ja pamflettikirjallisuudessa 1970-luvulta alkaen.⁶ Historiantutkimuksen alalla

professori Pentti Virrankoski esitti yhden varhaisimmista poikkeuksista Suomen historiankirjoituksen ”normaalista”. 1980-luvun tekstissään Virrankoski määrittä suomalaisen asutuksen lapinrajan taakse saamelaisille haitallisena ”tunkeutumisenä” ja ”valtauksena”. Valtauksen kolonialistisuus ei kuitenkaan ollut aivan täysimittaista:

Tämä saamelaisalueen valtaus ei vaatinut varsinaista väkivaltaa, mutta tietty fyysinen uhka oli olemassa, niin että saamelaisten vastarinta rajoittui viranomaisille osoitettuihin valituksiin.

Hän kuvasi kruunun politiikan ja oikeuskäytännön muuntumisen kriittisessä hengessä uudisasutusta suosivaksi. Samoin Virrankoski näki, että kristinuskoon kääntymisen todellinen alkaminen 1600-luvulla antaa aihetta kirjoittaa sen väkivaltaisuudesta ”vainona”. Virrankoski päättää narratiivinsa Kemin lapin saamelaisten ”omaperäisen henkisen kulttuurin hajoamiseen”.⁷ Virrankoski on jatkanut Suomen maapolitiikan arvostelua myöhemmässä tuotannossaan ja esittänyt, että saamelaiset olivat alistetun siirtomaaväestön asemassa, koska heillä ei ollut ”osuutta valtiolliseen valtaan” isojaossa tapahtuneen maanjaon aikaan. Tämä asiantila teki heidän korjausvaatimuksistaan ”ainakin periaatteessa oikeutettuja”. Virrankoski tosin tekee merkittävän myönnytyksen yleisemmin vallalla olleelle ”hyvän valtion narratiiville” suomalla Suomen valtion korjata tilanteen Virrankosken mukaan onnistuneella vähemmistöpolitiikallaan.⁸

Viimeisten kahden vuosikymmenen aikana monitieteinen saamentutkimus on vakiinnuttanut asemansa suomalaisessa tutkimuskentässä.

5. Jorma Ahvenainen, Pohjois-Suomi 1809–1939. Teoksessa Kyösti Julku (toim.) *Faravidin maa. Pohjois-Suomen historia*. Pohjois-Suomen Historiallinen Yhdistys & Kustannusosakeyhtiö Pohjoinen 1985, 285; lainaukset Kyösti Julku, Keskiäika, ja 1500-luku. Teoksessa Kyösti Julku (toim.) *Faravidin maa. Pohjois-Suomen historia*. Pohjois-Suomen Historiallinen Yhdistys & Kustannusosakeyhtiö Pohjoinen 1985, 94–95, 103, 111–112, 160, 172, 194.

6. Vuokko Hirvonen, Rauni Magga Lukkarin runoja saamelaisnaisten elämästä. Teoksessa Sinikka Carlsson, Liisi Huhtala, Sanna Karkulehto, Ilmari Leppihalme & Jaana Märsynaho (toim.) *Pohjois-Suomen kirjallisuushistoria*. SKS 2010, 198–199; Riitta Kontio, Annikki Kariniemi. Lappilaisen kirjallisuuden esiäiti. Teoksessa Carlsson et al. (toim.) *Pohjois-Suomen kirjallisuushistoria*. SKS 2010, 137.

7. Veli-Pekka Lehtola on löytänyt aikaisemman Kyösti Julkun esityksen, joka käytti kansanmurha-käsitettä saamelaisten historiasta. Veli-Pekka Lehtola, Sámi Histories, Colonialism, and Finland. *Arctic Anthropology* 52 (2015a), 24; Pentti Virrankoski, 1600-luku. Teoksessa Kyösti Julku (toim.) *Faravidin maa. Pohjois-Suomen historia*. Pohjois-Suomen Historiallinen Yhdistys & Kustannusosakeyhtiö Pohjoinen 1985, 206–209, lainaus 209, 230–231, 234; Aimo Halila, 1700-luku. Teoksessa Kyösti Julku (toim.) *Faravidin maa. Pohjois-Suomen historia*. Pohjois-Suomen Historiallinen Yhdistys & Kustannusosakeyhtiö Pohjoinen 1985, 239–243.

8. Pentti Virrankoski, *Suomen historia I–II*. Toinen uudistettu painos. SKS 2009, 998–999.

Saamelaisia koskeva tutkimus on moninkertaisesti volyymiltaan ja samalla moniäänistyneesti sekä ottanut selkeämmin saamelaisyhteisöä palvelevia tutkimuskysymyksiä ratkottavakseen. Saamentutkimuksen eräissä suuntauksissa Suomen ja saamelaisten menneisyys esitetään jo rutiininomaisesti kolonialistisena, ja esimerkiksi kasvatustieteen alalla dekolonisoinnin käsitteistö on laajalti käytössä.⁹ Historiantutkimuksen kentällä kolonialismihistoria on kohdannut varauksellista kannatusta, mutta myös suorasaanaista kielteisyyttä. Se pohjautuu useimmiten huoliin yhtäältä historian politisoitumisesta, toisaalta yhteiskuntatieteellisen ja kulttuuritutkimuksen käsitteistön ja teoriankäytön potentiaalisesti aiheuttamasta historian vääristymisestä.¹⁰ Suomessa historian ammattilaisista saamenkulttuurin professori Veli-Pekka Lehtola (Giellagas-instituutti, Oulun yliopisto) on ryhtynyt näkyvimmin nyansoimaan kolonialismihistorioita ja erittelemään käsitteiden teoreettis-metodisesti kestävää käyttöä. Lehtolan mukaan kolonialismihistoria ja siitä johdettu uhrirepresentaatio ei yksinään tavoita historiallisten kohtaamisten moninaisuutta eikä saamelaista toimijuutta koko monimuotoisuudessaan. Kolonisaatiolla on kuitenkin selitysarvoa ei-reduktionistisessa ja multikausallisessa historiallisten kohtaamisten analyysissä. Lisäksi Lehtola on tuonut keskusteluun kansainvälisiä vaikutteita, jotka murtavat kansallista kertomusta ja sen rakennetta uuden käsitteellistämisen sekä näkökulmanvaihdoksen myötä. Lehtola

lähestyy kolonialismia myös kokemuksellisesta suunnasta, ruohonjuuritasolta. Hänen voidaan nähdä saaneen vaikutteita myös kolonialistista toimijuutta korostavasta tutkimussuunnasta, jossa on olennaista näkökulman muutos paikallistasolle ja koko kolonialistisen prosessin ja tilanteen tutkimus.¹¹

Lehtolan teos *Saamelaiset suomalaiset: Kohtaamisia 1896–1953* (2012) toi esiin lukuisia paikallisia toimijuuksia, vuorovaikutuksia, poliittisia tiloja ja valtasuhteiden moninaisuuksia, jotka tekevät mahdolliseksi yksinkertaiset ja dikotomisat tulkinnat alistavista suomalaisista ja alituneista saamelaisista. Kielitieteissä voi puhua kielienmenetyksestä trauman ja kielellisen kansanmurhan historioina¹² ja yhteiskuntatieteissä konfliktien historiasta¹³ tai jatkuvia kolonialistisia rakenteita ylläpitävästä asuttajakolonialistisesta (*settler colonialism*) historiasta.¹⁴ Kohtaamisten ja saamelaisten toimijuuden vakavasti ottava historia hylkii kuitenkin edelleen kolonialismia *ainoana, koko saamelaisaluetta kuvaavana* historiana, tai historiallisten prosessien ainoana selittäjänä.¹⁵

Lehtolalta löytyy myös kolonialistisen aggressioon kuvauksia: hänen mukaansa vuoden 1852 rajasulku oli haitallinen ja julma toimi sekä osoitus kolonialistisesta ja jopa imperialistisesta politiikasta.¹⁶ Toinen tapa, jolla Lehtola ja muut saamenhistorioitsijat ovat tehneet dramaattisia kolonialismihistorioita näkyväksi ovat assimilaatiota ja varsinkin koulutusta sekä asuntolakoke-

9. Systemaattisimmin saamelaisten edelleen jatkuvasta kolonisoinnista on kirjoittanut professori Rauna Kuokkanen. Katso esimerkiksi Rauna Kuokkanen, *Saamelaiset ja kolonialismin vaikutukset nykypäivänä*. Teoksessa Joel Kuortti, Mikko Lehtonen & Olli Löytty (toim.) *Kolonialismin jäljet. Keskustat, periferiat ja Suomi*. Gaudeamus 2007, passim; Pigga Keskitalo, *Saamelaiskoulun kulttuurisensitiivisyyttä etsimässä kasvatustutkimuksen keinoin*. *Dieätut* 1 (2010), passim; Rauna Rahko-Ravanti, *Saamelaisopetus Suomessa. Tutkimus saamelaisopettajien opetustyöstä suomalaiskouluissa*. Lapin yliopisto 2016, passim.
10. Matti Enbuske, *Vanhain Lapin valtamailla. Asutus ja maankäyttö Kemin Lapin ja Enontekiön alueella 1500-luvulta 1900-luvun alkuun*. SKS 2008, 35–41; Jouko Vahtola, *Lapin valtaus historiallisessa katsannossa*. Oulun yliopiston historian laitoksen eripainossarja No: 279, 1991, passim.
11. Veli-Pekka Lehtola, *Saamelaiset suomalaiset. Kohtaamisia 1896–1953*. SKS 2012; Lehtola 2015a, 22–36.
12. Tove Skutnabb-Kangas, *Linguistic Genocide in Education. Or Worldwide Diversity and Human Rights?* Routledge 2000, 332–335.
13. Reetta Toivanen, *From Ignorance to Effective Inclusion. The Role of National Minorities within the Finnish Consensus Culture*. Teoksessa Peter A. Kraus & Peter Kivisto (toim.) *The challenge of minority integration. Politics and policies in the Nordic nations*. De Gruyter Open 2015, 122.
14. Anne-Maria Magga, "Ounastunturin terrori" ja uudisasutus Enontekiöllä. Saamelainen poronhoito suomalaisen asuttajakolonialismin aikakaudella. *Politiikka* 60:3 (2018), 251ff.
15. Samanlainen relationaalinen ote on teoksessa Astri Andresen, Bjørg Evjen & Teemu Ryymin (toim.) *Samenes historie II. 1750–2010*. Cappelen Damm Akademisk, painossa. Teos on hyvä esimerkki siitä, kuinka suorasukaisimman terminologian välttäminen ei estä kuvaamasta valtion ja saamelaisten kohtaamisten historiaa myös sen diskriminoivia puolia unohtamatta. Suhteen väkivaltaisuus tulee teoksessa esille laajan kokemushistoriallisen aineiston ansiosta.
16. Veli-Pekka Lehtola, *Saamelaiskiista. Sortaako Suomi alkuperäiskansaansa?* Into Kustannus 2015b, 137.

muksia painottavat tutkimukset.¹⁷ Historioitsija Ritva Kylli on esittänyt saamelaisten opetuksen historian kolonialistisena ”valkoisen miehen taakkana”. Kyllin mukaan esimerkiksi 1800-luvulla Lapissa saamelaisia opettaneet papit pyrkivät levittämään muutakin opetussisältöä kuin varsinaista uskonnollista opetusta. Näihin sisältöihin kuuluivat muun muassa moraalisten ja kulttuurillisten normien (esim. pukeutuminen) muokkaaminen suomalaisempaan suuntaan.¹⁸ Varsinkin asuntolahistoriat ovat osoittautuneet myös tehokkaiksi instrumentaalisisessa mielessä – ne ovat onnistuneet horjuttamaan ”hyvän” valtion narratiivia.

Ruotsi ja Suomi historiografisessa vertailussa

Suomen ja Ruotsin saamelaisalueiden pitkän yhteisen historian vuoksi vertailu maiden saamelaitutkimuksen kolonialismikäsitteistä on lähtökohdiltaan lupaava. Ruotsiin verratessa Suomen lyhyt historia itsenäisenä poliittisena toimijana korostuu kolonialismikäsitettä koskevassa historiografisessa keskustelussa. Ruotsissa saamelaisalueet esitetään tutkimuskirjallisuudessa nykyään lähes säännönmukaisesti esimerkkinä siitä kolonialismista, jota Ruotsin kruunu ja kirkko harjoittivat paitsi Uuden Ruotsin siirtokunnassa, myös Ruotsin valtakunnan pohjoisilla alueilla. Ruotsissa keskustelu kiinnittyy ajatukseen Ruotsista siirtomaavaltana yleensä, aina 1600-luvulta lähtien, siinä missä suomalaisten ja saamelaisten suhteiden historian tutkimuksessa ollaan usein keskittyy 1800–1900-lukujen historiaan.

Gunlög Furin ja Daniel Lindmarkin 2000-luvun alkuvuosina julkaistut tekstit avasivat keskustelua Ruotsista kolonisoivana vallankäyttäjänä saamelaisalueilla 1600-luvulla ja sen jälkeen. Nämä tekstit suhtautuivat kriittisesti aiempaan tutkimukseen, joka tulkitsi Ruotsin ekspansion pohjoiseen korkeintaan ”sisäiseksi kolonialismiksi”, eräänlaiseksi yksittäistapaukseksi suh-

teessa muun Euroopan varsinaiseen, merentakaiseen siirtomaapolitiikkaan.¹⁹ Furin ja Lindmarkin kolonialistinen historiakäsitys on vallannut alaa saamelaisten historian tutkimuskentällä. Sen esittäminen on nyttemmin historian tutkimuksen piireissä jopa niin ei-kyseenalaistettua, että kolonialismikäsite tietyissä tapauksissa otetaan itsestäänselvyytenä. Tästä johtuen sen kyky ja uudistava voima vastata kysymyksiin Ruotsin valtion ja saamelaisten suhteesta on heikentymässä. Furin ja Lindmarkin tekstit viittaavat, tosin osin kriittisesti, postkoloniaaliseen historiatriadition, mutta kummatkin edustavat varsin perinteistä kolonialismikäsitettä: tekstit vertaavat Ruotsin valtion toimia saamelaisalueilla muihin ”kolonialistisiin” konteksteihin, kuten Uuden Ruotsin siirtokuntaan (Fur) tai koulutuspolitiikkaan Kongossa siirtomaa-ajalla (Lindmark).

Myöhemmät tekstit ovat soveltaneet selkeämmin postkoloniaalista lähestymistapaa, ja näiden enemmän ruohonjuuritasolle pureutuvien tutkimusten tuloksista onkin jo tulkittavissa myös kritiikkiä muun muassa Furin ja Lindmarkin kaltaisten ”suurta kolonialismin kertomusta” toistavien tekstien suuntaan. Arkeologi Ingela Bergman ja ekologi Greger Hörnberg esimerkiksi esittävät Homi K. Bhabhan teorioihin tukeutuen, että saamelainen maanviljelys, joka on elinkeinona jo vuosisatoja ollut yhtä ”tyypillisen saamelainen” kuin poronhoito, on kadonnut sekä valtaväestön että saamelaisten kollektiivisesta muistista ”ruotsalainen maanviljelijä / saamelainen nomadi”-dikotomian vahvan aseman myötä. Kolonialismia laajana ja yhtenäisenä prosessina korostava tutkimus on osaltaan vaikuttanut tällaisten dikotomioiden vahvistumiseen.²⁰ Suomessa Maria Lähteenmäki on kritisoinut vastaavaa dikotomiaa, vaikkakaan ei eksplisiittisesti kolonialistisen keskustelun kontekstissa. Lähteenmäki huomauttaa kuitenkin, että dikotomia suomalaisesta uudisraivaajasta ja saamelaisesta paimentolai-

17. Pigga Keskitalo, Veli-Pekka Lehtola & Merja Paksuniemi (toim.) *Saamelaisten kansanopetuksen ja koulunkäynnin historia Suomessa*. Siirtolaisuusinstituutti 2014.

18. Ritva Kylli, Pois pakanallisesta pimeydestä. Teoksessa Pigga Keskitalo, Veli-Pekka Lehtola & Merja Paksuniemi (toim.) *Saamelaisten kansanopetuksen ja koulunkäynnin historia Suomessa*. Siirtolaisuusinstituutti 2014, 37.

19. Daniel Lindmark, Diaspora, Integration, Cantonization. Swedish Colonial Education from a theoretical, comparative, and concluding perspective. Teoksessa Daniel Lindmark (toim.) *Education and Colonialism. Swedish Schooling Projects in Colonial Areas, 1638–1878*. Umeå universitet 2000, 15–40; Daniel Lindmark, Utbildning och kolonialism. Svensk skollundervisning i Sápmi på 1700-talet. *Tidskrift för lärarutbildning och forskning* 3–4 (2004), 13–31; Gunlög Fur, *Colonialism in the Margins. Cultural Encounters in New Sweden and Lapland*. Brill 2006, 4–12.

20. Ingela Bergman & Greger Hörnberg, Early Cereal Cultivation at Sami Settlements. Challenging the Hunter–Herder Paradigm? *Arctic Anthropology* 52:2 (2015), 57–66.

sesta tyypistää ja hämärtää historiallisen kompleksisuuden, vaientaen muun muassa saamelaisen maanviljelijäväestön historiallisen äänen.²¹

Ruotsalaisessa saamelaisia koskevassa historiografiassa kolonialismi on pitkään ja pitkälti nähty nimenomaan kontekstina. Kuten Fur ja Lindmark, sekä viime vuonna julkaistussa artikkelissa myös Linda Andersson Burnett, ovat todenneet, kolonialismikäsitteen käytön kontekstuaalinen anti on ennen kaikkea Ruotsin ja Pohjolan historian näyttäytyminen kansainvälisessä valossa. Kolonialismi ei ollut jotakin, joka tapahtui kaukana Pohjolasta, vaan sen prosessit vaikuttivat syvästi myös täällä, muun muassa juuri Ruotsin valtion ja saamelaisten suhteissa.²² Keskustelu kolonialismikäsitteestä Ruotsin historiassa yleensä jatkuu aktiivisena. Viime vuonna julkaistu *Itinerario*-aikakauskirjan erikoisnumero sekä vuodelle 2020 suunniteltu *Historisk Tidskriftin* erikoisnumero ovat tästä hyviä todisteita.²³ Kiinnostus kolonialismiin tutkimuskäsitteenä on herännyt toden teolla myös Suomessa. Lukuun ottamatta Lehtolan tuotantoa, saamelaisalueiden kolonialistinen historia on kuitenkin toistaiseksi jäänyt yksittäisten, teoreettisesti varsin kevyesti perusteltujen lausumien varaan.

Huolimatta siitä, että kolonialismi tutkimuskäsitteenä on varsin yleisesti käytössä Ruotsissa, ajatus Ruotsista kolonialisoivana toimijana herättää edelleen keskustelua sekä historioitsijoiden keskuudessa että mediassa. Viimeksi alkuvuodesta 2019 Ruotsin saamelaisalueen kolonialismia tutkinut arkeologi Jonas M. Nordin puolusti näkemystä Ruotsista siirtomaavaltana. Hän kritisoi toimittaja Nathan Schacharin väitettä siitä, että Ruotsi ei koskaan olisi ollut varsinainen siirtomaavalta. Empiirisinä esimerkkeinä Ruotsin kolonialistisesta politiikasta saamelaisalueilla

Nordin nosti esiin oman tulkintansa mukaan varsin perinteiset kolonialismin ilmentymät, kuten ”pakkokäännyttämisen” sekä kulttuuriperinnön ja maa- ja vesialueiden ryöstön.²⁴

Johtopäätökset

Mikä sitten selittää Suomen historian tutkimuspiirien varovaisuuden? Suomalainen historiankirjoitus on ollut viime vuosina vilkkaan tutkimuksen kohteena ja eräänä johtopäätöksensä on ollut toteamus tutkimuskentän konservatiivisuudesta ja valtiokeskeisyydestä. Historiantutkimuksen valtavirran poliittisuus on ollut ennen kaikkea valtiota rakentavaa. Vanhaa isänmaallista projektia, jota elähdytti traditioita säilyttävä jatkuvuusajattelu, seurasi 1970-luvulta alkaen yhteiskunnallista hyötyä korostanut modernisaatioajattelu, joka oli valtiota kritisoi, mutta ei valtion keskeistä asemaa kyseenalaistava historiankirjoituksen suunta. Suora historian käyttö yhteiskunnassa vähemmistöpoliittisten ja muiden erityistavoitteiden ajamiseen on sen sijaan pitkään ollut vieras ajatus.²⁵

Kolonialismi on Suomen historian tutkimuksen kentällä mielletty kahdella tavalla vieraaksi termiksi. Se politisoi Suomen historian valtiotoimijan ”vääriin”, ja lisäksi se politisoi historia-politiikallaan vääriin kentän, itse historian tutkimuksen, hakiessaan partikularistisia etuja ja oikeuksia. Ruotsissa kolonialismi kirjoitetaan makrorakenteeksi ja osaksi valtiohistoriaa: keskiössä on usein nimenomaan 1600-luvun ”suurvalta-aika”, johon kolonialismikeskustelu on viime vuosina tuonut uusia sävyjä. Suomessa saamelaisten kolonialistista historiaa rakennetaan kirjoittamalla esiin periferian äänet, ”provincialisoimalla” Suomen historian lähtökohtainen tulokulma ja moniäänistämällä historia.²⁶

21. Maria Lähteenmäki, *The Peoples of Lapland. Boundary Demarcations and Interaction in the North Calotte from 1808 to 1889*. SKS 2006, 302–303.

22. Fur 2006; Lindmark 2000; Lindmark 2004; Linda Andersson Burnett, Translating Swedish Colonialism. Johannes Schefferus's Lapponia in Britain c. 1674–1800. *Scandinavian Studies* 91:1–2 (2019), 134–162.

23. Magdalena Naum & Jonas M. Nordin (toim.) Colonial Entanglements. Crossroads, Contact Zones, and Flows in Scandinavian Global History. *Itinerario* 43:2 (2019); Gunlög Fur & John Hennessey (toim.) Svensk kolonialism. *Historisk Tidskrift*, julkaistaan 2020.

24. Jonas M. Nordin, Replik. Även Norden har en kolonial historia. *Dagens Nyheter* 11.1.2019.

25. Seppo Hentilä, Historiantutkijat sotien jälkeisessä yhteiskunnassa. Teoksessa Petri Karonen (toim.) *Tiede ja yhteiskunta. Suomen Historiallinen Seura ja historiantutkimus*. SKS 2019, 540ff, 564ff.

26. Termi on lainattu postkoloniaalisen historiankirjoituksen ja teoretisoinnin käyttämästä ”provincializing Europe” -termistä. Ks. esim. Rochona Majumdar, Postcolonial History. Teoksessa Marek Tamm & Peter Burke (toim.) *Debating New Approaches to History*. Bloomsbury Academic 2019, 53–54; Dipesh Chakrabarty, *Provincializing Europe. Postcolonial Thought and Historical Difference*. Princeton University Press 2000.

Suomen provinsialisoiminen ja postkolonisointi ovat vaativia prosesseja, sekä identiteettipoliittisesti että historiantutkimuksellisesti. Identiteettipoliitiikan ”vastapuolella” ovat vahvat hyvää valtiota ja inklusiivista kansalaisuutta kannattelevat diskurssit. Meneillään on kuitenkin useita julkaisuhankkeita Suomen kolonialistisesta menneisyydestä.²⁷ Näissä julkaisuissa analyysin kohteena ovat kolonialistiset rakenteet ja käytänteet. Näiden hankkeiden vastaanottoa tulee seurata mielenkiinnolla. Odotettavissa onkin, että ajatus Pohjoismaista kolonialistisina toimijoina herättää jatkossakin keskustelua puolesta ja vastaan. Historiografisessa mielessä tutkimuksen toivoisi enemmän siirtyvän kolonialismin eri määritelmien tutkimiseen kuin juupas-eipäs-tyyppiseen

keskusteluun siitä, voiko Ruotsin ja Suomen politiikkaa saamelaisalueella kutsua kolonialismiksi. Terätön, mutta historiatieteellisesti ainoa perusteltavissa oleva vastaus tähän kysymykseen nimittäin on, että se riippuu kolonialismikäsitteen määritelmästä.

Dr. artium **Jukka Nyssönen** on Norsk institutt for kulturminneforskningin vanhempi tutkija.

Sähköposti: jukka.nyssonen@niku.no.

Fil.Dr. **Otso Kortekangas** on tutkijatohtori Kuninkaallisessa teknillisessä korkeakoulussa Tukholmassa.

Sähköposti: otso@kth.se.

27. Valmisteilla on kaksi antologiaa: *Finnish Colonial Encounters* toimittajina The University of Turku History of Colonialism Research Groupin jäsenet Leila Koivunen, Raita Merivirta ja Timo Särkkä sekä Sami Lakomäen (Oulun yliopisto), Rinna Kullaan (Tampereen yliopisto) ja Janne Lahden (Helsingin yliopisto) toimittama *Suomen rajaseutujen kolonialismi*.

Anna Koivusalo

”Arkistoihmisemme”

Miten tutkijan tunteet vaikuttavat tutkimiseen ja kirjoittamiseen

Syyskuun 6. päivänä 1861 Kate Mearesin kymmenvuotias poika, Gaston, lähti kalastamaan ystäviensä kanssa kotikaupunkinsa, Pohjois-Carolinan Wilmingtonin, satamaan. Siellä poika kumartui liian pitkälle pienen soutuveeneen laidan yli, putosi veteen ja hukkui. 158 vuotta myöhemmin, lokakuun 30. päivänä 2019, sain tietää hänen kuolemastaan University of North Carolinan arkistossa ja surin häntä.

Historioitsijat ovat jo tottuneet siihen, että tutkimuskohteiden tunteita tutkitaan. Tutkijoiden omiin tunteisiin ei kuitenkaan vielä kiinnitetä tarpeeksi huomiota siitä huolimatta, miten paljon niillä voi olla merkitystä tutkimukselle ja siitä kirjoittamiselle. Hyvänä esimerkkinä toimii se tunne, jonka koin kohdatessani odottamatta Gaston Mearesin kuoleman viime syksynä. Ehkäpä ”sureminen” on liioittelua; en itkenyt tai tuntenut henkilökohtaista menetystä. Olin siitä huolimatta liikuttunut ja tunsin myötätuntoa, koska tiesin, että Kate Meares oli ollut murtunut. Kun hän kuuli huudon ”Gaston Meares on hukkunut”, hän ”ryntäsi satamaan kuin mielipuoli” vain kuullakseen, ettei pojasta näkynyt merkkiäkään. Vasta pitkän ja tuskallisen odotuksen jälkeen ruumis löydettiin ja tuotiin kotiin, jossa Kate seisoi sen vieressä ja ”kuvitteli, ettei hän ollut kuollut, ainoastaan nukkui”.¹ Saatoin kuvitella mielessäni hänen tuskansa, koska *tunsin* hänet.

Olin ollut paikalla (kuvaannollisesti) kun Kate meni naimisiin 20-vuotiaana, kun hän tuli välit-

tömästi raskaaksi ja riiteli aviomiehensä kanssa hormonimyrskyssä, kun hän synnytti ja sairastui synnytyksen jälkeiseen masennukseen ja kun hän menetti molemmat tyttärensä hyvin nuorina tauteihin, joihin nykyisin on olemassa rokotukset. Tiesin myös, että Katen suhde Gastonin, aktiivisen aina vaikeuksissa olevan pojan, kanssa oli ollut kaikkea muuta kuin helppo. Kerran äiti valitti, että hän oli rangaissut kuritonta poikaa niin paljon, että tämä oli ”kauttaaltaan mustelmilla jatkuvasta pieksennästä”, mutta kurinpidolla ei ollut ”mitään vaikutusta”.² Saatoin helposti kuvitella hänen riskitirittaiset tunteensa pojan kuoleman jälkeen: surua lapsen menetyksestä, syyllisyyttä siitä, että oli ollut pettynyt tähän, ja ylenmääräistä huolta pojan isästä, joka oli ollut lapseen erittäin kiintynyt. Tunsin erityisen paljon sääliä Katea kohtaan, koska tiesin hänen aviomiehensä kaatuvan alle vuotta myöhemmin Yhdysvaltain sisällissodassa.

Tämä ei suinkaan ollut ensimmäinen kerta, kun ”arkistoihmiseni”, kuten tutkimiani henkilöitä kutsun, ovat tehneet jotakin tunteita herättävää. Olen esimerkiksi nauranut arkistossa ääneen, kun Kate Mearesin teini-ikäinen veli kertoi heidän äidilleen, että hän oli tovereineen polttanut kaikki yliopiston kirjaston matematiikan kirjat – jotka olivat myös ko. teoksen ainoat olemassa olevat kappaleet – jotta kenenkään ei tarvitsisi kärsiä matematiikan opiskelusta. Olen tuntenut inhoa ja vihaa, kun Katen perhe ylisti orjiaan nöyriksi ja uskollisiksi, ja jotain vahingonilolle sukua olevaa,

1. S. E. London Gaston Meares Sr.:lle 7.9.1861. DeRosset Family Papers #214, Southern Historical Collection, Wilson Library, University of North Carolina at Chapel Hill.

2. Kate DeRosset Meares Eliza Lord DeRossetille 17.6.1856. DeRosset Family Papers.

kun he orjien vapauttamisen jälkeen valittivat samojen ihmisten käyttäytyvän ”suunnattoman röyhkeästi”. Rohkenen väittää, että suurin osa historioitsijoista on kokenut samankaltaisia tunteita tutkimuksensa aikana. Silti me useimmiten haluamme uskoa olevamme tutkijoina objektiivisia emmekä keskustele tarpeeksi siitä, mitä tuntemme tutkimusta tehdessämme.

Tunnehistorioitsijana kiinnitän paljon huomiota tunneprosesseihin ja -ilmaisuihin, joita kohtaan paitsi lähteissäni, myös itsessäni ja muissa tutkijoissa. Olen jopa miettinyt, pitäisikö tunnehistorioitsijalla olla henkilökohtaista kokemusta tunteista, joita hän tutkii. Saavatko vain äidit tutkia äidinrakkautta tai henkilökohtaisen menetyksen kokeneet tutkia surua? Vai tekeekö se tutkijasta liian subjektiivisen? Oma tämänhetkinen projektini esimerkiksi tutkii ahdistusta 1800-luvun Yhdysvaltain Etelävaltioissa. Olen miettinyt, tekevätkö omat ahdistuksen aiheeni minusta herkemmän huomaamaan sen eri tasoja ja ilmentymiä, vai sumentavatko ne kykyni ymmärtää toisten, eri ajassa ja paikassa eläneiden ihmisten kärsimyksiä. Asia ei ole mustavalkoinen (ja kuten kollega huomautti, ei ole historioitsijoita, jotka eivät olisi kokeneet ahdistusta). Siksi on äärimmäisen tärkeää kiinnittää huomiota niihin tunteisiin, joita kohtaamme itsessämme penkoessamme kauan sitten eläneiden ihmisten ajatusprosesseja.

Jotkut tutkijat ovat esittäneet, että meidän tulisi huomioida tunteet, joita meillä on akateemista maailmaa, tutkijaidentiteettiämme sekä tutkimustyötä kohtaan niin yleisellä kuin henkilökohtaisellakin tasolla.³ Minua kiehtovat erityisesti ne tunteet, joita kehitämme tutkimiamme ihmisiä kohtaan. Erityisen kiinnostunut olen siitä, miten kyseiset tunteet vaikuttavat tapaamme kirjoittaa heistä. Kun vietämme kuukausia tai vuosia tutkien historian henkilöitä, muodostamme mielikuvan heistä, ja meistä alkaa tuntua siltä, että tuntemme heidät. Alamme ”odottaa” heiltä tiettyjä asioita ja siksi saatamme olla tyytyväisiä tai pettyä heidän tekoihinsa. Me jopa kiinnymme heihin samalla tavoin kuin kiinnymme esimerkiksi televisiosarjojen suosikkihahmoihimme, siitä huolimatta, että he hairahtuvat useammin

kuin käyttäytyvät hyvin. Tutkimamme henkilöt eivät siis ole vain ”mielenkiintoisia tapauksia”, kuten me niin usein kuvaamme heitä perustellaksemme tutkimustamme, vaan ihmisiä, miellyttäviä tai vastenmielisiä. Onko meidän sallittua pitää tai olla pitämättä tutkimuskohteista, vai tekeekö se meistä jäävejä? Voimmeko pitää tutkimuskohteista, joiden teot ovat olleet nyky-yhteiskunnan arvojen tai oman henkilökohtaisen etiikkamme mukaan inhottavia tai jopa mahdottomia hyväksyä? Onko meidän pidettävä henkilöistä, jotka ovat kärsineet tai joita on kohdeltu huonosti omana aikanaan, mutta ovat vastenmielisiä ihmisiinä? Minulla ei ole valmiita vastauksia näihin kysymyksiin, mutta sen tiedän, että nämä vaikeudet johtuvat usein modernista maailmankuvastamme. Kollegani ovat esimerkiksi puhuneet tutkimuskohteistaan, joiden kanssa he kamppailevat näiden ”sievistelevän itsekorostuksen” tai ”tekopyhän ilkeyden” vuoksi. Toisin sanoen, kun opimme tuntemaan ”arkistoihmisemme”, me usein arvioimme heitä saman mittapuun mukaisesti kuin arvioimme omia aikalaisiamme.

En ole vielä kirjoittanut Gaston Mearesin kuolemasta tätä tekstiä lukuun ottamatta. Kun teen sen, joudun kiinnittämään erityistä huomiota siihen, miten kirjoitan hänen äidistään. Vaikka säälin Kate Mearesia, en pidä hänestä tai hänen henkilökohtaisista arvoistaan. Hän oli äärimmäisen uskonnollinen ja kapeakatseinen ihminen, joka piti hauskanpitoa ja elämästä nauttimista syntinä. Koska hän ja hänen perheensä olivat orjanomistajia, kamppailen myös jatkuvasti sen kanssa, miten kirjoitan heidän afroamerikkalaisiin kohdistetuista tunteistaan ja käytöksestään. Miten puhun Katen surullisesta ja raskaasta elämästä ilman, että vähättelen hänen toisille aiheuttamaansa kärsimystä? Vaikka Etelävaltioiden tutkimukseen toki liittyy orjuuden vuoksi suurempia jännitteitä kuin monien muiden maiden historiaan tai muihin aikakausiin, nämä ristiriitaiset tunteet ovat varmasti kaikille tutkijoille josain määrin tuttuja.

Koska tunneprosessimme ovat tärkeä osa tutkimustamme, emme saisi kieltää niitä tai vakuuttaa itsellemme, etteivät ne vaikuta meihin. Sen

3. Elise Garritzen, “What a feeling: emotions, understanding and writing history.” *Clio's footnotes: Marginal notes about historical research and books*, 26.11.2015, <https://cliоsfootnotes.wordpress.com/2015/11/> (1.10.2020); Aoife Monks, “How do I feel about my research? It's complicated.” *Times Higher Education*, 5.11.2015, <https://www.timeshighereducation.com/opinion/how-do-i-feel-about-my-research-its-complicated> (1.10.2020).

sijaan tehtävämme on kirjoittaa arkistoihmisistämme sekä kunnioittavasti että totuudenmukaisesti, ja tämä edellyttää meiltä kykyä ja halua tunnistaa tutkimukseen liittyvät tunteemme. Meidän tulisi myös sisällyttää jo historian kandidointeihin metodeita, joilla voidaan tunnistaa ja prosessoida kyseisiä tunteita. Ennen kaikkea meidän tulisi toivottaa ne tervetulleiksi. Olen näet vakuuttunut siitä, että omat tunteemme ovat erit-

täin hyviä merkkejä löydösten merkittävyydestä ja kertovat siitä, että tutkimuksemme on tärkeää ja että sen kohteet ovat muistamisen arvoisia.

FT Anna Koivusalo työskentelee tutkijatohtorina Helsingin yliopistossa.
Sähköposti: anna.koivusalo@helsinki.fi.

Kaisa Kyläkoski

Suomen lehdistön juuret ovat Ruotsissa

Historiallisessa Aikakauskirjassa on runsaan vuoden sisään julkaistu Suomen 1800-luvun sanomalehdistä kaksi artikkelia. Heikki Kokko esitteli suomenkielisissä sanomalehdissä 1850-luvulta alkaen julkaistuja paikalliskirjeitä julkisuuden piirin luojina ja Satu Sorvali käsitteli yleisönosaston syntyä vuosisadan lopulla sekä suomen- että ruotsinkielisissä sanomalehdissä.¹ Molemmat viittasivat toimituksen ulkopuolella tuotettujen kirjoitustyyppeiden varhaisvaiheisiin, mutta tavalla, jonka 1700-luvulla Suomessa luettuja lehtiä tutkivana koin osittain harhaanjohtavaksi.

Tidningar Utgifne Af et Sällskap i Åbo ei syntynyt vuonna 1771 tyhjiössä vaan osaksi Ruotsin lehdistöä. Ruotsin lehdistöhistorian perustutkimuksissa on osoitettu, että sanomalehdiksi mielletävissä, vähintään viikoittain ilmestyneissä

lehdissä sisältö koostui 1700-luvulla pääosin toimitukseen lähetetyistä kirjoituksista ja ilmoituksista.² Patrik Lundellin mukaan toimituksen rooli sisällöntuottajana voimistui 1790-luvulta lähtien, mutta hän näki tutkimissaan lehdissä lähetettyjen kirjoitusten käytännön jatkuneen merkittävänä 1800-luvun puolelle.³ Myöhemmissä artikkeleissaan Lundell on kutsunut 1700-luvun ruotsalaislehtiä osallistavaksi mediaksi, anakronismin riskin ottaen.⁴

Ruotsalaisessa tutkimuksessa ei ole ollut syytä korostaa sitä, että Tukholmassa ilmestyneisiin sanomalehtiin lähetettiin kirjoituksia valtakunnan itäosasta eli nykyisen Suomen alueelta. Tämä on melko näkymätöntä myös suomalaisessa lehdistöhistoriassa, mutta yksittäisiä kirjoituksia ovat useammat tutkijat käyttäneet lähteinä eli käytäntö ei ole ollut tuntematon eikä täysin unoh-

1. Heikki Kokko, Suomenkielisen julkisuuden nousu 1850-luvulla ja sen yhteiskunnallinen merkitys. *Historiallinen Aikakauskirja* 117 (2019), 5–21; Satu Sorvali, ”Pyydän nöyrimmästi sijaa seuraavalle”. Yleisönosaston synty, vakiintuminen ja merkitys autonomian ajan Suomen lehdistössä. *Historiallinen Aikakauskirja* 118 (2020), 324–339.
2. Otto Sylwan, *Svenska pressens historia till statshvälföringen 1772*. Gleerup 1896; Ingemar Oscarsson, *Med tryckfrihet som tidig tradition*. Teoksessa Karl Erik Gustafsson & Per Rydén (toim.) *Den svenska pressens historia I. I begynnelsen (tiden före 1830)*. Ekerlids 2000, 98–215.
3. Patrik Lundell, *Pressen i provinsen. Från medborgerliga samtal till modern opinionsbildning 1750–1850*. Nordic Academic Press 2002.
4. Patrik Lundell, Participation, representation and media system. Habermasian paths to the past. *Culture Unbound. Journal of Current Cultural Research* 2 (2010), 435–447; Patrik Lundell, From enlightened participation to liberal professionalism. On the historiography of the press as a resource for legitimacy. Teoksessa Anders Ekström et al. (toim.) *History of Participatory Media. Politics and Publics, 1750–2000*. Routledge 2011, 10–19; Patrik Lundell, Historiska vägar i offentlighetsteorin. Teoksessa Marie Cronqvist, Johan Jarlbrink & Patrik Lundell (toim.) *Mediehistoriska vändningar*. Lunds universitet 2014, 175–190.

tunut.⁵ Viimeisen kymmenen vuoden aikana amatöörikin on voinut todentaa Kungliga Biblioteketin digitoimista lehdistä tekstihaulla nykyisen Suomen alueelta lähetettyjen kirjoitusten ja ilmoitusten suhteellisen runsauden sekä lähetyspaikkojen alueellisen kattavuuden.⁶

Tästä huolimatta Kokolle on ollut “vaikea löytää muualta vastinetta” “[s]uomenkielisen lehdistön omalaatuiselle paikalliskirjetoiminnalle”. Hän tarjosi artikkelissaan mahdollisiksi verrokeiksi 1700-luvun sanomalehtikirjoituksia Britanniaista, Alankomaista ja Yhdysvalloista, mutta huomautti kirjeiden olleen kahdessa ensimmäisessä maassa luonteeltaan poliittisia toisin kuin Suomessa 1800-luvulla. Yhdysvalloissa taas lehdistö oli paikallisempaa kuin Suomessa, jossa kirjapainoja oli harvassa. Kirjapainoja oli harvassa myös 1700-luvun Ruotsissa, jossa pääosa sanomalehdistä pysytteli kaukana poliittisista aiheista. Suomenkielisiä paikalliskirjeitä olisikin ollut luontevinta verrata esimerkiksi *Inrikes Tidningar* -lehden julkaisemiin sanomiin, joissa paikallisuus ja maaseutu ovat tyypillisiä piirteitä.

Myös Sorvali on luonut katseensa Ruotsin yli Britanniaan ja Yhdysvaltoihin esitellessään lyhyesti lukijoiden kirjeiden julkaisemisen alkua 1700-luvulla. Sorvalin tutkimuskysymys liittyy julkaisukäytäntöön Suomessa, joten on ymmärrettävää, että hän on poiminut varhaisimman

esimerkkinsä mielipiteellisestä yleisönosastokirjoituksesta vuoden 1803 Turussa ilmestyneestä sanomalehdestä. Tästä syntyy kuitenkin lukijalle harmittavan helposti mielikuva, että kirjoituslajia alettiin vasta tuolloin Suomessa harjoitella. Näin ei tietenkään ollut, sillä esimerkiksi 1770-luvun lopulla maataloustieteilijä Johan Kraftman Ulvilasta ja kirkkoherra Anders Chydenius Kokkolasta osallistuivat sujuvasti samaan ajankohtaiskeskusteluun Tukholmassa ilmestyneessä *Dagligt Allehandassa*.⁷

Jokaisella tutkimuksella on omat käsitteensä ja rajauksensa eli tutkija päättää, mitä jää niiden ulkopuolelle. Suomen 1800-luvun sanomalehtien julkaisukäytännöille ei ole välttämätöntä hakea taustaa edelliseltä vuosisadalta. Sinne poiketessa Suomi pitää kuitenkin sijoittaa osaksi Ruotsia ja tutustua sen lehdistöhistoriaan. Lisäksi lehtiaineistoa käyttäessä on aina syytä miettiä, onko tarkoituksenmukaista käyttää alueellisena rajoituksena julkaisu-, kirjoitus- vai lukupaikkaa.

DI Kaisa Kyläkoski on Jyväskylän yliopiston Suomen historian tohtorikoulutettava, jonka tutkimus käsittelee *Posttidningarin* ja *Inrikes Tidningarin* kuvitteellisia yhteisöjä vuosina 1729–1791. **Sähköposti:** kaisa.kylakoski@gmail.com.

5. Esim. Carl v. Bonsdorff, Svenska kungabesök i Helsingfors och på Sveaborg. *Finskt tidskrift* 104 (1928), 337–360; Hans Hirn, Kuinka Kustaa IV Aadolfin syntymää juhlittiin Viaporissa ja Helsingissä. *Historiallinen Aikakauskirja* 53 (1955), 99–103; Henrika Tandefelt, *Gustaf III inför sina undersåtar. Konsten att härska och politikens kulturhistoria*. Helsingin yliopisto 2007, <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-10-3916-4> (2.10.2020).

6. Kaisa Kyläkoski, *Sukututkijan loppuvuosi*, aiheutunniste ‘vanha uutinen’ 31.12.2009 alkaen, <https://sukututkijanloppuvuosi.blogspot.com/search/label/Vanha%20uutinen> (2.10.2020).

7. Anders Chydenius *Samlade skrifter*. Debatt om tjänstehjonens ställning, 1778–79, <https://chydenius.kootuttekset.fi/sv/lahdekokonaisuus/debatti-palvelusvaen-asehasta-1778-79/> (2.10.2020).

Orjuus ja Ruotsin siirtomaahistoria Karibialla

Jouko Aaltonen & Seppo Sivonen:

Orjia ja isäntiä: Ruotsalais-suomalainen siirtomaaherruus Karibialla. Into Kustannus 2019. 300 s. ISBN 978-952-3511-514.

Jouko Aaltosen ja Seppo Sivosen teos Ruotsin siirtomaamenneisyydestä sai alkunsa dokumenttielokuvakäsikirjoituksena, mutta julkaistiin elokuvarahoituksen puutteessa tietokirjana. Tämä dokumentaarisuus näkyi virkistävällä tavalla tekstissä, jota elävöittävät tekijöiden Karibialla kohtaamien ihmisten elämäntarinat, jotka lomittuvat menneisyyden henkilöahmojen kohdaloitten kanssa. Dokumenttia varten kerätty materiaali näkyy myös kirjan runsaassa kuvituksessa, joka ei kuitenkaan pieninä mustavalkoisina kuvina pääse oikeuksiinsa samalla tavalla kuin olisi päässyt elokuvallisena esityksensä.

Tekijät ovat tehneet mittavan työn primäärilähteiden parissa, vaikka tätä ei lähdeviitteillä osoitakaan. Kirjan erityisenä ansiona voi pitää paitsi ruotsalaisen siirtomaahistorian, myös orjuuden historian tekemistä tunnetuksi suomalaiselle lukijakunnalle. Orjuuden historian kuvaaminen vuorottelee sinänsä erittäin perinteisen siirtomaahistorian kanssa, jossa pääosan saavat Saint-Barthélemy saaren hallinto- ja taloushistoria Ruotsin valtakauden (1784–1878) aikana.

Kirjan sivuilla vilisee runsaasti henkilöitä hallintovirkailijoista merimiehiin, joille kirjoittajat pystyvät osoittamaan sukujuuret tai jonkun muun kytköksen, useimmiten sotilaspalveluksen, Suomessa. Lähteet eivät useinkaan riitä kertomaan näistä henkilöistä enempää, mutta onneksi muutamista Suomeen kytkeytyvistä miehistä on kuitenkin laajempia elämäkerrallisia koosteita. Tämä on tekijöiltä erinomaista työtä. Valitettavasti kirjoittajat eivät pohdi laajemmin, mitä tämä Suomeen kytkeytyminen Karibialla palvelleille Ruotsin kuninkaan alamaishalle merkitsi identiteetin muodostumisen kannalta. Sinänsä ei ole mitenkään uutta tai ihmeellistä, että Suomessa syntyneitä henkilöitä päätyi maailman merille ja siirtomaaimperiumien tai kauppakomppanioiden työntekijöiksi.

Siirtomaahistorian perinteeseen kytkeytyminen näkyy implisiittisesti siinä, että ruotsalais-suomalainen siirtomaaherruus Karibialla oli maskuliininen maailma, jonne lähdettiin miesporukassa. Kirjassa osoitetaan, että ruotsalaiset löysivät kumppaneita ja muodostivat intiimisuhteita niin orjien kuin vapaiden värillisten kanssa. Tässäkään ei ole mitään yllättävää, mutta tekijöiltä olisi toivonut tämän sukupuolittuneen maailman avaamista paljon tarkemmin. Vaikka joidenkin miesaikalaisten näkemys olikin, että orjanaiset ja vapaat värilliset tavoittelivat vaaleaihoista kumppania, liittyi näihin suhteisiin myös seksuaalista väkivaltaa, pakottamista ja hyväksikäyttöä, josta esimerkiksi Gunvor Simonsen on ansiokkaasti kirjoittanut Tanskan Länsi-Intian kontekstissa.

Atlanttisen orjuuden historia on pitkälti jouduttu kirjoittamaan muiden kuin orjien itsensä tuottamien lähteiden varassa. Koloniaalisten lähteiden vastapainoksi Aaltosen ja Sivosen kirjassa hyödynnetään tunnetuimpia orjien omaelämäkerrallisia tekstejä, kuten Olaudah Equianon ja Mary Princen narratiiveja. Orjuuden kuvaus Saint-Barthélemyllä jää melko ohueksi, mutta tätä kompensoi orjuuden ja orjakaupan yleisempi kuvaus, joka aloitetaan jo 1600-luvulta ja tuolloin lyhyeksi jääneistä Ruotsin siirtomaahankkeista.

Orjuuden kuvaukseen on lipsahtanut runsaasti asiarvirheitä, kuten Pohjois-Amerikan Stono-kapinan nimeäminen 'Stonessa' tapahtuneeksi, vaikka tosi asiassa kapina sai nimensä samannimisen joen mukaan. Vaikka tekijät ovat oikeassa, että Uuden Ruotsin siirtokunnassa ei ollut orjia, siellä oli todistettavasti ainakin kuvernööri Johan Printzin orja Anthony ja mahdollisesti muitakin, kuten Amandus Johnson on osoittanut. Toisin kuin kirjan Sierra Leonea koskevassa alaluvussa (s. 249–253) väitetään, Daniel Padenheim ei ollut ainoa ranskalaisten hyökkäyksestä Freetowniin vuonna 1794 selvinnyt ruotsalainen – Adam Afzelius ei ainoastaan selvinnyt vaan teki pitkän uran ruotsalaisessa yliopistomaailmassa. Lisäksi kuvatekstissä (s. 36) väitetään erheellisesti kuvan esittävän Henrik Carloffia, vaikka kyseessä on ranskalainen kreivi Jean II d'Estrées. Kuuluisa philadelphialainen orjuudenvastustaja puolestaan on Anthony Benezet, ei Benetz.

Ehkä hämmäntävin tulkinta kirjassa on tekijöiden väite (s. 260) siitä, että "[h]istoriankirjoituksessa orja-

kapinoita on vähätelty ja orjien vapaustaistelu on jätetty suurempien tapahtumien katveeseen ikään kuin satunnaisina yksittäisinä tapahtumina”. C.L.R James osoitti jo 1930-luvulla Saint-Dominguen (nyk. Haiti) vallankumouksen keskeisen merkityksen atlanttisten vallankumousten aallossa, ja viimeistään 1960-luvulta mustien kansalaisoikeustaistelun ja Afrikan maiden itsenäistymisen myötä orjien vastarinta on ollut orjuuden historiassa keskeisimpiä tutkimusaiheita ja näin ollen on vaikuttanut laajemminkin historiankirjoitukseen. Esimerkiksi Chris Bayly nostaa globaalihistorian synteessissään *The Birth of the Modern World 1780–1914* Saint-Dominguen vallankumouksen yhdeksi tärkeistä modernin maailman syntykuluista.

Omituinen on myös kirjoittajien väite (s. 264), että orjakapinat nojautuivat yleensä ihmisoikeuksiin ja kristillisyyteen. Atlanttisessa historiankirjoituksessa on laajasti osoitettu, että orjakapinat pohjautuivat usein ennen kaikkea afrikkalaiseen sodankäyntitaitoon ja -kokemukseen. Aivan tuoreimpana Vincent Brown on jopa tulkinnut Tackyn kapinaksi nimetyn sodan Jamaikalla 1760–1761 olleen afrikkalaisen sodankäynnin jatkumo. Hieman vastaavaan tulkintaan on aiemmin päätnyt John Thornton sekä hänen vanavedessään useat muut, kuten Kuban orjakapinoita tutkinut Manuel Barcia.

Vaikka kirjan yksityiskohdissa riittäisi korjaamista, Aaltosen ja Sivosen suureksi ansioksi on luettava ruotsalaisen siirtomaahistorian yleistajuistaminen suomeksi laajalle yleisölle. Näin ollen kirja kytkeytyy suomalaiseen historiapolitiiseen keskusteluun kolonialismista ja globaalihistoriasta, jota muun muassa *Historioitsijat ilman rajoja* on peräänkuuluttanut. Toivoa sopii, että tämän kirjan myötä viimein ymmärrettäisiin ainakin se, kuinka atlanttinen orjuus ja kulutus – sokerin, kahvin, tupakan ja puuvillan tuotanto – kytkeytyivät yhteen ja kuinka maailmankaupan myötä orjuuteen ja orjakauppaan kytkeytyivät myös sellaiset maat, joiden oma orjakauppa oli marginaalista tai olematonta. Ruotsalainen raudan kauppaaminen eri puolille Atlanttia oli keskeinen osa maailmantalouteen kytkeytymistä, kuten tekijät osoittavat. Taloushistorian lisäksi on syytä tiedostaa Atlanttisen orjuuden ja orjakaupan aatteelliset vaikutukset erityisesti rasmin nousussa.

Kirjan aihepiiristä kiinnostuneille voi suositella tieteelliseksi jatkolukemiseksi Ale Pålssonin ja Victor Wilsonin erinomaisia väitöskirjoja Saint-Barthélemyin historiasta sekä Holger Weissin teosta Ruotsin orjakaupasta, joihin Aaltonen ja Sivonen pitkälti nojaavat. Suotavaa olisi, ettei tämä kansallinen keskustelu jäisi ainoastaan kansallisten rajojen sisälle, vaan kytkeytyisi vielä laajemmin kansainväliseen vertailuun ja altistuisi myös tieteelliselle kritiikille populaarihistoriallisten puheenvuorojen lisäksi. Aaltosen ja Sivosen teosta on kuitenkin ensi sijassa arvioitava tietokirjana. *Orjia ja isäntiä* on suju-

vasti kirjoitettu ja kiitoksen ansaitseva lisä suomalaiseen Atlantin historiaa käsittelevään historiankirjoitukseen.

Kalle Kananoja, FT, yliopistotutkija
Oulun yliopisto

Kolonialismin maailmaa hahmottamassa

Antti Kujala:

Kivenmurskaajat: Kolonialismin historia. Atena 2019. 519 s. ISBN 978-952-300-534-1.

Kolonialismin yleishistorian kirjoittaminen on haastava tehtävä, eikä vähiten siksi, että kolonialismi on moniulotteinen ja kiistelty käsite, jota on käytetty kuvaamaan monenlaisia historiallisia prosesseja sekä niiden yhä jatkuvia vaikutuksia ja perintöjä nykypäivässä. Ilmiöiden moniulotteisuuden ja maantieteellisen laajuuden lisäksi ajallinen syvyys tekee tehtävästä vähemmän kadehdittavan. Jo näistä syistä kokenutta tutkijaa, dosentti Antti Kujalaa tulee arvostaa päätöksestä kirjoittaa ensimmäinen moderni suomenkielinen yleisteos kolonialismin historiasta. Helposti lähestyttävä kirja tekee kolonialismin keskeisiä ilmenemistapoja tutuksi niin tutkijoille ja opiskelijoille kuin myös teemasta kiinnostuneelle suurelle yleisölle. Kujalan teos ei ole täydellinen, mutta se on mielenkiintoinen matka kolonialismin maailmaan.

Kujala itse ilmoittaa tavoitteekseen ”kuvata kolonialismin mekanismeja – sen poliittisen taloustieteen periaatteita” (s. 19). Painotus on täten valtiollisissa toimijoissa, poliittisten intressien ja tapahtumakulkujen selittämisessä ja taloudellisissa aspekteissa sekä näiden yhtäläisyyksissä eri paikoissa ja eri aikoina. Näkökulma on pääosin valkoisten kolonialistien. Jos/kun lukija tämän hyväksyy, hän voi arvioida, miten matka on toteutettu. Yleisesityksille luonteenomaiseen tapaan kyseessä on eräänlainen aihealueen kohokohtien kiertue. Tämä tarkoittaa sekä sisällöllistä laajuutta että (usein) myös käsittelyn tiettyä pintapuolisuutta ja sirpalemaisuuutta.

Kirja lähtee liikkeelle Espanjan Amerikkojen valloituksesta tarjoten yleiskatsauksen Espanjan siirtomaavallan logiikasta ja aspekteista, alkuperäiskansojen kääntymisestä orjakauppaan. Seuraavat luvut kuvaavat Karibian plantaasitaloutta ja eurooppalaisten varhaisia Aasian kolonioita, jälkimmäisiä tosin vain muutaman sivun verran. Sitten vauhti vain kiihtyy. Luvuissa hypitään niin ajallisesti kuin maantieteellisesti Brittiläisen imperiumin, Ranskan uuden ja vanhan imperiumin, Intian valloituksen ja Afrikan jaon kautta kohti 1900-

lukua. Tätä seuraavat useampiin lukuihin jaetut osiot kolonialistisesta taloudesta ja hallitsemisesta. Vaikka näissäkin liikutaan tiuhasti paikasta toiseen, Kujalan ote on asiantunteva ja lukija huomaa teoksen kytkeytyvän tiettyihin valikoituihin paikkoihin, kuten Intiaan, Etelä-Afrikkaan, Saksan Lounais- ja Itä-Afrikkaan, Algeriaan, Keniaan sekä Kongoon. Näiden avulla Kujala avaa kolonialismin hallinnon muotoja, maajakoa ja taloudellista hyväksikäyttöä sekä sivuaa myös sivistämistehtävää eli eurooppalaisten yritystä viedä omat arvonsa ja tapansa muuhun maailmaan ja muuttaa natiiveja eurooppalaisten kaltaisiksi. Kujalan analyysi esimerkiksi ranskalaisvalloituksen vaikutuksista Algeriassa on kiinnostava kuvaus maanomistuksen uusjakoihin sisältyvistä motiiveista ja rodullisista uskomuksista, samoin kuvaus kuningas Leopoldin pakkovallasta Kongossa.

Sitten kirjan tahti muuttuu ja on osin yllättävääkin, että noin puolet kirjasta käsittelee dekolonisaatiota eli siirtomaavallan virallista purkamista 1900-luvun maailmansotien jälkeen. Seuraavat luvut Intiasta Algeriaan ja Kongosta Vietnamin sotaan keskittyvät pääosin poliittisen historian ja vapaustaisteluiden prosesseihin ja ristiriitaisuuksiin yhdessä paikassa kerrallaan ja muutaman vuosikymmenen aikavälillä. Lukujen luonne siis tiivistyy ja Kujalan analyysi syvenee. Ero kirjan alkuosaan on niin selkeä, että voi jopa kysyä, olisiko kirjan rakenne kokonaisuudessaan voinut olla enemmän ”kolonialismin nousu ja lasku” -tyyppinen. Tällöin tekijä olisi ehkä voinut keskittyä kolonialismin nousuun aina tietyllä alueella yksi luku kerrallaan eikä pirstaloiden tapahtumakulkuja, kuten nyt tapahtuu kirjan ensimmäisellä puoliskolla. Olisiko dekolonisaatiosta voinut kirjoittaa ihan oman kirjansa, jolloin kolonialismin ”nousun” eri aspektien kuvaamiseen olisi jäänyt enemmän tilaa? Alun sirpalemaisuus korostuu esimerkiksi luvussa ”Eurooppalaisten käsitys siirtomaiden yhteiskunnista,” jossa näinkin iso teema saa vain kaksi ja puoli sivua tekstiä.

Vaikka Kujalan teos on tiiliskivimäinen, on siitä rajattu ulos monia kolonialismin tärkeitä ulottuvuuksia. Asutuskolonialismia (tai kuten Kujala sitä kutsuu, mahanmuuttajakolonialismia) käsitellään jonkin verran eteläisen Afrikan ja Algerian yhteydessä, mutta esimerkiksi Australian ja Pohjois-Amerikan mantereiden valloitusta ei tuoda esiin. Etelä-Amerikasta Espanjan kolonialistiset valloitukset ovat mukana, mutta Espanjasta itsestästyneiden maiden, kuten Argentiinan, harjoittama kolonialismi ei. Myös Venäjän tai Kiinan harjoittama kolonialismi uupuu pääosin, samoin Euroopan sisäinen kolonialismi, kuten Pohjoismaiden toimet Saamenmaalla. Tämä on toisaalta hyvin ymmärrettävää, sillä kaikkea kolonialismin historiaa on hankala, ellei mahdoton sijoittaa yksiin kansiin.

Ehkä kaikkein harmillisin poisrajaus on kolonialismin kulttuurinen puoli. Sivistämistehtävää sivutaan useinkin, mutta jälkikoloniaalinen teoria, diskurssit, rodullistami-

nen, eronteot, monimutkaiset identiteetit ja auktoriteetin rakentumiset, sekä arjen intiimi kolonialismi – se mikä on usein nykytutkimuksessa kolonialismin historian keskiössä – on kirjassa marginaalissa tai ei mukana ollenkaan. Sama koskee ylirajaisia imperiumien sisäisten ja välisten verkostojen, yhteyksien ja virtauksien historiaa. Kolonialismin kipeistä perinnöistään lukija ei paljoa opi. Nämä poisrajaukset yhdessä valtiokeskeisen ja Eurooppa-keskeisen näkökulman kanssa antavat kirjalle hivenen vanhahtavan vaikutelman. Tai kuten kirjoittaja itse asian ilmaisee: hän tekee ”normaalista historiantutkimusta” nojaten laajaan valikoimaan pääosin perinteistä kolonialismin historian tutkimuskirjallisuutta (s. 20).

Paikoin Kujalan kannanottoja on myös helppo haastaa. Hän muun muassa väittää, että Yhdysvalloilla ei ollut kolonialistisia traditioita tai että maa valloitti merentakaisia alueita, kuten Filippiinit, ”puoleksi vahingossa” (s. 401). Todellisuudessa tämä ”vahinko” kesti puoli vuosisataa ja sisälsi ääretöntä väkivaltaa, taloudellista hyödyntämistä ja jopa haaveita asutuskolonialismista. Kujala unohtaa, että koko Yhdysvallat on rakentunut kolonialistiselle valloitukselle, väkivallalle, rodullistamiselle ja eronteoilille, ja että sen nykyinen ”epämuodollinen” imperiumi kattaa yhä esim. Puerto Ricon (territoriona).

Puutteistaan huolimatta Kujalan teos tulee tarpeeseen. Se sysää suomenkielistä kolonialismin historian kirjoitusta selkeästi eteenpäin tarjoamalla aiheesta kiinnostavan, poliittis- ja taloushistoriallisesti painottuneen käsittelyn. Kujala tuo esiin yhden tavan lähestyä kolonialismin rikasta historiaa, tavan, josta muut historioitsijat voivat ponnistaa ja visioda erityyppisiä yleisesityksiä keskittyen vaikkapa asutuskolonialismiin, kolonialismin kulttuurihistoriaan tai Pohjoismaiden kolonialismiin.

Janne Lahti, Akatemiaturkija, dosentti
Helsingin yliopisto

Jupinaa, jumitusta ja jäärapäisyyttä – Vastarinnan tutkimuksen uudet näkökulmat

Outi Autti ja Veli-Pekka Lehtola (toim.):
Hiljainen vastarinta. Tampere University Press 2019.
322 s. ISBN 978-952-359-000-7.

Vastarinta, protestointi ja aktivismi ovat olleet jo jonkin aikaa näkyviä teemoja etenkin rasminvastaisen toiminnan kautta, kun mielenosoitukset ovat vallanneet

kaupunkien katuja niin Yhdysvalloissa kuin muuallakin maailmassa. Avoin vastarinta pakottaa huomaamaan itsensä, se ottaa tilaa ja käyttää ääntä sekä artikuloi vastarintansa. Mutta millaista vastarinta on silloin, kun sitä ei voi toteuttaa näkyvästi tai äänekkäästi? Sosiologi ja tutkija Outi Autin sekä professori Veli-Pekka Lehtolan toimittama *Hiljainen vastarinta* lähtee rohkean kokeelliselle polulle, kun teoksen artikkelien kirjoittajat soveltavat suomenkielisessä tietokirjallisuudessa vähän käsiteltyä hiljaisen vastarinnan käsitettä omilla tutkimusaloillaan. Kirjan 12 artikkelin joukossa on näkökulmia esimerkiksi historiantutkimuksen, nuorisotutkimuksen, kulttuuriantropologian sekä sosiologian aloilta. Erilaiset soveltavat tavat analysoida hiljaisen vastarinnan eri muotoja tekevät teoksesta rikkaan ja oivaltavan, mutta samalla osa kokeiluista tuottaa hedelmällisempiä tuloksia kuin toiset.

Teoksen avaavat kirjan toimittajien ja Kaisa Kärjen artikkelit, jotka käsittelevät hiljaisen vastarinnan teoriapohjaa ja määrittelevät tarkemmin, mistä arkipäivän vastarinnassa on oikeastaan kyse. Kirjoittajien mukaan hiljaisen vastarinnan keinoja ovat esimerkiksi jurnutus ja jupina, tekemättä jättäminen, toiminnan vaikeuttaminen sekä valheellinen myöntyminen yhteen toimintatapaan, joka sitten korvataan itselle mieluisammalla vaihtoehdolla. Kirjoittajat nostavat esiin myös sen, kuinka vaikeaa lopulta on määritellä hiljaista vastarintaa teorian näkökulmasta.

Autti, Lehtola ja Kärki, kuten lähes kaikki muutkin teoksen kirjoittajat, nojaavat ymmärryksensä hiljaisesta vastarinnasta kulttuuriantropologi ja politiikantutkija James C. Scottin (s. 1936) teoriaan. Scottin teoria tarjoaa hyviä välineitä analysoida toiminnan ja toiminnasta kieltäytymisen eri nyansseja, mutta samalla se hienovaraisuudessaan on osin epämääräinen ja antaa tilaa lukuisille, myös hiljaisen vastarinnan tematiikkaa ehkä liiankin pitkälle venyttävälle tulkinnolle. Esimerkeiksi voisi nostaa Eeva Houtbeckersin artikkelin yhteiskunnallisesta yrittäjyydestä ja ympäristötietoisesta antikapitalismista sekä Anni Rannikon, Päivi Armilan, Veli Liikasen ja Pasi Torvisen tutkimuksen roller derbystä urheilumaailman sisäisenä vastarinnan muotona. Molemmat artikkelit sisältävät mielestäni arvokkaita oivalluksia erilaisista luovista vastarinnan keinoista, mutta samalla ne venyttävät hiljaisen ja näkymättömän vastarinnan tematiikkaa myös sellaisiin ilmiöihin, joissa vastarintaa artikuloidaan avoimesti, tässä tapauksessa esimerkiksi roller derbyä käsittelevissä lehdissä tai oman liiketoiminnan muotojen julkisissa perusteluissa. Hiljaista vastarintaa ei tule tietenkään ymmärtää vain kirjaimellisesti, mutta silti kaikenlaisen vastarinnan asettaminen hiljaisen vastarinnan yläkäsitteen alle vesittää käsitteen analyttistä potentiaalia.

Erilaisten vähemmistöryhmien tai marginalisoitujen yhteisöjen hiljaista vastarintaa joko yhteisön sisällä tai

suhteessa valtaväestöön tai vallanpitäjiin käsitellään useissa artikkeleissa. Veli-Pekka Lehtola analysoi saamelaisien käyttämiä vastarinnan tapoja 1920–1930-luvuilla suomalaisen virkamiehen E.N. Mannisen tekstien kautta ja Anni Reuter tuo esiin inkerinsuomalaisten tapoja vastustaa Neuvostoliiton valtaa 1930-luvun vainojen aikaan. Samankaltaista tematiikkaa käsittelee myös Kirsi Laurén artikkelissaan Neuvostoliiton jatkosodan aikana harjoittaman partisaanisodan muistamisen poliitikkasta Suomessa itärajan tuntumassa sotien jälkeen, kun virallinen narratiivi yritti hyssyttellä tapahtumia Neuvostoliiton hyväksymän version mukaisesti. Paikallisten pystyttämät muistomerkit ja uhreille järjestetyt muistojuhlat olivat varsin konkreettisia tapoja ylläpitää tapahtumien muistoa sekä vastustaa yrityksiä vaientaa kipeät kokemukset olemattomiin.

Lehtola, Reuter ja Laurén kuvaavat omista artikkeleistaan ansiokkaasti erilaisia ja osin eri tavoin toimineita ryhmiä, joita kaikkia yhdistää kuitenkin asettuminen virallista hallintovaltaa vastaan. Kyseessä on perinteinen valta-asetelma ison ja pienen välillä, jossa pieni joutuu etsimään toimivia tapoja pärjätä ristiriitaitilanteissa. Mielestäni etenkin Lehtolan artikkeli saamelaisien hiljaisen vastarinnan muodoista ansaitsee erityismaininnan oivaltavista metodologisista valinnoista, sillä hänen tapansa tarttua saamelaisien vastarintaan saamelaislähteiden puutteessa suomalaisen virkamiehen saamelaiskriittisiä tekstejä tulkiten on inspiroiva. Vastaavanlainen lähteiden vastakarvaan lukeminen voi parhaimmillaan antaa historiantutkimuksessa mahdollisuuden tulkita myös vaiennettuja ja kirjallisten lähteiden ulkopuolelle jääneitä ääniä ja tästä Lehtolan artikkeli on oiva osoitus. Myös Laurén ja Reuter nostavat hiljaisen vastarinnan analyysissaan esiin erinomaisesti paikallisia tapoja, joilla vastarinta toimi etenkin voimaantumisen keinona oman ryhmän sisällä ja kumpusi yhteisestä ummakkuudesta yhteiskunnan määräämää narratiivia vastaan.

Etnisten ja alueellisten vähemmistöjen lisäksi myös muiden yhteiskunnan marginalisoimien vastarintaa tuodaan esiin, mielestäni uudenvälisellä tavalla. Esimerkiksi Johanna Nurmi ja Suvi Salmenniemi käsittelevät rokote-kriittisten vanhempien hyödyntämiä vastarinnan keinoja heidän kohdatessaan terveydenhoidon asiantuntijoita. Varsin kiistanalaiseen aiheeseen pureutuva artikkeli kiteyttää tärkeällä tavalla sen, kuinka sama ryhmä voi hyödyntää näkyvää ja äänekkästä sekä hiljaista vastarintaa rinnakkain kontekstista riippuen. Näin ymmärrys vastarinnan ja vallan suhteista sekä vastarinnan strategioista monipuolistuu, sillä vanhemmat voivat esimerkiksi neuvolakäynneillä teeskennellä ymmärtämätöntä ja julkisessa keskustelussa hyödyntää argumentointitaitojaan.

Veronika Honkasalon ja Elina Pekkarisen tutkimus koulukodeissa ja vastaanottokeskuksissa asuvista nuo-

rista sekä Marjo Laitalan myös koulukoteja käsittelevä artikkeli tuovat esiin kontrolloidussa ympäristössä elävien nuorten mahdollisuudet vastustaa kontrollia. Toisin kuin rokote kriittiset vanhemmat, jotka yhteiskunnassa usein marginalisoidaan omien valintojensa seurauksena, nuoret koulukodeissa ja vastaanottokeskuksissa päätyvät laitosten ja yhteiskunnan vallan kohteeksi eri tavoin epäonnisten lähtökohtiensa vuoksi. Tapa, jolla Honkasalo ja Pekkarinen sekä Laitala tuovat esiin nuorten näkökulmia, tuo mielestäni ansiokkaasti esiin nuorten oman toimijuuden ja määrittelyvallan sekä niiden voimaannuttavan vaikutuksen tilanteessa, jossa nuoreen kohdistuu monenlaisia ulkopuolelta tulevia rajoituksia. Itseen kohdistuvan vallankäytön vastustaminen antaa tunteen itsemääräämisoikeudesta, mikä onkin yksi kirjan kantavista teemoista.

Kari Aleniuksen artikkeli vähemmistöjen kulttuuri-autonomialakiin kohdistuneesta vastustuksesta Virossa 1920-luvun taitteessa sekä Outi Autin ja Marjo Laitalan tutkimus neuvostoliittolaisten sotavankien kohtelusta suomalaisilla maatiloilla jatkosodan aikana poikkeavat näkökulmiltaan teoksen muista artikkeleista. Näissä artikkeleissa nostetaan ilahduttavasti esiin yhteiskunnan enemmistön tai ainakin enemmistöön kuuluvien käyttämiä hiljaisen vastarinnan keinoja. Esimerkiksi Alenius analysoi tekstissään, kuinka Viron parlamentti eli riigikogu maan ensimmäisen itsenäistymisen jälkeen pyrki estämään maan vähemmistöryhmien kulttuuri-autonomian takaavan lain voimaantulon viivyttelyä ja käsittelyjen lykkäämisen kautta. Vastaava poliittinen ja hallinnollinen näkökulma avaa kiintoisasti uusia tutkimusmahdollisuuksia tilanteissa, joissa vallanpitäjät yrittävät suojella omia saavutettuja etujaan.

Autti ja Laitala nostavat puolestaan esiin, kuinka suomalaisilla maatiloilla rikottiin sota-aikana toistuvasti työhön määrättyjen sotavankien kohtelusta annettuja tiukkoja määräyksiä kohtelemalla heitä virallisia määräyksiä humaanimmin. Taustalla oli paikallisen väen ymmärrys sotavankien kovasta kohtalosta vankina vieraalla maalla sekä heidän samaistamisensa talojen omiin, rintamalle lähetettyihin poikiin ja isiin. Näin siis inhimillistämistä tuli vastarinnan muoto. Teoksen monissa muissa artikkeleissa vastarinta on toiminut usein joidenkin ryhmien välisen juovan kasvattajana, mutta Autti ja Laitala osoittavat artikkelillaan hienosti, kuinka se voi toimia myös päinvastoin. Tämä laajentaa nähdäkseni positiivisella tavalla vastarinnan tutkimuksen kenttää.

Hiljainen vastarinta yhdistää lukuisia tieteenaloja yhden yläkäsitteen analyysin alle. Artikkelit tarjoavat lukijalle laajan kirjon erilaisia näkökulmia, joista löytyy sekä hienoja oivalluksia sekä pitkään pohdituttavia tulkintoja. Yhtenäisyyttä teokseen tuovat artikkeleissa toistuvat samankaltaiset aiheet, vaikka ylipäätään kirja onkin melko yllättävä kokoelma eri tieteenalojen lähes-

tymistapoja. Yllättävyys on ehkä teoksen kokeellisen luonteen luonnollinen sivuvaikutus. Ylipäätään kirja tuo mielestäni hyvän lisäyksen vastarinnan tutkimuksen kentälle ja tekee vahvoja uusia avauksia myös vallan analyysiin.

Aino Kirjonen, FM
Helsingin yliopisto

Tutkijat lehtelevät päiväkirjoja

Maarit Leskelä-Kärki, Karoliina Sjö & Liisa Lulu (toim.): **Päiväkirjojen jäljillä. Historiantutkimus ja omasta elämästä kirjoittaminen.** Vastapaino 2020. 351 s. ISBN 978-951-768-772-0.

Vastapaino markkinoi Maarit Leskelä-Kärjen, Karoliina Sjö:n ja Liisa Lulun toimittamaa *Päiväkirjojen jäljillä* -teosta näin: ”Tämä kirja on tarkoitettu juuri sinulle, joka opiskelet, tutkit tai pohdit, mitä päiväkirjat voivat eletystä historiasta kertoa. Yhtä lailla se on tarkoitettu sinulle, joka itse kirjoitat päiväkirjaa, harkitset päiväkirjan aloittamista tai luet vanhoja päiväkirjojasi.” Aivan näin populaarina tätä teosta ei voi pitää, vaikka takakanen teksti sellaista vakuuttaa. Kyse on vertaisarvioidusta tieteellisestä artikkelikokoelmasta, joka keskittyy päiväkirjoihin ja niiden tutkimiseen. Vaikka päiväkirjoja on käytetty historian tutkimuksen aineistona jo pitkään, teos on ensimmäinen Suomessa julkaistu päiväkirjatutkimusta esittelevä teos.

Dosentti Maarit Leskelä-Kärki, FM Karoliina Sjö ja FM Liisa Lulu vaikuttavat Turussa, kuten useat muut teoksen kirjoittajat. Turun yliopistossa kulttuurihistorian tutkijat ovat pitkään työskennelleet omaelämäkerrallisten aiheistojen ja kirjoittamisen tutkimuksen parissa. Teoksen laatimiseen on osallistunut myös jatko-opiskelijoita ja tutkijoita Helsingin ja Itä-Suomen yliopistoista sekä Åbo Akademiasta. Hanke yhdistää historiaa, kirjallisuutta ja kulttuuria tutkivia. Valtaosa tekijöistä on naisia. Vain kolme miestä on mukana hankkeessa.

Teoksen lähtökohta on elämäkerronnan tutkimuksessa, jossa keskitytään itsestä kirjoittamisen lajeihin, tapoihin ja muotoihin. Teoksen keskipiste on kirjoittava minä. Tästä näkökulmasta teoksen alaotsikko ”Historiantutkimus ja omasta elämästä kirjoittaminen” vaikuttaa hiukan ylimalkaiselta. Teos kohdistuu päiväkirjojen kirjoittajiin ja heidän aikaansaannoksiinsa. Vähemmän huomiota saavat tutkijat, jotka hyödyntävät päiväkirjoja lähteinä, vaikka eivät ole varsinaisia päiväkirjojen tutkijoita. Päiväkirjan pitämistä suhteutetaan fiktion ja muistelemiseen ja jonkin verran myös sukupuoleen.

Poliittisia päiväkirjoja sivutaan, mutta niitä ei lähemmin tarkastella.

Pienestä fyysisestä koostaan huolimatta *Päiväkirjojen jäljillä* on laaja. Se sisältää 351 tiheästi painetulla sivulla kahdenkymmenen kirjoittajan yhdeksäntoista artikkelia lähteineen ja viitteineen. Teoksen loppuun on koottu laaja ja ansiokas kirjallisuusluettelo. Kirjaa on kevennetty kuvituksella, mutta harmaa kuvitus ei lisää houkuttelevuutta. Teos palvelee ennen kaikkea päiväkirjoja tutkivia, kirjallisuuden, kulttuurin tutkimuksen ja kulttuurihistorian parissa työskenteleviä ja alaa opiskeleviä lukijoita.

Teoksen tärkein teoreettinen anti on sijoitettu sen alku- ja loppulukuihin. Teoksen aloittaa Maarit Leskelä-Kärjen ja Karoliina Sjön artikkeli ”Päiväkirja, minus ja historia”. Päätöartikkelin ”Kirjoitetun minän monet kasvot” he ovat laatineet yhdessä Liisa Lalun kanssa. Artikkeleista käy ilmi, että päiväkirjan käsitettä voi käyttää väljästi: päivittäisten tapahtumien muistiin kirjaamisesta ja kalenterimerkinnöistä päiväkirja on rönsyillyt tuntemusten ja kokemusten tallentajaksi ja fiktiivisiksi tai autofiktiivisiksi päiväkirjaromaaneiksi.

Päiväkirjojen moniaineksisuus tuo kiistattomia ongelmia: Voiko niitä pitää erityisenä kirjallisuuden lajina? Toimittajat tarkastelevat erilaisia luokituksia ja toteavat kentän kirjavuuden. Päiväkirjoissa kirjataan jokapäiväisiä tapahtumia, matkakokemuksia, tunteita ja muistellaan aikaisemmin tapahtunutta. Kirjoittajan elämän aikana ne voivat palvella vaihtelevia tarpeita. Jotkut pitävät niitä salaisina muistiinpanoinaan. Useat kuvittelevat niille lukijan ja jotkut haluavat ne julkaista. Päiväkirja on kerroksellinen. Siinä on samaan aikaan läsnä sekä menneisyys ja kirjoittamisajan nykyhetki että tulevaisuus.

Päiväkirjan pitämisen ympärille on kehittynyt suoranainen päiväkirjakulttuuri. Päiväkirjat kiinnostavat teoksen kirjoittajia myös esineinä kansineen, mahdollisine lukkoineen ja nimineen. Tärkeä on myös tapa, jolla päiväkirjaa kirjoitetaan, kenelle sitä luetaan ja miten sitä säilytetään. Kaikkia päiväkirjoja ei voi tarkastella samantyyppisiksi, vaan on osattava nähdä, mikä asema niillä on omistajansa elämässä ja toimintaympäristössä, miten ne ovat muuttuneet ja mitä niihin on kirjattu tai mitä jätetty kirjaamatta. Päiväkirja voi sisältää intiimiä aineistoa, joka asettaa vaatimuksia tutkimusetiikalle.

Teoksen avausartikkelin kylkiäiseksi on sijoitettu Päivi Kososen ”Päiväkirja itsestä ja maailmasta huolehtimisen välineenä”, jossa hän tarkastelee Marcus Aureliusta ja Henri Amielia, päiväkirjajenren klassikoita. Mukaan pääsevät myös Annie Ernaux ja Marc Marie, jotka tekivät yhdessä teksti- ja valokuvapäiväkirjaa.

Muut artikkelit on jaettu neljään päälukuun, joissa eri kirjoittajat tarkastelevat tutkimiaan päiväkirjan kirjoittajia. Useassa artikkelissa korostuu kohdehenkilö, joissakin taas päiväkirja fyysisenä esineenä. Osaan artik-

keleista syntyy lähdeaineistoa referoiva vaikutelma, kun niissä viitataan pääasiassa päiväkirjamateriaaliin eikä tutkimuskirjallisuuteen. Tarjottu valikoima on kuitenkin monipuolinen ja osoittaa, kuinka erilaisia päiväkirjan pitäjiä on ollut olemassa. Kirjo ulottuu kirjanpitäjistä senaattoriin, mielisairaalan potilaasta matkailijaan ja vainotusta juutalaistytöstä sisällissodan kokeneeseen nuoreen naiseen.

Pääluvussa *Traditiot ja päiväkirjan muuttuva luonne* tarkastellaan 1500-luvun lopusta 1900-luvun alkuun ulottuvia päiväkirjoja ja niissä tapahtunutta muutosta. Marjo Kaartinen esittelee 1500- ja 1600-lukujen taitteesta peräisin olevaa Lady Margaret Hobyn päiväkirjaa, jota tämä kirjoitti osana uskonnollista kilvoitteluaan. Johanna Ilmakunnas ja Kirsi Vainio-Korhonen tarkastelevat kiintoisassa artikkelissaan päiväkirjan kirjoittamista osana 1700-luvulta 1800-luvun alkupuolelle vallinnutta aateliskulttuuria. Päiväkirjoja pidettiin yleisesti ja niitä kirjoittivat usein miehet. Päiväkirja saattoi olla luonteeltaan pedagoginen harjoitus, mutta toisinaan sitä käytettiin intiimien kokemusten kirjaamiseen. 1700-luvulla kokemusten kirjaamisesta tuli entistä tärkeämpi, mikä ilmenee Topi Artukan analysoimasta senaattori Johan Winterin päiväkirjasta. Ulla Ijäs tarkastelee salanimeä David Glöckner käyttäneen viipurilaisen Hackman & Co:n kirjanpitäjän osittain fiktiivistä muistelmapäiväkirjaa, josta avautuu eurooppalainen näkökulma aikaansa. Anna Kuismin puolestaan tutkii maanviljelijä Juho Kaksolan 1800-luvun puolivälistä 1910-luvulle pitämää hengellistä päiväkirjaa, jossa käydään läpi Kaksolan ja hänen perheensä vuosittaisten vaiheiden ”merkillisemmät kohtaukset”.

Sairaudesta ja itsestä kirjoittamisen monet muodot -pääluku tarkastelee mielisairaala- ja syöpähoitopäiväkirjoja. Karoliina Sjön, Kirsi Tuohelan ja Ritva Hapulin artikkeleissa tutkitaan sairauden kokemusta ja erilaisia tapoja kirjoittaa siitä. Esimerkkejä on runsaasti ja osa niistä on kansainvälisiä. Keskeisiä tarkasteltuja kirjoittajia ovat Kirsti Teräsvuori, jonka päiväkirja on peräisin vuosilta 1916–1918, ja Ebba Olsson, joka piti päiväkirjaa 1950-luvulla. Oman jännitteensä tuo se, että psykiatriin sairaalaan pitkäaikaishoitoon joutuneen potilaan kirjoittaminen ja etenkin kirjeenvaihto on ollut valvottua. Kirjoittaminen ja päiväkirjan pitäminen on voinut muodostua lähes elämäntehtäväksi. Siitä on tullut tapa raivata omaa tilaa ja tehtävä, jota piti päivittäin hoitaa. Yhden kontrastin potilaiden kokemuksille muodostaa Lapinlahden sairaalan ylilääkärin professori Th. Saelanin 1871–1874 pitämä päiväkirja, johon hän tallensi havaintoja potilaistaan.

Henkilökohtaisen ja julkisen risteytymistä -pääluvussa tarkastellaan tilanteita, jossa päiväkirjan kirjoittajan on pidettävä yllä omasta kokemuksestaan poikkeavaa julkisuuskuvaa. Omat ajatukset ilmenevät hänen päiväkirjastaan. Matti Mieskonen ja Janne Kosunen kirjoittavat

tulenkantajapolven kulttuurivaikuttajan Erkki Valan päiväkirjasta, jonka sisältö antaa hänestä erilaisen kuvan kuin hänen Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkistoon luovuttamansa aineisto. Julkiseen arkistoon tallennettu materiaali kertoo arkiston muodostajasta, joka päättää jättää osan tietojaan arkiston ulkopuolelle. Maarit Leskelä-Kärki kirjoittaa Eeva Kilven *Naisen päiväkirjasta* (1978) ja tarkastelee tilannetta, jossa fakta ja fiktio kohtaavat ja täydentävät toisiaan. Kilven päiväkirja herätti vilkasta keskustelua tunnustuksellisesta kirjallisuudesta ja sen sukupuollittuneisuudesta. Liisa Lalun Hannaksi nimeämän nuortaistolaisen opiskelijatyön päiväkirja kohtaa yksityiselämän ja poliittisen liikkeen ristiriitaiset odotukset. Liike arvosti kollektiivista toimintaa ja halveksi porvarillista yksityisyyttä, jota päiväkirjan pitäminen merkitsi. Julkisuuden ääneen lausutut tai oletetut odotukset ohjaavat sitä, mitä päiväkirjasta tulee muiden tietoon tai mitä siihen halutaan tai uskalletaan kirjoittaa.

Kirjoitetut aistit, tilat ja tunteet -pääluke tarkastelee päiväkirjaa suhteessa tilaan, jossa sitä pidetään. Luku tarkastelee matkapäiväkirjoja ja oman tilan valtaamista niiden avulla. Matkalle lähtijä ottaa haltuunsa ympäristönsä vähitellen. Susanna Lahtinen ja Ritva Larva tarkastelevat kahta matkapäiväkirjan pitäjää, Maria Grahamia 1820-luvun Brasiliassa ja Marta Keravuorta 1950-luvun Japanissa. Heli Rantala tutkii 1800-luvun nuorten miesten päiväkirjoja ja Emilia Syväsalmi Mary Chipman Lawrencen päiväkirjaa valaanpyyntimatkalta.

Piilossa kirjoitetut päiväkirjat muodostavat oman alueen, jota varjellaan muiden katseilta. Anna-Leena Perämäki keskittyy tarkastelemaan nuorten juutalaisnaisten päiväkirjoja 1940-luvun Ranskassa ja Alankomaissa. Viimeiseksi on tämän otsikon alle sijoitettu Riina Haanpään artikkeli vuoden 1918 tapahtumista Irene Kyläkosken päiväkirjassa. Hän käyttää käsitteitä 'tunnemaisema' ja 'sodan maisema' kuvatessaan päiväkirjan sisältämiä sodan tapahtumia. Lukiessani jäin pohtimaan, että ihmisten kokemukset syntyvät jossain paikassa, mutta mikä tekee niistä maiseman? Kaikki kokemukset eivät sitä tee.

Mitä *Päiväkirjojen jäljillä* -teoksesta voi oppia? Päiväkirjatutkimuksesta kiinnostuneille se tarjoaa monipuolisen johdatuksen tutkimuskenttään. Kun kirjan näkökulma on osittain kulttuurihistorian ja kulttuurintutkimuksen, osittain kirjallisuudentutkimuksen, oppii ainakin sen, että päiväkirjoja on vaikea sijoittaa mihinkään ennakkoluokitukseen. Luokittelu toimii silloin, kun sen avulla halutaan osoittaa joitakin keskeisiä eroja tai yhtäläisyyksiä. Päiväkirjaa on arvioitava suhteessa siihen, miten sitä on pidetty ja mitä sen avulla yritetään osoittaa todeksi.

Vaikka kirjoittajat eivät ole pyrkineet laatimaan tutkimusopasta, kirjaan paneutuva oppii paljon päiväkirjan moni-ilmeisyydestä ja kokemuspohjaisuudesta. *Päivä-*

kirjojen jäljillä on tarpeellinen teos niillekin, jotka eivät tutki työnään päiväkirjoja. Heitä se ohjaa problematisoimaan lähdeaineistoaan.

Pauli Arola, FT
Riihimäki

Tupa täynnä teoriaa

Matti O. Hannikainen, Mirkka Danielsbacka & Tuomas Tepora (toim.):

Menneisyyden rakentajat. Teoriat historian-tutkimuksessa. Gaudeamus 2018. 341 s.
ISBN 978-952-495-459-4.

Menneisyyden rakentajat -teoksen tarkkaan muotoiltu alaotsikko kuvaa harvinaisen täsmällisesti teoksen sisältöä. Käsitteilyssä eivät ole teoriat historian tutkimuksesta, vaan teorioiden käyttö tutkimusta tehtäessä. Toimitettu kokoelmateos koostuu kolmestatoista artikkelista ja loppusanoista. Kirjoittajat ovat kaikki historioitsijoita, jotka ovat omilla töissään ajautuneet pohtimaan teorioiden hyödyllisyyttä omalle tutkimukselleen. Artikkelit vaihtelevatkin laajemmista katsauksista hyvin henkilökohtaisiin kuvauksiin tutkijoiden ponnisteluista lähdeaineistojensa kanssa. Teoksessa esiintyy myös hyvin eri "kokoisia" teorioita. Mirkka Danielsbacka esimerkiksi käyttää omassa artikkelissaan kaikkeen elolliseen liittyvää evoluutioteoriaa ja sen tarjoamaa superpitkää näkökulmaa muun muassa jatkosodan sotavankikuolelleisuuden ymmärtämiseen. Skaalan toisessa päässä ovat esimerkiksi ne tilastolliset mallit, joita Mikko Tolonen ja Leo Lahti käyttävät hyvin tarkkaan valmistellun datan analyysiin digitaalista historiaa käsittelevässä artikkelissaan.

Teoksessa ei pureuduta historianfilosofian perinteisiin teemoihin (esim. historian ja todellisuuden suhde), vaan keskiössä on käytännön historian tutkimus ja erilaisten teorioiden ja käsitteiden nivoutuminen osaksi empiiristä tutkimusta. *Menneisyyden rakentajat* ei olekaan historianfilosofinen teos siinä perinteisessä merkityksessä, jossa historianfilosofia usein nousee esiin keskusteluissa, vaan pikemminkin arvokas kokoelma suomalaisten nykystä historianfilosofian käsitteitä teorian merkityksestä omalle työlleen. Sen sisältämät artikkelit eivät tavoittele yhtenäistä kuvausta teorioiden käytöstä historiatutkimuksessa, vaan tarjoavat laajan kattauksen erilaisia tutkimuksia, joissa teoriat ovat olleet merkittävässä roolissa.

Teos avaa myös sitä yhteiskunnallista ympäristöä, jossa historian tutkimusta nykypäivänä tehdään. Esimerkiksi Antti Malinen ja Kirsi-Maria Hytönen huomasivat työskennellessään osana Sosiaali- ja terveysministeriön

käynnistämää selvitystyötä Suomen ensimmäisen lastensuojelulain aikana koetuista epäkohdista, että tiedollisten intressien lisäksi selvitystä ohjasi myös moraalinen tavoite tunnustaa menneet vääryydet ja kehittää lastensuojelun nykytilaa (s. 135). Ajatus yksinäisestä historioitsijasta puurtamassa aineistojensa parissa on murtumassa, kun esimerkiksi digitaalihistorian käyttämien massiivisten datamäärien analysointiin tarvitaan niin historian kuin datatieteenkin ammattilaisia.

Teoksen läpäisee yksi historianfilosofisesti hyvin perinteinen ja perustavanlaatuisen kysymys, johon kaikki kirjoittajat omalla tavallaan palaavat: kuinka sovittaa yhteen laajempi teoreettinen ymmärrys ilmiöistä ja rakenteista sekä historiallisten tapahtumien ainutkertaisuutta korostava empiirinen tutkimus? Teoksen seitsemäätoista kirjoittajaa yhdistääkin näkemys, että teorit ovat historian tutkimuksen kannalta hyödyllisiä ajatusrakenteita, jotka eivät kuitenkaan yksinään riitä tutkimuksen perustaksi. Kuten teoksen toimittajat johdannossaan huomauttavat, teorit eivät tarjoa tutkijalle valmista metodologiaa, jonka avulla menneisyyttä tulisi yrittää ymmärtää. Ne eivät ole valmiita malleja historian tutkimuksen tekemiselle, vaan historioitsijan täytyy tunnustaa omalle tutkimukselleen hyödylliset teorit ja laajentaa niiden kautta omaa aineistoanalyysia.

Kirjasta löytyy kuitenkin erilaisia näkemyksiä siitä, miten teorioiden hyödyllisyys historiankirjoitukselle lopulta muodostuu. Esimerkiksi Juha Siltalan mukaan ”käyttäytymistieteellisiä toistuvuuksia on mahdollista yhdistää historiallisiin tapahtumiin, jotka eivät sellaisenaan toistu” (s. 50). Siltala korostaa, että historiallisten tapahtumaketjujen ainutkertaisuus perustuu yleistettävien rakenteiden yhdistelmiin ja törmäyksiin, jotka johtavat yllättäviin lopputuloksiin. Eli ilman yleistettäviä rakenteita ei olisi ainutkertaisia tapahtumasarjojakaan. Osa kirjoittajista sen sijaan painottaa teorioiden ajattelua avartavaa vaikutusta, sillä niiden avulla on mahdollista löytää uusia katsontakantoja oman tutkimusaineistonsa analysointiin. Keskeisenä tässä prosessissa on historiallisten aineistojen ja laajempien teorioiden yhteensopimattomuus, joka pakottaa historioitsijan pureutumaan sellaisiin yksityiskohtiin ja historiallisiin ainutlaatuisuuksiin, jotka eivät suoraan sovi teorian tarjoamaan kuvaukseen ilmiöstä. Kuten Tuomas Tepora asian omassa artikkelissaan ilmaisee: ”teorioiden haastamiseen historia soveltuu mainiosti, sillä menneisyys ei koskaan taipu minkään yhteiskuntatieteellisen tai vaikkapa psykologisen teorian orjalliseen noudattamisen asettamiin kahleisiin” (s. 90–91). Tepora käy läpi tunteiden historiaa ja kuinka erilaiset teoreettiset näkökulmat ovat vaikuttaneet käsityksemme siitä, mitä tunteet ylipäättään ovat. Historian ja tunteiden monimutkainen suhde ei rajaudukaan hänen artikkelissaan käsittelemään tunteita ainoastaan tutkimuskohteena, vaan hän

kyseenalaistaa myös historioitsijoiden usein oletetun ja paradoksaalisena näyttäytyvän ”kiihkottoman” suhteen menneisyyteen.

Anu Lahtinen puolestaan onnistuu tiivistämään Judith Butlerin teorioita ja sukupuolen historiaa käsittelevässä artikkelissaan koko kirjan keskeisen teeman yhteen lauseeseen: ”Teorian ja empirian ristiveto on historian tutkimukselle tyypillinen ongelma” (s. 184). Hänen mukaansa tämä kumpuaa historioitsijoiden työnkuvasta, jossa etsitään usein ”tietyn ajanjakson erityispiirteitä ja muutoslinjoja”. Teorit ovatkin hyödyllisimmillään silloin, kun ne operoivat tutkimuksen apuvälineinä eivätkä tutkimuksen lähtökohtana. Ville Kivimäki on samoilla linjoilla kerratessaan omassa väitöskirjatutkimuksessaan kohtaamiaan haasteita. Kivimäki on käyttänyt muun muassa traumaperäisen stressihäiriön määritelmää tarkastellessaan rintamamiesten mielen-terveysongelmia. Hän kuitenkin kyseenalaistaa ajatuksen menneiden ihmisten diagnosoinnin hyödyllisyydestä historian tutkimukselle (s. 102) ja päätyy näkemykseen, jonka mukaan teoria on hyödyllisimmillään silloin, kun se laajentaa tutkijan omaa ajattelua ja ”ohjaa tutkijan katsetta löytämään yhtymäkohtia aluksi täysin irrallisilta näyttävien ilmiöiden välillä” (s. 110).

Teoksen artikkeleissa näkyy myös historian tutkimuksessa tapahtunut muutos. Emeritusprofessori Jorma Kalelan kuvaus nuorena tutkijana kohtaamistaan historian teoriattomuutta koskevista väitteistä alleviivaa eroa oppialan nykytilaan. Ajallisesti Kalela sijoittaa historian tutkimuksen muutoksen 1900-luvun viimeiselle neljännekselle, jolloin esimerkiksi lähdeaineistojen käyttöä koskeva ajattelu mullistui. Lähteitä ei hahmoteltu enää vain luotettava–epäluotettava-mittarilla, vaan siirryttiin pohtimaan eri tyyppisten lähdeaineistojen tarjoamia mahdollisuuksia.

2000-luvun akateemiseen historiatutkimukseen kasvaneet nuoremmat tutkijasukupolvet eivät (onneksi) enää ole joutuneet taistelemaan teoreettisen ajattelun puolesta. Tämä näkyy esimerkiksi Kivimäen huomiossa että, ”historiantutkimukselle on ollut tyypillistä teoreettisten ja metodologisten käsitteiden omaksuminen muilta ihmistieteiltä” (s. 94). Enää historian tutkijoiden ei tarvitse argumentoida (yleisesti) teorioiden käytön puolesta, vaan on yleisesti hyväksyttyä, että historiantutkimus käyttää muilla aloilla kehitettyjä teorioita edistääkseen menneisyyden ymmärrystä. Samalla keskustelu on siirtynyt yleiseltä tasolta yksityiskohtaisempiin kysymyksiin siitä, millä teorioilla tai käsitteillä saadaan eniten irti mistäkin lähdeaineistoista.

Teoreettisen ajattelun arkipäiväistytyä historiantutkijoiden huomio onkin kiinnittynyt kasvavissa määrin käsitteisiin. Käsitteet jäsentävät menneisyyttä ja linkittyvät keskeisesti teoreettiseen ajatteluun. Viisi teoksen artikkeleista keskittyy käsitteisiin ja niiden käyttöön. Sopivien käsitteiden soveltaminen menneen ymmärtä-

miseen voi kuulostaa itsestään selvyydeltä, mutta kuten Ville Yliaska omassa artikkelissaan toteaa, ”yksi näkökulma on se, että menneisyyden tapahtumien käsitteellistäminen on itsessään jo teoretisointia” (s. 153). Hän itse tutki ”new public management” ajattelun vaikutusta Suomen lähihistoriassa toteutettuihin hallintouudistuksiin ja päätyi käyttämään julkisen valinnan teoriaa sekä teoreettisena käsitteenä että aatehistoriallisen analyysin kohteena.

Teorioiden ja käsitteiden käyttö historiantutkimuksessa onkin pääsääntöisesti hyvin pragmaattista – käytetään niitä käsitteitä, joilla aineistoon saadaan tolkkua. Tätä ei kuitenkaan voida tehdä pysähtymättä pohtimaan, minkä muotoisiin ja kokoiisiin paloihin käytetyt käsitteet (menneen) maailman pilkkovat. Matti O. Hannikainen käykin tätä problematiikka läpi omassa

artikkelissaan, jossa esimerkkitapauksena toimii Lontoon viheralueiden historia. Hänelle haasteeksi nousee sekä viheralueiden yhtenäisen määritelmän puuttuminen että ympäristöhistorian ja kaupunkihistorian käsitteistön yhteensovittaminen.

Kaiken kaikkiaan *Menneisyyden rakentajat* on mainio kokoelmateos, joka osoittaa, että ”teoriatonta historiaa” on nykypäivän akateemisesta tutkimusympäristöstä turha etsiä. Samalla teos herättää lukijan pohtimaan myös historiantutkimuksen ja ympäröivän yhteiskunnan suhdetta. Se kysyy, miten esimerkiksi laajemmat yhteiskunnalliset trendit ja uudet teknologiat vaikuttavat historiantutkimuksen aiheisiin ja tutkimuksessa käytettäviin käsitteisiin tai miten lähihistorian tutkimus vaikuttaa ymmärrykseemme nyky-yhteiskunnan tilasta.

Ilkka Lähteenmäki, FT
Oulun yliopisto

Reino Kero 1939–2020

Turun yliopiston yleisen historian emeritusprofessori Reino Kero kuoli 81-vuotiaana 25. kesäkuuta 2020. Hän oli kotoisin maatilalta Kiikasta ja menehtyi kesämökilään vanhalla kotiseudullaan.

Reino Kero teki pitkän uran yleisen historian tutkijana Turun yliopistossa. Hän aloitti opinnot vuonna 1960 ja työskenteli myöhemmin oppiaineessa sekä assistenttina, lehtorina, apulaisprofessorina että professorina. Hän toimi myös humanistisen tiedekunnan varadekaanina ja dekaanina. Eläkkeelle Reino Kero jäi vuonna 2002.

Reino Kero tunnetaan erityisesti lukuisista amerikkansuomalaisia koskevista tutkimuksistaan. Yleisen historian oppiaineessa alkoi suuri kaukosiirtolaisuuden tutkimushanke 1960-luvulla, ja Reino Kerosta tuli yksi hankkeen keskeisistä tutkijoista. Hän väitteli vuonna 1974 suomalaisten siirtolaisuudesta Yhdysvaltoihin 1800-luvun jälkimmäisellä puoliskolla ja 1900-luvun alussa (*Migration From Finland to North America in the Years between the United States Civil War and the First World War*).

Väitöskirjan tutkimusote edusti uusinta uutta laajoine reikäkorttiaineistoinen ja tietokoneanalyysiin. Reino Kero olikin uranuurtaja tietokoneavusteisessa historiantutkimuksessa. Oppiaineen kahvipöydän ääressä Juslenian ylimmässä kerroksessa Reino muisteli myöhemmin nuoremmille kuulijoille kuitenkin vaatimatomasti ja lämmöllä sekä aineistoanalyysien haasteita että aineiston keruuta, johon kuului muun muassa soutuamista Ahlaisten saaristossa. Väitöskirjaa seurasi suuri määrä siirtolaisuushistorian julkaisuja kuten *Suuren Lännen suomalaiset* (1976) ja *Suureen länteen: Siirtolaisuus Suomesta Yhdysvaltoihin ja Kanadaan* (1996). Vuonna 2014 Siirtolaisuusinstituutti myönsi John Morton -palkinnon kolmelle pitkän uran tehneelle siirtolaisuushistorian tutkijalle, joista Reino oli yksi. Siirtolaisuushistorian ohella Reino Kero oli kiinnostunut Pohjois-Amerikan historiasta monella muullakin tavalla. Hän kirjoitti muun muassa Yhdysvaltojen alkuperäiskansojen historiasta sekä yhdessä kollegojensa kanssa yleisesityksen

Yhdysvaltojen historiasta (*Uuden maailman jättiläinen: Yhdysvaltain historia*, 1991).

Reino Kerolle yleisen historian monialaisuus oli oleellista ja hän itse tutki ja opetti monipuolisesti. Hän piti tärkeänä esimerkiksi taloushistorian säilymistä osana yleisen historian opintoja ja toi omassa opetuksessaan säännöllisesti esille muutoin opetuksessa vähälle jäänyttä esihistoriaa ja varhaisen ihmisen toimintaa sekä pitkäjänteisiä ajallisia kehityskaaria. Samoin Reino pyrki tekemään tunnetuksi luontosuhteen historiaa.

Reinolla oli siirtolaisuushistorian ohella useita mieluisia tutkimuskohteita, kuten tekniikan ja urheilun historia. Tekniikan historian tutkimusta hän edisti toimittamalla teoksen *Kivikirveestä tietotekniikkaan: Tekniikan sosiaalishistoriaa kivikaudesta nykypäivään* (1989) sekä yhdistämällä tekniikan ja siirtolaisuuden historian tutkimuksessaan *Neuvosto-Karjalaa rakentamassa: Pohjois-Amerikan suomalaiset tekniikan tuojina 1930-luvun Neuvosto-Karjalassa* (1983). Reino oli myös kantavia voimia, kun yleisen historian oppiaineessa käynnistettiin 1990-luvulla uutta liikkuvuuden historian tutkimusta, joka keskittyi matkailun historiaan. Reinon oma haave oli tutkia suurriistan metsästysmatkojen historiaa erityisesti Afrikassa, mutta muut yliopistolliset velvollisuudet veivät ajan niin, että tämä tutkimus jäi toteutumatta. Se kuitenkin osoitti Reinon monipuolista tieteellistä kiinnostusta liikkuvuuden historiaan, idearikautta ja avoimuutta uusille tutkimusaiheille, aineistoille ja -otteille.

Urheilulla oli Reinon elämässä tärkeä sija, ja hän toimi myös pitkään valmentajana. Hän kirjoitti kahden itselleen keskeisen urheiluseuran historiikit (*Paavo Nurmen seura: Turun urheiluliitto 1901–1991* ja *Riento: kiikkalaisten urheiluseura 1910–1990*). Reinolle merkittävä harrastus oli metsästys, jota hän myös tarkasteli historioitsijan silmin ja kirjoitti Kiikan metsästysseuran historiikin (1983).

Kansainvälisen historian lisäksi Reinolle oman kotimaakunnan ja kotiseudun menneisyys olivat tärkeitä ja ehtymättömän kiinnostuksen kohde. Siirtolaisuus-

historiassa Satakunta oli keskeisesti esillä ja varsinkin eläkkeellä ollessaan hän ehti paneutua Satakunnan historiaan. Reino muun muassa toimitti useita artikkelikokoelmia Satakunnan Historiallisen Seuran Emil Cedercreutzin museossa järjestämistä seminaareista. Reino Keron viimeiseksi jäänyt tutkimus keskittyi kotiseudun historiaan: vuonna 2019 ilmestyi pitkän aikavälin tutkimus Tyrvästä (*Tyrvään juuret: Tyrvään historiaa 1500-luvulta 1860-luvulle*).

Reino Kero kasvatti yliopistouransa aikana suuren joukon maistereita, lisensiaatteja ja tohtoreita. Siirtolaisuushistorian hankkeiden huippuvuosina Reino kollegoineen ohjasi kymmeniä siirtolaisuus- ja liikkuvuusteemoihin liittyviä opinnäytetöitä, mutta aihepiiristä kiinnostuneita on riittänyt Reinon eläköitymisen jälkeenkin ja nykyisin uudet tutkijat lukevat Reinon siirtolaisuushistorian klassikkoja.

Reino oli ohjaajana avarakatseinen ja kannusti oppilaitaan myös täysin toisenlaisten teemojen ja aineistojen pariin. Hän osoitti esimerkiksi varsin poikkeuksellista otetta innostaessaan 1980- ja 1990-luvulla proseminaarin ja graduntekijöitään kuvallisten ja fiktiivisten aineistojen analyysiin. Hän antoi ohjattavilleen tilaa ja vapautta, mutta oli aina valmis keskustelemaan tutkimuksen haasteista ja suunnasta. Hän välitti oppilaistaan ja muun muassa määräsi uupuneen väitöskirjantekijän lopettamaan työt siltä päivältä ja antoi autokyydin kotiovelle saakka.

Reino Kero edisti tutkimuksellaan ja opetuksellaan monia teemoja, jotka ovat yhä yleisen historian tutkimuksen keskiössä kuten kansainvälinen liikkuvuus, ihmisen luontosuhde sekä tiedon ja tietämisen historia, jota hän tarkasteli erityisesti teknologian näkökulmasta.

Taina Syrjämaa ja Leila Koivunen
Kirjoittajat ovat yleisen historian professoreja Turun yliopistossa ja Reino Keron oppilaita ja työtovereita.

Leila Koivunen ja Anna Rastas

Suomalaisen historiantutkimuksen uusi käänne?
Kolonialismikeskustelujen kotouttaminen
Suomea koskevaan tutkimukseen
A New Turn in Finnish History?
*The Integration of Discussions on Colonialism
into Finnish Research*

Suomalaisten historioitsijoiden kiinnostus siihen, miten kolonialismi on vaikuttanut myös suomalaiseen yhteiskuntaan ja kulttuuriin, heräsi moniin muihin tieteenaloihin verrattuna varsin myöhään, vasta 2010-luvulla. Tarkastelemme ensin sitä, millainen kotimaisen historiantutkimuksen suhde kolonialismiin oli ennen tuota käännettä ja jäljitämme sitten kolonialismi-, jälkikolonisaatio- ja dekolonisaatiokeskustelujen reittejä suomalaista yhteiskuntaa käsittelevään tutkimukseen muilla tieteenaloilla. Sovellamme analyysissä historiografista ja etnografista lähestymistapaa. Lopuksi pohdimme, miten erilaisilla tieteellisillä ja poliittisen aktivismin kentillä käytävät kolonialismia koskevat keskustelut haastavat nykypäivän historiantutkimusta ja mitä annettavaa sillä on muulle tutkimukselle ja keskustelulle.

Asiasanat: historiantutkimus, kolonialismi, jälkikolonialinen teoria, dekolonisaatio, marginalisaatio, inklusiivisuus

During the past decade, Finnish historians have shown an increasing interest in analyzing the implications of colonialism in the Finnish context. As historians are latecomers in discussions on the effect of colonialism in Finnish society and culture, this article examines what kind of scholarly and other fields of discussion they are now joining. By combining historiographic and ethnographic approaches and by crossing disciplinary boundaries, the article first outlines the relation of Finnish historical research to colonialism before the 2010s. Secondly, it analyzes how, from the 1970s onwards, multidisciplinary postcolonial theorizations and, more recently, claims for decolonization have reached Finland and become integrated into the research conducted in various disciplines as well as in the fields of identity politics and activism. The article concludes by describing how exploring colonialism and addressing its legacies also in the Finnish context can lead to increasingly inclusive interpretations of national history.

Keywords: historical research, colonialism, postcolonial theory, decolonization, marginalization, inclusion

Sami Lakomäki, Sirpa Aalto ja Ritva Kylli

Näkymättömissä ja kuulumattomissa?
Saamelaiset ja koloniaaliset arkistot
*Unseen and Unheard? Sámis and Colonial
Archives*

Tulisiko valtioiden, kirkkojen ja uudisasukkaiden ekspansio saamelaisten kotimaille Fennoskandiassa keskiajalta lähtien nähdä kolonialismina? Tämä kysymys on 2000-luvun mittaan puhuttanut suomalaisia historioitsijoita, poliitikkoja ja kansalaisia ja synnyttänyt kiivas-takin väittelyä. Suhteellisen vähälle huomiolle kiistoissa on jäänyt se, että huomattava osa saamelaisten menneisyyksiä dokumentoivasta kirjallisesta aineistoista on syntynyt osana kyseistä ekspansiota. Saamelaisia käsitteleviä kirjallisia dokumentteja tuottivat ja arkistoivat erityisesti ennen 1900-lukua pääasiassa muut kuin saamelaiset. Heidän intressinsä, kielensä ja epistemologiansa muokkasivat ratkaisevasti, mitä tallennettiin ja miten. Tässä artikkelissa pyrimme edistämään kriittistä keskustelua koloniaalisten arkistojen roolista sekä saamelaisten että koko Fennoskandian historioiden rakentamisessa. Tarkastelemme, miten koloniaaliset arkistot ovat raamittaneet suomalaista historiankirjoitusta, ja pohdimme, kuinka tutkijat voivat haastaa, ristivalottaa ja purkaa niitä. Kun koloniaalisia arkistoja analysoidaan kolonialismin synnyttäminä kulttuurisina tuotteina, ne voivat auttaa tutkijoita ymmärtämään Fennoskandian historiaa vyyhtimäisenä ja moniäänisenä prosessina, jossa keskeisellä sijalla ovat olleet niin konfliktit kuin rinnakkaiselokin etnisesti, kulttuurisesti ja kielellisesti erilaisten yhteisöjen välillä. Tällainen lähestymistapa kannustaa historioitsijoita ottamaan vakavasti kolonialismin saamelaisten kotimailla, mutta myös ruotimaan yksityiskohtaisesti sen monitahoisia ja muuttuvia muotoja.

Avainsanat: saamelaiset, kolonialismi, koloniaaliset arkistot, Suomi

Should the expansion of states, churches, and settlers to the homelands of the indigenous Sámi people in Fennoscandia from the Middle Ages on be understood as colonialism? This question has increasingly puzzled Finnish historians, politicians, and citizens in the 2000s, often igniting heated debate and disagreement. What has remained relatively unexplored in these disputes is that much of the documentary material recording Sámi pasts has itself been profoundly shaped by this expan-

sion. Especially before the twentieth century, most written documents dealing with the Sámis were produced and archived by non-Sámis whose interests, languages, and epistemologies crucially molded what was recorded and how. This article seeks to promote a critical discussion on the role of such colonial archives in the construction of both Sámi and Fennoscandian histories. It examines how the colonial archives have framed Finnish historiography and explores how scholars can challenge, cross-examine, and deconstruct them. If analyzed as cultural products created in colonial encounters, the colonial archives can help scholars to understand the history of Fennoscandia as an entangled and multivoiced process in which conflicts and collaboration among ethnically, culturally, and linguistically diverse communities has played a central part. Such an approach, we argue, forces historians to take colonialism on Sámi homelands seriously but also invites them to dissect in greater detail its complex and shifting faces.

Keywords: Sámis, colonialism, colonial archives, Finland

Raita Merivirta

Shikarilla brittiläisessä Intiassa ja Nepalissa:
C.G.E. Mannerheimin tiikerinmetsästysmatkat ja kolonialismi

On Shikar in British India and Nepal:

C. G. E. Mannerheim's Tiger-Hunting Trips and Colonialism

Suurriistanmetsästys oli brittiläisessä Intiassa olennainen osa siirtomaahallintoa, joka palveli britti-imperiumin poliittisia, hallinnollisia, sotilaallisia, virkistykellisiä sekä symbolisia tarpeita. Marsalkka C.G.E. Mannerheim teki kaksi matkaa brittiläiseen Intiaan ja Nepaliin vuosina 1927–1928 ja 1937 tarkoituksenaan metsästää tiikereitä. Mannerheim oli näillä metsästysmatkoillaan brittiupseerien ja -hallintovirkamiesten vieraana, mikä mahdollisti metsästyksen mahtipontisesti norsujen kera tavalla, joka ei ollut tavallisten intialaisten tai brittienkään ulottuvilla. Tämä artikkeli tarkastelee Mannerheimin metsästysmatkoja brittiläisen kolonialismin viitekehityksessä ja kysyy, voidaanko Mannerheimin metsästysmatkoja brittiläisessä Intiaan ja Nepaliin pitää osallisuutena kolonialismiin. Artikkelin alkuperäislähteinä toimivat Mannerheimin matkoiltaan lähettämät kirjeet, hänen muistelmansa (1951–1952), Intian metsästysretkiltä otetut valokuvat, Mannerheimin esitelmä Tigerjakt i Indien keväältä 1937 sekä Mannerheimin lehdistölle antamat lausunnot aiheesta.

Artikkelissa päädytään siihen johtopäätökseen, että Mannerheimin toimintaa metsästysretkillä ja hänen epäsuoraa osallistumistaan brittiläiseen siirtomaan hallintaan tiikerinmetsästyksen toteuttamiseksi voidaan

tulkita osallisuutena kolonialismiin. Mannerheim vaikuttaa ottaneen helposti paikan itselleen brittiläisen siirtomaan- ja luokkahierarkian huipulla, mikä puolestaan soi hänelle vain siirtomaaeliitille varattuja etuoikeuksia.

Asiasanat: C. G. E. Mannerheim, tiikeri, metsästys, brittiläinen Intia, Nepal, kolonialismi

Hunting, especially big-game hunting was an integral part of British colonial administration in the Indian subcontinent. Hunting served political, administrative, martial, recreational and symbolic needs of the British Empire in India. Finnish Marshall C.G.E. Mannerheim visited British India and the kingdom of Nepal twice, in 1928 and in 1937, with the purpose of hunting for tigers. While there, he was a guest of British administrators and military personnel, which gave him a chance to hunt in a style – with elephants and grandeur – not available for ordinary Indians or middle- or lower-ranking Britons. This article examines Mannerheim's hunting trips within the framework of British colonialism and asks if they can be seen to constitute "colonial complicity". The primary material of the study includes Mannerheim's memoirs (1951–1952), Mannerheim's presentation of his 1937 trip at a hunting society meeting in Helsinki, Mannerheim's letters and statements given to newspapers.

The article concludes that Mannerheim's actions on his hunting trips and his use of and indirect participation in the British colonial system to facilitate his desire to hunt tigers can be interpreted as "colonial complicity". Mannerheim seems to have easily taken his place at the top of the British colonial racial and class hierarchy, which in turn endowed him with privileges reserved for the colonial elite.

Keywords: C. G. E. Mannerheim, tiger, hunting, British India, Nepal, colonialism

Johanna Turunen ja Mari Viita-aho

Suomalaisuuden ja toiseuden rajamailla:
Eksotisointi Gallen-Kallelan Museon Afrikka-kokoelman näyttelyhistoriassa
Changing Interpretations of the Gallen-Kallela Museum's Africa Collection

Museoilla on ollut historiallisesti keskeinen rooli kansallisuuden ja kansallisen kuvaston tuottajina ja kulttuuriperinnön ylläpitäjinä. Osana kansallisen identiteetin rakentamisprojektia museot ovat osallistuneet myös eksotisoivan kuvaston ja toiseuden tuottamiseen ja toiminnallaan vahvistaneet kolonialistisia erontekoja. Tässä artikkelissa otamme erityiseen tarkasteluun Gallen-Kallelan Museon Afrikka-kokoelman näyttelyhistorian ja pohdimme, miten museo on kokoelmaa esittäessään osallistunut kolonialistisen kuvaston tuottamiseen ja uudelleen tulkitsemiseen. Tutkimuksessa

esiin nostamamme näyttelyt jakautuvat neljälle vuosikymmenelle (vuosille 1972, 1987, 1993, 2003). Aineistonamme on kirjallista näyttelytuotannon materiaalia Gallen-Kallelan Museon arkistoista sekä aikalaislehdistön julkaisuja. Lähestymme näyttelytuotannon prosessia museon aktiivisen toimijuuden kautta ja kysymme, millaisia eksotisoivia diskursseja Gallen-Kallelan on käyttänyt Afrikka-kokoelmaa käsittelevissä näyttelyissä ja miten nämä diskurssit näkyvät aineistossa. Yhdistämme menetelminä lähdekriittistä luentaa ja näyttelytuotannon analyysiä. Artikkelini korostaa kokoelmia ympäröivän tiedontuotannon tärkeyttä. Tutkimuksessa esitämme, kuinka museo osallistuu näyttelytuotannon kautta instituutiona toiseuden ja erontekojen tuottamiseen, ja heijastelee näin tehdessään yhteiskunnassa kulloinkin vallitsevia arvoja.

Asiasanat: näyttelyhistoria, näyttelytuotannon analyysi, eksotisointi, kolonialismi, Gallen-Kallelan Museo, Afrikka

Museums have historically played a central role in the formation of national imaginaries and national identity. As a part of this national project, museums have actively participated in the (re)production of otherness through exhibiting colonial imagery and artefacts. This article scrutinizes the Gallen-Kallela Museum's Africa collection's exhibition history from a colonial perspective, and elaborates how this particular museum has exhibited the collection and communicated about the collection's colonial entanglements to the public. Through critical analysis of exhibitions from four decades (the years 1972, 1987, 1993 and 2003) we investigate what kind of a role the Gallen-Kallela Museum has played as a producer of colonial knowledge. The data includes different exhibition documentation from the museum's archive and media publications related to the exhibitions. By focusing on the agency of the museums, we analyse how exoticism is used in the exhibitions in different decades and how these exhibitionary discourses develop over time. We argue that explicit focus on the processes of knowledge production around colonial collections can enable making the intangible heritage of colonialism visible. Addressing power hierarchies and embedded colonial ideologies is the first step in starting to overcome the colonial legacies entangled in these collections.

Keywords: exhibition history, artefact review, exoticism, colonialism, the Gallen-Kallela Museum, Africa

Elina Arminen

Seikkailu Jäämerellä: Kaarlo Hännisen Jäämeren sankari ja suomalainen kolonialismi
Adventure on the Arctic Ocean: Kaarlo Hänninen's Jäämeren sankari and Finnish Colonialism

Artikkelissani luen Kaarlo Hännisen nuorten seikkailuromaania Jäämeren sankari (1925) osana pohjoisen kolonialismin historiaa ja siihen liittyviä neuvotteluja rajoista, kuulumisesta ja ulossulkemisesta. Jäämeren sankari kytkeytyy rajojen jatkuvaan muutokseen Suomen pohjoisilla ja itäisillä rajoilla. Romaani ilmestyi ajankohtana, jolloin Petsamo oli vasta liitetty Suomeen. Se kuvaa 1860-luvun Jäämeren kalastusta, valaanpyyntiä ja eri kansallisuuksien ja etnisten ryhmien törmäyksiä. Artikkelissani analysoin tapoja, joilla romaani luonnollistaa Petsamon kuulumista Suomelle, pohdin, millaisena se representoi kansainvälisen kolonialistisen kilpailun pohjoisen luonnonrikkauksista ja kuinka se kiinnittyy oman aikansa tieteellisillekin diskursseille ominaisiin käsityksiin rodusta ja kansanluonteesta. Keskeisimpiä käsitteitä artikkelissani ovat kolonialismin kompleksisuus, ekseptionalismin ja raja. Analyysissäni Vertaan Jäämeren sankarissa ilmeneviä arvoja ja asenteita muihin aikakauden kolonialistisista asenteista kertoviin dokumentteihin, muiden muassa Hännisen oppikirjoihin. Analyysi osoittaa, että neuvottelu kuulumisesta ja eroista kiinnittyy epävarmaan itärajaan ja haluun rakentaa vahvaa pohjoismaista identiteettiä. Jäämeren sankari toimii myös esimerkkinä niistä valistuksen ajatteluun palautuvista länsimaisen rationalismin ihanteista, joiden avulla Suomessakin luonnonvarojen hyödyntäminen ja alkuperäiskansojen, Hännisen romaanin tapauksessa kolttasaamelaiten, alistaminen oikeutettiin.

Avainsanat: kolonialismin kompleksisuus, ekseptionalismin, raja, Kaarlo Hänninen, Petsamo, Jäämeri

The article examines Kaarlo Hänninen's youth adventure novel *Jäämeren sankari* (1925, *The Hero of the Arctic Ocean*) on the context of the colonial history of the northern regions. *Jäämeren sankari* connects with the continuous process of negotiation of the borders and use of resources in the Arctic North. The novel offers a representation of the fishing, whale hunting and cultural encounters on the Pechenga (Petsamo) in the 1860s. It was written few years after the Finnish annexation of the former Russian area of Pechenga. I argue that the novel naturalizes Pechenga as part of Finland and constructs shared identity of the Nordic Countries. The analysis shows that the novel justifies the international competition for the northern natural resources by using the discourses of western ideology of rationalism, and even scientific racism. The most important concepts in the article are colonial complicity, exceptionalism, and border as a sociocultural construction. I compare the

discourses of the Jäämeren sankari to other documents of the time, such as geography textbooks.

Keywords: colonial complicity, exceptionalism, border, Kaarlo Hänninen, Pechenga, Arctic Ocean.

Laura Hollsten ja Salla Tuori

Avoim ja vapaa kaikille, varsinkin eurooppalaisille: suomalaissiirtolaisten utooppinen yhteisö Dominikaanisessa tasavallassa 1929–1944
Free and Open to All, Especially Europeans: Finnish Utopian Community in the Dominican Republic, 1929–1944

Ryhmä suomalaisia vegetaristeja ja luonnonparannus- aatteen kannattajia perustivat vuonna 1929 Viljavakaksi kutsutun utopiyhteisön Dominikaaniseen tasavaltaan osaksi Villa Vásquezin monikansallista siirtokuntaa. Suomalaisyhteisöä tarkastellaan artikkelissa osana Dominikaanisen tasavallan kolonialismin tuottamaa rakennetta, johon kuviteltiin ja pakotettiin eri etnisiä ja rodullistettuja ryhmiä, kuten suomalaisia, saksalaisia, haitilaisia tai dominikaaneja. Tavoitteena on paneutua suomalaissiirtolaisten tulkintoihin ja näkemyksiin ympäröivästä maailmasta. Suomalaisyhtymän tarkastelu osana suomalaisen asutuskolonialismin historiaa valaisee sitä, miten suomalaissiirtolaiset hahmottavat eri etnisiä ryhmiä ja miten he asettuivat osaksi paikallista yhteiskuntaa.

Avainsanat: asutuskolonialismi, siirtolaisuus, utopia-yhteisöt, vegetarismi

This article examines coloniality, race and gender in the context of a Finnish vegetarian utopian community at Villa Vásquez in the Dominican Republic. The study explores the community as part of settler colonialism of the Caribbean, a perspective only recently applied to Finnish migration to the Americas. The Finnish community is viewed as part of a Dominican hierarchical structure into which other ethnic, racialized groups were imagined. Studying of the Finnish settler group as a part of the history of Finnish settler colonialism elucidates not only ways in which the Finnish settlers regarded other ethnic groups in the Dominican Republic, but it also casts light on how they established themselves as part of local society. We analyse the case with empirical material consisting of newspaper and journal articles by the Finnish migrants as well as other type of written material produced by the settlers themselves. Thus, the small scale migration to the Dominican Republic is contextualised in larger processes and structures of settler colonialism.

Keywords: settler colonialism, migration, utopian communities, vegetarianism

Liisa-Maija Korhonen

”Tulinen Amerikan kiihko”: Tunteet ja koloniaalisuus Anna ja Edvard Skogmanin kirjeissä Argentiinasta 1906–1907
“Flaming American Fever”: Emotions and Coloniality in Anna and Edvard Skogman’s Letters from Argentina 1906–1907

Toukokuun 12. päivänä 1906 Anna ja Edvard Skogman nousivat tyttärensä Elisabethin kanssa höyrylaiva Linneaan Helsingin Eteläsatamassa lähteäkseen uudisraivaajiksi Misionesiin, Argentiinan trooppiselle rajaseudulle. Helsingiläisperheen elämä Colonia Finlandesa siirtokunnassa kesti kuitenkin vain heinäkuuhun 1907, jolloin Anna menehtyi tuberkuloosiin Buenos Airesissa ja Edvard ja Elisabeth aloittivat köyhtyneinä paluumatkinsa Suomeen. Artikkelissani kuron yhteyksiä Skogmanin perheen kokemusten ja laajemman koloniaalisen viitekehyksen välille. Anna ja Edvard Skogmanin kirjeet kertovat kohtaamisesta toiseuden – niin luonnon kuin alkuperäisasukkaiden – kanssa, ja paljastavat, millainen tunteellinen ja kehollinen kokemus Misiones uudisasuttajille oli. Kirjeet avaavat näkökulman Misionesin 1900-luvun alun kontaktivyyhykkeelle, joka näyttäytyy mutkikkaana ja jäykkiä kategorisointeja pakenevana ympäristönä: valkoisina eurooppalaisina uudisasuttajina Skogmanit olivat kiistatta koloniaalisia toimijoita, mutta varattomina siirtolaisina he jäivät argentiinalaisessa yhteiskunnassa itsekin heikkoon asemaan. Tarkastelemalla Skogmanin perheen tapausta ja asutuskolonialistista Argentiinaa artikkelini osallistuu keskusteluun suomalaisten roolista osana globaalin modernin maailman koloniaalisia rakenteita.

Asiasanat: koloniaalisuus, asutuskolonialismi, tunteet, kontaktivyyhyke, Colonia Finlandesa, Argentiina

On May 12, 1906, Anna and Edvard Skogman and their daughter Elisabeth embarked on a voyage to the “New World” to become pioneer settlers of a Finnish agricultural colony in Misiones, Argentina’s tropical frontier. However, the life of the Finnish family in Colonia Finlandesa lasted only until July 1907, when Anna died of tuberculosis in Buenos Aires and Edvard and Elisabeth, by then impoverished, began their journey home. This article draws connections between the local and the global: between one family and a wider framework of coloniality. The letters of Anna and Edvard Skogman reveal the ways in which the settlers emotionally and corporeally experienced everyday life in the Selva Misionera, as well as the ways in which otherness of nature and indigenous people was confronted and imagined by them. The letters describe an early 20th century contact zone that is complex and escapes rigid categorizations; as white European settlers the Skogmans were undeniably colonial actors, but as immi-

grants they found themselves in a subordinate position in the contemporary Argentinian society. Taking the Skogman family and settler colonial Argentina as its case study, this article contributes to the discussion of Finns' participation in colonial practices in the making of global colonial/modern world.

Keywords: coloniality, settler colonialism, emotions, contact zone, Colonia Finlandesa, Argentina

Timo Särkkä

Kolonialismin toiseus ja kamera: C. T. Erikssonin valokuvat ja Katangan kuparikenttien suomalaiset "pioneerit" 1901–1906

Colonial Otherness and the Camera: C. T. Eriksson's Photographs and the Finnish Pioneers of the Katanga Copperbelt, 1901–1906

Artikkelissa tutkitaan kolonialismin historiaa ja perintöä Katangan (Kongon eteläisin maakunta) kuparikentillä (Copperbelt) työskennelleen suomalaissyntyisen "pioneerin", Carl Theodor [Charles Theodore] Erikssonin (1874–1940) valokuvien kautta. Tutkimus perustuu laajaan alkuperäisaineistoon, joka käsittää muiden muassa valokuvia, päiväkirjoja sekä kaivosyhtiöiden yritysarkistoja. Alkuperäisaineistoa rinnakkain analysoimalla voidaan muodostaa yksityiskohtainen esitys kaivosteollisuuden historiasta Katangan kuparikentillä ja pohtia kysymystä kolonialismin toiseudesta suomalaistaustaisten kaivostyöntekijän elämän ja ajattelun kautta. Erikssonin valokuvista ja päiväkirjamerkinnöistä korostuvat eurooppalaisen kaivosteollisuuden syntytaustat, mustan työvoiman ja valkoisen työnjohdon väliset suhteet ja

valkoisen pioneerin identiteetti. Vielä 1950-luvun lopulla eurooppalaisen kaivosteollisuuden alkuaikojen pioneereja muisteltiin nostalgisesti eteläisen Afrikan historiankirjoituksessa. 1960-luvulla tapahtuneet brittiläisen ja belgialaisen siirtomaajärjestelmien romahtamiset, kaivosteollisuuden ja ylipäätään eurooppalaisten yritysten huono maine Afrikan luonnonvarojen ja afrikkalaisen työvoiman hyväksikäyttäjinä muuttivat suhtautumisen tuomitseväksi. Vasta viime vuosina aihetta on ryhdytty tutkimaan tasapuolisemmin, osana kolonialismin, siirtolaisuuden sekä etnisyyden ja identiteetin tutkimusta.

Asiasanat: C.T. Eriksson (1874–1940); valokuvaus; kolonialismi; kaivosteollisuus; Katanga

In recent studies, photography has become the site of analysis of and debate about how colonisers have used photographic practices to construct not merely individual selves, but racial and national histories. Using as a case study one particular photographer, Carl Theodor Eriksson (1874–1940), a Finnish-born 'pioneer-settler' who migrated to Rhodesia in the mid-1890s, this article analyses photographs attributed to Eriksson, featuring a collection of glass plates taken in the Copperbelt of North Western Rhodesia and adjoining Katanga between 1901 and 1906. It details what aspects of the colonising process Eriksson's photographs emphasise and how such process shapes the meanings of photographic images. The close reading of Eriksson's photographs shows the potential which a photograph has to drive forward an analysis, especially when it can be embedded in and supported by travel writing.

Keywords: C.T. Eriksson (1874–1940); photography; colonialism; mining; Copperbelt

HISTORIAN YSTÄVÄ

HISTORIAN YSTÄVÄIN LIITON TIEDOTUSPALSTA 4 / 2020

Historian Ystävien Liiton kotisivut <http://www.historianyst.fi>

Historian Ystävien Liiton merkittävimmän perustajan ja pitkäaikaisimman puheenjohtajan J. K. Paasikiven syntymästä tuli 27.11.2020 kuluneeksi sataviihikymmentä vuotta. Paasikivi ei pystynyt olemaan kaikissa kokouksissa paikalla, mutta hänet valittiin vuosittain – eikä varmaan luvatta – puheenjohtajaksi vuosiksi 1926–1946. Liiton pöytäkirjoista ei löydy juurikaan Paasikiven esitelmiä tai kannanottoja, mutta 10.12.1929 hän piti vuosijuhlassa puheen, josta pöytäkirjassa todetaan:

Puheenjohtaja kiinnitti huomiota historiallisen ajatustavan välttämättömyyteen tänä mullistusten aikakautena, joka helposti saa ihmiset väheksymään yhteyttä nykyisten ja aikaisempien olojen välillä. Todellisuudessa yhä vielä rakennamme menneisyyden olemassa olevien pohjalle. Tämän menneisyyden ja nykyisyyden välinen hyödyllinen kosketus syntyy historian harrastuksesta!

Näinä nykyistenkin mullistusten aikakautena Paasikiven viittaus historian harrastuksen merkitykseen asioiden jäsentämiseen ja ymmärtämiseen, on varmasti paikallaan! Historian tutkimisen, opetuksen ja harrastamisen hyväksi on edelleen paljon työtä.

Useimmat juhlavuoteen kuuluneet tapahtumat jouduttiin järjestämään etä tapahtumina. Pääjuhla oli ohjelmaltaan erinomainen ja kohdettaan kunnioittava. Juhla on taltioidu sivulle www.jkpaasikivi.fi. Liiton oma etä tapahtumana pidetty seminaari samana päivänä oli hyvä. Kiitokset erikoislähettiläs Heikki Talvitielle, professori emerita Aura Korppi-Tommolalle, professori Vesa Varekselle ja päätoimittaja Janne Virkkuselle. Seminaari on taltioidu Liiton sivuille www.historianyst.fi.

Paasikiven syntymän juhlavuotena on toteutettu erinomainen portaali www.jkpaasikivi.fi, jossa on aivan uuttakin asiantuntijoiden kirjoittamaa tietoa Paasikivestä ja hänen kauttaan Suomen historiasta. Kannattaa ehdottomasti tutustua!

Historian Ystävien Liiton vuosikokous pidettiin 9.9.2020. Hallituksesta erosivat pyynnöstään päätoimittaja Janne Virkkunen ja toimittaja Risto Jussila ja heidän tilalleen valittiin professori Niklas Jensen-Eriksen ja tutkija, tietokirjailija Jussi Pekkarinen.

Suomalaiset Historiapäivät Lahdessa järjestetään 22. kerran 6.2.2021 yksipäiväisenä ja suoratoistettuna

etä tapahtumana. Syynä tähän on tietenkin koronaepidemia, mikä jo nyt joudutaan huomioimaan. Järjestäjät saavat kuitenkin kokemusta tapahtuman saattamisesta ensimmäisen kerran valtakunnallisesti seurattavaksi ja taltioituna myöhemmin katsottavaksi. Jatkossa Historiapäivät järjestetään normaaliin tapaan yleisö tapahtumana.

Tampereelle ensi vuoden kesäkuulle suunnitellut Historian kesäpäivät siirtyvät pidettäväksi vuonna 2022. Sen sijaan jo suunnitellut matkat P. E. Svinhufvudin Kotkanimeen 29.5.2021 professori Martti Häikiön opastuksella ja samalla matkalla tutustuminen RUK:ssa nykyiseen reserviupseerikoulutukseen sekä matka Puolaan 19.–23.5.2021 kirjailija Jukka Soisalon-Soinisen opastuksella toteutuvat, jos mahdollista.

Vuoden 2020 aikana on ilmestynyt paljon ja erinomaisia historiateoksia. Liitolle ehdotuksia vuoden historiateokseksi tuli yli 40. Hallitus valitsi niistä 11, joista arvostelulautakunta (professori emerita Aura Korppi-Tommola, oppikirjailija Vuokko Aromaa ja opetusneuvos Ville Marjomäki) valitsee vuoden historiateoksen ja kunniamaininnan saajat. Ehdolla oli erilaisia teoksia eri aikakausilta, aihepiireistä ja maantieteellisiltä alueilta. Valinta tehdään seuraavista teoksista: Emil Anton: *Kahden virran maa: Sivilisaation ja kiristinuskon irakilainen historia*, Netta Böök ja Kari Immonen: *Uno Ullberg: Viipurin arkkitehti*, Piia Eino ja Miika Voutilainen (toim.): *Suomen sodan jälkeen: 1800-luvun alun yhteiskunta-historia*, Paula Haara ja Asko Lehmuskallio: *Ruumiin ja dokumenttien kytkökset: Suomen passin historiaa*, Janne Haikari, Anu Lahtinen ja Alex Snellman: *Aatelin historia Suomessa*, Mikko Majander: *Komplekseja, kilpailuja ja kumppanuutta Suomen ja Ruotsin suhteissa*, Meri Mia: *Egypti*, Lea Pakkanen ja Santeri Pakkanen: *Se tapahtui meille: Isän ja tyttären matka inkerinsuomalaisuuteen*, Maria Pettersson: *Historian jännät naiset*, Aapo Roselius ja Tuomas Tepora: *Muukalaisten invaasio: Siirtoväki Suomen ruotsinkielisillä alueilla 1940–1950*, Charlotta Wolff: *Edelläkävijät: Neljän kauppiassuvun tarina modernisoituvassa Suomessa*. Vuoden Historiateos 2020 julkistetaan Historiapäivillä 6.2.2021.

Hyvää ja tervettä joulua sekä uutta vuotta 2021!

Kari Salmi, puheenjohtaja

HISTORIALLINEN AIKAKAUSKIRJA

2020

118. vuosikerta

Julkaisijat Suomen Historiallinen Seura ja Historian Ystävien Liitto

PÄÄTOIMITTAJA: Anu Lahtinen
TOIMITUSSIHTEERIT: Katariina Parhi (numerot 1–3), Heidi Kurvinen (numero 4)
TOIMITTAJAT: Johanna Ilmakunnas, Ville Kivimäki, Tuomas Laine-Frigren, Simo Mikkonen, Johanna Rainio-Niemi

HALLITUS: Sari Katajala-Peltomaa (pj), Petri Karonen, Marja Jalava, Aura Korppi-Tommola, Kaarina Palojärvi, Kari Salmi
ULKOASU: Markus Itkonen (suunnittelu) ja Miia Huttu (taitto)

Suuntaviivoja

<i>Anu Lahtinen</i> , Tiedon puolella	3
<i>Anu Lahtinen</i> , Muutoksen pysyvyys	147
<i>Anu Lahtinen</i> , Työ jatkuu	275
<i>Anu Lahtinen</i> , Parempaa uutta vuotta!	419

Teemajohdannot

<i>Markku Kekäläinen, Ere Nokkala ja Soile Ylivuori</i> Kohteliaisuus ja 1700-luvun eurooppalainen kulttuuri	277
<i>Janne Lahti ja Rinna Kullaa</i> Kolonialismin monikasvoisuus ja sen ymmärtäminen Suomen kontekstissa	420
<i>Antti Räihä, Petteri Impola ja Anu Koskivirta</i> , Suomi, Ruotsi ja historiankirjoituksen historia – ja nykytila	149

Katsaukset

(läpikäyneet tieteellisen vertaisarvioinnin)

✎ <i>Jan Kuhanen & Markku Hokkanen</i> , Kolonialistista kosmopoliittiin – Länsimaisen humanitarismin ja kehitysavun historialliset jatkumot	50
✎ <i>Jukka Nyssönen ja Otso Kortekangas</i> Siirtomaapolitiikkaa Saamenmaalla? – Historiografisia näkökulmia Suomesta ja Ruotsista	545

Tutkimukset (läpikäyneet tieteellisen vertaisarvioinnin)

✎ <i>Elina Arminen</i> Seikkailu Jäämerellä – Kaarlo Hännisen Jäämeren sankari ja suomalainen kolonialismi	481
✎ <i>Antti Harmainen ja Mikko Kemppainen</i> ”Paremmän sosialismin” asialla – Uskonnon ja sosialismin synteesi suomalaisessa työväenliikkeessä ensimmäisistä eduskuntavaleista kansalaissotaan	20
✎ <i>Laura Hollsten ja Salla Tuori</i> Avoin ja vapaa kaikille, varsinkin eurooppalaisille – Suomalaissiirtolaisten utopiainen yhteisö Dominikaanisessa tasavallassa 1929–1944	494
✎ <i>Riku Kauhanen ja Olli Kleemola</i> Maanlunastukset Lounais-Suomen rannikolla vuosina 1945–1951	33
✎ <i>Petri Karonen</i> Varhaismodernin Ruotsin tutkijat – Ruotsin ja Suomen yhteistä menneisyyttä koskevan tutkimuksen päälinjojen, tutkimusalojen ja ohjaussuhteiden vertailu	152
✎ <i>Markku Kekäläinen</i> James Boswellin kohteliaisuusteorian tarkastelua	279
✎ <i>Joni Krekola</i> Kootut selitykset – Entiset kansanedustajat ja eduskunnasta putoamisen tulkinnat	340

✚	<i>Leila Koivunen ja Anna Rastas</i> Suomalaisen historiantutkimuksen uusi käännös? –Kolonialismikeskustelujen kotoutta- minen Suomea koskevaan tutkimukseen	427
✚	<i>Liisa Korhonen</i> ”Tulinen Amerikan kiihko” – Koloniaalinen kokemus ja tunteet Anna ja Edvard Skogma- nin kirjeissä Argentiinasta 1906–1907	507
✚	<i>Miia Kuha</i> Kulttuurihistorian asema suomalaisessa ja ruotsalaisessa historiantutkimuksessa 1800- luvun lopulla	191
✚	<i>Sami Lakomäki, Sirpa Aalto ja Ritva Kylli</i> Näkymättömissä ja kuulumattomissa? – Saamelaiset ja koloniaaliset arkistot	438
✚	<i>Raita Merivirta</i> Shikarilla brittiläisessä Intiassa ja Nepalissa – C.G.E. Mannerheimin tiikerinmetsästysmat- kat ja kolonialismi	451
✚	<i>Ere Nokkala</i> Kansojen sosiaalisuudesta ja täydellisty- misestä – Christian Wolffin kansainvälinen poliittinen ajattelu	294
✚	<i>Petteri Norring</i> Suurvalta-ajan valloitetut alueet suomalai- sessa ja ruotsalaisessa historiantutkimuk- sessa	178
✚	<i>Kenneth Partti</i> Tieteellisiä siirtymiä ja paradigmuutoksia – Kielelliset käänneet Suomen ja Ruotsin his- torian väitöskirjoissa vuosina 1970–2010	203
✚	<i>Ilona Pikkanen</i> 1590-luvun aateli suomalaisten ja ruotsa- laisten historioitsijoiden silmin 1900-luvun alkupuolella	166
✚	<i>Anni Reuter</i> ”Kansaamme pirstotaan” – Inkerinsuoma- laisten karkotukset ja diaspora 1930-luvun kirjeissä kuvattuna	5
✚	<i>Satu Sorvali</i> ”Pyydän nöyrimmästi sijaa seuraavalle” – Yleisönoston synty, vakiintuminen ja mer- kitys autonomian ajan Suomen lehdistössä	324
✚	<i>Timo Särkkä</i> Kolonialismin toiseus ja kamera – C. T. Eriks- sonin valokuvat ja Katangan kuparikenttien suomalaiset ”pioneerit” 1901–1906	521
✚	<i>Johanna Turunen ja Mari Viita-aho</i> Suomalaisuuden ja toiseuden rajamailla – Eksotisointi Gallen-Kallelan Museon Afrikkakokoelman näyttelyhistoriassa	466

✚	<i>Soile Ylivuori</i> Transatlanttista kohteliaisuutta ja rapistuvaa englantilaisuutta – Maria Nugent Jamaikalla 1800-luvun alussa	308
---	---	-----

Katsaukset

<i>Sirkka Ahonen</i> Metodologinen nationalismi historiatietoi- suuden näkökulmasta tarkasteltuna	76
<i>Kati Katajisto</i> Digitalisaation haasteet historiantutkimuk- sessa	66
<i>Rauna Kuokkanen</i> Pohjoismainen asuttajakolonialismi ja vuoden 2017 Tenosopimus	534
<i>Heidi Kurvinen ja Olli Kleemola</i> Kuva-aineiston tietoinen käyttö osana historia-alan julkaisemista	213
<i>Mikko Toivanen</i> Suomesta Sumatralle – Miten Hollannin Itä-Intia ja Britannian Salmisiirtokunnat näkyivät 1800-luvun loppupuolen suomalai- sessa lehdistössä?	540

Vuoropuhelu: Historia tieteenä

<i>Henri Hannula ja Ahto Apajalahti</i> Historiantutkimuksen tieteellisyydestä	84
<i>Jouni-Matti Kuukkanen</i> Kohti historiantutkimuksen ja historian- kirjoituksen tieteenfilosofiaa	99
<i>Anna Sivula</i> Historiantutkimuksen tieteellisyyttä koskevan keskustelun konteksti on keskusteleva histo- riantutkimus	94

Vuoropuhelu: Arkistojen Venäjä

<i>A.V. Ganin</i> Eversti Mihail Svetšnikov – myytit ja todellisuus	225
<i>Aappo Kähönen</i> Venäläisten historiallisten aineistojen hyödyt valtion ja kansakunnan rakentamisen näkö- kulmasta	233
<i>Aleksi Mainio</i> Sisällissodan suuri tuntematon	221
<i>Kati Parppe</i> Venäjän keskiaika heijastuu nykypäivään	235

Vuoropuhelu: Kirjoittamisen, ajattelun, kerronnan oppimista

Mikko Hiljanen

Tarina tarinoiden takana – Historiatietoisuus ja ajassa olemisen taito **371**

Mikko Kainulainen

Syvämmälle sokkeloon – Historianopetus, historiallinen ajattelu ja tieteentutkimus **361**

Matti Roitto ja Tuomas Laine-Frigren

Arvion mekin ansaitsemme – Kirja-arviot ja tieteellisen kirjoittamisen taito **356**

Keskustelua

Ahto Apajalahti ja Henri Hannula

Historia tieteenä -vuoropuhelu jatkuu **378**

Anna Koivusalo

”Arkistoihmisemme” – Miten tutkijan tunteet vaikuttavat tutkimiseen ja kirjoittamiseen **551**

Kaisa Kyläkösä

Suomen lehdistön juuret ovat Ruotsissa **553**

Lauri Leinonen, Tapio Salminen ja Kirsi Salonen

Lisänäkökohtia Diplomatarium Fennicum -tutkimustietokantahankkeen toteutukseen **387**

Henrik Meinander

Torjuntavoitosta Vanhan valtaukseseen **237**

Eljas Orrman

Näkökohtia Diplomatarium Fennicum -tutkimustietokantahankkeen toteutukseen **106**

Anna Sivula

Historiografisen reflektion ja kontekstin puolustus **381**

Jaakko Tahkokallio

Narrativismin ansioista **383**

Marja Tuominen

Epätosi ennako-oletus ohjaa Meinanderin harhaan **111**

Syväluotaus

Maiju Wuokko

Makrotason vastauksia kysymykseen, miten Suomesta tuli Suomi **373**

Kolumni

Antti Lehmusjärvi

Talvisota kortein – Historiallisen lautapelin suunnittelusta **103**

Arvioita

Jouko Aaltonen & Seppo Sivonen, Orjia ja isäntiä – Ruotsalais-suomalainen siirtomaaherruus Karibiassa. (*Kalle Kananoja*) **555**

Outi Autti ja Veli-Pekka Lehtola (toim.), Hiljainen vastarinta. (*Aino Kirjonen*) **558**

E. Dubrovskaja ja N. Korablev, Karelija v gody Pervoj mirovoj vojny 1914–1918 (*Alpo Juntunen*) **238**

Reetta Eiranen, Lähisuhteet ja nationalismi – Aate, tunteet ja sukupuoli Tengströmin perheessä 1800-luvun puolivälissä (*Tiina Kinnunen*) **114**

Erik Engberg ja Kristina Ahmas (toim.), Pohjanmaan porvariston vuosisata 1800 – Sivistyksen verkostot (*Elina Sopo*) **391**

Richard J. Evans, Eric Hobsbawm – A Life in History (*Topi Houni*) **240**

Pirita Frigren (toim.), Merenkulkijoiden siirtolaisuus – Näkökulmia 1700-luvulta nykypäivään (*Kaarle Wirta*) **241**

Pertti Haapala, Marja Jalava ja Simon Larsson (toim.), Making Nordic Historiography – Connections, Tensions and Methodology, 1850–1970 (*Jani Marjanen*) **243**

Matti O. Hannikainen, Mirkka Danielsbacka & Tuomas Tepora (toim.), Menneisyyden rakentajat. Teoriat historiantutkimuksessa. (*Ilkka Lähteenmäki*) **561**

Timo Harrikari, Lastensuojelun historia – Tutkielma oikeussääntelystä, kulttuurisista kerrostumista ja hallinnan murroksista (*Karoliina Puranen*) **245**

Anu Heiskanen, Salateitse Saksaan – Hitlerin valtakuntaan 1944 lähteneet suomalaiset naiset (*Elina Virtanen*) **393**

Marlene Hobsbawm, Meet Me in Buenos Aires (*Topi Houni*) **240**

Tapio Hämynen ja Hannu Itkonen (toim.), Sortavala (*Veikka Kilpeläinen*) **394**

Pirkko Kanervo, Terhi Kivistö ja Olli Kleemola (toim.), Karjalani, Karjalani, maani ja maailmani – Kirjoituksia Karjalan menetyksestä ja muistamisesta, evakoiden asuttamisesta ja selviytymisestä (*Hannu Heikkilä*) **396**

Petri Karonen (toim.), Tiede ja yhteiskunta – Suomen Historiallinen Seura ja historiantutkimus (*Pertti Haapala*) **116**

Antti Kujala, Kivenmurskaajat: Kolonialismin historia (*Janne Lahti*) **556**

Maarit Leskelä-Kärki, Marika Ahonen ja Niko Heikkilä (toim.), Toivon ja raivon vuosi 1968 (<i>Juho Saksholm</i>)	118	Walter Scheidel, Escape from Rome – The Failure of Empire and the Road to Prosperity (<i>Antti Kujala</i>)	124
Maarit Leskelä-Kärki, Karoliina Sjö & Liisa Lalu (toim.), Päiväkirjojen jäljillä. Historiantutkimus ja omasta elämästä kirjoittaminen. (Pauli Arola)	559	Oula Silvennoinen ja Aapo Roselius, Villi Itä – Suomen heimosodat ja Itä-Euroopan murros 1918–1921 (<i>Marja Vuorinen</i>)	254
Heta Lähdesmäki, Suden paikat – Ihminen ja susi 1900-luvun Suomessa (<i>Jukka Nyysönen</i>)	120	Jaakko Tahkokallio, Pimeä aika – Kymmenen myyttiä keskiajasta (<i>Nikolai Paukkonen</i>)	125
Tiina Mahlamäki ja Nina Kokkinen (toim.), Moderni esoteerisuus ja okkultismi Suomessa (<i>Pekka Pietilä</i>)	398	Yrjö Tala, Kirkon kipupisteet – Siviiliavioliiton ja siviilirekisterin puute Suomessa 1905–1918 (<i>Softa Kotilainen</i>)	126
Henrik Meinander, Samaan aikaan – Suomi ja Maailma 1968 (<i>Juho Saksholm</i>)	118	Jaana Torninoja-Latoja, Yhä katselen pilviä – Elvi Sinervon elämä (<i>Erkki Vettenniemi</i>)	132
Jenni Merovuo (toim.), Moniääninen sisällissota Pohjois-Karjalassa (<i>Ari Muhonen</i>)	399	Veli Pekka Toropainen, 39 tarinaa 1600-luvun turkulaisnaisista (<i>Petri Karonen</i>)	128
Simo Mikkonen, ”Te olette valloittaneet meidät!” – Taide Suomen ja Neuvostoliiton suhteissa 1944–1960 (<i>Meri Herrala</i>)	121	Anna-Maija Viljanen-Pihkala, Unkarin yhteiskunnallisen ja kirkkopoliittisen tilanteen vaikutus suomalais-unkarilaisiin luterilaisiin yhteyksiin 1956–1958 (<i>Anssi Halmesvirta</i>)	129
Mikko Moilanen, Suomen pyövelit (<i>Petri Karonen</i>)	133	Magnus Västerbro, Svälten – Hungeråren som formade Sverige (<i>Henrik Forsberg</i>)	130
Anna Niiranen ja Arja Turunen (toim.), Säädyl- listä ja säädytöntä – Pukeutumisen historiaa renessanssista 2000-luvulle (<i>Lotta Vuorio</i>)	401	Tuija Wetterstrand, Hennalan helvetti – Kasvatustyötä Hennalan kasarmeissa 1918 (<i>Pauli Arola</i>)	256
Petteri Norring, Eli F. Heckscher, Eino Jutikkala ja pohjoismainen yhteiskuntahistoria (<i>Anna Sivula</i>)	247	Tiedemaailma	
Herbert Obinger, Klaus Petersen ja Peter Starke (toim.), Warfare and Welfare – Military Conflict and Welfare State Development in Western Countries (<i>Helene Laurent</i>)	249	Anu Lahtinen jatkaa Historiallisen Aikakauskirjan päätoimittajana	266
Paavo Oinonen, Vain parasta kansalaisille – Yleisradiotoiminta julkisena palveluna (<i>Mari Pajala</i>)	403	Call for papers: Pohjoismainen historiantutkijoiden tapaaminen Göteborgissa elokuussa 2021	264
Petri Paju ja Katariina Mauranen, Tekniikkaa hyvässä seurassa – Tampereen Teknillinen Seura 125 vuotta (<i>Juhana Aunesluoma</i>)	405	Gad Rausingin palkinto professori Pirjo Markkolalle	263
Katariina Parhi, Sopeutumattomat – Psykopatian historia Suomessa (<i>Anu Rissanen</i>)	251	<i>Marjatta Hietala ja Aura Korppi-Tommola</i> Pirkko Rommi, loistava luennoitsija	137
Anna-Leena Perämäki, Kirjoitettu vaino – Selviytymiskeinot juutalaisvainoista nuorten naisten päiväkirjoissa 1940-luvun Ranskassa ja Alankomaissa (<i>Ville Kivimäki</i>)	253	<i>Marjatta Hietala ja Aura Korppi-Tommola</i> Oikaisu	266
Silja Pitkänen ja Ville-Juhani Sutinen, Propagandan historia – Kuinka meihin on vaikutettu antiikista infosotaan (<i>Pia Koivunen</i>)	406	<i>Laura Hollsten</i> , Max Engman 1945–2020	258
Joonas Pörsti, Propagandan lumo – Sata vuotta mielen hallintaa (<i>Pia Koivunen</i>)	406	Keisariaika-verkoston seminaari Pietarissa syyskuussa 2021	264
Panu Rajala, Kansallisrunoilija J. L. Runebergin elämä (<i>Ville Niittyinen</i>)	407	<i>Tiina Kinnunen</i> Tieteellinen neuvottelukunta osana Sodan ja rauhan keskus Muistin suunnittelua ja tulevaa toimintaa	136
		<i>Pia Koivunen ja Maija Ojala-Fulwood</i> , Kriisin keskellä -kurssi tarjosi opiskelijoille vertaistukea korona-arkeen	261
		Kysy kulkutautien historiasta	266
		Metsähistorian Seura palkitsi Jorma Ahvenaisen ja Helkamari Knaapin	410

Oikeutta ja historiaa kansantajuisesti	135	<i>Taina Syrjämaa ja Leila Koivunen</i>	
Professorin arvonimi Tuomas M. S. Lehtoselle	135	Reino Kero 1939–2020	564
<i>Antti Ruotsala</i>		Vuoden Työväentutkimus 2019 -palkinto	139
Kongressi keskiajan nomadeista	260		
Suomen Kulttuurirahaston Pirkanmaan rahasto		Historian Ystävä	
palkitsi professori Pertti Haapalan	263	<hr/>	
Suomen Tiedeseuran palkinto professori		<i>Kari Salmi, Hyvät Historian Ystävät!</i>	143
Kirsi Vainio-Korhoselle	263	<i>Kari Salmi, Hyvät Historian Ystävät!</i>	271
Suurnäyttely Ruotsinsalmen meritaisteluista		<i>Kari Salmi, Hyvät historian ystävät!</i>	415
ja linnoituskaupungista	265	<i>Kari Salmi, Hyvät Historian Ystävät!</i>	571

Historian Ystävien Liitto

Puheenjohtaja: Kari Salmi

Sihteeri ja rahastonhoitaja: Julia Burman, Tieteiden talo, Kirkkokatu 6, 00170 Helsinki, puh. 044 2892680,

toimisto@historianyst.fi, www.historianyst.fi,

varmimmin tavoitettavissa ke 16–17 lukukausien aikana.

Pankkiyhteys: Nordea IBAN FI51 1572 3000 3631 19

Liiton keskeinen tehtävä on tukea Historiallisen Aikakauskirjan julkaisemista. Liitto edistää muutoinkin historian harrastusta ja tutkimista mm. järjestämällä tilaisuuksia ja kursseja sekä tutustumismatkoja. Liitto on myös palkinnut ansiokkaita historiateoksia sekä ylioppilaskirjoitusten reaaliokoeen vastaajia.

Jäsenmaksu on 45 €, opiskelijoilta 30 € vuodessa.

Maksuun sisältyy Historiallisen Aikakauskirjan vuosikerta. Jäseneksi ilmoittaudutaan sähköpostitse tai puhelimitse. Yhteystiedot ovat yllä.

Liiton julkaisusarjoja ovat Historian Aitta ja Historiallinen Kirjasto, joissa kummassakin on ilmestynyt parikymmentä teosta vuodesta 1929 alkaen. Liiton julkaisuja myy Tiedekirja, osoite ja puh. nro yllä.

Suomen Historiallinen Seura

Puheenjohtaja: dos. Maarit Leskelä-Kärki

Varapuheenjohtaja: dos. Heini Hakosalo

Toiminnanjohtaja: Julia Burman, Tieteiden talo,

Kirkkokatu 6, 00170 Helsinki, puh. 044 2892680,

shs@histseura.fi, www.histseura.fi

Varmimmin tavoitettavissa ke 16–17 lukukausien aikana.

Seuran vuosijäsenet (jäsenmaksu 25 €, opiskelijat 23 €) voivat jäsenalennuseduin, jotka koskevat myös Historian Ystävien Liiton, Historiallisen Yhdistyksen, Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran, Suomen Sotahistoriallisen Seuran, Suomen Sukututkimusseuran, Svenska Litteratursällskapetin, Suomen Muinaismuistoyhdistyksen, Työväenhistorian ja perinteen tutkimuksen seuran ja Taidehistorian Seuran jäseniä, ostaa Seuran kaikkia julkaisuja Tiedekirjasta.

Tiedekirja, Snellmaninkatu 13, 00170 Helsinki,

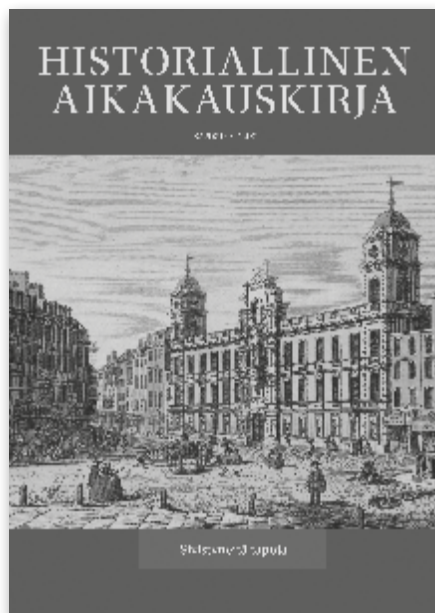
ma–pe 10.00–16.30, p. 09 635 177, tiedekirja@tsv.fi.

Muuten Seuran julkaisuja välittävät Akateeminen kirja-kauppa, Suomalainen Kirjakauppa, Yliopistokirjakauppa ja Kirjavälitys. Seuran jäseneksi voivat liittyä kaikki historiasta kiinnostuneet.

Tilaa Historiallinen Aikakauskirja

Historiallinen Aikakauskirja on neljä kertaa vuodessa ilmestyvä tiedelehti, jossa käsitellään laajasti ja monipuolisesti ajankohtaisia kysymyksiä uusimman tutkimuksen valossa. Lehdessä julkaistaan tutkimusartikkeleita, katsauksia, keskustelupuheenvuoroja ja kirja-arvioita.

Vuoden 2021 vuosikerta maksaa entiseen tapaan 45 €, ja sillä pääsee myös Historian Ystävien Liiton jäseneksi. Korkeakouluopiskelijoille vuosikerta maksaa vain 30 €. Suomen Historiallisen Seuran jäsenille hinta on 33 € (+ seuran jäsenmaksu).

Aatelin historia Suomessa

KIRJOITTAJAT : Georg Haggren, Janne Haikari, Marko Hakanen, Ulla Ijäs, Johanna Ilmakunnas, Petri Karonen, Ulla Koskinen, Anu Lahtinen, Alex Snellman, Kirsi Vainio-Korhonen, Marja Vuorinen.

Aatelin historia Suomessa luo uuden ja monivaihteisen kuvan säädystä, joka on läpi historian ollut vallankäytön ytimessä.

Hinta Siltalan nettikaupassa **29.90** (www.siltalapublishing.fi)